

Instytut Psychologii
Polska Akademia Nauk

Magdalena Bartoszak

Aksjomaty społeczne jako kulturowe determinanty zachowań prospołecznych: Przekonania o świecie a gotowość do udzielania pomocy uchodźcom w kontekście polityki państwa. Badania porównawcze w Polsce, Hiszpanii (Katalonii) i Francji.

Rozprawa doktorska

napisana pod kierunkiem

prof. dr hab. Anny Kwiatkowskiej

Warszawa, 2022

Składam serdeczne podziękowania mojej Promotor, prof. dr hab. Annie Kwiatkowskiej z Instytutu Psychologii PAN w Warszawie, za całokształt poczynionych działań na rzecz powstania niniejszej pracy, szczególnie za cierpliwość na drodze do jej tworzenia. Dziękuję za inspiracje i cenne wskazówki;

Jego Magnificencji, Prorektorowi ds. Nauki, dr hab. Jarosławowi Roli, prof. APS z Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, dziękuję za życzliwość i wiarę w efektywność moich badań naukowych oraz ogromną pomoc finansową ze strony Uczelni na rzecz realizacji badań zagranicznych;

UNHCR i wszystkim tym, którzy przyczynili się do efektywnego przeprowadzenia badań w zakresie niniejszej dysertacji (pracownikom polskich oraz zagranicznych uczelni, m.in. Uniwersytetowi w Barcelonie, Politechnice w Barcelonie, Stacji Naukowej PAN w Paryżu, Sorbonne Université Paris, Politechnice Warszawskiej, Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie, Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie i innym)

Wszystkim - składam serdeczne podziękowania

Spis treści

STRESZCZENIE	6
ABSTRACT	8
WPROWADZENIE	10
1. CZĘŚĆ TEORETYCZNA	12
1.1. TEORIA AKSJOMATÓW SPOŁECZNYCH (Leung, Bond 2002, 2004)	12
1.1.1. AKSJOMATY SPOŁECZNE A WARTOŚCI W KULTURZE	14
1.1.2. AKSJOMATY A OSOBOWOŚĆ	16
1.1.2.1. <i>CYNIZM SPOŁECZNY</i>	16
1.1.2.2. <i>WYNAGRODZONY WYSIŁEK</i>	19
1.1.2.3. <i>PRZEKONANIA RELIGIJNE</i>	20
1.1.2.4. <i>PRZEZNACZENIE</i>	21
1.1.2.5. <i>ZŁOŻONOŚĆ SPOŁECZNA</i>	22
1.1.3. NOWE AKSJOMATY? HARMONIA INTERPERSONALNA I GRA O SUMIE ZEROWEJ	23
1.1.3.1. <i>HARMONIA INTERPERSONALNA</i>	23
1.1.3.2. <i>GRA O SUMIE ZEROWEJ</i>	24
1.1.4. AKSJOMATY SPOŁECZNE A PŁEĆ I KRAJ (GRUPA ETNICZNA)	25
1.1.5. AKSJOMATY SPOŁECZNE A STRES I STRATEGIE RADZENIA SOBIE ORAZ WYZNANIE RELIGIJNE (ISLAM, JUDAIZM, CHRZEŚCIJAŃSTWO)	28
1.1.6. AKSJOMATY A ZACHOWANIE	31
1.1.7. ZNACZENIE AKSJOMATÓW SPOŁECZNYCH	33
1.2. UCHODŹCY	35
1.2.1. PROBLEMATKA UCHODŹSTWA W EUROPIE I NA ŚWIECIE	35
1.2.2. OBOZY I OŚRODKI DLA UCHODŹCÓW	44
1.2.3. TEORIA SYSTEMÓW EKOLOGICZNYCH: MODEL BRONFENBRENNERA (1994)	47
1.2.3.1. <i>MIKROSYSTEM</i>	48
1.2.3.2. <i>MEZOSYSTEM I EGZOSYSTEM</i>	48
1.2.3.3. <i>MAKROSYSTEM</i>	49
1.2.3.4. <i>CHRONOSYSTEM</i>	50
1.2.4. TEORIA SYSTEMÓW EKOLOGICZNYCH A UCHODŹCY	51
1.2.5. SPOŁECZNY MODEL EKOLOGICZNY A DOBROSTAN UCHODŹCÓW (McLeroy, 1988)	54
1.2.6. MODEL EKOLOGICZNY: POLITYKA PAŃSTW A UCHODŹCY	55
1.2.6.1. <i>MAKROSYSTEM: POLITYKA INTEGRACYJNA PAŃSTWA</i>	55
1.2.6.1.1. <i>WPŁYW PRZYKŁADOWYCH POLITYK INTEGRACYJNYCH (HISZPANIA VS SZWECJA)</i>	56
1.2.6.1.2. <i>DZIAŁANIA INTEGRACYJNE A KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY</i>	58
1.2.6.2. <i>PSYCHOSPOŁECZNE WARUNKI ZDROWOTNE (PRZYKŁADY)</i>	59

1.2.6.2.1. DOSTĘP DO OPIEKI ZDROWOTNEJ	59
1.2.6.2.2. DOSTĘP DO MIESZKAŃ (HOUSING)	60
1.2.6.2.3. DOSTĘP DO EDUKACJI	60
1.2.6.2.4. DOSTĘP DO RYNKU PRACY	61
1.2.6.3. PRZEGLĄD PSYCHOSPOŁECZNYCH WARUNKÓW ZDROWOTNYCH - PORÓWNANIE POMIĘDZY KRAJAMI (POLSKA, HISZPANIA, FRANCJA).....	62
1.2.6.3.1. UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNE: POLSKA	63
1.2.6.3.2. UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO – PSYCHOLOGICZNE: HISZPANIA/ KATALONIA.....	76
1.2.6.3.2.1 KATALONIA JAKO WSPÓLNOTA AUTONOMICZNA.....	76
1.2.6.3.3. UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNE: FRANCJA	86
1.2.7. MIPEX (2015) - POTENCJAŁ I DEFICYT W TWORZENIU PRZESŁANEK DLA ADAPTACJI MIGRANTÓW	91
1.3. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE – gotowość do pomagania	140
1.3.1. WYJAŚNIENIA TEORETYCZNE	140
1.3.2. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE (REYKOWSKI, J., 1979)	142
1.3.3. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE - MOTYWACJA ENDOCENTRYCZNA I EGZOCENTRYCZNA (KARYŁOWSKI, J. 1982	143
1.3.4. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE (POMOCNE) A WSPARCIE SPOŁECZNE.....	144
1.3.5. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE W STOSUNKU DO UCHODźCÓW	147
1.4. CZYNNIKI ZWIĄZANE Z OBIEKTEM POMAGANIA.....	149
1.4.1. POSTAWY WOBEC UCHODźCÓW I ICH POSTRZEGANIE	149
1.4.2. OBRAZ UCHODźCY W KATEGORIACH WYMIARÓW OSOBOWOŚCIOWYCH: WSPÓLNOTOWOŚCI I SPRAWCZOŚCI	150
1.4.3. POSTRZEGANIE ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ	151
1.5. CZYNNIKI ZWIĄZANE Z OSOBĄ POMAGAJĄCĄ.....	152
1.5.1. CZYNNIKI TOŻSAMOŚCIOWE	153
1.5.1.1. Tożsamość społeczna	153
1.5.2. DOBROSTAN PSYCHICZNY JEDNOSTKI	153
1.5.3. OGÓLNE ZAUFANIE	154
1.5.4. CZYNNIKI SOCJO-DEMOGRAFICZNE	158
1.6. CZYNNIKI KONTEKSTOWE.....	158
1.6.1. SYTUACJA POSTRZEGANEGO ZAGROŻENIA ZE STRONY UCHODźCÓW I POSTRZEGANYCH KORZYŚCI.....	158
1.6.2. POLITYKA PAŃSTWA WOBEC UCHODźCÓW	159
1.7. PROBLEMATYKA PRACY WŁASNEJ, PYTANIA I HIPOTEZY	159
1.7.1. CZYNNIKI POZOSTAJĄCE W RELACJI DO TENDENCJI DO POMAGANIA UCHODźCOM (PODSUMOWANIE CZĘŚCI TEORETYCZNEJ)	159

1.7.2. PYTANIA I HIPOTEZY BADAWCZE	160
1.7.2.1. Hipotezy dotyczące roli aksjomatów społecznych (H-1)	161
1.7.2.2. Hipotezy dotyczące roli zmiennych podmiotowych (H-2).....	162
1.7.2.3. Hipotezy dotyczące cech obiektu pomagania (uchodźców) (H-3)	163
1.7.2.4. Hipotezy dotyczące zmiennych kontekstowych (H-4).....	164
2. CZĘŚĆ EMPIRYCZNA	166
2.1. OGÓLNY OPIS BADANIA	166
2.2. CZĘŚĆ METODOLOGICZNA	166
2.2.1. BADANIA PILOTAŻOWE	166
2.2.1.1. Cel badania	166
2.2.1.2. Opis próby	167
2.2.1.3. Charakterystyka narzędzia	167
2.2.1.4. Wyniki badania – modyfikacja narzędzia	168
2.2.2. ZMIENNE I ICH POMIAR	170
2.2.2.1. Lista zmiennych i narzędzi badawczych	170
2.2.2.2. Opis narzędzi	171
2.2.3. PROCEDURA	176
2.2.4. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY	178
2.3. ANALIZA WYNIKÓW.....	181
2.3.1. PLAN ANALIZY WYNIKÓW	181
2.3.2. ANALIZA RÓWNOWAŻNOŚCI NARZĘDZI ZE WZGLĘDU NA KRAJ (JĘZYK) BADANIA	181
2.3.3. WERYFIKACJA HIPOTEZ	183
2.3.3.1. Testowanie hipotezy o wpływie sytuacji zagrożenia vs korzyści (H-4.1.).....	183
2.3.3.2. Testowanie hipotez korelacyjno-regresyjnych H-1, H-2, H-3	185
2.3.3.3. Testowanie hipotezy dotyczącej kontekstu politycznego H-4.2.	211
2.3.4. ANALIZY DODATKOWE	212
2.3.5. PODSUMOWANIE WYNIKÓW	228
2.4. Dyskusja wyników	231
2.5. OGRANICZENIA BADANIA I PERSPEKTYWY DALSZYCH BADAŃ	242
LITERATURA CYTOWANA	244
ANEKSY	262

STRESZCZENIE

„Jednym z istotnych składników koncepcji człowieka przyszłości jest wizja istoty uspołecznionej, tj. takiej, która troszczy się nie tylko o pożytek własny, ale również ma na względzie pożytek cudzy, pożytek wspólnoty, prezentuje postawę prospołeczną”.
(Reykowski, 1979)

Przygotowana praca ma na celu przyczynić się m.in. do poszerzenia stanu wiedzy psychologicznej o jednostce oraz jest próbą dokonania pewnej *diagnozy* kondycji społeczeństw UE w zakresie postrzegania oraz udzielania wsparcia *uchodźcom*. Wyjaśnienia teoretyczne pracy skupiają się głównie na wiedzy wypracowanej dotychczas na gruncie nauk psychologicznych: psychologii społecznej oraz międzykulturowej. Badanie miało w dużej mierze charakter eksploracyjny, co stanowi istotną wartość niniejszej pracy, jak i dotyczy społecznie ważnej problematyki, szczególnie „żywej” w dyskursie społecznym ostatnich czasów – problematyki *uchodźstwa*. W różnych krajach stosowane są różne rozwiązania na rzecz integracji *uchodźców*, co związane jest z oficjalną polityką państwa. Polityka państwa tworzy określony klimat sprzyjający bądź blokujący działania jednostki na rzecz obcych. W badaniu uwzględnione zostały trzy kraje, które stosują odmienną politykę wobec *uchodźców*: Polska, Hiszpania (Katalonia) i Francja. Przeprowadzony projekt badawczy był próbą zrozumienia zależności pomiędzy zmiennymi podmiotowymi tj. *aksjomaty społeczne, tożsamość narodowa, poziom ogólnego zaufania, dobrostan psychiczny, stosunek do polityki państwa, dane socjo-demograficzne (narodowość, płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, sytuacja finansowa, wyznawana religia, poziom religijności)*, a zmiennymi obiektowymi (cechy *uchodźców*), tj. cechy *wspólnotowe i sprawcze*, postrzegane *zagrożenie vs korzyść i płeć*, a gotowością do udzielenia pomocy (rozumianej jako *wsparcie społeczne uchodźcom* (w tym, pomocy materialnej)). Sprawdzane były hipotezy dotyczące roli aksjomatów społecznych, zmiennych podmiotowych, cech obiektu pomagania (*uchodźców*) oraz hipotezy dotyczące zmiennych kontekstowych. Potwierdzona została hipoteza dotycząca związku pomiędzy *Cynizmem społecznym* a tendencją do udzielania *wsparcia społecznego* w Polsce. Aksjomat *Wynagrodzony wysiłek* z kolei uzyskał dodatnią korelację ze *wsparciem społecznym* w Hiszpanii oraz we Francji. Także *uogólnione zaufanie* okazało się istotnym predyktorem gotowości do udzielenia pomocy *uchodźcom*, we wszystkich trzech krajach. Podobnie, postrzegany obraz *uchodźców* – tj. wymiary *ciepła i sprawczości*, zarówno u kobiet jak i u mężczyzn miały związek z tendencją do pomagania.

Zmienne tożsamościowe nie znalazły swojego potwierdzenia w badaniach. *Poczucie szczęścia* było dodatnio związane z chęcią udzielenia pomocy w Hiszpanii oraz we Francji. Ogólnie, Francja i Hiszpania są jako kraje bardziej podobne do siebie niż w porównaniu z Polską.

Badanie właściwe zostało poprzedzone dwoma badaniami pilotażowymi. Najpierw zostało przeprowadzone badanie sprawdzające dane parametryczne nowo utworzonej *Skali Wsparcia Społecznego*, następnie, badanie pilotażowe pełnego instrumentarium badawczego na próbie 100 osób w Polsce. Finalnie, zostało przeprowadzone badanie na próbie 1069 osób w trzech krajach: w Polsce, Hiszpanii (Katalonii) i we Francji. Pełne instrumentarium badawcze zostało odpowiednio wcześniej przetłumaczone na język danego kraju metodą „*back translation*” (język hiszpański, język francuski). Badanie charakteryzował dobór losowy, zostały przebadane osoby w wieku, średnio od 18 r.ż. do 80 r. ż., porównywalnie, we wszystkich trzech krajach, różnych profesji i zawodów, o różnym wykształceniu. Do pomiaru aksjomatów społecznych zastosowano oryginalną skalę *Social Axioms Survey*, pozostałe narzędzia zostały zaprojektowane autorsko, tj. powstały na wzór istniejących narzędzi badawczych (np. zmodyfikowana Skala Wparcia Ong & Ward, 2005). Zakończone w 2020 r. badania pokazały interesujące wyniki. Dzięki pozyskanym danym zaprojektowany został model *wsparcia społecznego*, który osiągnął satysfakcjonujące dane parametryczne. Powstały model umożliwia zastosowanie go również przy okazji prowadzenia kolejnych badań naukowych i stanowi nową wartość w nauce.

SŁOWA KLUCZOWE: *model ekologiczny Bronfenbrennera, aksjomaty społeczne, percepcja uchodźców, tożsamość narodowa, ogólne zaufanie, „wspólnotowość – sprawczość”, wsparcie społeczne, profil kraju (MIPEX), UN Refugee Agency, zachowania prospołeczne, akulturacja, adaptacja.*

ABSTRACT

"One of the essential components of the concept of the human of the future is the vision of a socialized being, i.e. one who cares not only for his own benefit, but also takes into account the benefit of others, the benefit of the community, and presents a pro-social attitude".
(Reykowski, 1979)

The prepared work aims to contribute, i.a., to broaden the state of psychological knowledge about an individual and is an attempt to make a certain *diagnosis* of the condition of EU societies in terms of perceiving and providing support to *refugees*. The theoretical explanations of the work focus mainly on the knowledge developed so far in the field of psychological sciences: social and cross-cultural psychology. The study was largely exploratory in nature, which is a significant value of this work, as well as it concerns socially important issues, especially "active" in the social discourse of recent times - the issue of *refugees*. In different countries, different solutions for the integration of *refugees* are used, which is related to the official policy of the state. State policy creates a specific climate that is conducive to or blocks the activities of an individual for the benefit of strangers. The study covers three countries that apply different *refugee* policies: Poland, Spain (Catalonia) and France. The conducted research project was an attempt to understand the relationship between subjective variables, i.e. *social axioms*, *national identity*, *general trust*, *psychological well-being*, *attitude to state policy*, *socio-demographic data* (*nationality*, *gender*, *age*, *education*, *place of residence*, *financial situation*, *religion*, *level of religiosity*), and object variables (*refugee* traits), i.e. *community* and *agency* features, source of threat vs benefit and *gender*, and readiness to provide help (understood as *social support*) to *refugees* (including material help, too). Hypotheses concerning the role of social axioms, subjective variables, features of the helping object (*refugees*) and hypotheses concerning contextual variables were tested. The hypothesis concerning the relationship between *Social Cynicism* and the tendency to provide *social support* in Poland was confirmed. Social axiom *Reward for Application*, in turn, has a positive correlation with *social support* in Spain and France. Also, *generalized trust* turned out to be a significant predictor of readiness to assist *refugees* in all three countries. Similarly, the perceived image of *refugees* - that is, the dimensions of *warmth* and *agency*, in both women and men, was related to the tendency to help.

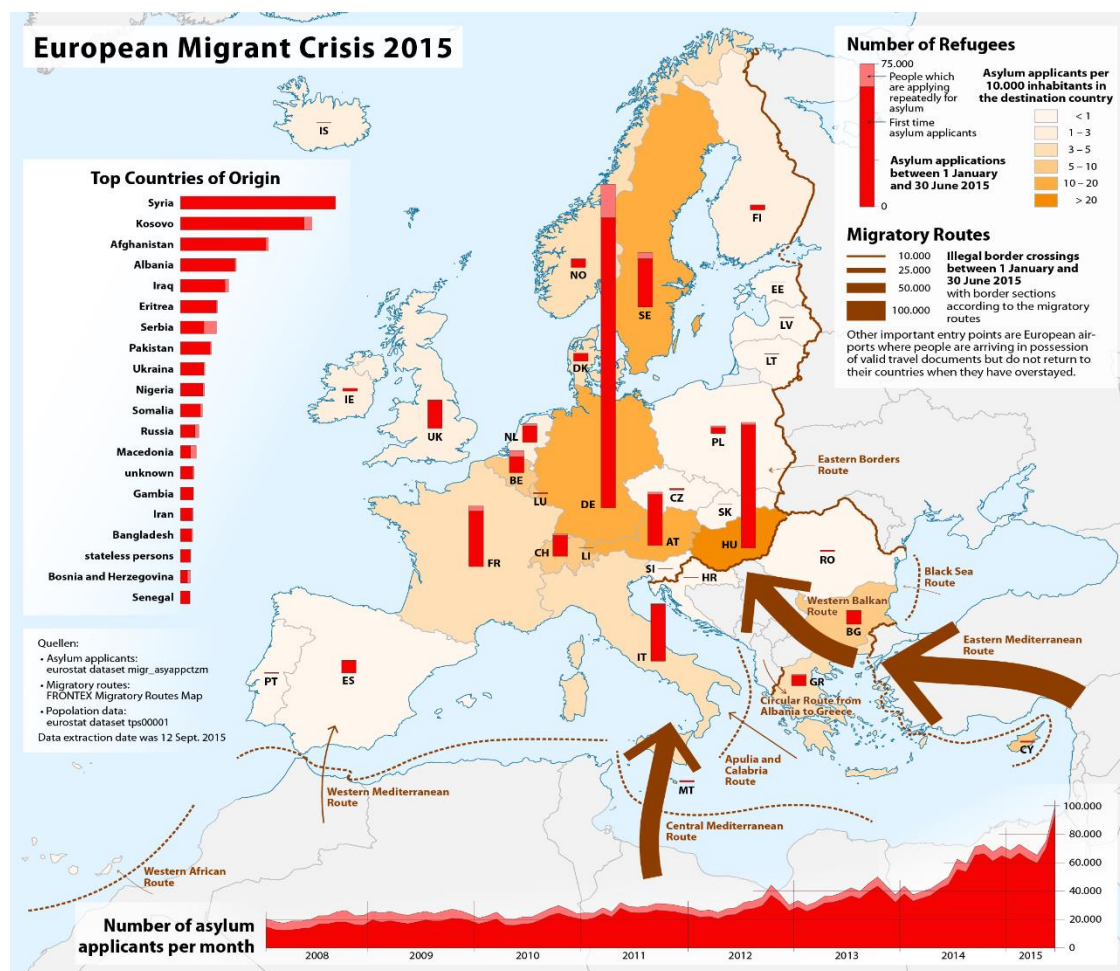
Identity variables have not been confirmed in the research. *Happiness* was positively related to the willingness to help in Spain and France. Overall, France and Spain as a countries, are more similar to each other than compared to Poland.

The actual study was preceded by two pilot studies. First, a study was conducted to check the parametric data of the newly created *Social Support Scale*, then I conducted a pilot study of the full research instrumentation on a sample of 100 people in Poland. Finally, a study was conducted on a sample of 1069 people in three countries: Poland, Spain (Catalonia), and France. The full research instrumentation was previously translated into the language of a given country using the "*back translation*" method (spanish, french language). The sample was randomly selected, in the investigations took place people, on average aged from 18 to 80 years old, of various professions and education. The original scale of the *Social Axioms Survey* was used to measure the social axioms, the remaining tools were designed in a proprietary way, i.e. based on the existing research tools (e.g. the modified Ong & Ward Support Scale, 2005). The research completed in 2020 has shown interesting results. Thanks to the obtained data, a *social support* model was designed that achieved satisfactory parametric data. The resulting model makes it possible to use it also in the conduct of subsequent scientific research and is of a new value in science.

KEYWORDS: *Bronfenbrenner model, social axioms, perception of refugees, national identity, general trust, "community - agency", social support, country profile (MIPeX), UN Refugee Agency, prosocial behavior, acculturation, adaptation*

WPROWADZENIE

Pomysł powstania niniejszej pracy zrodził się pod wpływem największej od lat fali *uchodźców*, którzy uciekali masowo w 2015 r. przed wojną, głodem i prześladowaniami z krajów swojego pochodzenia i próbowali przedostać się do Europy, często z narażeniem swojego życia i zdrowia. **Kryzys migracyjny w Europie (kryzys uchodźczy)** to największe tego typu zjawisko od czasów II wojny światowej¹. Za początek tego kryzysu uznaje się właśnie rok 2015, gdy państwa członkowskie Unii Europejskiej otrzymały ponad 1,2 mln wniosków o azyl, czyli ponad dwukrotnie więcej niż w 2014 r. Główne kraje, z których napływali *uchodźcy*, to Syria, Afganistan i Irak. Od stycznia do czerwca 2017 r., 71,9% wszystkich *uchodźców* przybywających do Europy przez Morze Śródziemne stanowili mężczyźni, 11,2% to kobiety, a 16,9% - dzieci².

Ryc. 1 Europejski Kryzys migracyjny 2015

¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A52015JC0040>

² <https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean>

Ówczesny kontekst społeczno-polityczny zaowocował ideą powstania tej pracy, tj. był reakcją na pojawienie się ważnej społecznie problematyki światowej. Jednocześnie, podjęcie się tej pracy to próba zrozumienia, jakie czynniki odgrywają istotną rolę w niesieniu *zachowań pomocnych* (tj. *zachowań prospołecznych*) w stosunku do grupy *uchodźców*.

Wartości oraz przekonania wpływają na postawy człowieka i decydują w dużym stopniu o jego zachowywaniu się, np. o chęci udzielania pomocy. Sposób zachowania zależy od naszego sposobu myślenia, tj. od *światopoglądu*, jaki posiadamy. Koncentracja na aksjomatach społecznych jako pewnego aspektu *światopoglądu* stała się punktem wyjścia do moich rozważań naukowych. Choć znamy różne badania odnośnie *zachowań prospołecznych/altruistycznych*, celem pracy było poszukiwanie czynników odgrywających rolę w *zachowaniach pomocnych* w stosunku do grupy *uchodźców*. Badanie zostało przeprowadzone w okresie, kiedy cała Europa śledziła informacje dotyczące napływu fali *uchodźców*. Choć sytuacja społeczno-polityczna w Polsce i Europie wygląda już nieco inaczej niż na początku wystąpienia *kryzysu uchodźczego*, to jednak w ostatnich miesiącach problematyka *uchodźcza* wybrzmiała „na nowo”. Mimo że obecna fala *uchodźców* jest mniejsza, to dotyczy bezpośrednio Polski (jako kraju) i jest nie mniej żywym tematem, który pojawił się w dyskursie społeczno-politycznym oraz medialnym, a zatem obszarem wartym zauważenia, także z naukowego punktu widzenia. Przeprowadzone badania porównawcze w trzech krajach pokazują stosunek do *uchodźców*. Jedne kraje reagują bardziej pozytywnie na wystąpienie *kryzysu uchodźczego*, a drugie – zwiększają swój dystans i zamykają granice.

Badanie stawia pytania o to, **JAK** przejawia się gotowość do pomagania *uchodźcom* (gotowość do udzielenia *wsparcia psychologicznego*, gotowość do udzielenia *pomocy finansowej*); **KOMU UDZIELANA JEST POMOC** – czy gotowość zależy od cech *uchodźców* (przypisywanych im cech osobowości, postrzegania ich jako *zagrożenie* lub nie, od ich płci) oraz **KTO POMAGA** - czy gotowość zależy od **cech podmiotu**, tj. *światopoglądu* (akceptowanych aksjomatów społecznych), *tożsamości narodowej*, *zaufania* do innych, poczucia *dobrostanu psychicznego* oraz od *stosunku do polityki własnego państwa wobec uchodźców*, jak też danych socjo-demograficznych, tj. *narodowości, płci, wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania, oceny własnej sytuacji finansowej, wyznawanej religii czy stopnia religijności*. Postawiono także pytanie, **czy te zależności będą takie same w różnych kontekstach narodowych** (Polska, Hiszpania-Katalonia i Francja).

1. CZĘŚĆ TEORETYCZNA

1.1. TEORIA AKSJOMATÓW SPOŁECZNYCH (Leung, Bond 2002, 2004)

Klaus Boehnke (2009) nadmienia w swojej pracy, iż w dużej części, tematykę aksjomatów społecznych podnoszono już w pismach niemieckiego „*Geisteswissenschaftliche Psychologie*” na początku XX wieku. Wspomina, że w pracach Kwoka Leunga i Michaela Harrisa Bonda (2002, 2004) nad aksjomatami można odnaleźć ślady pism Wrightsmana (1964) i jego studium nad „*Filozofią natury ludzkiej*”.

Badania nad aksjomatami społecznymi (Leung & Bond, 2002, 2004) wniosły nową wartość do nauk psychologicznych. Prowadząc badania jakościowe w Hong Kongu i Wenezueli (Leung & Bond, 2002) oraz jakościowe badania obejmujące 41 kultur (Bond i in. 2004) naukowcy zidentyfikowali pięć uniwersalnych, pankulturowych aksjomatów społecznych:

„Aksjomaty społeczne są uogólnionymi (zgeneralizowanymi) przekonaniem na temat świata i ludzi, w tym instytucji społecznych, fizycznego środowiska, świata duchowego, a także na temat występujących wydarzeń i zjawisk. Te uogólnione przekonania są zakodowane w postaci twierdzenia relacji o dwóch podmiotach lub pojęciach”. (Leung & Bond, 2004, s. 18)

Aksjomaty społeczne odnoszą się do bezkontekstowych przekonań i przyjmują następującą formę: A jest związane z B. Odgrywają kluczową rolę organizacyjną w systemach wierzeń ludzi (Comunian, 2009). Mają bogatą sieć nomologiczną, odnoszą się do centralnych (kluczowych) konstruktów w badaniach psychologicznych. Wyrażają poglądy człowieka o świecie społecznym i tłumaczą, w jaki sposób on funkcjonuje. Termin „*społeczne*” jest używany w odniesieniu do założenia, że aksjomaty są nabywane poprzez doświadczenia społeczne i w ten sposób regulują zachowanie jednostki; powstają w wyniku doświadczeń osobistych oraz procesu socjalizacji (wychowanie w rodzinie, społeczeństwie, systemie edukacji) (Bartoszak, 2018). Działają jako zasady, które regulują porządek świata w ludzkim umyśle. Pomagają ludziom „bardziej efektywnie” zarządzać swoim życiem, w szczególności, pozwalają realizować obrane cele i unikać niepożądanych efektów (Kruglanski, 1989). Lepiej przewidują ludzkie zachowania niż robią to wartości. Jak wykazały badania naukowe, aksjomaty są konstruktami psychologicznymi, odrębnymi od konstruktów takich jak „wartości”

czy „osobowość”. To przekonania o tym, co dana osoba uważa za prawdziwe; te przekonania nie są normatywne (np. „*miłuj bliźniego swego*”), lecz ich rozumienie polega na byciu wiernym swoim osobistym doświadczeniom (Leung & Bond, 2002).

Odgrywają istotną rolę w systemie przekonań człowieka, a ich głównym zadaniem jest zapewnienie przetrwania oraz skutecznego funkcjonowania jednostki w środowisku społecznym i fizycznym. Ludzie używają tych przekonań jako „przewodników” własnych zachowań, gdyż pełnią one ważną rolę w radzeniu sobie z problemami dnia codziennego (Bartoszak, 2018). Badania wykazały, że aksjomaty odnoszą się do różnych zachowań społecznych (Fraser & Gaskell, 1990; Furnham, 1988). Przekonania mogą być przydatne przy wyjaśnianiu zachowań ludzi w różnych kontekstach sytuacyjnych, szczególnie w aspekcie kulturowym; pełnią rolę organizacyjnego systemu poznawczego jednostki i są związane z różnymi zachowaniami społecznymi wśród narodów (pomagają w lepszym stopniu opisać określoną kulturę, np. uwzględnić różnice etniczne). Mogą być również definiowane jako archetypy lub „międzypokoleniowo przenoszone oczekiwania” (Dinca, Iliescu, 2009).

Wyróżniono pięć ogólnych aksjomatów społecznych, które pełnią cztery podstawowe funkcje (Leung & Bond, 2004):

- ułatwiają osiągnięcie ważnych celów (*instrumentality*);
- pomagają ludziom chronić ich poczucie własnej wartości (*ego-defensiveness*);
- służą jako przejaw ludzkich wartości (*value-expressiveness*);
- pomagają ludziom zrozumieć świat (*knowledge*)

Od momentu, kiedy Leung i Bond (2004) przedstawili w swoim artykule model aksjomatów społecznych, nastąpił wzrost zainteresowania rolą i funkcjonowaniem aksjomatów w życiu jednostki. Tych pięć, pankulturowych aksjomatów to:

- 1) **Cynizm społeczny** (*Social Cynicism*) - odnosi się do negatywnej wizji natury ludzkiej, tj. jako wyzyskującej (ludzie oraz instytucje społeczne wykorzystują oraz oszukują innych), świat jest spostrzegany jako wrogi i nieprzychylny;
- 2) **Wynagrodzony wysiłek** (*Reward for Application*) wyraża pogląd, że wiedza, włożony wysiłek i ostrożne planowanie prowadzą do pozytywnych wyników (osiągnięć oraz sukcesów);
- 3) **Przekonania religijne** (*Religiosity*) (pierwotnie definiowane jako *Duchowe Konsekwencje/Spiritual Consequences*) oznaczają pozytywną ocenę (osobistą i społeczną) konsekwencji praktyk religijnych; są oparte na ogólnych przekonaniach na temat religii;

- 4) **Złożoność społeczna** (*Social Complexity*) prezentuje przekonanie, że zachowanie człowieka jest złożone i zmienia się wraz z kontekstem społecznym, a ta niespójność ludzkich zachowań jest powszechna. Świat społeczny jest złożony, bez ogólnych zasad, które byłyby stałe i działały zawsze (brak sztywnych reguł). Aksjomat ten wyraża przekonanie, że istnieje wiele sposobów osiągnięcia określonego rezultatu. Wynik zdarzeń nie jest przewidywalny, raczej „niepewny”;
- 5) **Przeznaczenie** (*Fate Control*) wyraża przekonanie, że wydarzenia życiowe są „z góry” zdeterminowane przez zewnętrzne siły bezosobowe, choć mogą podlegać zmianie poprzez aktywną, ludzką interwencję (istnieją sposoby, aby wpływać na wyniki zdarzeń).

Tych pięć, wyżej opisanych pankulturowych wymiarów aksjomatów jest identyfikowalnych nawet przy przyjęciu rygorystycznych procedur statystycznych (Cheung, Leung, Au, 2006).

1.1.1. AKSJOMATY SPOŁECZNE A WARTOŚCI W KULTURZE

Znaczącym odkryciem naukowym jest uznanie odrębności aksjomatów społecznych od wartości. W literaturze psychologicznej, wyjaśniającej źródła postaw człowieka, możemy znaleźć odniesienia do wiedzy o wartościach, służących jako główne zasady w życiu ludzi i ich działaniach, uzasadnieniach oraz ocenie zdarzeń (Rokeach, 1973, Schwartz, 1992). Rokeach (1973) utożsamia wartość z pojęciem abstrakcyjnym, które jako kryterium ogólne wyznacza preferencje zarówno celom, jak i środkom realizującym te cele.

Wartości były dotąd często w literaturze przedmiotu utożsamiane z przekonaniami:

„Wartości są przekonaniami zawierającymi komponenty emocjonalne, stanowią pewien układ odniesienia, w ramach którego człowiek jest w stanie interpretować i oceniać rzeczywistość, a w następstwie tego kierować swoim zachowaniem”. (Czerniawska, 2002, s. 11)

W badaniach naukowych wykryto dość słaby związek pomiędzy wartościami a przewidywanymi zachowaniami, co skłoniło naukowców do badania ogólnych przekonań ludzkich (Leung, Bond & Schwartz, 1995). Przeanalizowano relacje pomiędzy aksjomatami społecznymi a wartościami wśród grup kulturowych. Znalaziono ogólne, ale niskie nałożenie się tych konstruktów, co potwierdziło niezależność ich istnienia, tak więc aksjomaty społeczne

uważane są w znacznym stopniu za niezależne od wartości (Bond i in., 2004, Leung & Bond., 2007; Hui & Hui, 2009, za: Bartoszek, 2018).

Te dwa ważne konstrukty: wartości i przekonania, wspólnie kształtują postawy oraz zachowania człowieka. Aksjomaty mogą być wobec wartości komplementarne (uzupełniające); mogą odgrywać także aktywną rolę w ich kształtowaniu, w wyniku wzajemnego, dynamicznego związku pomiędzy nimi (Hui & Hui, 2009). Wartości mówią o tym, co pożądane, czyli „*co powinno być*” w odróżnieniu od przekonań, które są subiektywnymi sądami jednostki na jakiś temat i odnoszą się do tego „*co jest*” (Leung & Bond, 2004). Istotną zatem różnicą pomiędzy aksjomatami społecznymi a wartościami jest taka, że aksjomaty społeczne odnoszą się do subiektywnej oceny świata i ludzi, a wartości do tego, co ogólnie pożądane i ważne, np. *dobro, mądrość, życzliwość*, itd. Wartości oraz przekonania są wykorzystywane do interpretacji kultury.

W badaniach z zastosowaniem wymiarów kulturowych Geert Hofstede (2000, s.40) definiuje kulturę jako „*zbiorowe programowanie umysłu, które odróżnia członków jednej grupy lub kategorii ludzi od innych*”. Jego zdaniem, ludzie w ramach jednej kultury mają podobne języki, przekonania, wartości i normy, choć mogą występować różnice na poziomie indywidualnym. Badania międzykulturowe od czasów Hofstede (1980) często dotyczyły różnic kulturowych w zakresie wartości, ale nie przekonań. Schwartz (2005, 2006) zidentyfikował podstawowy, uniwersalny kulturowo zestaw ludzkich wartości, wskazał 10 ich kategorii: *bezpieczeństwo, tradycja, konformizm, dobroć, uniwersalizm, władza, sukces, hedonizm, samokierowanie, stymulacja*. Wartości służą jako główne zasady w życiu ludzi i ich działaniach, uzasadnieniach oraz ocenie zdarzeń (Rokeach, 1973, Schwartz, 1992). Jednakże jako ogólnie wytyczone cele, nie są dobrymi predyktorami zachowań człowieka.

1.1.2. AKSJOMATY A OSOBOWOŚĆ

Światopogląd danej osoby w dużej mierze zależy od jej osobowości. Badania wykazały (Chen, Bond & Matsumoto, 2006; Chen, Cheung, Bond, i Jin, 2006), że zarówno zachodnie (mierzone inwentarzem NEO-PI-R), jak i chińskie pomiary osobowości (Sino-American Person Perception Scale - SAPPS) w słabym stopniu przewidywały aksjomaty społeczne. Aksjomaty nie są silnie skorelowane z typowymi konstruktami osobowości i nie stanowią jej składników. Przekonania, w odróżnieniu od osobowości są podatne na zmianę. Wartością dotychczas przeprowadzonych badań pomiędzy aksjomatami społecznymi i cechami osobowości, jest wykazanie pewnych specyficznych profili funkcjonowania psychologicznego jednostek.

1.1.2.1. CYNIZM SPOŁECZNY

Obraz osoby charakteryzującej się wysokim natężeniem *Cynizmu społecznego* to obraz osoby raczej mało towarzyskiej, która nie troszczy się o to, by być lubianą przez otoczenie. Nie rozmyśla o tym, czy pozostawia po sobie dobre wrażenie (*impression management*) w relacji z drugim człowiekiem (bardzo niska korelacja *Cynizmu społecznego* ze Skalą Dobrego Wrażenia). *Cynizm społeczny* jest dodatnio związany z elastycznością - niezależnością w myśleniu i działaniu co sugeruje silną, dodatnią korelację z dominacją społeczną. Leung & Bond (2007) stwierdzili istotny pozytywny związek pomiędzy *Cynizmem społecznym* a wartością *Władzy* (badania wśród pięciu grup kulturowych), co dodatkowo wspiera tezę o wewnętrznej potrzebie dominacji u tych osób i tym samym, o wyższej frustracji przy braku takiej możliwości. Osoba taka to człowiek, który posiada własne, silne opinie, poparte argumentacją.

„Cynik” ma negatywne, nieufne i wrogie nastawienie względem ludzi. Często wyraża je poprzez sarkazm, niekiedy też złośliwość. Ponadto charakteryzuje go wszechobecne i obezwładniające podejrzenie manipulacji ze strony innych. Zachowanie pełne uprzedzenia, nieufności i podejrzliwości w stosunku do drugiej strony rodzi konfliktowość, przez co psuje relacje międzyludzkie. *Cynizm społeczny* związany jest z niższą *ugodowością* i *empathią*, wyższą *wrogością* oraz niższym *zaufaniem społecznym* i ogólnym, słabym funkcjonowaniem interpersonalnym (Singelis, Hubbard, Her, i An, 2003). „Cynicy” charakteryzują się niskim poziomem samokontroli i ugodowości, wyrażają najczęściej postawę nastawioną na egzekwowanie swoich praw. Analizy samoopisów zachowań pokazują (Dinca & Iliescu, 2009), że wchodzą oni często w konflikty interpersonalne, są niezadowoleni z przeszłości i/lub obecnej

sytuacji życiowej w jednej lub kilku sferach życia (życie rodzinne, zawodowe, relacje międzyludzkie, itp.) (Bartoszak, 2018). Mają tendencję do zastanawiania się „co mogłoby wydarzyć się w ich życiu <inaczej> niż się wydarzyło”. Wyrażają ogólne, pesymistyczne postawy względem ludzi, instytucji społecznych oraz wydarzeń życiowych, przez co działają w sposób autodestrukcyjny i prawdopodobnie, często „nieszczęśliwi”, mogą popadać w depresję. *Cynizm społeczny* ma najbardziej toksyczny wzór ekspresji gniewu spośród wszystkich aksjomatów społecznych (Dinca & Iliescu, 2009). „Cynicy” często wykorzystują gniew, aby zastraszyć i wpłynąć na innych, manifestują swoją złość. Przeciętnego „cynika” można określić jako charakteryzującego się niskim lub średnim poziomem *wrogości*; ma raczej tendencję do hamowania swojej fizycznej ekspresji, ale w o wiele większym stopniu skłonny jest wyrażać swoje gniewne uczucia w werbalnie niewłaściwy sposób. Wciąż nie ma jednolitej odpowiedzi na pytanie o mechanizmy leżące u podstaw cynicznych zachowań, tzn. wyjaśnienia, „czy negatywna wizja siebie rzutuje na negatywistyczną wizję innych w świecie społecznym” - czy też odwrotnie, „czy negatywna wizja świata społecznego rzutuje na negatywny obraz własnej osoby” - a może działa sprzężenie zwrotne? Badacze zwracają uwagę na potrzebę zgłębienia natury tych niejasnych zależności (Bartoszak, 2018).

„Cynicy” społeczni wydają się w codziennej egzystencji doświadczać wyższego poziomu stresu (bardziej niż „nie-cynicy”) wskutek postrzeganej oceny sytuacji jako bardziej stresującej. Pogląd ten potwierdzają badania Neto (2009), w których cynizm wiąże się z wyższym poziomem spostrzeganego i odczuwanego stresu, samotnością oraz jest dodatnio skorelowany z ageismem, czyli negatywną wizją procesu starzenia się. „Cynicy” mają wysoki poziom niepokoju własnego (wyższe wyniki w skali *Lęku jako cechy*) – wyższy lęk społeczny. Cynik wybiera nieprzystosowane sposoby radzenia sobie ze stresem, tj. *myślenie życzeniowe, ruminacje* (Chen, Cheung, Bond & Leung, 2005). Osoby z wysokim poziomem cynizmu prezentują negatywne postawy wobec poszukiwania profesjonalnej pomocy i wsparcia.

Rupf i Boehnke (2003) zauważyli istotny związek pomiędzy *Cynizmem społecznym* a interesem własnym (*hierarchic self-interest*). Negatywna ocena własnej sytuacji życiowej (np. warunków finansowych/mieszaniowych/wizji przyszłości) wpływa na gorszy stan zdrowia niż u „nie-cyników” i poziom ogólnego zadowolenia z życia (silna korelacja cynizmu z niską satysfakcją życiową). Cynizm koreluje z niską satysfakcją z pracy, szybszym tempem życia, niższym poziomem sumienności (w znaczeniu cechy osobowości - w teorii *Wielkiej Piątki*), rzadszymi praktykami religijnymi (Kwiatkowska, 2009b). Dodatkowo, Chen, Cheung, Bond i Jin (2006) oraz Neto (2006) dowiedli w swoich badaniach, że cynizm jest nie tylko związany z

niską satysfakcją życiową, ale także samotnością i niższym poczuciem własnej wartości. *Cynizm społeczny* jest zasadniczo związany z niechęcią do siebie, wiąże się z niepokojem psychicznym oraz skłonnością do myśli samobójczych. Jak wskazują kolejne badania (np. Safdar, Lay, i Struthers, 2003; Safdar, Lewis, Greenglass, i Daneshpour, 2009), to mężczyźni w większym stopniu niż kobiety charakteryzują się poglądami o charakterze cynicznym czy też uważani są za *dominująco-eksploatujących* (Boski, Biłas-Henne, i Więckowska, 2009), ale różne badania, w odmienny sposób ukazują te zależności (Boehnke, 2009; Ismail, 2009).

Leung i Bond (2004) sięgając do korzeni *Cynizmu społecznego* odwołują się do poglądów na naturę ludzką Hobbesa, Machiavellego, Pareto i Marksa. Odniesienia do filozofii politycznej są jednoznaczne w koncepcyjnych opracowaniach Leunga i Bonda (Boski i in., 2009). Machiavelli niegdyś inspirował psychologów politycznych do postulowania wymiaru, który mierzy indywidualne skłonności do manipulacji interpersonalnej. Leung i Bond (2004) opisują pewne aspekty systemów politycznych i relacji władzy. Poszczególne itemy *Cynizmu społecznego* reprezentują negatywistyczną wizję natury ludzkiej, która ma tendencję do łatwego ulegania korupcji, posiadania stronniczego poglądu wobec niektórych grup ludzi, nieufności wobec instytucji społecznych, jak i lekceważenia etycznych sposobów osiągnięcia własnych celów. *Cynizm społeczny* może wyłaniać się jako odpowiedź na konieczność przetrwania i adaptacji w świecie społecznym, w którym nierzadko można spotkać się z postawą oszustwa, a całkowita ufność prowadzi do łatwowierności i może wręcz okazać się zagrażająca dla jednostki. Przyjęcie postawy cynika może stanowić zatem swoisty bufor ochronny przed przykrymi doświadczeniami ze strony ludzi. *Cynizm* powiązany jest ze statusem społecznym, chęcią sprawowania władzy i dominacji nad innymi. Instytucje władzy, chcąc uzasadnić swoją tendencję do sięgania po nią, zwykle odwołują się do, rzekomo, prospołecznych celów, tj. „służenie ludziom”. Wyjaśniając mechanizmy psychologiczne leżące u podłoża cynizmu – silna chęć zarządzania może często stanowić kamuflaż do ukrycia prawdziwych motywów działań. *Cynizm społeczny* może zatem stanowić wynik gry politycznej władzy.

Autorzy (Tsay, Shu, Bazerman, 2011) zwracają uwagę, że warto byłoby przeprowadzić badania nad emocjonalnymi i poznawczymi aspektami cynizmu. Wspólnie zmotywowani negocjatorzy komunikują się w sposób otwarty i wykazują większe zaufanie do siebie nawzajem niż osoby z orientacją nastawioną na „konkurencję” (Beersma & De Dreu, 1999; Weingart, Bennett, i Brett, 1993). Naukowcy mają nadzieję, że przyszłe badania wskażą ramy uwzględniające, przewidujące i jednocześnie chroniące negocjatorów przed widmem błędów powodowanych cynicznymi postawami względem siebie.

W konsekwencji totalitarnych reżimów, które panowały w połowie XX w., spodziewano się podwyższonego poziomu *Cynizmu społecznego* zarówno w Polsce, jak i w Hiszpanii. Wyniki badania potwierdziły się; cynizm jest także bardziej prototypowy w życiu społecznym w ogóle niż w samej relacji miłości (Boski, 2009).

1.1.2.2. WYNAGRODZONY WYSIŁEK

Osoby z wysokimi wynikami w tym wymiarze są wytrwałe w swoich działaniach, bardzo pracowite (zagrożeniem może być *pracoholizm*), mają wysoko rozwinięte umiejętności organizacyjne, dzięki czemu osiągają zamierzone rezultaty (Dinca & Iliescu, 2009). Analizy korelacji FPI-R-LEB (Fahrenberg, Hampel, Selg, 2001; Pitariu & Iliescu, 2007; za: Dinca & Iliescu, 2009) wskazują na silną *motywację osiągnięć* u tych osób. Aksjomat ten wysoko i istotnie koreluje zarówno z *Osiągnięciami*, jak i *Niezależnością* (Skale CPI), co wskazuje na wysoką potrzebę sukcesu oraz chęć samorealizacji, niezależność w myśleniu i działaniu. *Wynagrodzony wysiłek* dodatkowo koreluje z *poczuciem mistrzostwa – mastery* (Neto, 2006). Jest dodatkowo związany z wyższą satysfakcją finansową, co można interpretować jako pozytywny efekt włożonego wysiłku i potwierdzenie zasadności swoich starań w dążeniu do obranego celu.

Osoby z wysokim wskaźnikiem tego aksjomatu mają wysoką potrzebę uznania społecznego, a jako, że są zmotywowani do działań, których się podejmują, udaje im się osiągać wyższy status społeczny, np. w sferze zawodowej. Przywiązują dużą wagę do tego, jak spostrzegani są społecznie (dodatnie korelacje ze *Skalą Dobrego Wrażenia*).

Aksjomat ten jest pozytywnie i istotnie związany z horyzontalno-wertykalnymi aspektami indywidualistycznej oraz kolektywistycznej orientacji. Przewiduje preferencje dla stylu opartego na współpracy oraz skłonności do kompromisu w celu osiągnięcia założonych efektów. Typowa osoba z przekonaniem bliskimi *Wynagrodzonemu wysiłkowi* funkcjonuje bardzo dobrze społecznie, tzn. przestrzega norm, zasad i zwyczajów, potrafi efektywnie komunikować się z innymi, ma ogólnie dobrze rozwinięte umiejętności interpersonalne oraz potrafi z empatią kooperować z innymi (Bartoszak, 2018). Jest zwykle towarzyska i asertywna (potrafi bronić swoich praw, jednocześnie szanując prawa innych). Aksjomat ten dodatkowo koreluje z cechami *ugodowej osobowości* i *Harmonią interpersonalną* (Chen i in., 2006), mając tym samym na uwadze dobro obopólne.

Osoby z wysokim poziomem *Wynagrodzonego wysiłku* są zwykle odpowiedzialne oraz optymistyczne (vs cynik społeczny z negatywistyczną wizją świata), a ich optymizm jest wszechobecny w nastawieniu do życia. Ich pozytywne nastawienie do siebie, świata i innych

generuje emocjonalną stabilność oraz dobre samopoczucie psychiczne. Aksjomat ten ma silne i pozytywne korelacje ze wszystkimi wskaźnikami zadowolenia z życia (bycia z partnerem życiowym, ogólnej sytuacji rodzinnej, wyborem i przebiegiem kariery zawodowej). Ludzie z wysokimi wynikami w skali *Wynagrodzonego wysiłku* otwarcie patrzą w przyszłość oraz mają silnie rozwinięte poczucie własnej wartości. Dodatkowo, uzyskano wyniki wskazujące na silną, dodatnią korelację poziomu wysokiego wykształcenia a tym aksjomatem (silne przekonanie co do osiągnięcia korzyści wskutek włożonego wysiłku, tj. własnych starań i ciężkiej pracy).

Jak wynika z samoopisów (Dinca & Iliescu, 2009), osoby z wysokimi wynikami w tym wymiarze chętnie zwracają się do innych o poradę; prawdopodobnie, aby właściwie zaplanować swoje działania i podjąć odpowiednie decyzje, bądź utwierdzić się we własnych przeświadczeniach odnośnie słuszności ich zastosowania. Wierzą, że wiedza oraz planowanie przyszłości są niezbędne dla osiągnięcia sukcesu, a „zdrowa” konkurencyjność, przynosi postęp (Ismail, 2009).

Osoby z wysokim poziomem tego aksjomatu wierzą, że są w stanie poradzić sobie i sprostać różnym trudnym oraz stresującym sytuacjom (Dinca & Iliescu, 2009). Można ich określić na ogół jako osoby o niskich (i średnich) skłonnościach do doświadczania *gniewu*; ich *gniew* jest bierny; nie cechuje ich także *wrogość* jako dyspozycja (Dinca & Iliescu, 2009). Osoby te, mają skłonność do dominacyjnych zachowań, tzn. lubią odgrywać aktywną rolę w procesie podejmowania decyzji. Patrząc na zagrożenia związane z tym aksjomatem, na uwagę zasługuje dodatnia korelacja *Wynagrodzonego wysiłku* ze wzorem zachowania typu A (który stanowi ryzyko związane z zapadalnością na choroby układu wieńcowego). Wynik ten stanowi przestrożę i konieczność stosowania prewencyjnych środków ochrony zdrowia

1.1.2.3. PRZEKONANIA RELIGIJNE

Osoby o wysokim poziomie tego aksjomatu akceptują istnienie istoty wyższej, wpływającej na świat ludzi. Wyrażają bardziej konserwatywne poglądy i przywiązane są do tradycji. Aksjomat ten wysoko i dodatnio koreluje z *Ugodowością i Zgodnością społeczną* (Dinca & Iliescu, 2009), a więc dominuje tutaj nastawienie na kompromis, zrozumienie oraz współpracę.

Osoby z wysokim wskaźnikiem tego aksjomatu charakteryzują się wysoką samoakceptacją i zdolnością do rozumienia innych w połączeniu z silnym poszanowaniem norm społecznych. Prezentują postawę akceptującą, altruistyczną, nastawioną na rozumienie potrzeb innych; nie są konfliktowe. *Przekonania religijne* wydają się być najsilniej związane z satysfakcją z relacji interpersonalnych. Dinca i Iliescu (2009) pokazali w swoich badaniach, że

wymiar ten był dodatnio skorelowany z *empatią* oraz ujemnie z *wrogością*, a zatem są to osoby, które wyrażają postawy empatyczne i tolerancyjne. Osoby z wysokim wskaźnikiem tych przekonań rzadko prezentują zachowania asertywne. Ich cechy pozostają w opozycji do cech „cyników”: mają niski poziom *Lęku* jako cechy, potrafią kontrolować *gniew* (zwykle jego kontrola następuje poprzez mechanizm obronny w postaci *represji*). Wydają się mieć wysoką tolerancję na frustrację oraz skuteczny schemat postępowania z czyjąś impulsywnością czy też złością. Aksjomat *Przekonania religijne*, zgodnie z badaniami Boskiego i in. (2009), jest związany z *altruistycznym typem miłości*, skoncentrowanym głównie na potrzebach drugiej osoby. Przedkładając interes drugiej osoby nad własny, prawdopodobnie świadomie i bez złości, potrafią godzić się z zachowaniami innych, przez co nie funkcjonują w sposób destruktywny. Prawdopodobnie również, poprzez praktyki religijne, są mniej podatni na doświadczanie stresu oraz jego negatywne skutki.

1.1.2.4. PRZEZNACZENIE

Wymiar ten koreluje pozytywnie z wartościami konserwatywnymi, głównie *tradycją* oraz *konformizmem*, a negatywnie z *otwartością na zmiany*, *samokierowaniem*, *hedonizmem* i *stymulacją*. Wnioskować zatem możemy, że ludzie z wysokimi wynikami w zakresie tego aksjomatu lubią stabilne oraz przewidywalne sytuacje, mogą trudniej reagować na pojawiające się zmiany. Wymiar *Przeznaczenia* najslabiej koreluje ze skalą osobowości CPI ze wszystkich wyróżnionych aksjomatów społecznych. Nieliczne i ogólnie słabe korelacje wynikające z badań (Dinca & Iliescu, 2009) wskazują na jednostkę zrównoważoną, akceptującą siebie, kontrolującą, posiadającą tolerancyjną postawę względem innych, rzadko prezentującą postawę asertywną. To osoby raczej towarzyskie, z pozytywnym obrazem samego/samej siebie oraz wysoką potrzebą akceptacji ze strony innych. *Lęk jako cecha* jest specyficzna dla tego wzoru przekonania. Badanie Dinca i Iliescu (2009) wykazało, że wymiar ten stosunkowo słabo koreluje z *empatią*. Osoby z wysokimi wynikami w tym wymiarze nie mają potrzeby stawiania przed sobą wysoce ambitnych celów do realizacji, są mniej podatne na doświadczanie stresu. Milcząco odmawiają przestrzegania norm grupowych, a wszystko dzieje się w połączeniu z tendencją do wyrażania złości, która kontrolowana jest przez *represję*. Jak wynika z samoopisów osób badanych (Dinca & Iliescu, 2009), są to osoby, które dość często ulegają wypadkom oraz korzystają z wizyt lekarskich, ale jednocześnie uzyskują wysokie wyniki w skali zadowolenia z życia. Aksjomat ten dodatnio koreluje z satysfakcją związaną z sytuacją rodzinną oraz mieszkaniową. Zgodnie z badaniami Boskiego (2009), *Przeznaczenie* jest

związane z dwoma typami miłości w związkach: *Erosem i Manią* (*Eros* charakteryzuje wzajemne, intensywne zauroczenie tych, którzy się w sobie zakochali, *Mania* z kolei jest definiowana jako obsesyjne uzależnienie od partnera).

1.1.2.5. ZŁOŻONOŚĆ SPOŁECZNA

Zarówno Wrightsman (1964, 1992) jak i Leung widzą *Złożoność społeczną* jako kluczowy aspekt przekonań o naturze ludzkiej. Aksjomat ten nie pokazuje jakiegoś wyraźnie określonego wzoru funkcjonowania (Dinca & Iliescu, 2009). Brak widocznych, istotnych korelacji ze skalą CPI, choć badacze wskazują na trzy jego wyróżniki: preferencja do bycia elastycznym, otwartym i z twórczym spojrzeniem na życie. Osoby z wysokimi wynikami w tym wymiarze są twórczy i elastyczni zarówno w myśleniu, jak i działaniu. Są otwarci na wiedzę, poglądy, ich myślenie uwzględnia różne czynniki sytuacyjne. Choć osoby te cechują się pewną niechęcią do udziału w procesach decyzyjnych, potrafią zmieniać swoje opinie, dostosowując się do różnych okoliczności. Zdają się dobrze rozumieć oraz interpretować sygnały płynące z otoczenia społecznego. Zwracają uwagę na zmienność sytuacji oraz wymogi otoczenia w danym miejscu i czasie. Aksjomat ten dodatkowo koreluje z *otwartością na zmiany, samokierowaniem oraz poczuciem mistrzostwa – mastery* (Neto, 2006).

Wymiar ten dodatkowo koreluje ze *Skalą Dobrego Wrażenia*, jak i pozytywnym obrazem samego/samej siebie. Osoby takie lubią mieć dobre zdanie o sobie, chcą, aby inni również takie o nich mieli. *Złożoność społeczna* ujemnie koreluje z ageismem (Neto, 2006) oraz wartościami konserwatywnymi, głównie z *tradycją*; jest pozytywnie skorelowana z *empatią i ugodowością*. Wyniki te wydają się dobrze korespondować z wcześniejszymi ustaleniami badaczy. Człowiek taki myśli i działa nieszablonowo, akceptuje zmienność, nie przywiązuje zbytnej wagi do ustanowionych tradycji, ma pozytywny obraz starzenia się, jest empatyczny i ugodowy, przez co dobrze odnajduje się w relacjach międzyludzkich.

Analiza samoopisów (Dinca & Iliescu, 2009) wykazała także dobre radzenie sobie tych osób z *gniewem* i stresem oraz pokazała wysoki wskaźnik uzyskiwany w pomiarze satysfakcji z życia (zadowolenie ze stosunków rodzinnych, kariery zawodowej, relacji społecznych). Aksjomat ten ujemnie koreluje z *wrogością* (Dinca & Iliescu, 2009).

Podsumowując powyżej przedstawione opisy, dotychczasowe badania wskazują, że aksjomaty, tj. *Wynagrodzony wysiłek, Przekonania religijne, Złożoność społeczna* oraz *Przeznaczenie* – mają na ogół pozytywny wydźwięk oraz są związane ze zdrowiem i poczuciem

zadowolenia z życia. Z kolei aksjomat *Cynizm społeczny*, istotnie negatywnie wpływa na zdrowie człowieka oraz poczucie zadowolenia z życia.

1.1.3. NOWE AKSJOMATY? HARMONIA INTERPERSONALNA I GRA O SUMIE ZEROWEJ

1.1.3.1. HARMONIA INTERPERSONALNA

Do aksjomatów społecznych można zaliczyć także *Harmonię interpersonalną*.

Harmonia interpersonalna (*Interpersonal Harmony*) zawiera trzy komponenty: Wzmocnienie harmonii (*Harmony enhancement – harmonia międzyludzka jako ideał*), Unikanie dezintegracji (*Disintegration avoidance*) oraz Harmonia jako przeszkoda (*Harmony as hindrance*). Dotyczy przekonań na temat interpersonalnych relacji z ludźmi (harmonii bądź konfliktów). Harmonia to życie w zgodzie z innymi, stałe dążenie do porozumienia dającego satysfakcję oraz spokój wewnętrzny. Aksjomat ten dotyczy przeszłych, pozytywnych relacji, wyniesionych z dotychczasowego funkcjonowania z innymi, co w konsekwencji ma przekładać się na udane stosunki z ludźmi w różnych obszarach życia (rodziny, intymnych relacji z partnerem, relacjach zawodowych, związków przyjaźni). Poszczególne itemy tego wymiaru odnoszą się przede wszystkim do sytuacji interpersonalnych, choć niektóre z nich są wymieniane w kontekście międzygrupowym.

Poczucie harmonii ma wpływ na różne aspekty życia człowieka i osiągnięte przez niego sukcesy. Osoby z wysokimi wynikami w tym aksjomacie wyrażają przekonania, że harmonia społeczna może przynieść pozytywne efekty (np. zapewnienie szczęścia, zrównoważonego życia i ochrony przed samotnością). Określone wzorce zachowań mogą zapewnić harmonię, szczerść w intymnych relacjach, wzajemny szacunek i kompromis w ramach partnerstwa. Aksjomat ten jest pozytywnie związany z aktywnym uczestnictwem w praktykach religijnych chrześcijańskich, muzułmańskich i żydowskich. Harmonia może stanowić istotny, użyteczny, szósty wymiar aksjomatów w kontekście religii, choć jej znaczenie prawdopodobnie najbardziej widoczne będzie w kulturach, w których religia odgrywa szczególnie istotną rolę w życiu społecznym (Safdar i in., 2003).

W pionierskich badaniach Leunga i Bonda (2004) *Harmonia interpersonalna* nie została uznana za niezależny aksjomat. Także w badaniu T.M. Singelisa (2009) w Stanach Zjednoczonych rozwiązanie czynnikowe z uwzględnieniem tego wymiaru zostało odrzucone na korzyść pięcioczynnikowego rozwiązania. W nowszych badaniach, przeprowadzonych w Chinach oraz na kontynencie australijskim, aksjomat ten okazał się być jednak rozpoznawalny

(Safdar i in., 2003; Leung, Li, Zhou, 2011). Także w Kanadzie i Iranie (Safdar i in., 2003) rozwiązanie sześcioczynnikowe okazało się lepsze niż pierwotnie zakładano. Wymiar ten okazał się stanowić odrębny czynnik, a jego rzetelność była większa niż dwóch innych wymiarów, tj. *Złożoności społecznej* oraz *Przeznaczenia*. *Harmonia interpersonalna* okazała się przewidywać także przystosowanie społeczne jednostki (utrzymanie harmonii w rodzinach irańskich wydaje się być szczególnie istotne).

1.1.3.2. GRA O SUMIE ZEROWEJ

Pierwsze polskie badania nad aksjomatem *Gra o sumie zerowej* przeprowadził Bogdan Wojciszke na próbie ogólnopolskiej (Wojciszke, Baryła, 2006). Aksjomat ten wyraża przekonanie na temat natury relacji społecznych, podzielane w danym społeczeństwie lub kulturze. Osoby, które wierzą w to, że życie jest grą o sumie zerowej, zakładają, że sukces jednej osoby jest możliwy tylko kosztem kogoś drugiego, że sukces ekonomiczny jest możliwy kosztem porażek innych, że interesy ludzkie z natury są antagonistyczne. Aksjomat ten uosabia zatem przekonanie o antagonistycznej naturze relacji pomiędzy ludźmi (Wojciszke, Boski i Różycka-Tran, 2014). Wiąże się z wieloma negatywnymi konsekwencjami społecznymi. Dodatnio koreluje z *zewnątrznym umiejscowieniem poczucia kontroli*, *pesymizmem*, negatywną wizją świata społecznego, niską satysfakcją z życia, poczuciem niesprawiedliwości, *wykluczeniem z relacji wymiany społecznej*, *unikaniem współpracy* oraz *eskalacją konfliktów interpersonalnych* (Różycka, Wojciszke, 2010; Wojciszke, 2010; Wojciszke, Baryła, 2006; Wojciszke, Baryła, Różycka, 2009). Wcześniejsze badania na próbach polskich wykazały, że aksjomat ten koreluje ujemnie z *zaufaniem interpersonalnym*, satysfakcją z wymiany społecznej (bilansem) oraz *samooceną*.

W celu potwierdzenia hipotezy co do aksjomatycznego charakteru tego wymiaru, przeprowadzono badanie w 37 krajach, na próbie międzykulturowej (N = 6138), analizując dane na poziomie indywidualnym oraz kulturowym. Słabe korelacje pomiędzy tym aksjomatem a wymiarami wartości Schwartza potwierdziły odrębność obydwu konstruktów oraz potwierdzenie występowania jako nowego aksjomatu. Badanie wykazało, że *Gra o sumie zerowej* dodatnio koreluje z *Cynizmem społecznym* oraz obiektywnymi makro-wskaźnikami polityczno-ekonomicznymi. *Cynizm społeczny* (wykorzystywanie przez władzę, uprzedzenia wobec określonych grup ludzi, brak zaufania do instytucji społecznych), jak również cynizm makrosocjalny (odzwierciedlający wrogość systemu względem jego członków) wynika raczej z politycznych uwarunkowań, a *Gra o sumie zerowej* kształtuje się w sytuacji ograniczonych

zasobów ekonomicznych (Wojciszke, Boski, Różycka, 2014). *Gra o sumie zerowej* koreluje negatywnie z *obiektywnym dochodem narodowym brutto (GDP)*, ze *wskaźnikiem rozwoju społeczeństwa*, z *indeksem demokracji*, szczególnie z *pluralizmem*, *funkcjonowaniem rządu*, *politycznym zaangażowaniem*, *dobrostanem psychicznym*; pozytywnie - z *inflacją*. Na poziomie indywidualnym, w większości krajów, *Gra o sumie zerowej* korelowała ujemnie z *zaufaniem interpersonalnym*, *bilansem wymiany społecznej* oraz *samooceną*. Nie wykazano relacji pomiędzy tym aksjomatem a *orientacją na wykonanie*, *orientacją humanistyczną*, *unikaniem niepewności* czy *asertywnością*, których to zależności oczekiwano. Najbardziej zaskakującym wynikiem w badaniu była ujemna korelacja z *indywidualizmem* (a dodatnia z *kolektywizmem rodzinnym*). Przeprowadzona analiza danych międzynarodowych jednoznacznie wskazuje, iż aksjomat *Gra o sumie zerowej* nie jest przekonaniem korzystnym i może być skutkiem (albo przyczyną) różnych trudnych, długotrwałych procesów w gospodarce oraz polityce. Im niższy poziom tego aksjomatu, tym wyższe zadowolenie oraz satysfakcja z życia. Uwzględniając płeć, aksjomat ten okazał się bardziej typowy dla mężczyzn niż dla kobiet. Do pomiaru tego aksjomatu służy tzw. *Skala wiary w grę o sumie zerowej* (Wojciszke, Baryła, Różycka, 2009). Badania korelacyjne, jak i eksperymentalne, przeprowadzone na próbach polskich, potwierdziło rzetelność oraz trafność tej skali.

1.1.4. AKSJOMATY SPOŁECZNE A PŁEĆ I KRAJ (GRUPA ETNICZNA)

Przekonania mogą być sposobami opisywania określonej kultury oraz mogą wskazywać na różnice etniczne pomiędzy ludźmi. Wyniki różnych badań ujawniają zmienność w poziomie tego konstruktów. Aksjomaty są konstruktami związanymi z funkcjonowaniem poznawczym w danym środowisku kulturowym, mogą różnić się w stosunku do czyjejś płci, kultury, religii, klasy społecznej, edukacji, itp. (Leung i Bond, 2002). Istnieją elementy uniwersalne w zachowaniu człowieka (etics) oraz specyficzne kulturowo (emics), związane ze znaczeniem, jakie nadawane jest bodźcom przez kulturę (np. zachowania pożądane vs naganne w danej społeczności). W ramach aksjomatów społecznych prowadzone były badania zarówno międzykulturowe (porównawcze), jak i indygeniczne (w ramach jednej kultury, badające daną społeczność). Aksjomaty stanowią uniwersalne typy przekonań, które ludzie wyrażają w różnym stopniu, w obrębie poszczególnych kontekstów kulturowych (Leung i Bond, 2004), wydają się zatem być elementami uniwersalnymi (etics). Jednak, jak pokazują także inne

badania, możemy je rozpatrywać również w ramach czynników specyficznych kulturowo (emics).

➤ **BADANIA W STANACH ZJEDNOCZONYCH**

T.M. Singelis (2009) przeprowadził jedno z badań na aksjomatach społecznych z uwzględnieniem zróżnicowania geograficznego i etnicznego. Badanie zostało przeprowadzone w różnych lokalizacjach Stanów Zjednoczonych. Posłużono się 82-itemową wersją skali *Social Axioms Survey*. Starano się sprawdzić, czy istnieją różnice w przekonaniach społecznych osób badanych, które zostały połączone w trzy grupy: 1) azjatycką, 2) Afroamerykanów oraz 3) Latynosów. Badanie potwierdziło istnienie oryginalnej, pięcioczynnikowej struktury aksjomatów. Wymiar *Cynizmu społecznego* był wyższy u Amerykanów pochodzenia azjatyckiego niż u białych Amerykanów i u Latynosów oraz Afroamerykanów. Afroamerykanie mieli silniejsze przekonania na temat religii (*Przekonania religijne*) niż Amerykanie pochodzenia azjatyckiego i biali Amerykanie, ale nie różnili się znacząco od latynoskich Amerykanów. Amerykanie pochodzenia azjatyckiego, jak i Afroamerykanie, byli bardziej skłonni posługiwać się aksjomatem *Przeznaczenie* niż pozostałe osoby z badanej grupy. Uzyskane wyniki na tym wymiarze wskazują prawdopodobnie na wpływ wschodnich religii azjatyckich, tj. konfucjanizm czy buddyzm (Slote & De Vos, 1998). Przystwojenie pojęcia *karmy* może prowadzić do przekonania, że ścieżki naszego życia są „z góry ustalone”. Także doświadczenia migracyjne wśród rodzin pochodzenia azjatyckiego, mogły mieć znaczenie. Niektórzy badacze spekulują, że członek grupy mniejszościowej, inaczej niż członek grupy dominującej, może mieć tendencję do wyższego poziomu cynizmu i silniej wierzyć w aksjomat *Przeznaczenie*, a dzieje się to na skutek poczucia bezsilności (*powerlessness*).

➤ **BADANIA W INDIACH**

Anjali Ghosh (2009) przeprowadziła badanie związane z aksjomatami społecznymi w Indiach, w odniesieniu do jednego z opisywanych wymiarów kultury, tj. *indywidualizmu - kolektywizmu* (Hofstede, 1980). W badaniu wzięli udział studenci college'u, pochodzący z dwóch różnych regionów wschodnich Indii. Zastosowano dwie skale pomiaru: *Social Axioms Survey* oraz *Horizontal-Vertical Individualism-Colectivism Scale*. Badanie Ghosh (2009) ujawniło, że zarówno kolektywistyczne, jak i indywidualistyczne wzorce zachowań współistnieją w kulturze Indii. Wpływ globalizacji oraz liberalizacji jest coraz bardziej widoczny w różnych sferach życia ludzi w tym kraju, co skutkuje zróżnicowaniem grup w ramach społeczeństwa. Analiza przeprowadzonych wyników badań pokazała, że *Cynizm*

społeczny był pozytywnie skorelowany zarówno z horyzontalnymi, jak i wertykalnymi aspektami indywidualizmu. Wyniki te sugerują, że osoba z cyniczną wizją świata pragnie niezależności, wyróżnienia, statusu, samodzielności, a także konkurencyjności. Najwyższe wyniki w badaniu Ghosh (2009) studenci osiągnęli w wymiarze *Wynagrodzonego wysiłku*. Za potrzebą osiągnięcia wysokiego statusu może kryć się chęć uniknięcia wykorzystywania przez innych. Aksjomat ten przewiduje także horyzontalny-indywidualizm, co sugeruje, że wiara w efektywność ciężkiej pracy i planowanie koresponduje z byciem niezależnym oraz samodzielnym. *Złożoność społeczna* nie korelowała istotnie z żadnym z wymiarów indywidualizmu-kolektywizmu. W badaniu uzyskano nie tylko istotny efekt różnicujący regiony zamieszkania, ale także istotny efekt płci. Kobiety z Indii osiągały wyższe wyniki w skali *Przeznaczenia* niż mężczyźni, co może świadczyć o tym, iż silniej wierzą w sterowanie *sił zewnętrznych* ludzkim losem.

➤ **BADANIA W MALEZJI**

Aksjomaty społeczne badano także w Sabah (Ismail, 2009) wśród trzech grup studentów: Malajów, Chińczyków i Kadazanów. Wyniki przeprowadzonego badania pokazały znaczące różnice międzypłciowe w zakresie aksjomatów społecznych, tj. w zakresie *Cynizmu społecznego* oraz *Przeznaczenia*. Osoby badane wypełniały 82-itemową wersję SAS, która przetłumaczona została metodą „back-translation” na język *Bahasa Malaysia*. Uzyskano znaczące różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami w wymiarze *Cynizmu społecznego*, tzn. mężczyźni cechowali niższy poziom cynizmu niż kobiety. Uzyskano także istotną różnicę w wymiarze *Przeznaczenia*, tj. mężczyźni osiągnęli w badaniu wyższe wyniki niż kobiety. Nie odnotowano natomiast znaczących różnic międzypłciowych pomiędzy pozostałymi trzema wymiarami aksjomatów. Prawdopodobnym wyjaśnieniem różnic międzypłciowych w tych wymiarach są role płciowe i związane z nimi, nierówny status społeczny kobiet oraz mężczyzn w Malezji. Kadazanowie uzyskali w skali *Cynizmu społecznego* wyższe wyniki niż Malajowie i Chińczycy. W skali *Przekonań religijnych* Malajowie i Kadazanowie osiągnęli wyższe wyniki niż Chińczycy, a w wymiarze *Przeznaczenia* - Chińczycy i Kadazanowie osiągnęli wyższe wyniki niż Malajowie. W pozostałych dwóch podskalach (*Wynagrodzony wysiłek* oraz *Złożoność społeczna*) nie odnotowano znaczących różnic.

Analiza wyników badań przeprowadzona na próbie rumuńskiej (Dinca & Iliescu, 2009), włoskiej (Comunian, 2009) oraz greckiej (Gari, Mylonas, Panagiotopoulou, 2009)

zakwalifikowała je jako badania z nurtu znaczenia emics, tj. zawierającego elementy specyficzne dla kultury (Berry, 1969).

1.1.5. AKSJOMATY SPOŁECZNE A STRES I STRATEGIE RADZENIA SOBIE ORAZ WYZNANIE RELIGIJNE (ISLAM, JUDAIZM, CHRZEŚCIJAŃSTWO)

Ludzie używają aksjomatów społecznych jako „przewodników” własnych zachowań, gdyż pełnią one ważną rolę w radzeniu sobie z problemami dnia codziennego. Leung i Bond (2002, 2004) zbadali, że *Cynizm społeczny* oraz *Przeznaczenie* są dodatnio związane ze strategiami pasywnymi radzenia sobie ze stresem, natomiast *Złożoność społeczna*, z aktywnymi strategiami rozwiązywania problemów. Aksjomat *Przeznaczenie* jest dodatnio związany z myśleniem życzeniowym (*wishful thinking*). Podobnie, Bond, Leung, Au, Tong i Chemonges-Nielson (2004) dowiedli, że aksjomat ten jest związany z pasywnym sposobem radzenia sobie – z dystansowaniem się, a *Złożoność społeczna* dodatnio koreluje z aktywnymi metodami radzenia sobie. Safdar i in. (2006) odkryli z kolei, że *Wynagrodzony wysiłek* przewiduje aktywne radzenie sobie (*active coping*) i dodatkowo, jest związany dodatnio z satysfakcją z życia (*life satisfaction*) (badania irańskie), także *Złożoność społeczna* implikuje aktywne sposoby zaradcze. Badanie Safdar i in. (2009) przeprowadzone na próbie irańsko-kanadyjskiej wspiera tezę o aktywnych strategiach radzenia sobie ze stresem u osób z wysokimi wynikami pomiaru w wymiarze aksjomatu *Wynagrodzony wysiłek*.

Bond i in. (2004, za: Bartoszak, 2018), testowali relacje pomiędzy aksjomatami społecznymi a stylami rozwiązywania konfliktów i sposobami radzenia sobie (*styles of conflict resolution and coping*). *Cynizm społeczny* okazał się być ujemnie związany ze stylem współpracy i kompromisu, *Wynagrodzony wysiłek* był dodatnio związany ze stylem przystosowania się, *Złożoność społeczna* była dodatnio związana ze stylem współpracy i kompromisu, *Przeznaczenie* było dodatnio związane z dystansowaniem się (stylem radzenia sobie charakteryzującym się byciem pasywnym i unikaniem myślenia o trudnościach), a *Przekonania religijne* były dodatnio związane z przystosowaniem.

Badania nad związkiem między aksjomatami społecznymi a stylami radzenia sobie w obliczu trudnych sytuacji zostały przeprowadzone także przez Comunian (2009). Uzyskane w badaniu włoskim wyniki wykazały, że *Cynizm społeczny* przewiduje *Defensive Coping* (pasywny styl radzenia sobie, który opiera się na różnych mechanizmach obronnych). Ludzie mają tendencję do dystansowania się w obliczu trudności, często, do myślenia

nierealistycznego. Z kolei aksjomat *Przekonania religijne* – przewiduje *Rational Coping* (aktywny styl radzenia sobie, oparty na racjonalnej kontroli własnych zasobów oraz samoregulacji). W zakresie *Wynagrodzonego wysiłku*, *Złożoności społecznej* oraz aksjomatu *Przeznaczenie* nie stwierdzono istotnych korelacji ze stylami radzenia sobie.

W jednym z badań greckich (Gari i in., 2009) starano się określić zależności między pięcioma wymiarami aksjomatów społecznych a różnymi strategiami radzenia sobie ze stresem (*radzenie sobie skoncentrowane na rozwiązaniu problemu*, *dystansowanie się*, *myślenie życzeniowe*, *wsparcie społeczne*, *agresywny sposób rozwiązania problemu*). *Złożoność społeczna* okazała się być dodatnio skorelowana ze strategią *rozwiązywania problemów* ($r=0,38$), *Przeznaczenie* było skorelowane z *myśleniem życzeniowym* ($r=0,40$) oraz z *dystansowaniem się* ($r=0,30$), a *Przekonania religijne* i *Cynizm społeczny* nie były skorelowane z żadną ze strategii zaradczych.

W badaniu Safdar i in. (2009) przyglądano się relacjom pomiędzy przekonaniami społecznymi, aktywnym sposobem radzenia sobie i przynależnością wyznaniową (chrześcijaństwo vs islam). Przewidywano, że członkowie różnych religii będą mieli odmienne poglądy i będą różnić się w zakresie proaktywnych strategii zaradczych. Badania te miały na celu lepsze zrozumienie wzajemnych oddziaływań pomiędzy religią a kulturą. Badano osoby z Kanady, USA oraz Wielkiej Brytanii, identyfikujących się jako muzułmanie i chrześcijanie. Muzułmanie osiągnęli wyższe wyniki w podskalach: *Cynizmu społecznego*, *Przeznaczenia* i *Przekonań religijnych*. Nie odnotowano natomiast różnicy pomiędzy grupami w zakresie aktywnego radzenia sobie.

Wiele badań wykazało, że *Przekonania religijne* i dobre samopoczucie są ze sobą związane, a koncentracja na radzeniu sobie w kontekście religii przyczynia się do lepszego rozumienia źródeł stresu oraz lepszego jego opanowywanie (zdrowie, większa świadomość środków zapobiegania zmęczeniu, itd.). Ai, Peterson i Huang (2003; za: Safdar i in., 2009) stwierdzili, że „pozytywne” formy modlitwy (np. szukanie miłości i opieki Bożej) w przeciwieństwie do myślenia „*Czuję się opuszczony/a przez Boga*” były związane z optymizmem wśród kosowskich i bośniackich muzułmanów (*uchodźców do USA*). Pargament i Park (1995) dokonując przeglądu licznych danych sugerują, że istnieją mocne dowody na to, iż religia zapewnia sposoby *reinterpretacji* lub *przewartościowania* znaczenia sytuacji, które mogą stanowić bądź strategię zorientowaną na rozwiązanie problemu bądź, pasywną, skoncentrowaną na emocjach. Pargament i in. (1988; za: Safdar i in., 2009) wskutek przeprowadzenia kolejnych swoich badań w zakresie form radzenia sobie, wskazują, że radzenie sobie w postaci religii niekoniecznie jest *pasywne*. K.M. Lowenthal M. Cinnirella., G.

Evdoka i P. Murphy (2001) odkryli, że muzułmanie w Wielkiej Brytanii silniej niż Żydzi czy chrześcijanie używają praktyk religijnych w celu radzenia sobie z trudami życia codziennego oraz rzadziej szukają *wsparcia społecznego* i profesjonalnej pomocy. Cinnirella i Lowenthal (1999) stwierdzili znaczną spójność poglądów na temat religii w radzeniu sobie wśród różnych grup etnicznych i religijnych, tj. Żydów, muzułmanów, chrześcijan i wyznawców hinduizmu w Wielkiej Brytanii. Kraje z dużą populacją muzułmańską osiągają wysokie wyniki w wymiarze aksjomatu *Przekonania religijne*. W zebranych danych Leunga i Bonda (2004): Pakistańczycy, Malezyjczycy, Indonezyjczycy oraz Irańczycy byli obywatelami z czterech krajów z najwyższymi wynikami w ramach tego wymiaru.

1.1.6. AKSJOMATY A ZACHOWANIE

Leung i Bond (2002) twierdzą, że ludzie używają aksjomatów społecznych w kierowaniu swoim zachowaniem w różnych sytuacjach. Podejmując tematykę badawczą w zakresie aksjomatów oczekiwano, iż okażą się one pomocne w wyjaśnianiu różnic międzykulturowych w odniesieniu do zachowań społecznych, np. jeśli jakaś osoba ma negatywną opinię na temat ludzkiej natury, cechuje ją brak zaufania wobec instytucji społecznych (*Cynizm społeczny*) możemy oczekiwać, że będzie wykazywała niższą skłonność do wypełniania norm społecznych (zachowanie).

Teoria Planowanego Zachowania (*Theory of planned behavior*) powstała jako rozwinięcie **teorii uzasadnionego działania** (*theory of reasoned action* - Ajzen, 1991, Fishbein & Ajzen, 1975). W obydwu tych teoriach głównym czynnikiem wyjaśniającym zachowanie jest *intencja* danej osoby do wykonania określonej czynności. Pozostałe elementy mające wpływ na intencję, a tym samym pośrednio na samo zachowanie, to postawa wobec zachowania (*attitude toward behavior*), normy subiektywne (*subjective norms*) oraz spostrzegana kontrola (*perceived behavioral control*). Zgodnie z zaproponowaną przez Ajzena teorią, zachowanie wyjaśnić można bezpośrednio poprzez *intencję* wykonania go oraz *spozrzeganą kontrolę*. Choć w większości badań związek pomiędzy *intencją* a zachowaniem okazał się silny (korelacje w przedziale 0,80 – 0,96), pozwala on jedynie na przewidywanie zachowania, ale już nie na zrozumienie, dlaczego ludzie zachowują się w określony sposób (Ajzen, 1988, za: Bartoszak, 2018). Ważnym problemem w przekonaniu autora tej teorii jest wyjaśnienie, dlaczego ludzie przejawiają *intencję* do wykonania określonego zachowania w danej sytuacji. *Intencja* (behawioralna) w ramach tej teorii mówi o tym, w jakim stopniu ludzie chcą się zaangażować oraz jak wiele wysiłku są w stanie podjąć, aby wykonać daną czynność. Im silniejsza *intencja* zaangażowania się w określone zachowanie, tym większe prawdopodobieństwo pojawienia się tego zachowania (Ajzen, 1991). Dotyczy to zachowań, które znajdują się pod wolicjonalną kontrolą i w stosunku do których osoba może określić czy chce się w nie angażować, czy też nie (Ajzen, 1991). *Intencja* reprezentuje więc motywacyjne czynniki wpływające na zachowanie. Postawy wobec zachowania, oparte na przekonaniach dotyczących skutków, wpływają na *intencję* do wykonywania działania z siłą proporcjonalną do siły przekonań. **Im silniejsze jest przekonanie o pozytywnych skutkach jakiegoś działania, tym proporcjonalnie bardziej pozytywna postawa wobec zaangażowania się w to działanie, a tym samym silniejsza intencja do jego wykonania. Przeciwnie, gdy osoba posiada negatywne przekonania, jej intencja do zaangażowania się w dane zachowanie maleje** (Ajzen, 1991).

Podobnie jak postawy wobec danego zachowania, tak również *subiektywne normy* na najniższym szczeblu wyjaśniania determinowane są poprzez *przekonania*. W tym przypadku są one nazywane *przekonaniami normatywnymi*. Dotyczą przychylności bądź nieprzychylności ważnych osób w otoczeniu w stosunku do konkretnego zachowania. *Subiektywne normy* definiowane są jako presja społeczna do angażowania się lub unikania jakiegoś zachowania. Trzecim czynnikiem mającym wpływ na kształtowanie się *intencji* oraz związanym bezpośrednio w określonych okolicznościach z zachowaniem jest *spozrzegana kontrola zachowania* (Ajzen, 1988, za: Bartoszak, 2018). Odnosi się ona do łatwości lub trudności w zaangażowaniu się w określone działanie. Jest ona determinowana przez przeszłe doświadczenia oraz antycypację przeszkód jakie mogą się pojawić w przyszłości. Najistotniejszym elementem tego konstruktu jest spostrzeganie przez jednostkę określonej sytuacji jako kontrolowanej, nie zaś realna kontrola jaką posiada osoba (Ajzen, 1988, za: Bartoszak, 2018). Im silniejsze są *przekonania*, że zachowanie znajduje się pod kontrolą, tym silniejsza jej spostrzegana kontrola tego zachowania.

Teoria Planowanego Zachowania sugeruje, że indywidualne różnice w zakresie zmiennych, takich jak wiek, płeć, pochodzenie etniczne, status społeczno-ekonomiczny, wykształcenie, wyznawana religia, osobowość, inteligencja, itp., wpływają na *intencje behawioralne* i rzeczywiste zachowania ludzi. Przeprowadzone zostało badanie naukowe w Indonezji dotyczące aksjomatów społecznych oraz *Teorii Planowanego Zachowania* (Liem, Hidayat, Soemarno, 2009), w którym sprawdzano, czy aksjomaty są predyktorami indywidualnych *intencji* do różnych zachowań. Były to pionierskie badania w Indonezji w opisanym zakresie. W badaniu Liema i in. (2009) sprawdzano, w jaki sposób czyjeś ogólne *przekonania społeczne* (aksjomaty) są związane z *intencjami behawioralnymi* oraz zachowaniami w różnych sytuacjach, m.in. 1) w codziennym studiowaniu, 2) przekazywaniu darowizn pieniężnych na „dzieci ulicy” (co jest zjawiskiem powszechnym w indonezyjskich miastach). Te sytuacje zostały wybrane jako przykłady prototypowych zachowań z życia codziennego. W badaniu wzięło udział 712 indonezyjskich studentów psychologii z uniwersytetu w Bandung (Jawa Zachodnia). Nieoczekiwanie, wyniki pokazały, że *Przeznaczenie* było dodatnio skorelowane z *zamiarem studiowania*. Można to interpretować w kategoriach, iż choć w jakiś sposób wydarzenia są już „z góry ustalone”, możemy mieć jednak na nie wpływ wskutek podejmowania wysiłku, np. poświęcanie czasu na naukę może zapoczątkować otwarcie nowych dróg możliwości. To przekonanie jest w zgodzie z chińskim powiedzeniem, popularnym w Hong Kongu, że „wiedza może zmienić nasz los” i jest zachętą do podejmowania studiów akademickich. Uzyskana z kolei, dodatnia korelacja pomiędzy

Wynagrodzonym wysiłkiem i darowiznami może być interpretowana jako chęć „pokonania kłopotów innych”.

Dla modelu aksjomatów społecznych, uzyskane wyniki są dowodem praktycznej wartości przekonań w rozumieniu psychologicznego funkcjonowania człowieka, w tym procesów prowadzących do *czyichś intencji behawioralnych* i w konsekwencji, *czyichś rzeczywistych zachowań* (Kruglanski, 1989). W szerszym sensie teoretycznym, wyniki te mają istotne znaczenie dla wysiłków w kierunku budowania ram dla zrozumienia ludzkiego zachowania (Vroom, 1964).

1.1.7. ZNACZENIE AKSJOMATÓW SPOŁECZNYCH

To, że aksjomaty społeczne stanowią ważne, odrębne konstrukty psychologiczne i powinny być przedmiotem dalszych badań naukowych, nie ulega wątpliwości. Aksjomaty mają kluczowe znaczenie dla systemów przekonań ludzi i wyznaczają ich zachowania. Spośród wszystkich przekonań, *Cynizm społeczny* wydaje się być tym, o którym wiemy dotychczas najwięcej, stanowi najsilniejszy wymiar, wyłaniający się z eksploracyjnej oraz confirmacyjnej analizy czynnikowej. Jest jedynym z pięciu wymiarów aksjomatów, który niesie ze sobą ewidentnie negatywne implikacje (tj. przedstawia wyraźnie negatywistyczny pogląd na naturę ludzką). Naukowcy zwracają uwagę na różne kierunki przyszłych badań, tj. zbadanie związku pomiędzy emocjonalnymi i poznawczymi aspektami cynizmu, wpływ na techniki negocjacyjne i osiągnięte wskaźniki społeczno-ekonomiczne, itp. Niejednoznaczność dotychczasowych wyników badań uzyskanych w zakresie płci dla tego aksjomatu również wydaje się tematem wartym dalszej eksploracji (kobiety czy mężczyźni są bardziej cyniczni?) Także badania nad *Cynizmem społecznym* oraz stylami miłości w różnych kulturach świata (małżeństwach i związkach zróżnicowanych kulturowo) wydaje się być wartym kontynuowania, ciekawym obszarem badawczym (Boski i in., 2009). Interesującym wątkiem dotychczas przeprowadzonych badań wydają się wyłonione z badań „nowe” aksjomaty, tj. *Competitive Social Cynicism* w Grecji czy też *Harmonia interpersonalna* (Gari i in., 2009; Leung i in. 2011). Ich ewentualna obecność w różnych kontekstach kulturowych mogłaby wnieść nowy zasób wiedzy w obszarze przekonań społecznych, ich przejawów oraz konsekwencji występowania.

Choć w różnych obszarach, tj. położenie geograficzne czy przynależność religijna, aksjomaty zostały już zbadane, liczba dotychczasowych badań z pewnością jest niewystarczająca. Wciąż dysponujemy niewielką liczbą danych odnośnie aksjomatów społecznych w różnych obszarach kulturowych (tj. kraje europejskie, kraje arabskie, kraje

Ameryki Południowej), przy czym niezbędna wydaje się być replikacja dotychczasowych badań.

Wciąż brak wystarczających badań nad transmisją aksjomatów społecznych w rodzinach (Bohenke, 2009; Ocejka, 2009). Badacze wskazują także, że międzykulturowe badania powinny kłaść większy nacisk na aspekt religii (wyznania) niż miało to miejsce do tej pory. Jak zauważa Safdar i in. (2009) obszar aksjomatów społecznych w połączeniu z religią (wyznaniem) oraz sposobami radzenia sobie (uwzględniając zarówno proaktywne, jak i unikowe radzenie sobie), stanowi nowy - intrygujący obszar dla przyszłych badań.

Niezwykle ciekawy wątek badawczy podjęli Kurman i Ronen-Eilon (2004) w Izraelu. Wyniki tego badania pokazały, że imigranci w lepszym stopniu adaptują się do warunków kraju goszczącego, jeśli dysponują bardziej dokładną wiedzą na temat wyznawanych aksjomatów społecznych danego kraju. Z pewnością jest to kolejny wątek badawczy, warty kontynuowania.

Przewiduje się, że aksjomaty społeczne jako podstawowe i przydatne konstrukty psychologiczne będą wciąż zyskiwać na znaczeniu w badaniach nauk społecznych w nadchodzących dekadach (Hui & Hui, 2009). Mają ogromny wpływ na zachowanie człowieka. Wiedza na temat aksjomatów społecznych może być przydatna w zwiększaniu samoświadomości ludzi w zakresie ich funkcjonowania. Niezwykle istotne wydaje się bowiem rozumienie konsekwencji, jakie niosą ze sobą osobiste przekonania.

Ponadto, psychologowie, którzy interesują się obszarem aksjomatów społecznych w psychologii międzykulturowej powinni uwzględniać etniczne oraz kulturowe różnice, badać ogólne oraz specyficzne znaczenie przekonań (etics i emics), gdyż jak pierwotnie się spodziewano, aksjomaty mają swoją identyfikację oraz zastosowanie nie tylko w ogólnym aspekcie, ale także w danym kontekście kulturowym. Warto zatem w pracach badawczych uwzględniać zarówno literaturę fachową, jak i wiedzę społeczno-polityczną, która odnosi się do zmian społecznych oraz gospodarczych danego kraju (wydaje się to mieć istotne znaczenie dla kształtowania się przekonań społecznych ludzi).

W swojej pracy skupiam się na aksjomatach społecznych w kontekście problematyki *uchodźców* i zachowań pomocowych, uwzględniając kontekst społeczno-kulturowo-polityczny. Celem pracy jest zbadanie roli aksjomatów w udzielaniu *wsparcia społecznego uchodźcom*, dlatego w dalszych częściach pracy zajmę się problematyką uchodźczą.

1.2. UCHODŹCY

1.2.1. PROBLEMATKA UCHODŹSTWA W EUROPIE I NA ŚWIECIE

W literaturze naukowej dotyczącej problematyki uchodźstwa istnieje wiele kontrowersji odnośnie do terminologii. Według oficjalnych źródeł (Handbook; UNHCR, 2016) *imigrantem* jest osoba, która (dobrowolnie) opuszcza swój kraj, aby osiedlić się w innym (czasowo lub na stałe), podczas gdy *uchodźca* to osoba, która ucieka z kraju z powodu ograniczeń lub zagrożenia życia. Imigracja jest uważana za naturalne zjawisko w ekologii populacji, podczas gdy *ruch uchodźczy* występuje tylko pod pewnym przymusem lub presją. *Uchodźcy* przebywają poza granicami własnego kraju z powodu zagrożenia życia lub wolności.

Tak więc nie można używać zamiennie terminów *migrant* i *uchodźca*. Ich definicje są chronione przez określone, międzynarodowe ramy prawne, aczkolwiek termin *migrant* nie jest zdefiniowany w prawie międzynarodowym i czasami jest różnie używany. Tradycyjnie, słowa *migrant* używa się do określania osób, które przemieszczają się z wyboru, zazwyczaj za granicę w celu dołączenia do członków rodziny już tam przebywających, w poszukiwaniu środków do życia lub z innych, życiowych powodów. Jednak termin ten jest coraz częściej używany jako termin ogólny, tj. odnoszący się do każdej osoby, która opuszcza swoje miejsce zamieszkania, czy to w kraju, czy za granicą, i niezależnie od tego, czy przemieszczanie się jest „przymusowe”, czy dobrowolne. UNHCR zaleca, aby osoby, które poszukują i ubiegają się o azyl (*asylum-seekers*) albo są *uchodźcami* (*refugees*) - były określane dosłownie tymi terminami. Słowo *migrant* nie powinno być używane jako ogólny termin odnoszący się do *uchodźców* lub osób, które mogą potrzebować ochrony międzynarodowej. Może to zagrozić dostępowi do konkretnych środków ochrony prawnej, które państwa są zobowiązane zapewnić *uchodźcom* (Handbook). *Uchodźca* nie jest np. *migrantem ekonomicznym*, który wyjeżdża ze swojego kraju dobrowolnie, głównie po to, aby zdobyć lepszą pracę albo wykształcenie i nie grozi mu żadne niebezpieczeństwo w kraju pochodzenia. Czasami w dyskusjach poświęconych zasadom polityki używane są także pojęcia *mieszanej migracji*, *mieszanych przepływów* lub *mieszanych ruchów migracyjnych*. Pojęcia te mogą być przydatne przy określaniu zjawiska wspólnego przemieszania się *uchodźców* i *migrantów* (w tym ofiar nielegalnego handlu ludźmi oraz innych, szczególnie narażonych na jakies niebezpieczeństwa *migrantów*), podróżujących tymi samymi szlakami i korzystających z tych samych ułatwień (UNHCR, 2016).

Czasem pojęcie *przymusowa migracja* jest używane przez socjologów i inne osoby na określenie wielu rodzajów przesiedleń lub przemieszczeń niemających charakteru dobrowolnego – zarówno za granicę, jak i wewnątrz terytorium danego kraju. *Przymusowa migracja* nie jest pojęciem prawnym i, podobnie jak w przypadku pojęcia *migracja* – nie ma jej powszechnie przyjętej definicji. Pojęcie to obejmuje szeroki zakres zjawisk (UNHCR, 2016). *Przymusową migrację* rozumiemy jako „ruch migracyjny, który, chociaż może być motorem napędowym, obejmuje siłę, nacisk lub przymus” (International Organization for Migration, 2019; za: Grzymała-Moszczyńska, Kanak, 2019).

Konwencja Genewska dotycząca Statusu Uchodźców definiuje *uchodźcę*:

„Jako osobę, która uciekła ze swojego kraju z powodu uzasadnionej obawy przed prześladowaniem. Przyczyną takiego prześladowania może być rasa, religia, narodowość, przynależność do określonej grupy społecznej lub poglądy polityczne”, s. 16.

Powyższa definicja, zawarta w art. 1A *Konwencji za uchodźcę* uznaje także osobę, przebywającą poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu uzasadnionych obaw korzystać z ochrony tego państwa. Może to być także osoba, która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń poza państwem swojego dawnego, stałego zamieszkania, nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa (Convention, 1951; Górny, Grzymała-Moszczyńska, Klaus i Łodziński, 2017). Na stronie internetowej UNHCR (UN Refugee Agency) można znaleźć także definicję:

„Uchodźcy to osoby, które nie mogą powrócić do swojego kraju pochodzenia z powodu uzasadnionego strachu przed prześladowaniami, konfliktami, przemocą lub innymi okolicznościami, które poważnie zakłóciły porządek publiczny i które w rezultacie wymagają ochrony międzynarodowej”.

Konwencja Genewska początkowo obejmowała swoimi przepisami jedynie Europejczyków i odnosiła się do powodujących migrację wydarzeń, które zaszły przed 1 stycznia 1951 r. Dopiero tzw. *Protokół Nowojorski* z 1967 r. pozwolił na zastosowanie tego dokumentu do *uchodźców*, niezależnie od kraju ich pochodzenia. Zniósł także wcześniejsze ograniczenia czasowe (Górny i in., 2017).

Sam rzeczownik *uchodźca* pochodzi od czasownika „uchodzić”, będącego synonimem słowa „uciekać”. Ucieka się przed czymś, robiąc to nie dobrowolnie, lecz pod przymusem. Dlatego też ucieczka, choć wskazuje na aktywność *migranta*, tak naprawdę odbiera mu sprawczość, podporządkowuje jego egzystencję czynnikom zewnętrznym względem

racjonalnej woli. Z podmiotu aktywnie kształtującego swój los staje się on przedmiotem zmiennych procesów społecznych i politycznych (Tymińska, 2020). „Przyjmuje” się *uchodźców* do państw, miast, a nawet dzielnic czy kamienic. Brak tutaj miejsca na jakąkolwiek sprawczość, choć te ważne momenty są dla dalszej egzystencji decydujące. Jak pisze Bauman (2004), uderzające jest, że *uchodźca* prawie nie ma wpływu na sytuację, w jakiej się znajduje. Jego życiem zdają się kierować niezależne od niego siły konieczności, które czynią zeń obiekt zdeterminowany biegiem historii oraz wielkiej polityki. Choć zakłada się, że *migranci* mogą być biernymi ofiarami danych okoliczności, to jednak każda migracja wymaga procesu decyzyjnego. Dla *przymusowych migrantów* staje się kategorią niepewności (Trinka, 2019, za: Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019). Centralne miejsce w procesie decyzyjnym mogą mieć światopoglądy religijne, które wpływają na sposób, w jaki *migranci* radzą sobie z niepewnością i jak definiują próg nieznośnych okoliczności. Religia może dostarczać argumentów zarówno za pozostaniem, jak i ucieczką. Badania wśród syryjskich *przymusowych migrantów* w Turcji podają liczne przykłady osób, które zdecydowały się pozostać w kraju wojny w Syrii jako miejsca swojego przeznaczenia z woli Boga (pobyć może być wówczas postrzegany jako religijny obowiązek niesienia pomocy członkom wspólnoty). Na poziomie *psychospołecznym* z kolei, bezpośrednią przyczyną ucieczki z kraju zagrożenia może być przynależność do zagrożonej grupy religijnej, a zatem podjęcie decyzji o wyjeździe (Tan, 2017, za: Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019).

Religia odgrywa istotną rolę na każdym etapie doświadczeń *przymusowych migrantów*. Nie wszystkie etapy są równie dobrze zbadane, ale wszystkie oferują interesującą opcję dla nowych eksploracji psychologicznych, w tym dla psychologii religii (Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019). Religia jest uznawana jako pomocna dla *migrantów* w radzeniu sobie z trudnościami i niebezpieczeństwami (Dorais, 2007; Hamood, 2006; Khawaja i in., 2008; za: Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019), ma wpływ na duchową przemianę wywołaną ekspozycją na warunki graniczne podczas ucieczki, na odnalezienie sensu bycia wygnańcami czy *migrantami* (DeMarinis, 2013; Matos i in., 2018; za: Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019). Religia odgrywa także istotną rolę na etapie przemieszczania się (czyli podróży do kraju docelowego), jak i na etapie osiedlania się w kraju docelowym. Często wspólnoty wyznaniowe oferują wówczas różnego rodzaju usługi, mające na celu wspieranie integracji społecznej *migrantów przymusowych*, które są różnie odbierane i traktowane, w zależności od tego czy religia *migrantów* różni się od religii kraju docelowego (Beaman i in., 2017; za: Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019). Pozytywna rola religijnego radzenia sobie dla *dobrostanu psychicznego przymusowych migrantów* po ich przesiedleniu się była od dawna potwierdzona

serią studiów przypadków (Brune i in., 2002; Darychuk i Jackson, 2015; El-Khani i in., 2017; Hasan i in., 2018; Majer, 2007; McMichael, 2002; Pahud i in., 2009; Shawa i in., 2019; Sleijpen i in., 2016; za: Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019).

Ważny wkład w badania nad doświadczeniem religijnym wniosła teoria Sundens'a (1966, za: Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019), która wskazuje na sytuację *migracji* jako przekraczającą granice jednostki i wywołującą próbę jej zrozumienia w ramach tzw. tradycji religijnej znanej tej osobie. Chociaż teoria ról Sundens'a (1966, za: Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019) została rozwinięta w kontekście chrześcijańskim, można ją z powodzeniem stosować również do próby wyjaśnienia sytuacji *przymusowych migrantów* w obliczu ich trudnej sytuacji (Grzymała-Moszczyńska, Kanal, 2019).

Uchodźcy są jedną z najbardziej poszkodowanych grup ludzi. Po przyjeździe do nowego kraju muszą zacząć wszystko od zera: znaleźć pracę, mieszkanie, posłać dzieci do szkoły, nauczyć się języka. Ich sukces w ogromnym stopniu zależy od wsparcia społeczności przyjmującej. Bariery, na jakie mogą napotykać *uchodźcy* to: 1) bariery społeczno-kulturowe (Alegria i in., 2008; za: APA, 2012); 2) bariery kontekstowo-strukturalne obejmujące brak dostępu do właściwych i *wrażliwych kulturowo* usług związanych ze zdrowiem psychicznym (Lazear, Pires, Isaacs, Chaulk i Huang, 2008; Wu, Kviz i Miller, 2009, za: APA, 2012), brak dostępnej wiedzy o istniejących usługach w zakresie *zdrowia psychicznego* (Garcia i Saewyc, 2007; za: APA, 2012), niedobór pracowników *zdrowia psychicznego* przeszkolonych do pracy z osobami z mniejszości rasowych/etnicznych, brak dostępu do tłumaczy; 3) bariery kliniczno-proceduralne obejmujące brak *wrażliwych kulturowo* i odpowiednich usług (Maton, Kohout, Wicherski, Leary i Vinokurov, 2006; za: APA, 2012), „stronniczość klinicysty” (Maton i in., 2006; za: APA, 2012), problemy komunikacyjne związane z różnicami językowymi i kwestiami kulturowymi (Kim et al., 2011; za: APA, 2012), błędną diagnozę występujących problemów (Olfson i in., 2002; za: APA, 2012), brak oceny językowo-kulturowej poprawności testów dla docelowych populacji (Dana, 2005; Kwan, Gong i Younnjung, 2010; Suzuki i in., 2008; za: APA, 2012), brak zwrócenia uwagi na kulturowo zakorzenioną odporność (Tummala-Narra, 2007; za: APA, 2012) i nieumiejętność stosowania interwencji w zakresie *zdrowia psychicznego* (McNeill i Cervantes, 2008; za: APA, 2012).

UNHCR (2019; za: Deutsche Welle, 2020) poinformowało, że liczba *uchodźców* na świecie osiągnęła rekordowy poziom, tj. 79,5 mln, co oznacza, że około 1% światowej populacji opuściło swoją ojczyznę z powodu przemocy, wojen i obawy przed prześladowaniami. To największa liczba *uchodźców* odnotowana w prawie 70-letniej historii Organizacji, w latach 2010-2019 liczba ta prawie podwoiła się - z 40 mln do 79,5 mln osób.

Wzrost liczby *uchodźców* następuje w coraz szybszym tempie. ONZ (Deutsche Welle, 2020) uważa, że koronakryzys pogłębia trudne sytuacje w skali światowej, a Europa musi przygotować się na większą liczbę *uchodźców*". Filippo Grandi, Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców wskazał, że ważnym powodem pogłębiania się *kryzysu uchodźczego* na świecie jest brak skutecznych rozwiązań, utrzymujących się w państwach konfliktów (Deutsche Welle, 2020). W latach 90-tych ubiegłego wieku do swojego kraju powracało ok. 1,5 mln *uchodźców* rocznie, z kolei w ubiegłym dziesięcioleciu było ich tylko niespełna 400 tysięcy. Zwiększyła się liczba *uchodźców* zamieszkujących w obrębie kraju pochodzenia, tj. z 41,3 mln (w 2018 roku) do 45,7 mln w 2019 roku. Pod koniec 2019 roku (Deutsche Welle, 2020) trzy czwarte wszystkich *uchodźców* na świecie przebywało w pobliżu swojego rodzinnego kraju. Takie wskaźniki pokazują chęć powrotu *uchodźców* do ojczyzny, a nie świadomą chęć ucieczki dla polepszenia swojego dobrobytu, o czym może świadczyć także poniższy cytat:

„Nikt nie rzuca domu tylko po to, żeby płynąć morzem, narażając się na utonięcie i szukać sobie nowego domu wśród obcych. Uchodźcy trafiają przede wszystkim do krajów najbliższych. Turcja –2 mln uchodźców, Liban - 1,3 mln, Jordania - podobnie. To są wszystko kraje sąsiedzkie - to tam idzie głównie fala uchodźców. Do Europy trafiają najbardziej zdeterminowani i mający największe zdolności do przystosowania się (...)" (Grzymała-Moszczyńska, 2015)

Europa nie jest zamierzonym celem podróży. Na początku większość uciekających z zagrożonych terenów kieruje się do krajów sąsiednich, ale nadużycia, których doświadczają po drodze, zmuszają ich do pójścia w kierunku Europy. Kierunek migracji odbywa się głównie wedle kierunków z południa na północ oraz ze wschodu na zachód, co stawia Europę w punkcie centralnym (El Ghamari, 2020). W których krajach przebywa najwięcej *uchodźców*? Patrząc na mapę świata, jest pięć krajów z największą ich liczbą: Turcja, Kolumbia, Pakistan, Uganda i Niemcy. Niemcy, reprezentujący Europę przyjęli 1,1 mln *uchodźców*, a kolejne 309 tys. osób ubiega się tam o azyl polityczny. Gerd Mueller, niemiecki Minister ds. Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (w latach 2013-2021) podkreślał, że *uchodźcy* należą do najbardziej poszkodowanych w *koronakryzysie* (pandemia COVID-19), ponieważ nie mogą osiągnąć swojego kraju docelowego, na czym zarabiają przemytnicy ludzi.

W 2020 roku (Deutsche Welle, 2020) obserwuje się wzrost międzynarodowej solidarności, jeśli chodzi o pomoc dla *uchodźców*. Wysoki Komisarz ds. Uchodźców (UNHCR) podał do publicznej wiadomości, że państwa przyjmujące *uchodźców* w dużym stopniu zadbały o stan ich zdrowia, zwiększyły się także datki od społeczeństw na ich rzecz. Już w 2019 roku

UNHCR (Deutsche Welle, 2020) zebrał 15 % więcej pieniędzy i datków rzeczowych dla *uchodźców* niż w tym samym okresie rok wcześniej. Ucieczki *uchodźców* z krajów ich pochodzenia nasiliły się w ciągu ostatnich sześciu lat. Tylko 14 % światowej populacji *uchodźców* mieszka w Europie. W 2018 roku 57% z 721 090 wnioskodawców sformalizowało swój wniosek o azyl w zaledwie trzech krajach Europy: Niemczech (165 615), Francji (128 940) i Hiszpanii (118 264).

Na danym terytorium traktujemy mniejszość etniczną jako „obcą”. Grupa etniczna jest na danym terytorium obca, jeżeli my jesteśmy gospodarzami. Polityka tożsamości (*identity politics*) oraz polityka rozpoznania (*politics of recognition*) to obecnie bardzo popularne koncepcje stosowane do opisu wzajemnych wpływów grup etnicznych i społeczeństw przyjmujących, uzgadniające miejsce grup etnicznych oraz ich wzajemne interakcje (Szymanderski, 2013). *Polityka tożsamości* oraz *polityka rozpoznania* dotyczą dostępu do zasobów rynku pracy, zasobów państwa opiekuńczego, a także uznania odmienności kultury czy zachowania. Mniejszości etniczne mogą czuć się kompletnie niezauważone, niedocenione czy wręcz pogardzane. *Polityka rozpoznania* ma na celu zaakceptowanie odmienności poprzez włączenie jej do umowy społecznej. Uznaje się, że dopiero odpowiednie połączenie redystrybucji i rozpoznania prowadzi do tzw. równości uczestnictwa (*parity of participation*). W rezultacie, grupa *uchodźców* zazwyczaj nie zachowuje swojej *tożsamości narodowej* i tworzy nową *tożsamość* na obczyźnie (Szymanderski, 2013).

Zasadniczą cechą odmienności etniczno-rasowej jest niemożność ukrycia jej. Odbywająca się w Europie dyskusja o rasizmie doprowadziła do jednoznacznego potępienia rasizmu w ogóle. To bardzo ważny czynnik kształtowania postaw wobec cudzoziemców w całej Europie. *Komisja Europejska* stoi przed nieuniknionym wyzwaniem, aby odblokować proces zbudowania wspólnego systemu azylowego dla całej UE, gdyż liczba osób, które szukały schronienia ponownie wzrosła (dane dla 2019 roku). Morze Śródziemne to trasa migracji, na której zginęło dotąd najwięcej osób. Ogłoszony w 2014 r. „Europejski Pakt w Sprawie Migracji i Azylu” (*Pacto Europeo sobre Migración y Asilo*) powinien być pierwszym pozytywnym krokiem w tym kierunku. UNHCR (2014) podkreśla, że *uchodźcy* wnoszą często do nowych krajów, w jakich przebywają swój potencjał (umiejętności), mogą przynieść korzyści społecznościom, w których żyją. Tylko w 2015 r. ponad milion osób ubiegających się o azyl starał się o status *uchodźcy* w Unii Europejskiej. Większość z tych osób pochodziła głównie z krajów muzułmańskich, tj. Syria, Afganistan i Irak. Kryzys w Syrii pozostaje obecnie największym kryzysem *uchodźczym* na świecie. Ponad 7,2 mln ludzi uciekło z Syrii od 2011 r., szukając jako *uchodźcy* schronienia w Libanie, Turcji, Jordanii, Iraku, Egipcie oraz w

Europie (w tym ok. 3 mln dzieci). Konflikt w Syrii trwa już wiele lat. 6,6 mln ludzi to osoby przesiedlone wewnątrz na terenie Syrii. Konflikt zmusił miliony ludzi do opuszczania swoich domów, większość z nich wyjechała do sąsiednich krajów, tj. Turcji, Jordanii i Libanu. Drugi duży konflikt wojenny pojawił się w Afganistanie i jest najdłuższą wojną od czasu wojny wietnamskiej. Sojusz Północnoatlantyczny zapowiedział zakończenie swoich operacji militarnych w Afganistanie najpóźniej w 2014 r. Według szacunków ONZ z 2010 r., ponad 70% ofiar cywilnych zginęło w wyniku ataków terrorystycznych i egzekucji prowadzonych przez talibów. 29 lutego 2020 r. USA i talibowie podpisali porozumienie pokojowe. Pomimo zawartego porozumienia, 15 sierpnia 2021 r. talibowie przejęli Kabul oraz większą część Afganistanu. Kolejny istotny konflikt zbrojny to wojna domowa w Iraku w latach 2014–2017, w którym głównymi stronami były: rząd Iraku, Kurdowie oraz Islamskie Państwo w Iraku i Lewancie (ISIS). W wyniku ofensywy Islamskiego Państwa w Iraku i Lewancie, Irak rozpadł się na trzy części kontrolowane przez sunnickich dżihadystów, Kurdów oraz władze centralne. W sierpniu 2014 r. ekstremiści z proklamowanego w czerwcu 2014 r. Państwa Islamskiego - rozpoczęli ofensywę na ziemiach Kurdów, jezydów i chrześcijan, dopuszczając się masakr na cywilach.

Przede wszystkim w wyniku niestabilnej sytuacji politycznej, uniemożliwiającej codzienne funkcjonowanie, a co za tym idzie, niestabilnej sytuacji ekonomicznej i społecznej w wielu krajach świata, ludzie decydują się na ich opuszczenie oraz szukanie lepszego, bezpieczniejszego miejsca na ziemi. Miejsca, w którym prawa człowieka są przestrzegane i respektowane. Zostają *uchodźcami* wbrew swojej woli i kosztem cierpienia, bólu, biedy, skazują się na ucieczkę i tułaczkę, aby ratować życie swoje i osób im bliskich.

Naukowcy szacują, że syndrom stresu pourazowego (PTSD) dotyka od 60 do 79% *uchodźców* (Górny i in., 2017). Kinzie & Jaranson (2001) wymieniają cztery źródła traumatyczne, które mogą wywoływać syndrom stresu pourazowego (PTSD) u *uchodźców* (w kontekście zmiany kraju zamieszkania): 1) traumę przedemisyjną, tj. traumatyczne doświadczenia, które miały miejsce przed migracją i skutkowały jej koniecznością, 2) traumatyczne przeżycia, które miały miejsce podczas podróży do nowego kraju, 3) traumatyczne wydarzenia na etapie ubiegania się o azyl i przesiedlenie, 4) niesprzyjające warunki życia w nowym kraju związane z bezrobociem, *izolacją społeczną* oraz dyskryminacją. Populacje przesiedlone mogą napotkać przerażające i głęboko bolesne doświadczenia oraz straty, które – wraz z innymi przewlekłymi trudnościami kontekstowymi – mogą stwarzać ryzyko poważnego stresu psychicznego i szeregu zaburzeń psychicznych. Uwzględnienie tych uwarunkowań ma duże znaczenie dla badaczy zajmujących się zdrowiem psychicznym na

świecie, a zwłaszcza badaniami nad zdrowiem psychicznym i wsparciem *psychospołecznym* w środowiskach humanitarnych.

Ogólnie rzecz biorąc, Europejczycy są mocno podzieleni w kwestii tego, czy *uchodźcy* opuszczający kraje, takie jak Irak czy Syria, stanowią poważne zagrożenie dla ich krajów. Niektóre państwa, tj. Polska, Grecja, Węgry i Włochy, widzą to zagrożenie. Dodatkowo, stosunek obywateli na Węgrzech, we Włoszech, w Polsce, Grecji i Hiszpanii ma bardzo lub nieco niekorzystny pogląd na muzułmanów. We Włoszech (36%), na Węgrzech (35%) i w Grecji (32%), około 1/3 osób ma bardzo negatywne opinie. Podobnie, niekorzystny pogląd na *uchodźców* ma 52% osób w Wielkiej Brytanii. W innych krajach Europy, obawy te są znacznie niższe, tj. większość pozostałych badanych krajów UE wyraża pozytywne nastawienie do muzułmanów (Wike, Stokes i Simmons, 2016).

Pomimo pandemii COVID-19, *Komisja Europejska* utrzymała dostęp do terytorium państw dla osób ubiegających się o azyl (procedury azylowe zostały kontynuowane), niemniej jednak, niektóre państwa zaostrzyły część środków ograniczających. Rozporządzenie Frontexu, skoncentrowane zostało na wzmocnieniu nadzoru policyjnego na granicach zewnętrznych UE. W grudniu 2019 r. odbyło się pierwsze *Światowe Forum Uchodźców* i odnotowano wówczas najwyższe wartości światowych przesiedleń przymusowych. Utworzono Platformę Wsparcia dla sytuacji przymusowych wysiedleń w Ameryce Środkowej i Meksyku, na wschodzie, Afryki oraz dla *uchodźców* pochodzących z Afganistanu. Uznano te sytuacje za *kryzys uchodźczy*. W 2018 r. nastąpił wzrost o 2,3 mln przesiedleńców w porównaniu z rokiem poprzednim. Przesiedlono 70,8 mln osób z Syrii, Palestyny, Afganistanu, Sudanu Południowego i Myanmar. Kolumbia ma najwyższy poziom liczby osób przesiedlonych w obrębie swoich granic, Wenezuela zaś ma najwyższy wskaźnik nowych osób ubiegających się o ochronę międzynarodową. Kolumbia jest krajem, z którego w 2017 r. uciekło 7,8 mln ludzi, gdyż pomimo porozumienia pokojowego podpisanego w 2016 r. przez rząd i FARC, przemoc oraz prześladowania nie ustały. Z Wenezueli uciekło w 2018 r. 3,4 mln osób, a w 2019 r. – 4 mln ludzi.

W raporcie *Save the Children, Wojna z dziećmi* z 2018 r. (El Ghamari, 2020) odnajdujemy informację, że na obszarach konfliktów zbrojnych żyje ogółem na świecie także 357 mln dzieci. Szczególnie ważna wydaje się być specyfika sytuacji dzieci podczas *przymusowej migracji*, jak i jej konsekwencje. Spośród przybywających do Europy dzieci wiele pozbawionych jest opieki. Wynika to stąd, że straciły swoją rodzinę podczas wojny lub że rodzina nie mogła sobie pozwolić na transport swoich wszystkich członków. Dzieci mają ogólnie większą szansę na otrzymanie azylu w Europie. Na podstawie raportów UNICEF-u

(2019, za: El Ghamari, 2020) okazuje się, że dzieci stanowiły jedną czwartą ze 120 560 *uchodźców* przybywających do Europy szlakami migracyjnymi w basenie Morza Śródziemnego. Blisko 80% z nich było zarejestrowanych w samej Grecji. Dzieci *uchodźców* podróżując samotnie – ryzykują własne życie, w poszukiwaniu „lepszego jutra”. Zdecydowana większość z nich to chłopcy w wieku od 16 do 17 lat, z Afryki Zachodniej i Rogu Afryki.

1.2.2. OBOZY I OŚRODKI DLA UCHODźCÓW

Obszary zdestabilizowane należy definiować jako te, które są dotknięte wojną, konfliktem wewnętrznym, lub są rejonem, w którym już zakończyły się działania wojenne/zbrojne, aczkolwiek ich kondycja nie pozwala, aby traktować je jako miejsca stabilne. Jednocześnie są to również rejony, które z uwagi na swoje położenie geopolityczne doświadczają zagrożeń innych niż wojna, tj. masowa migracja. Problematyka ośrodków i obozów dla *uchodźców* w rejonach zdestabilizowanych jest lokowana w kontekście współczesnych wyzwań dla wielokulturowej Europy (El Ghamari, 2020).

Strzeżone ośrodki dla cudzoziemców swoim wyglądem i reżimem bardzo przypominają więzienia. Są to miejsca otoczone wysokim płotem zakończonym drutem kolczastym, pilnowane przez umundurowanych strażników, wyposażone w kraty w oknach, a cele (zwane pokojami) są zamykane od zewnątrz. Cudzoziemcy przebywający w takich miejscach mają poczucie, że zostali niesłusznie osadzeni w więzieniu, bowiem nie uczynili niczego złego, a już na pewno nie popełnili żadnego przestępstwa. Skutkiem przetrzymywania w takich warunkach jest często depresja, poczucie beznadziei oraz głębokiej niesprawiedliwości, która ich spotkała. Towarzyszy im także ciągła obawa przed odesłaniem do kraju pochodzenia (Klaus, 2016; za: Górny i in., 2017). Teoretycznie, jako usprawiedliwienie dla istnienia placówek detencyjnych podawane jest zapewnienie społeczeństwu bezpieczeństwa przed poruszaniem się po terytorium państwa *migrantów*, którzy powinni zostać wpuszczeni na jego terytorium (bowiem ubiegają się o nadanie statusu *uchodźcy*), ale istnieje niebezpieczeństwo, że z uwagi na brak jakichkolwiek informacji na ich temat mogą stanowić zagrożenie. W praktyce jednak są to raczej instrumenty, które służą wygodzie postępowań powrotowych (czyli wydaleń cudzoziemców), bowiem łatwiej jest taką decyzję wykonać, gdy osoba przebywa w izolacji, pozostając pod pełną kontrolą Straży Granicznej. Mogą być postrzegane jako forma karania cudzoziemców i pokazywania władzy państwa nad nimi, a czasem także jako forma odstraszenia kolejnych potencjalnych *migrantów* przed przyjazdem do danego państwa (Górny, i in., 2017). W dokumentach możemy znaleźć przepis (§ 3a ust. 1), że pomieszczenia mieszkalne strzeżonego ośrodka mogą być usytuowane także w kontenerach mieszkalnych, a w uzasadnieniu wskazano, że rozwiązanie to proponuje się „w związku z kryzysem uchodźczym i masowym napływem *uchodźców* oraz *migrantów* do krajów europejskich basenu Morza Śródziemnego”.

W jednym z artykułów (El Ghamari, 2020) zostały przedstawione badania z ośrodków uchodźczych w Bośni, Libii oraz z pogranicza syryjsko-jordańskiego. Możemy tutaj odnaleźć bardziej szczegółowy opis sytuacji w obozach i ośrodkach detencyjnych np., że w Vučjaku utworzono w 2015 r. obóz zmianowy (w którym przebywało około 4 tysięcy *uchodźców* i *migrantów*), warunki tam były przerażające, dlatego pod koniec 2019 r. został on zamknięty. Brak odpowiedniego zakwaterowania, wody, prądu, zaplecza medycznego, spowodował, że ludzie zostali bez opieki i rozeszli się po okolicznych miejscowościach oraz dalej stanowią osoby „w drodze”. Inny z obozów, w Bośni i Hercegowinie (Centrum Tymczasowego Przyjęcia Bira w Bihać, kanton Una-Sana) przyjmował 2223 *migrantów*, o 800 osób więcej niż oficjalnie zatwierdzonych dla tego ośrodka. Policja uniemożliwia IOM zapewnienie lepszych warunków w obozie i domagała się, aby 800 *migrantów* opuściło obóz. Z kolei obóz Al Zaatar (na pograniczu syryjsko-jordańskim) nie przypomina obozów ani ośrodków z południa Europy, a bardziej miasto na pustyni (w którym na stałe mieszka około 76 000 *uchodźców*, z czego 50% to osoby małoletnie.). Tylko 15% dzieci uczęszcza do 32 szkół, które znajdują się w jego granicach; obóz ten stał się symbolem przesiedlenia Syryjczyków na Bliski Wschód i od 2011 r., z niewielkiej liczby namiotów, przekształcił się w osadę miejską (...). Obóz ten podlega wspólnej administracji 17 Syryjskiej Dyrekcji ds. *Uchodźców* i UNHCR; jest to wspólny wysiłek społeczności darczyńców, agencji ONZ, międzynarodowych i krajowych organizacji pozarządowych, organizacji lokalnych, *uchodźców* oraz jordańskich społeczności przyjmujących. Zarejestrowanym *uchodźcom* zapewnia się ochronę i usługi w koordynacji z prawie 40 innymi partnerami i organizacjami. Obóz Al Zaatari przedstawia zatem lepsze warunki bytowe, na który wpływ mają przede wszystkim organizacje i stowarzyszenia pomocowe pozyskujące środki finansowe na jego funkcjonowanie. Na bazie raportów UNHCR w Al Zaatari, 32% wszystkich *uchodźców* otrzymuje wsparcie w celu zapobiegania chorobom psychicznym, które stanowi jedno z największych wyzwań (El Ghamari, 2020).

Ubóstwo, brak higieny i słabe warunki sanitarne, przeludnienie, brak bezpieczeństwa żywnościowego oraz brak opieki zdrowotnej i personelu pomocniczego są często zgłaszane jako kluczowe czynniki stresogenne w obozach, związane ze złym zdrowiem psychicznym (Bermudez i in., 2018; Khamis, 2019 ; Lauritzen i Sivertsen, 2012; Meyer, Meyer, Bangirana, Mangan i Stark, 2019; Nasiroğlu i in., 2018; Panter-Brick i in., 2015; Sim, Fazel i in., 2018; za: El Ghamari, 2020). Nasilenie problemów różni się w zależności od kontekstu krajowego (Khamis, 2019; Nasiroğlu i in., 2018; Sim, Fazel i in., 2018, za: El Ghamari, 2020). Interwencje strukturalne w warunkach obozowych, prawdopodobnie mają bezpośredni wpływ na *dobrostan*. Analiza warunków życia, na podstawie zogniskowanego wywiadu grupowego

ukazała przede wszystkim, że badane obozy są poważnie przeludnione i panują w nich skrajnie nieodpowiednie warunki życia, a zwykłe czynności dnia codziennego stanowią zagrożenie dla zdrowia i życia (brak wystarczającej liczby toalet i pryszniców, brak lub bardzo słabe oświetlenie, limitowany dostęp do wody, poruszanie się po obozach w nocy jest skrajnie niebezpieczne z uwagi na kradzieże, zaczepki, bójki, a nawet ryzyko molestowania czy gwałtu). Jak pisze El-Ghamari (2020), sen i możliwość odpoczynku stanowi w warunkach obozowych wyzwanie. Odrębna kwestia dotyczy niewystarczającej pomocy medycznej; na podstawie przeprowadzanych wywiadów okazało się, że przeciętnie jeden lekarz lub pielęgniarka przypada na 300 osób w Libii, na 250 osób na pograniczu jordańsko-syryjskim oraz na 100 osób w Bośni (El Ghamari, 2020). Niepokój budzi także powszechny w obozach dostęp do alkoholu niewiadomego pochodzenia, narkotyków czy innych środków odurzających. Brak poszanowania norm i zasad, a nawet przestępczy charakter warunków obozowych uniemożliwiają zdrowy i sprawny rozwój oraz funkcjonowanie społeczne. Warunki obozowe uniemożliwiają także edukację; prawie nikt nie korzysta z programów edukacyjnych, często traktowanych jako fikcyjne (El Ghamari, 2020).

Jak zauważył Qasmiyeh (2020, za: Arakelyan, Ager, 2021) „obóz jest spalarnią czasu”. Sformułowanie „tymczasowy” stało się problematyczne. Chociaż najnowsza literatura nadal dokumentuje narażenie na deprivację i stresory związane z fazą przed przybyciem i po przybyciu (oraz ich psychologiczne następstwa), najbardziej wyraźny rozwój w bazie danych w ciągu ostatnich 25 lat dotyczy stresorów osiedlania się (tymczasowego – lub przedłużającego się – w obozach i środowiskach miejskich) oraz przesiedleń (najczęściej w drodze formalnego przesiedlenia lub procedur azytowych). Istnieją mocne dowody dotyczące ich wpływu (Beiser i Hou, 2016; Çeri i Nasiroğlu, 2018; Groark i in., 2011; Montgomery, 2010; Patel i in., 2017; Thommessen i in., 2015; Vervliet i in., 2014; za: El Ghamari, 2020).

Kraje przyjmujące często nie spełniają oczekiwań w zapewnianiu odpowiedniego wsparcia *psychospołecznego*, zdrowotnego, edukacyjnego i finansowego (Çeri i Nasiroğlu, 2018; Hirani, Cherian, Mutch i Payne, 2018; Mace i in., 2014; Montgomery, 2010; Patel i in., 2017 ; Thommessen i in., 2015; Vervliet i in., 2014; za: El Ghamari, 2020). Niezadowolenie i napięcia emocjonalne wynikające z niepewności, niezaspokojonych potrzeb i oczekiwań są powiązane z szeregiem uporczywych problemów *psychospołecznych* (Çeri & Nasiroğlu, 2018; Groark et al., 2011; Hirani et al., 2018; Jensen et al., 2014; Montgomery, 2010; Sim, Fazel i in., 2018; Zwi i in., 2018; za: El Ghamari, 2020).

1.2.3. TEORIA SYSTEMÓW EKOLOGICZNYCH: MODEL BRONFENBRENNERA (1994)

Psychologia społeczności skupia się szczególnie na zagadnieniach migracji (w kontekście krajowym i globalnym), stosuje spójną z nią perspektywę *ekologiczną* w ramach analizy. Perspektywa *społeczno-ekologiczna* jest z natury interdyscyplinarna w swoim podejściu do badań, dlatego charakter niniejszej pracy ma poniekąd charakter transdyscyplinarny, łączy psychologię z badaniami nad migracją. Tematem mojej pracy jest pochylenie się nad kwestiami uchodźczymi, a jako że kontekst tej problematyki jest mocno złożony, chciałabym w tym podrozdziale pracy nawiązać m.in. do powstania teorii systemów *ekologicznych*, przez co szerzej pokazać ramy teoretyczne sytuacji uchodźczej.

U podstaw *modelu bioekologicznego* (Bronfenbrenner i Ceci, 1994) leży teoria wyłaniająca się z badań nad przekazami genetycznymi. Tradycyjny model wniósł istotny wkład w zrozumienie nie tylko genetyki, ale także wpływu środowiska na rozwój człowieka (np. Plomin i Daniels, 1987), pozostaje jednak niekompletny. Sednem problemu jest potrzeba identyfikacji mechanizmów, przez które genotypy są przekształcane w fenotypy (Bronfenbrenner i Ceci, 1994). Teoria Bronfenbrennera bazowała na koncepcjach m.in. Lewina, Thomas & Thomas, Mead i Freuda. Istotna dla jej powstania była teoria systemów ogólnych L. Bertalanffy'ego (twórcy teorii systemów). Przeniósł on wiedzę z teorii, głównie inżynierii i technologii komputerowej do teorii nauk społecznych, chcąc opisać, jak ludzie współdziałają ze sobą.

Teoria systemów *ekologicznych* pokazuje zbieżność nauk biologicznych, psychologicznych i społecznych. Poprzez badanie ekologii rozwoju człowieka, socjologowie starają się wyjaśnić i zrozumieć sposoby interakcji jednostki z powiązаныmi systemami w środowisku danej osoby. Bronfenbrenner i Ceci (1994) dążyli do sformułowania teorii rozwoju człowieka, która uwzględniałaby wpływy wszystkich systemów odgrywających rolę w doświadczeniach jednostki. Wyłoniono kryteria opisu, które powszechnie stosuje się dziś w praktyce psychologicznej (*mikro-*, *mezo-* i *makrosystemy*). Według Bronfenbrennera interakcja między organizmem ludzkim i jego środowiskiem jest podatna na wpływy ze strony środowiska społecznego. Przed powstaniem teorii systemów *ekologicznych*, większość badań naukowych miała na celu zredukowanie systemów do najmniejszej jednostki miary i badania ich niezależnie od siebie nawzajem. Uznano jednak, że całość systemów powinna być badana „w stanie nienaruszonym”, z ich wzajemną interakcją wobec siebie, co stanowi ważną rolę nauki w tym zakresie. Teoria może być stosowana w naukach społecznych, ponieważ jej

główną rolą jest „wyjaśnianie” zjawisk lub porządku w kategoriach interakcji procesów. Bronfenbrenner i Ceci (1994) odkryli, że systemy wpływów w bezpośrednim życiu jednostki mają wpływ na różne sposoby na każdym z ich poziomów. Jednostka również ma na nie wpływ. Bronfenbrenner wyróżnił następujące systemy: *mikro-*, *mezo-*, *egzo-* i *makro-*, dodając później do klasyfikacji jeszcze *chronosystem*.

1.2.3.1. MIKROSYSTEM

MIKROSYSTEM obejmuje wpływ bezpośredniego otoczenia jednostki. Bronfenbrenner i Ceci (1994) zdefiniowali *mikrosystem* jako „wzorzec działań i ról interpersonalnych, ujawniających się przez rozwijającą się osobę w danym ustawieniu”. Później rozwinęli tę definicję uwzględniając, że interakcja na tym poziomie może mieć charakter społeczny lub symboliczny i powinna być podtrzymywana na coraz bardziej złożone sposoby. *Mikrosystem* obejmuje osobowość, przekonania i temperament jednostki. Osoby, z którymi dana jednostka ma codzienny, bezpośredni kontakt, np. rodzina lub inne osoby mieszkające w domu również są jego częścią. *Mikrosystem* może obejmować również osoby spoza domu, jeśli mają z jednostką regularny, stały kontakt. Według autora tej teorii znaczenie tego poziomu *ekosystemu* nie może być niedoceniane. Bronfenbrenner i Evans (2000) uznali, że *mikrosystem* zapewnia zarys procesów, które wpływają na rozwój psychiczny, jak i zmiany behawioralne na poziomie indywidualnym. Doświadczenia życiowe człowieka mają kluczowe znaczenie dla zrozumienia istoty wpływów w *mikrosystemie*. Bezpośrednie doświadczenia poprzez kontakt w obrębie *mikrosystemów* mają większy wpływ niż kontakt pośredni lub poprzez inne systemy. Bronfenbrenner i Ceci (1994) zdefiniowali także *transformację ekologiczną* jako ruch w *mikrosystemie*, który zmienia lub modyfikuje skład tego *mikrosystemu*. Utrata pracy lub konieczność jej porzucenia, śmierć członka rodziny mogą być przykładami modyfikacji *mikrosystemu*, które zmieniają układ tego systemu. Autorzy modelu podkreślali także, że zrozumienie rozwoju człowieka oznacza uznanie rzeczywistości – nie jak istnieje w tzw. świecie obiektywnym, ale jak pojawia się w umyśle człowieka.

1.2.3.2. MEZOSYSTEM I EGZOSYSTEM

MEZOSYSTEM opisuje drugi poziom *ekologii* rozwoju człowieka. Bronfenbrenner i Ceci (1994) zdefiniowali *mezosystem* jako „system *mikrosystemów*”. *Mezsystem* składa się z powiązań między różnymi *mikrosystemami* w życiu człowieka. Interakcje pomiędzy wieloma

mikrosystemami tworzą warstwy *mezosystemu*. Ważnym konceptem w rozwoju *mezosystemu* jest synergia, czyli „interakcja rozwojowa cech i procesów pobudzających lub hamujących, które mogą być obecne w każdym ustawieniu”. *Mikrosystemy* i *mezosystemy* odnoszą się do konkretnej jednostki.

EGZOSYSTEM jest bardzo podobny do *mezosystemu*. Są to *mikrosystemy*, które współdziałają ze sobą. Jednak w *egzosystemie*, co najmniej jeden z *mikrosystemów* nie koncentruje się na jednostce w centrum tego systemu. Przykładem jest miejsce pracy rodzica: dziecko nie jest jego częścią, niemniej łatwo może na niego wpłynąć. Jeśli rodzic jest zobowiązany do długiej pracy (przez co nie może uczestniczyć w szkolnym wydarzeniu dziecka lub wraca zestresowany z pracy), system ten pośrednio wpływa na relacje rodzic – dziecko. Dodatkowo, ponieważ dziecko nie jest częścią środowiska pracy rodzica, nie może być też częścią jego *mikro-* lub *mezosystemów*.

1.2.3.3. MAKROSYSTEM

MAKROSYSTEM jest szeroko definiowany jako ogólna kultura i struktura społeczna (Bronfenbrenner i Ceci, 1994). *Makrosystem* tworzy wzór interakcji między różnymi *mikro-*, *mezo-* i *egzosystemami*. *Makrosystem* może być uważany za społeczny plan dla określonej kultury lub subkultury. Bronfenbrenner pisał o ważnej roli **kultury**; opisał sposoby, gdzie kultura rodziny rozwija się w obrębie struktury rodziny w *mikrosystemie*, ale i *mezosystemy* oraz *egzosystemy* mają na nią wpływ. Ważne jest miejsce, w którym umieszcza się rodzinę w strukturze społecznej danego społeczeństwa. Wszystkie w/w systemy są następnie pod wpływem ogółu społeczeństwa i kultury, czyli *makrosystemu*. Szczególny nacisk kładzie się na kultury oraz wzorce wymiany w ramach i wśród grup. To wzorzec wymiany społecznej jest dodatkowym, ważnym elementem *makrosystemu*. Przykładem jest rodzina imigrantów należąca do kultury, która różni się od kultury większości (kraju przyjmującego). Dorośli mogą nie mówić w domu językiem większości społeczeństwa, jednak dzieci w tej rodzinie już tak (np. ze względu na szkołę i socjalizację). W ramach analiz *mikro-* i *mezosystemów* rodzina może mówić zarówno w swoim ojczystym języku, jak i w języku większości (kraju goszczącego). Podczas gdy te wpływy występują na wielu różnych poziomach, wpływ *makrosystemu* często może generować te siły, które mogą różnić się w zależności od sytuacji, czasu i miejsca, w którym występują. Jest to finalny poziom perspektywy *ekologicznej* modelu.

Badania Bronfenbrennera i Ceci (1994) nawiązują do idei kompetencji kulturowych oraz działań politycznych w praktyce i badaniach; byli zdecydowanymi zwolennikami zmian politycznych, które wzmocniłyby rodzinę (...).

1.2.3.4. CHRONOSYSTEM

Kiedy Bronfenbrenner i Ceci (1994) po raz pierwszy opracowali teorię systemów *ekologicznych*, nie uwzględnili *czasu* jako konstruktu w rozwoju człowieka. Później dodali go zauważając, że wielu teoretyków rozwoju patrzy na *czas* głównie w kontekście procesu starzenia się, wraz ze zmianami warunków biologicznych, nie uwzględniając ważniejszej kwestii, że sam upływ czasu, również ma znaczenie. W tym podejściu uwzględnia się zarówno czas, jak i miejsce, w którym dana osoba żyje. Zatem osoba żyjąca w Ameryce w XXI w. w porównaniu z osobą mieszkającą w brazylijskim lesie deszczowym w XIX w. to osoby tak różne od siebie, że nie można się w tym przypadku odwoływać do tych samych wyjaśnień.

Warto przywołać jeszcze cztery rodzaje koncepcji: *równoważności*, *ekwifinalności*, *ważności ekologicznej* i *nisz ekologicznych*. *Równoważność* mówi o tym, że „miejsce startu organizmu” niekoniecznie określa jego miejsce końcowe, co wskazuje na istotny wpływ kontekstu środowiskowego. Koncepcja *ekwifinalności* opisuje, że różne systemy wpływają na jednostkę, jednak sam ich wpływ nie może przewidzieć, co ta osoba zrobi. Możemy rozumieć przez to, że samo oddziaływanie na kogoś nie jest równoznaczne z zakładaną efektywnością tych oddziaływań, a co najwyżej jakimś wkładem pośrednim. Istotne jest również pojęcie *ważności ekologicznej*, odnoszące się do badanych bądź zakładanych właściwości osób w środowisku. Z kolei, określanie predyktorów sprzyjających rozwojowi człowieka w środowisku umożliwia określenie tzw. *niszy ekologicznej*.

Aby interakcja pomiędzy człowiekiem a osobami, przedmiotami i symbolami w jego otoczeniu. była skuteczna, musi odbywać się w sposób regularny, przez dłuższy czas. Takie trwałe, ważne formy interakcji w najbliższym otoczeniu są określane jako *procesy proksymalne*. Służą one mobilizacji i podtrzymaniu rozwijającego się organizmu, sięgają poza jego granice (*strefa najbliższego rozwoju Wygotskiego*, 1978; za: Bronfenbrenner i Ceci, 1994). *Procesy proksymalne* uważane są za główne motory efektywnego rozwoju. Najsilniejsze siły *proksymalne* występują na poziomie *mikrosystemu* i słabną, gdy systemy poruszają się na zewnątrz z osobna. Procesy te służą do wyjaśnienia sposobów, w jaki sfery wpływów oddziałują na rozwój indywidualny człowieka. Związane są z kierowaniem i kontrolowaniem

zachowania, pomyślnym radzeniem sobie w sytuacjach stresowych, zdobywaniem wiedzy i umiejętności czy relacjami interpersonalnymi. Forma, siła, treść i kierunek tych procesów wpływają na rozwój i ulegają systematycznym przekształceniom oraz zmianom.

Zasoby to nie jedyne cechy środowiska, które są niezbędne do pomyślnego działania *procesów proksymalnych*. W samej sferze środowiskowej dokonuje się rozróżnienie pomiędzy otoczeniem bezpośrednim (rodzina, klasa, grupa rówieśnicza, miejsce pracy) i szerszym kontekstem (klasa społeczna, pochodzenie etniczne, kultura, subkultura, okres historyczny).

1.2.4. TEORIA SYSTEMÓW EKOLOGICZNYCH A UCHODŹCY

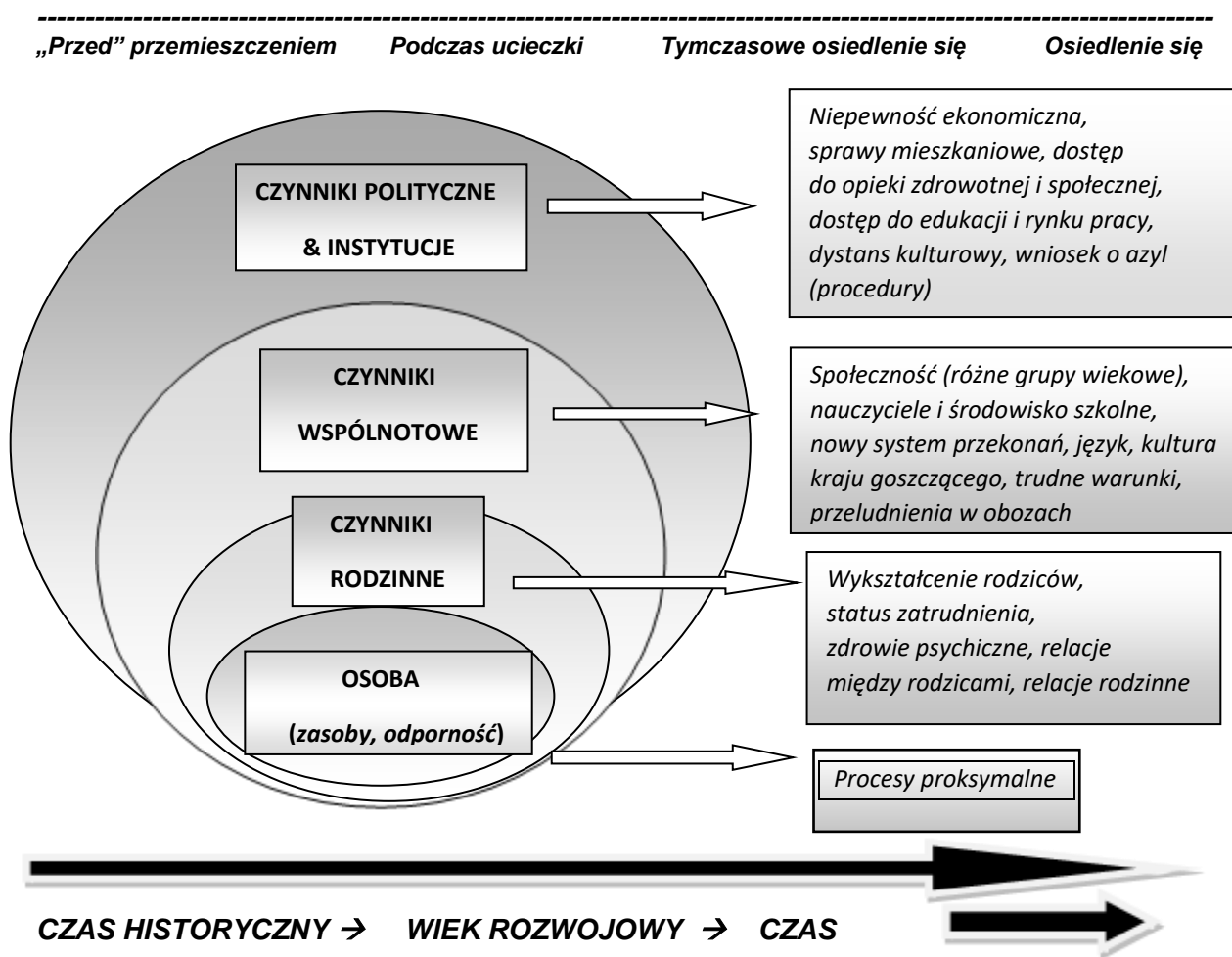
Model PPCT (Bronfenbrenner, 2000, za: Arakelyan, Ager, 2021) to model „**osoba-proces-kontekst-czas**”, który mówi o wielu systemach powiązanych ze sobą w życiu jednostki i potrzebie zbadania tych wzajemnych wpływów na osobę. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że badania powinny obejmować jednocześnie wiele systemów oraz informacji o ludziach, aby zmaksymalizować szanse ich przydatności w zrozumieniu rozwoju danej osoby (*ważność ekologiczna*). Teoretyczne podstawy teorii systemów *ekologicznych* odnoszą się do hierarchiczności systemów (tj. systemów budujących się na sobie).

Coraz większa liczba dowodów dokumentuje destrukcyjny wpływ niestabilności środowiska, charakteryzującego się niespójnością i nieprzewidywalnością wzorców działań oraz relacji w najbliższym otoczeniu. Źródłami takiej niestabilności są często stresujące warunki, tj. świat pracy, sąsiedztwo czy ogół społeczeństwa. Konteksty środowiskowe wpływają na *proksymalne procesy* i wyniki rozwojowe nie tylko pod względem udostępnianych zasobów, ale także pod względem stopnia, w którym zapewniają stabilność oraz spójność w czasie.

W kontekście społeczeństwa wielokulturowego, które doświadcza przekształceń zarówno na poziomie *mikro-*, *mezo-*, jak i *makrosystemowym*, może dochodzić do chaosu, czyli np. do trudności w wyrażaniu i wzajemnym akceptowaniu różnic kulturowych. Wertsch (1993, za: Bronfenbrenner i Ceci, 1994) napisał, że chaos jest niepokojący, ponieważ hamuje jednostkę „od zebrania tego wszystkiego, czego nauczyła się w jednym systemie i przeniesienia tego do innych systemów”. Chaos w różnych systemach może zakłócać możliwość adaptacji.

Adaptacja jest ważnym elementem w zrozumieniu teorii systemów *ekologicznych*. Germain (1978) napisał, że „*ekologia* zajmuje się adaptacją” oraz relacją pomiędzy organizmami a ich środowiskiem. Adaptacja odnosi się m.in. do sposobu, w jaki jednostka

reaguje na różne systemy (o różnych oczekiwaniach). Istnieje potrzeba dostosowania się, zaadaptowania do zmieniającego się środowiska, których również oczekuje się od *uchodźców*. Poniżej, zamieściłam zobrazowany, uproszczony model „osoba – proces – kontekst – czas”, na bazie teorii Bronfenbrennera i Ceci (1994, za: Arakelyan, Ager, 2021) w odniesieniu do różnych czynników, mających wzajemny wpływ na siebie. Choć w oryginale odnosi się on do zestawienia efektów badań nad *dzieckiem-uchodźcą*, myślę, że równie trafny jest także w odniesieniu do czynników mających wpływ na funkcjonowanie typowego *uchodźcy*. Autorki tego modelu dokonały rzetelnego i ambitnego przeglądu literatury. Spośród 519 artykułów, do analizy zakwalifikowano 86 pełnotekstowych artykułów, z czego 66 odpowiadało pełnym, wyszukiwanym kryteriom. Utworzony pierwotnie model miał na celu prezentację spójnej konceptualizacji problemów *dzieci-uchodźców* w ciągu minionych 25 lat, tj. jak najbardziej adekwatne zrozumienie czynników oraz procesów kształtujących ich zdrowie psychiczne oraz *dobrostan psychospołeczny*.

Ryc. 2 Fazy przemieszczenia się. Wykonano na podstawie: Uproszczona wersja modelu Bronfenbrennera “osoba-proces-kontekst- czas” (Arakelyan i Ager, 2021).

Model uwzględnia zarówno perspektywę osoby-*uchodźcy*, uwarunkowania środowiska rodzinnego, czynniki leżące po stronie społeczeństwa, jak i kontekst oficjalnej polityki kraju oraz instytucji ją reprezentujących. Model ukazuje szeroką gamę wzajemnych czynników, na każdym z poziomów, oddziałujących wzajemnie na siebie. Powiązania te w sposób holistyczny, tj. całościowy pozwalają na dokonanie możliwie pełnej analizy sytuacji *przymusowego migranta*. Ten model *ekologiczny*, zaadaptowany do problematyki uchodźczej, stanowi doskonałe tło teoretyczne dla próby zrozumienia oraz lepszej identyfikacji czynników wzajemnego wpływu wszystkich poziomów, jak i do analizy każdego z poziomów w sposób bardziej szczegółowy. Model ujmuje perspektywę czasową okresu przymusowej migracji, tj. okres przed przybyciem do kraju przyjmującego, następnie czasowe osiedlenie się i pobyt stały. Model uwzględnia także bieg czasu w toku życia, tzw. czas historyczny (przeszłe lata), wiek rozwojowy „na tu i teraz” oraz przyszłe lata życia (orientacja przyszłościowa). Dla przykładu jeszcze dokładniejszego opisu tego modelu, w kontekście badania czynników rodzinnych, wymienia się: zatrudnienie (praca zawodowa) rodziców, ocena zdrowia psychicznego (*dobrostan*) czy wykształcenie rodziców. W kontekście istotnych czynników leżących po stronie społeczeństwa wyróżnia się m.in.: kontekst edukacyjny (warunki szkolne: nauczyciele, rówieśnicy), system przekonań kraju przyjmującego, język porozumiewania się czy kulturę kraju goszczącego, a w kontekście uwarunkowań systemu politycznego danego kraju, za mające największe znaczenie czynniki uznaje się: kwestie ekonomiczne (poczucie bezpieczeństwa, brak zagrożenia ekonomicznego), dostęp do mieszkalnictwa i warunki pobytu, dostęp do opieki zdrowotnej i jej usług, dostęp do miejsc zatrudnienia oraz edukacji, *dystans kulturowy* (różnice pomiędzy krajami), proces oczekiwania na decyzję dotyczącą udzielenia azylu w kraju przyjmującym (proces legalizacji pobytu). Gdyby chcieć spojrzeć jeszcze szerzej, potrzebne byłoby sięgnąć do perspektywy globalnej, tj. takiej, w której można znaleźć globalne przyczyny leżące po stronie uwarunkowań historyczno-gospodarczo-prawnych sytuacji kraju zagrożenia, z którego ucieka *uchodźca*; badać przyczyny wybuchu wojny, itd.

MODEL TEN STANOWI HOLISTYCZNE TŁO TEORETYCZNE PRÓBY ANALIZOWANIA PROBLEMATYKI UCHODŹCZEJ.

1.2.5. SPOŁECZNY MODEL EKOLOGICZNY A DOBROSTAN UCHODźCÓW (McLeroy, 1988)

SPOŁECZNY MODEL EKOLOGICZNY McLeroy (1988; za: Zhang i Solomon, 2012) koreluje z zachowaniami związanymi ze zdrowiem, świetnie odnosi się do badań nad zachowaniami zdrowotnymi. Uwzględnia szereg czynników mających na nie wpływ: (1) czynniki *intrapersonalne*, tj. cechy osobowości, wiedza, przekonania i nastawienie; (2) procesy *interpersonalne* oraz podstawowe grupy społeczne (rodzina, przyjaciele, nauczyciele, którzy zapewniają *wsparcie społeczne*) (3) instytucjonalne czynniki, tj. szkoły, ośrodki zdrowia lub zakłady opieki zdrowotnej; (4) społeczność, w tym relacje między organizacjami, instytucjami, sieciami społecznościowymi lub standardami w określonym obszarze; (5) porządek publiczny, na który składają się ustawy oraz polityki na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym. W ten sposób *społeczny model ekologiczny* podsumowuje wiele poziomów wpływów na zachowania związane ze zdrowiem. Szczególne znaczenie w tym wielopoziomowym podejściu ma równoczesność uwzględnienia interakcji poszczególnych czynników i wielopoziomowego ich kontekstu. Publiczne polityki mogą zawierać zasady, prawa lub przepisy, które kształtują środowisko lub politykę cech sprzyjających zdrowiu albo i nie (Sallis i Owen, 1999; za: Zhang i Solomon, 2012). Dla przykładu, długotrwałe zatrzymanie i deportacja będą negatywnie wpływać na zdrowie. Obowiązkowe zatrzymanie jest silnie i konsekwentnie związane ze słabymi wynikami zdrowia psychicznego i problemami behawioralnymi (Hanes i in., 2019; Lauritzen i Sivertsen, 2012; Mace i in., 2014; Thommessen i in., 2015; za: Arakelyan, Ager, 2021). Raporty *dzieci-uchodźców* podkreślają potrzebę szybkiego i sprawiedliwego rozpatrywania wniosków o azyl, ponieważ niepewność dotycząca wyników wniosku i perspektywa deportacji wiąże się z podwyższonym poziomem cierpienia, zmartwienia i niepokoju (Chase, 2013; Thommessen i in., 2015; za: Arakelyan, Ager, 2021). Deportacja ma również poważne konsekwencje dla zdrowia psychicznego (Chase, 2013; Kienzler, Wenzel i Shaini, 2019; za: Arakelyan, Ager, 2021).

Możemy wnioskować, że *społeczny model ekologiczny* zachowań zdrowotnych zachęca do formułowania oraz kierowania strategii pomocowych dla społeczności uchodźczej, wzmocnienia ich procesów *akulturacji* (integracji z państwami), adaptacji w społeczeństwie kraju przyjmującego.

1.2.6. MODEL EKOLOGICZNY: POLITYKA PAŃSTWA UCHODŹCY

1.2.6.1. MAKROSYSTEM: POLITYKA INTEGRACYJNA PAŃSTWA

Integracja *uchodźców* w społeczeństwie jest tym pożądanym stanem, do którego powinny zmierzać wszystkie działania praktyczne – podejmowane przez samych *uchodźców*, instytucje publiczne oraz społeczeństwo kraju przyjmującego (Górny i in., 2017). Ważnym elementem integracji jest wyposażenie *uchodźców* w szereg uprawnień, które pozwolą im funkcjonować w nowym społeczeństwie i korzystać ze wsparcia różnego rodzaju instytucji publicznych. Przepisy *Konwencji Genewskiej* dotyczącej statusu *uchodźców* zalecają państwom, które do niej przystąpiły, by *uchodźcom* przyznane zostały takie same prawa, jak obywatelom, a jeśli to niemożliwe, by *uchodźców* traktować w sposób najbardziej uprzywilejowany w porównaniu do innych kategorii cudzoziemców przebywających w danym państwie. Podstawą zrozumienia integracji *uchodźców* są PRAWA i OBYWATELSTWO (Ager, Strang, 2008). Chociaż pojęcia narodowości, praw i obywatelstwa mogą się różnić w zależności od lokalizacji, są one niezbędne do zrozumienia procesu integracji (Strang, Ager, 2010). Artykulacja praw *uchodźców* może opisać podstawę polityki integracyjnej, a zatem praw, których *uchodźcy* mogą oczekiwać, tj. że rządy krajów przyjmujących będą ich przestrzegać (Ager, Strang, 2008).

Polityki integracyjne powinny identyfikować bariery integracji społecznej *migrantów* i uznawać ich potrzeby w zakresie pomyślanej integracji gospodarczej oraz społeczno-kulturowej w społeczeństwach przyjmujących. Różne polityki ukierunkowane na gospodarczą i polityczną integrację *migrantów*, włączenie społeczne i uczestnictwo w kulturze zostały przyjęte przez kraje w Europie, jak i na całym świecie. Niewiele jednak wiadomo o ich wpływie na integrację gospodarczą i społeczno-kulturową *migrantów*. Miarami integracji mogą być m.in.: obywatelstwo, biegłość językowa, *zaufanie* do instytucji publicznych czy też wskaźniki gospodarcze (rynek pracy).

Bardziej liberalna polityka migracyjna chroni prawa człowieka, może zredukować m.in. handel ludźmi, nielegalne migracje, itd.. Zwraca się uwagę, że kwestie migracyjne winny być uwzględniane nie tylko z perspektywy badań międzykulturowych (stosowanie bardziej indywidualistycznej perspektywy), ale także w połączeniu z perspektywą *psychologii społeczności*, która w pewien sposób ją uzupełnia (Birman, 2011).

Ruch *Welcoming Cities* w USA stanowi żywy przykład tego, jak interwencja polityczna, nie tylko na poziomie *makrosystemu*, ale i *egzosystemów*, może ułatwić zmiany w wielu częściach *ekosystemu* (w tym: w mieszkalnictwie, opiece zdrowotnej, szkolnictwie, relacjach ze społecznościami i zatrudnieniu) (McDaniel, Rodriguez i Wang, 2019; za: (Arakelyan, Ager, 2021).

1.2.6.1.1. WPŁYW PRZYKŁADOWYCH POLITYK INTEGRACYJNYCH (HISZPANIA VS SZWECJA)

Celem jednego z badań (Giovanis & Akdele, 2021) było przyjrzenie się wpływowi polityk integracyjnych realizowanych w Hiszpanii oraz w Szwecji, uwzględniając integrację ekonomiczną oraz uczestnictwo społeczno-kulturalne *migrantów* pierwszej generacji. Badanie miało na celu ocenę wpływu reform politycznych na integrację gospodarczą i społeczno-kulturalne uczestnictwo pierwszego pokolenia Europejczyków. Uznano, że warto porównać wpływ polityk integracyjnych w tych dwóch krajach, które mogą mieć podobne cechy, ale i różnice, dotyczące postrzegania *migrantów*. Badanie uwzględniało także odwołanie się do *kapitału ludzkiego* jako zasobu na drodze do integracji. Analizie poddano plany strategiczne obydwu państw, dokonano ich porównania i wyłoniono różnice. W analizach uwzględniono dokumenty, tj. „*Plan strategiczny na rzecz obywatelstwa i integracji (PECI I) w latach 2007–2010 oraz PECI II w latach 2011–2014*” (wdrożone w Hiszpanii) oraz „*Plany Integracji z 2008 i 2014 roku*” (zastosowane w Szwecji). Wyniki pokazały, że polityka integracyjna w Hiszpanii miała pozytywny wpływ na wybrane dziedziny społeczno-kulturowe i gospodarcze integracji dla *migrantów* z UE, podczas gdy bardziej negatywny wpływ dla imigrantów spoza UE. Z kolei wyniki dla działań integracyjnych w Szwecji wykazały ich słaby efekt. Hiszpania odnotowała poprawę w zakresie integracji *migrantów*, którym oferowanych jest coraz więcej możliwości. Plany miały na celu promowanie świadomości migracji w społeczeństwie hiszpańskim jako całości, aby wzmocnić poczucie wspólnoty między kulturami. Ponadto, miały na celu cenić różnorodność i promować wartości tolerancji, szacunku, oraz zachowanie i znajomość kultur pochodzenia imigrantów (Ministerio de Trabajo e Inmigración, 2014; Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 2007; za: Giovanis & Akdele, 2021). Polityka w Hiszpanii miała pozytywny wpływ na skłonność *migrantów* z UE do uczestnictwa w różnych działaniach społeczno-kulturalnych. Z kolei wyniki badań w Szwecji, nie stwierdziły pozytywnego wpływu polityk integracyjnych: imigranci ze względu na bariery językowe i warunki na rynku pracy mogą zarabiać mniej, pracować czasowo w niepełnym wymiarze godzin albo pozostawać bezrobotni. W Szwecji, dużym problemem jest to, że wysoko wykwalifikowani *migranci* i *uchodźcy* nie mogą budować swojej kariery zawodowej z powodu braku umiejętności językowych oraz

uznania kwalifikacji zawodowych; duża ilość osób pracuje w branżach i zawodach znacznie poniżej poziomu swoich kwalifikacji. Wyniki badania (choć zostały przeprowadzone na próbie imigrantów), jak uważają sami autorzy badań, mogą mieć swoje odniesienia także w kontekście grupy *uchodźców* (np. uznawalność wykształcenia i kwalifikacji zawodowych wykształconych *uchodźców* a rynek pracy kraju przyjmującego). Było to pierwsze badanie porównujące wpływ poszczególnych polityk integracyjnych w Hiszpanii i w Szwecji.

Hiszpania była krajem imigracji przez ostatnie trzy dekady. Nastąpił w niej istotny wzrost migracji najpierw, od połowy lat 80-tych, następnie – w ramach poszerzenia granic UE w 2004 i 2007 r., jak i ogromnej liczby *uchodźców* przybyłych do Hiszpanii wskutek wojny domowej w Syrii w 2011 r. **Hiszpania była jednym z głównych krajów-odbiorców *uchodźców*** (Song & Bing, 2016; za: Giovanis & Akdele, 2021). W ciągu ostatnich 10 lat kraj ten przyjął także wielu *migrantów* z Afryki i Bliskiego Wschodu. Jest to jeden z czterech krajów przyjmujących największą liczbę *migrantów* międzynarodowych w latach 1990-2010 (wraz z Niemcami, Włochami i Stanami Zjednoczonymi (United Nations, 2012).

Drugim krajem, związanym z imigracją jest Szwecja. Od kilku dziesięcioleci liczba urodzonych w Szwecji rośnie; wśród krajów OECD (2013) ma ona największą populację osób urodzonych zagranicą (...), dlatego integracja imigrantów oraz ich dzieci odgrywa kluczową rolę w szwedzkiej gospodarce, kulturze i społeczeństwie. Jak piszą Giovanis & Akdele (2021), badanie OECD (2007) wykazało, że wyniki prac pochodzące ze szwedzkich ram dla integracji *migrantów* były niekorzystne w kontekście międzynarodowym. Według międzynarodowego indeksu migracji (MIPEX 2020), który porównuje prowadzone polityki z najwyższymi standardami, Szwecja wykazywała najlepszą politykę integracyjną do 2015 r., ale później nastąpiła zmiana. Szwecja szczególnie dobrze wypada pod względem mobilności na rynku pracy (dostęp do rynku pracy, finansowanie z budżetu państwa, szkolenia zawodowe). Niemniej jednak, istnieje rozróżnienie pomiędzy wysiłkami a wynikami. Stopa bezrobocia wśród gorzej wykształconych *migrantów* w Szwecji w latach 2008–2018 wzrosła aż do 20% w porównaniu do osób urodzonych w Szwecji (Robinson i Kappeli, 2018; za: Giovanis & Akdele, 2021). Tłumaczy się to różnicami pomiędzy *uchodźcami* a migrantami zarobkowymi, gdzie *uchodźcy* integrowali się wolniej.

1.2.6.1.2. DZIAŁANIA INTEGRACYJNE A KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY

Także idea *kapitału ludzkiego* jest niezwykle ważna, podkreśla znaczenie relacji społecznych, norm zachowania i wzajemnego *zaufania* w różnych rodzajach przedsięwzięć społecznych i gospodarczych. Raport „*Dobrostan narodów: Rola człowieka i kapitał społeczny*” (OECD, 2001) wskazywał, w jaki sposób *kapitał ludzki* oraz *kapitał społeczny* są powiązane zarówno z ogólnym *dobrostanem*, jak i wzrostem gospodarczym. *Kapitał ludzki* obejmuje wiedzę, umiejętności i atrybuty; przyczynia się do ekonomicznego wzrostu, może przynieść korzyści całej gospodarce, co jest czynnikiem istotnym z punktu widzenia m.in. polityki państwa. *Kapitał ludzki* jest tworzony w różnych kontekstach, w rodzinie i domu, w społeczności, w miejscu pracy, i w wielu innych sytuacjach społecznych. Arena dla interwencji politycznej jest zatem szeroka. Jeden z raportów przedstawia szereg implikacji oraz sugestii dla polityki, odnosi się m. in. do edukacji wskazując, że programy nauczania powinny być dostosowane do zwiększonych wymagań dla umiejętności „miękkich”, tj. praca zespołowa. Praca zespołowa oraz umiejętności komunikacyjne działają na rzecz wspierania *kapitału społecznego*. Rząd ma pośredni, ale jednak wpływ na tworzenie się *kapitału społecznego*. Rząd nie odgrywa bezpośredniej roli w tworzeniu *kapitału społecznego*, jak to ma miejsce przy udziale *kapitału ludzkiego*, ma bowiem w tym drugim przypadku wpływ np. na formalną edukację. Rząd kształtuje politykę na szczeblu zarówno lokalnym, jak i krajowym. Istniejąca polityka w kraju może budować *kapitał* w społeczeństwie. Polityka, np. w zakresie edukacji i szkoleń, urbanistyki, transportu, wolontariatu, rodzinna, prewencja kryminalna i samorząd – wpływają na *kapitał społeczny*. Realizując politykę w tych obszarach, celem powinno być wzmacnianie oraz budowanie więzi pomiędzy ludźmi i unikanie działań, które mogłyby ten cel zakłócić (np. działania świadczone przez wolontariuszy przekładają się na korzyść z istniejącego *kapitału społecznego*). Środki po stronie popytu mogą zachęcać do finansowania organizacji, które efektywnie wykorzystują pracę wolontariuszy, podczas gdy środki po stronie podaży mogą zachęcić pracodawców do oferowania czasu wolnego na niektóre rodzaje działalności społeczności. Rządy i decyzje podejmowane zarówno na poziomie krajowym, jak i lokalnym, mogą albo przyczynić się do wzrostu *kapitału społecznego*, albo go osłabić. Rząd może również stawać się bardziej dostępnym dla obywateli, np. poprzez nowe rozwiązania, tj. wykorzystywanie swoich stron internetowych, kompleksowo wyposażonych w wiedzę. Jeśli będą one wykonane dobrze, z wrażliwością na kontekst lokalny czy krajowy, przyczynią się do ulepszenia działań rządu oraz promowania *kapitału społecznego* poprzez zwiększanie *zaufania* do rządu. Rząd może mieć wpływ w zakresie wdrażania polityki wykorzystania i dostępu do

technologii tak, aby zasięg korzystania z ich możliwości, był jak największy, szczególnie dla grup *szczególnie wrażliwych* (tj. *uchodźcy*). Także lokalna opieka zdrowotna jest związana z *kapitałem społecznym*. Kapitałowe i społeczne *wykluczenie* musi być brane pod uwagę we wszystkich kontekstach politycznych. Biorąc pod uwagę silną rolę, jaką odgrywa *kapitał ludzki* oraz dostęp do *kapitału społecznego* w odniesieniu do szans życiowych jednostek, będą miały one równie potężny wpływ na sprawiedliwość i *wykluczenie społeczne*. Wszystkie polityki mające wpływ na *kapitał ludzki* i *społeczny* mają wpływ na dystrybucję tych form kapitału pomiędzy różnymi grupami ludzi w społeczeństwie. Konsekwencje będą szczególnie odczuwalne, gdy obydwa rodzaje kapitałów są niedostatecznie rozwinięte. Zatem istotna jest dbałość, w ramach głównych programów, o równość i brak *wykluczenia społecznego*.

1.2.6.2. PSYCHOSPOŁECZNE WARUNKI ZDROWOTNE (PRZYKŁADY)

1.2.6.2.1. DOSTĘP DO OPIEKI ZDROWOTNEJ

ZDROWIE jest postrzegane jako warunek aktywnego zaangażowania w nowym społeczeństwie. Barrierami dla *uchodźców* może być brak dostępu lub niewystarczający dostęp do opieki zdrowotnej. Standardy funkcjonowania placówek medycznych są ściśle zależne od oficjalnej polityki zdrowotnej państwa jako kraju przyjmującego *uchodźców*.

Należy zauważyć, że to, co można uznać za mocną stronę w jednym kontekście kulturowym, może być niepożądane w innym (Harvey, 2007; Tummala Narra, 2007; za: APA, 2012). Terapia *kompetentna kulturowo* dba o włączenie do niej metod radzenia sobie z uwzględnieniem specyfiki kulturowej kraju pochodzenia klientów-imigrantów. Szereg barier *dystalnych* i *proksymalnych* w zakresie zdrowia psychicznego względem mniejszości rasowych/etnicznych oraz populacji imigrantów zostało dobrze udokumentowanych w literaturze (Casas, Raley, & Vasquez, 2008; za: APA, 2012). Dużo wiedzy odnośnie leczenia imigrantów opartego na dowodach, zostało ekstrapolowane z badań o mniejszościach etnicznych (Miranda i in., 2005; za: APA, 2012).

Badania pokazały, że bariery językowe mogą utrudniać komunikację na linii pacjent-lekarz, a dodatkowo mogą być wzmacniane poprzez brak *zaufania* (Shirazi i Caynan, 2016; Newbold & McKeary, 2017). Gdyby *uchodźcy* mogli omawiać swoje indywidualne historie życia z lekarzami, mogliby bardziej angażować się we współpracę z nimi, co ostatecznie wpływałoby na poprawę ich zdrowia (Newbold & McKeary, 2017; Shirazi & Caynan, 2016).

Niektóre typy skutków stojących przed *migrantami* (w tym *przymusowymi*), tj. urazy na tle rasowym i politycznym są szczególnie ważne dla obrazu klinicznego. Świadomość kontekstu na każdym etapie planowania oraz wdrażania interwencji medycznej jest niezbędna dla etycznego i skutecznego leczenia.

1.2.6.2.2. DOSTĘP DO MIESZKAŃ (HOUSING)

Mieszkalnictwo (*Housing*) ma wpływ na samopoczucie fizyczne i emocjonalne *uchodźców* (Ager & Strang, 2008). Zakwaterowanie to miejsce, w którym nie tylko oni mieszkają, ale przede wszystkim ma ono wpływ na jakość ich doświadczeń w tej przestrzeni (Cloke, Crang i Goodwin, 2005). W związku z tym, gdy polityka mieszkaniowa społeczności jest nieodpowiednia, podnosi ona barierę dla *uchodźców*. W rzeczywistości bariery te mogą skutkować zwiększonymi doświadczeniami z dyskryminacją oraz segregacją przestrzenną (Jacobsen, 2006; Landau, 2006).

1.2.6.2.3. DOSTĘP DO EDUKACJI

Polityka państwa ma wpływ na tworzone programy nauczania, włączanie treści o charakterze edukacji międzykulturowej, itp. Umożliwia włączenie *uchodźców* do krajowego systemu edukacji i odnalezienie się w nim bądź też nie. Dbłość o odpowiednią organizację zajęć dla uczniów może okazać się istotnym wsparciem (zarówno dla uczniów uchodźczych, jak i z kraju przyjmującego). Brak odpowiednich rozwiązań na poziomie systemowym może mieć duże i niekorzystne konsekwencje niezaspokojenia wielu niezbędnych potrzeb, szczególnie dla uczniów uchodźczych, w tym, utrudnić im drogę do integracji z grupą rówieśniczą oraz nauczycielami. Brak odpowiedniego planu działania i wskazań dla szkół, może powodować wystąpienie problemów na drodze do *akulturacji* w warunkach nowego kraju, jak i trudności w ogólnej adaptacji do nowych warunków życia.

EDUKACJA jest istotną częścią procesu integracji. Uczęszczanie do szkoły zapewnia osobom przesiedlonym poczucie normalności, pozwala na socjalizację, a nawet budzi nadzieję (Mosselson, Morshed i Changamire, 2017). Od momentu uzyskania wykształcenia *uchodźca* ma skłonność do budowania relacji i stania się produktywnym członkiem społeczeństwa. Niektórymi barierami, jakie napotykają dzieci uchodźcze wchodzące do „nowej” szkoły, są izolacja i *wykluczenie*, brak doświadczenia w poruszaniu się po systemie szkolnym oraz brak wystarczającego wsparcia w nauce języka kraju goszczącego (Ager i Strang, 2008). Wśród

dzieci-uchodźców niestety, często zgłaszany jest brak dostępu do edukacji lub wysokie wskaźniki przerywania nauki (Hanes i in., 2019; Lauritzen i Sivertsen, 2012; Meyer i in., 2019; Veronese i Cavazzoni, 2019; Veronese i in., 2018; za: Arakelyan, Ager, 2021). Brak dostępu do nauki może podważyć ich poczucie bezpieczeństwa (Sim, Fazel i in., 2018; Stark i in., 2015; za: Arakelyan, Ager, 2021).

W edukacji, istnieje potrzeba stosowania podejść *wrażliwych kulturowo*, w przeciwnym razie potrzeby mogą pozostać nierozpoznane (Leseaux, 2006; Suzuki i in., 2008; za: APA, 2012). Pomyślnie włączenie dzieci imigrantów do systemu edukacyjnego jest jednym z najbardziej ważnych i fundamentalnych współczesnych wyzwań, w szczególności w gospodarce opartej na wiedzy. Potrzeby uczniów wykraczają poza rozwój drugiego języka, należy uwzględniać także adaptację kulturową i *wsparcie społeczne*. Dlatego szkoły powinny zapewnić stały rozwój zawodowy wszystkim nauczycielom i wyposażać ich w wiedzę, jak pracować z dziećmi pochodzenia imigracyjnego. Rozpoznawanie różnorodnych kulturowo modeli rodzin będzie z kolei zmniejszać stereotypy rodziców-imigrantów (Birman i Ryerson-Espino, 2007, C. Suárez-Orozco i in., 2008; za: APA, 2012).

Podobnie, niezaspokojone dążenie rodziców dzieci uchodźczych w dostępie do rynku pracy i zatrudnienia, może powodować wiele trudności ich funkcjonowania (w tym rodzinnego) w kraju goszczącym.

1.2.6.2.4. DOSTĘP DO RYNKU PRACY

Jak pokazują badania, wielu wysoko wykształconych i wykwalifikowanych imigrantów odczuwa dramatyczny spadek możliwości zatrudnienia w nowym kraju (Yakushko, Backhaus, Watson, Ngaruiya i Gonzalez, 2008; za: APA, 2012), może doświadczać bezrobocia, niepełnego zatrudnienia, *mobilności w dół* (Davila, 2008; G. Lee i Westwood, 1996; Yosta i Lucasa, 2002; za: APA, 2012). Te problemy są widoczne wśród mniejszości etnicznych lub rasowych (Catanzarite i Aguilera, 2002; Fernández, 1998; MC Morales, 2009; za: APA, 2012). Wielu imigrantów jest dyskryminowanych w miejscu pracy (Dietz, 2010; za: APA, 2012) oraz szeregu innych *mikrosystemów*, w tym w ich dzielnicach, miejscach usługowych, i szkołach (Rumbaut, 2005; Stone i Han, 2005; za: APA, 2012). Imigranci, którzy różnią się rasowo od większości, są bardziej narażeni na doświadczenie dyskryminacji (Berry i Sabatier, 2010).

Dyskryminacja rasowa, z którą spotykają się imigranci może mieć istotny wpływ na ich zdrowie i psychikę (Brown i in., 2000).

Dostęp do edukacji lub pracy ma kluczowe znaczenie dla zdrowia psychicznego i psychospołecznego *dobrostanu* (Buehgger-Traxler i Sirsch, 2012; Groark i in., 2011; Jarlby i in., 2018; Lauritzen i Sivertsen, 2012; Montgomery, 2010; Meyer i in., 2019; Veronese, Pepe, Jaradah, Murannak i in., 2017; za: Arakelyan, Ager, 2021). Pozwala poszerzyć wiedzę i lepiej zintegrować się ze społecznościami (Groark i in., 2011; Jarlby i in., 2018; Lauritzen i Sivertsen, 2012; za: Arakelyan, Ager, 2021).

Edukacja, status zatrudnienia, dochód i stan zdrowia, mają największy wpływ na poprawę samopoczucia i dobrobyt *migrantów*, co z kolei może jeszcze bardziej zwiększyć ich integrację ze społeczeństwem przyjmującym (Giovanis & Akdele 2021). Jeśli *migranci* przyjeżdżają do krajów UE z niskimi umiejętnościami edukacyjnymi i małym doświadczeniem zawodowym, należy się spodziewać, że zarówno integracja społeczno-kulturowa, jak i ekonomiczna, może być procesem długotrwałym, chyba że wdrażane są odpowiednie polityki integracyjne. Integracja może wymagać większej ilości lat pobytu, aby zdobyć biegłość językową czy umiejętności zawodowe. Ważne jest także identyfikowanie różnic pomiędzy *migrantami*, aby wprowadzać odpowiednie polityki zmniejszające nierówności. Główną motywacją do zbadania wpływu polityk integracyjnych na gospodarce i społeczno-kulturowe uczestnictwo *migrantów* jest fakt, że integracja jest bardzo ważna zarówno dla obywateli, jak i *migrantów*. Polityki te mogą promować włączenie społeczne, poprawiać *dobrostan* i tworzyć przestrzeń dla *dialogu międzykulturowego* (Docquier i in., 2014; Vougioukalou i in., 2019; za: Giovanis & Akdele 2021). Promowanie interakcji pomiędzy obywatelami a *migrantami* poprzez pracę, jak i w sferze społeczno-kulturalnej pomaga usuwać bariery dla rasowych i etnicznych uprzedzeń oraz dyskryminacji, jak i daje przestrzeń do wzajemnego zrozumienia. Idea ta wpisuje się w *Plan Zrównoważonego Rozwoju 2030*, w tym, w odniesieniu do *uchodźców*, gdzie ich integracja ma duże, tj. globalne znaczenie.

1.2.6.3. PRZEGLĄD PSYCHOSPOŁECZNYCH WARUNKÓW ZDROWOTNYCH - PORÓWNANIE POMIĘDZY KRAJAMI (POLSKA, HISZPANIA, FRANCJA)

Do *psychospołecznych* warunków zdrowotnych danego kraju zalicza się:

- Determinanty społeczne i psychologiczne
- Systemy *makro-* i *mezo-*
- *Mikrosystemy*
- Metody radzenia sobie

Dokonany poniżej przegląd ma na celu przedstawienie danych według krajów, i według obszarów zidentyfikowanych jako *kluczowe* dla zdrowia *psychospołecznego*. Przegląd ten uwzględnia determinanty i ich znaczenie na poziomie *makro-* i *mezo-* oraz doświadczenia zdrowotne na poziomie *mikro* (indywidualnym). Raport został opracowany przeze mnie (opracowanie własne) dla wszystkich trzech krajów (Polska, Hiszpania-Katalonia, Francja), wzorując się na raporcie sporządzonym dla Polski i dziewięciu innych krajów przez *Uppsala University* (Cetrez, Atchulo, Garosi, Hack i Rajon, 2021).

1.2.6.3.1. UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNE: POLSKA

PRZEMOC DOŚWIADCZANA NA GRANICY: WYSOKA (*Violence experienced at border*)

Choć w raporcie *Uppsala University* z 2021 r. (Cetrez, i in., 2021) wskaźnik w tym obszarze został uznany za „niski”, jest on nieprawidłowo zinterpretowany.

Cudzoziemcy często zgłaszają problemy w komunikacji ze Strażą Graniczną, nawet w języku angielskim i rosyjskim (na podstawie raportu: MIPEX, 2015, omówionym w dalszej części pracy).

W Polsce stosowana jest odmienna wobec *uchodźców* polityka traktowania ich na granicy, w zależności od kraju pochodzenia. Podejście, aprobujące i przyjazne spozręga się na granicy z Ukrainą. Przeciwstawne mu jest podejście – na granicy z Białorusią. Ponieważ władze państwowe Polski wspomagają *uchodźców* z Ukrainy (2022) oraz wprowadzone zostały procedury pobierania danych od obywateli Ukrainy, można zgodzić się z tym, że ukraińscy obywatele nie spotykają się z większymi trudnościami na granicy polsko– ukraińskiej. Zinstytucjonalizowane przepisy określające reguły przekraczania granicy umożliwiają im płynne jej przekraczanie.

Postępowanie o nadanie statusu *uchodźcy* w Polsce rozpoczyna złożenie przez cudzoziemca wniosku w tym zakresie, który jest przyjmowany przez funkcjonariusza Straży Granicznej (SG). Najczęściej procedura ta odbywa się na granicy. Możliwe jest jednak złożenie wniosku tuż po przekroczeniu granicy, na terytorium Polski (ale jest to sytuacja raczej rzadka). Może ona mieć miejsce w dwóch przypadkach: 1) tzw. *uchodźców* *sur place* – gdy powrót do ojczyzny mógłby być dla takiej osoby zagrożeniem, 2) gdy cudzoziemiec wjechał do kraju nielegalnie i będąc już na jego terenie zgłosił się do organu (czyli do SG), chcąc złożyć wniosek o ochronę międzynarodową. W takim przypadku wniosek ten nie tylko należy przyjąć, ale dodatkowo – zgodnie z art. 31 ust. 1 *Konwencji Genewskiej* – cudzoziemiec nie powinien być

karany za nielegalne przekroczenie granicy. Czasem nielegalne przekroczenie granicy może być jedynym sposobem na dostanie się na terytorium UE. Polskie prawo mówi, że wniosek o nadanie ochrony międzynarodowej na granicy może złożyć każdy cudzoziemiec, w tym także taki, który nie posiada dokumentów uprawniających do przekroczenia granicy (wizy, paszportu). Obowiązkiem funkcjonariuszy SG jest taki wniosek przyjąć, co powinno być potwierdzone wypełnieniem specjalnego formularza (określonego w art. 26 ust. 3 u.u.c.o.). W praktyce, od lata 2015 r. istnieją nasilające się problemy związane z przyjmowaniem wniosków składanych na polsko-białoruskim przejściu granicznym w Terespolu. Badania organizacji pozarządowych pokazały, że funkcjonariusze SG „nie słyszą” deklaracji cudzoziemców i wielokrotnie odmawiają im wjazdu, zmuszając do powrotu na Białoruś. „Rekordziści” zostali zawróceni w ten sposób ponad 60 razy, zanim w końcu przyjęto od nich wniosek statusowy (Chrzanowska, Mickiewicz, Słubik, Subko, Trylińska, 2016; Górczyńska, Szczepanik, 2016; za: Górny, i in., 2017). Problemem, który rodzi spór prawny jest - od jakiego momentu należy uznać, że cudzoziemiec złożył wniosek o ochronę międzynarodową: od chwili złożenia przez niego ustnego oświadczenia (chęć ubiegania się o azyl) czy od formalnego przyjęcia wniosku przez funkcjonariusza SG. Przepisy tzw. dyrektywy proceduralnej w tezie 27 zawartej w preambule do tego aktu wprost uznają, że decydująca jest deklaracja chęci ubiegania się o ochronę – od momentu jej złożenia cudzoziemcowi powinny przysługiwać wszystkie uprawnienia osoby wnioskującej o nadanie statusu *uchodźcy*. Wytyczne Europejskiego Urzędu Wsparcia w dziedzinie Azylu (EASO) wspierają tę tezę, tj. że wyrażenie woli ubiegania się o ochronę w dowolny sposób powinno być traktowane równoznacznie ze złożeniem wniosku statusowego (Chrzanowska, Mickiewicz, Słubik, Subko, Trylińska, 2016; za: Górny i in., 2017). Stosowanie praktyk uniemożliwiających złożenie tego wniosku jest uznawane za naruszenie przepisów *Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*.

W Polsce została wprowadzona tzw. procedura graniczna (do rozpoznawania wniosków azylowych). Jest to procedura, która co do zasady powinna być prowadzona na granicy lub w jej bezpośredniej bliskości. Jej przesłanki w przepisach nowelizacji zostały sformułowane niezwykle ogólnie, umożliwiając prowadzenie znakomitej większości postępowań uchodźczych z wydaniem ostatecznej decyzji w ciągu zaledwie 20 dni. Co więcej, wprowadzono przepis nakazujący natychmiastowe wykonanie decyzji negatywnej, wydanej w postępowaniu granicznym nawet przed upływem 7-dniowego terminu od złożenia odwołania do organu II instancji (czyli dano SG możliwość wydalenia cudzoziemców). Wprowadzono także możliwość stosowania detencji wobec osób ubiegających się o nadanie statusu *uchodźcy* na bardzo szeroką skalę; prawie każda osoba szukająca w Polsce ochrony, która zostanie

skierowana do postępowania granicznego, będzie mogła zostać umieszczona w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców. Ograniczono również prawo do sądu po wydaniu decyzji przez organ II instancji, przewidując możliwość natychmiastowego wydalenia cudzoziemca (negatywnie rozpatrzony wniosek w postępowaniu przyspieszonym czy granicznym). Celem nowych regulacji było ograniczenie dostępu do ochrony międzynarodowej na terytorium Polski i zniechęcenie potencjalnych wnioskodawców do poszukiwania tej ochrony oraz szybkie odesłanie tych cudzoziemców, którzy otrzymali decyzję negatywną. Projekt nowelizacji ustawy jest wyrazem polityki zamknięcia wobec cudzoziemców, w tym ograniczenia dostępu do uzyskania ochrony międzynarodowej w Polsce. Do projektu zostały złożone uwagi krytyczne przez organizacje społeczne (Górny, i in., 2017).

Problematyka *uchodźców* na granicy polsko-białoruskiej była wielokrotnie nagłaśniana medialnie. Polskie stowarzyszenia i fundacje reagowały aktywnie sprzeciwem na stosunek władz państwowych do sytuacji zagrożenia życia i zdrowia *uchodźców*, koczujących na granicy. W przypadku tej grupy *uchodźców* stosowane były represje ze strony władz państwowych, dochodziło do zamieszek na granicy polsko-białoruskiej. Polska SG jako wykonawca rozporządzeń państwowych, niejednokrotnie, w imię obrony granic i bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, uciekała się do stosowania przemocy wobec *uchodźców*, powołując się nawet na możliwość użycia broni palnej. Liczne protesty ze strony społeczeństwa polskiego w obronie *uchodźców* pokazały wysoką dezaprobatę obranej polityki władz państwowych wobec tej grupy. Silnie angażującą się organizacją w obronie *uchodźców* była Polska Akcja Humanitarna czy znani polscy artyści i ludzie mediów: aktorzy oraz dziennikarze (np. materiały wideoklipowe), sprzeciwiający się niehumanitarnym i depersonalizującym działaniom ze strony rządu polskiego.

ODRZUCENIE AZYLU: WYSOKI **(Asylum rejection)**

Przyczyny odmowy nadania ochrony międzynarodowej z uwagi na zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego: Politycy łączą migrację, przede wszystkim *uchodźców*, z terroryzmem, zatem jako „skuteczną” formę ochrony Polaków przed tym zagrożeniem wskazuje się zakaz przyjmowania w naszym kraju, przede wszystkim *uchodźców* przyjeżdżających z krajów muzułmańskich (Pędziwiatr, Legut, 2016; za: Górny, i in., 2017). W polskim prawie istnieje szereg przepisów pozwalających na nieprzyznanie zezwoleń pobytowych lub cofnięcie już wydanych, jeśli jest to związane z ochroną obronności lub bezpieczeństwa państwa albo ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego (Górny, i in.,

2017). Szereg dyskusji dotyczących obecności w Polsce *migrantów*, a przede wszystkim *uchodźców*, skupia się na kwestiach bezpieczeństwa (Chrzanowska i Gracz, 2007).

W 1991 r. Polska przystąpiła do *Konwencji Genewskiej* dotyczącej statusu *uchodźców*, czyli dołączyła do grupy państw udzielających na swoim terytorium ochrony cudzoziemcom, narażonym na prześladowania w swoich krajach pochodzenia. W kolejnych 25 latach Polska pozostała jednak krajem emigracji *netto*, a procesy napływu imigrantów do Polski zyskały na znaczeniu, stając się przedmiotem dyskursu publicznego i politycznego dopiero w drugiej dekadzie XXI w. Stało się to przede wszystkim za sprawą dwóch czynników: 1) gwałtownego wzrostu imigracji z Ukrainy do Polski (spowodowanego wybuchem konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, czyli po 2013 r.), 2) wskutek masowych ucieczek *uchodźców* z Syrii do Europy, zwłaszcza w 2015 r. (choć w zasadzie w znikomym stopniu do Polski) (Górny, i in., 2017).

Europejski *kryzys migracyjny* zbiegł się z nasileniem się ataków terrorystycznych w Europie (np. w Paryżu, Nicei czy Londynie) co sprawiło, że dyskusja nad nim została osadzona bardzo silnie w dyskursie na temat bezpieczeństwa. W Polsce nałożyły się na nią dwie następujące po sobie kampanie wyborcze (prezydencka i parlamentarna), w których tematyka „napływu” cudzoziemców i zachowania bezpieczeństwa państwa zostały połączone i dodatkowo wyostrome (a nie powinny) (Górny, i in., 2017).

Formy ochrony międzynarodowej, którą cudzoziemcy mogą uzyskać w Polsce zmieniały się w czasie. Wśród różnych form ochrony w Polsce, można wyróżnić: status *uchodźcy*, ochronę uzupełniającą oraz ochronę czasową, zwane inaczej ochroną międzynarodową, a także różne formy ochrony krajowej, tj. azyl, zgoda na pobyt ze względów humanitarnych oraz zgoda na pobyt tolerowany (Grzymała-Kazłowska, Stefańska, 2014; za: Górny, i in., 2017).

Najstarszą oraz najbardziej właściwą formą ochrony międzynarodowej jest status *uchodźcy*, przyznawany na podstawie *Konwencji Genewskiej*. Drugą formą ochrony międzynarodowej istniejącą w polskim prawie dzięki implementacji dyrektywy kwalifikacyjnej jest tzw. ochrona uzupełniająca. Została ona wprowadzona w 2008 r. poprzez zmodyfikowanie treści ówczesnego art. 15 u.u.c.o. Ważną różnicą między tymi dwiema formami ochrony jest - przy ochronie uzupełniającej - odejście od pełnej zasady indywidualizacji i możliwość objęcia nią także osób, które uciekają przed konfliktem zbrojnym. Z kolei ochrona czasowa została wprowadzona w 2003 r. w związku z wymogami unijnymi i w założeniu obejmuje sytuacje, gdy cudzoziemcy masowo przyjeżdżają na nasze terytorium, a kraj pochodzenia opuścili z powodu obcej inwazji, wojny, wojny domowej, konfliktów etnicznych lub rażących naruszeń praw człowieka (art. 106 ust. 1 u.u.c.o.). O udzieleniu tej ostatniej formy ochrony decyduje rząd

lub Rada UE (jeśli objętych miałyby nią być kilka państw Wspólnoty); nadać ją można maksymalnie na okres dwóch lat. Udziela się jej grupowo, bez konieczności indywidualnego rozpatrywania każdego przypadku. Wydaje się, że jest to forma idealna na czas wojen, tj. w Syrii czy na Ukrainie oraz spowodowane w ich następstwie, znaczne *ruchy migracyjne* (Beirens, Maas, Petronella, Van der Velden, 2016; za: Górny, i in., 2017).

Prawo do azylu zawarte jest w Konstytucji RP w art. 56. Azylu można udzielić niezależnie od jakichkolwiek przesłanek, wystarczy wola polityczna państwa, jest to bowiem instytucja prawa krajowego (Chlebny, 2011; za: Górny, i in., 2017). Art. 90 ust. 1 u.u.c.o. przewiduje, że jedynym i wystraszającym powodem do przyznania azylu jest ważny interes Rzeczypospolitej Polskiej. Liczba osób, które w ciągu ostatnich dwudziestu lat uzyskały w Polsce azyl do 2014 r. była niewielka – dosłownie po kilka osób rocznie. Instrument ten zyskał na znaczeniu w latach 2015–2016, gdy łącznie otrzymało go 110 osób, w tym 109 obywateli Ukrainy (Górny, i in., 2017).

Czas trwania postępowania w I instancji nie powinien przekroczyć 6 miesięcy, a w przypadku spraw szczególnie istotnych – 15 miesięcy (art. 34 ust. 1 i 2 u.u.c.o.). W praktyce jednak, terminy te bywają znacznie dłuższe, a postępowania mogą trwać nawet po kilka lat (Górczyńska, Witko, 2014; za: Górny, i in., 2017). Postępowanie kończy się wydaniem decyzji nadającej status *uchodźcy* lub odmawiającej jego nadania. Jeśli Szef Urzędu ds. Cudzoziemców nie stwierdzi przesłanek do nadania statusu *uchodźcy*, ma obowiązek sprawdzić, czy cudzoziemiec nie spełnia warunków do nadania ochrony uzupełniającej. Jeśli cudzoziemiec nie spełnia kryteriów do nadania żadnej z form ochrony, Szef Urzędu wydaje decyzję negatywną. Postępowanie w II instancji toczy się przed Radą do Spraw Uchodźców (RdSU), która jest ciałem quasisądowym (jest to organ kolegialny, powoływany przez Premiera). Cudzoziemiec ma prawo do złożenia odwołania od decyzji Szefa UdSC, także od decyzji odmawiającej nadania mu statusu *uchodźcy* i przyznającej ochronę uzupełniającą. W przypadku złożenia odwołania, Rada ponownie analizuje wszystkie zebrane materiały w sprawie i podejmuje rozstrzygnięcie sprawy. Na tym etapie możliwe jest złożenie nowych dowodów oraz przesłuchanie cudzoziemca, choć w praktyce takie działania są bardzo rzadkie. Decyzja Rady do Spraw *Uchodźców* kończy postępowanie administracyjne, a decyzja staje się ostateczna. Cudzoziemcy ubiegający się o ochronę międzynarodową nie znają zazwyczaj polskiego systemu prawa, wydaje się zatem, że dostęp do nieodpłatnej pomocy prawnej jest dla nich niezwykle istotny, a jednocześnie trudno dostępny. Pomoc prawną zapewniają głównie organizacje pozarządowe i środki z UE (Europejski Fundusz Uchodźczy, Europejski Fundusz na rzecz Uchodźców oraz Fundusz Azylu, Migracji i Integracji). W przypadku otrzymania

pozytywnej decyzji o nadaniu którejś z form ochrony, cudzoziemiec otrzymuje kartę pobytu. Jej termin ważności jest uzależniony od formy ochrony: w przypadku statusu *uchodźcy* karta jest wydawana na trzy lata, ochrony uzupełniającej – na dwa lata. Karty te przedłuża się na kolejne okresy po upływie ich ważności (art. 89i ust. 1, 2 i 2a u.u.c.o.). Cudzoziemcy, którzy otrzymali w Polsce azyl, wraz z tą decyzją powinni otrzymać decyzję o udzieleniu zezwolenia na pobyt stały (art. 195 ust. 1 pkt 8 u.c.). Na tej podstawie otrzymują kartę pobytu ważną 10 lat (art. 243 ust. 1 pkt 2 u.c.).

Zgodnie z raportem Uppsala University (Cetrez, i in., 2021), dostęp do azylu został oceniony na poziomie „średnim” (*medium*). I w tym momencie, raport wydaje się nie prezentować słusznych wniosków.

WYBÓR ZAMIESZKANIA: WYSOKI **(Choice in housing)**

Większość osób (nieco mniej niż cztery osoby na pięć) deklarowało zamieszkanie w zdecentralizowanych zakwaterowaniach. Średnio, ok. trzy osoby na pięć deklarowało, że mogło wybrać mieszkanie jako miejsce swojego pobytu. Około cztery osoby na pięć, deklarowało, że jest zadowolonych z regionu, w którym mieszka – takie dane przedstawia raport Uppsala University (Cetrez, i in., 2021). Raport lokuje też Polskę jako kraj w tym obszarze na pozycji „wysoki” wybór miejsc zamieszkania. Pomimo, że cudzoziemcy mogą liczyć na wybór mieszkania, standard i środki pieniężne przeznaczone na ten cel nie czynią tego kryterium jednoznacznie pozytywnym.

Elementem wsparcia o charakterze ekonomicznym jest dostęp do zasobów komunalnych gmin, czyli możliwość uzyskania stosunkowo taniego lokalu komunalnego lub socjalnego (lokal o obniżonym standardzie dla osób w szczególnie trudnych warunkach mieszkaniowych). Przepisy rangi ustawowej w tym zakresie w zasadzie w ogóle nie odnoszą się do cudzoziemców i nie wskazują kategorii osób uprawnionych do otrzymania tego typu lokali. W większości przypadków, gminy wymagają od kandydatów do lokalu komunalnego udowodnienia związku z daną gminą, przede wszystkim wynikających z faktu zamieszkiwania na jej terenie. W niektórych przypadkach, dla wykazania związku wymagany jest meldunek, ale orzecznictwo sądów administracyjnych jasno wskazuje, że jest to sprzeczne z prawem. Nie można także wymagać od kandydatów do lokali komunalnych legitymowania się obywatelstwem polskim, byłaby to bowiem nieuprawniona dyskryminacja z powodu narodowości (Wencel, 2013; za: Górny, i in., 2017). Na uwagę zasługuje samorząd miasta stołecznego Warszawy, który stworzył specjalny program mieszkaniowy, w ramach którego

pięć mieszkań rocznie jest przekazywanych w konkursie wyłącznie *uchodźcom* lub osobom z ochroną uzupełniającą.

Cudzoziemcy mogą ubiegać się o tzw. świadczenia pozaśrodkowe, czyli o środki pieniężne na samodzielne wynajęcie mieszkania oraz pełne utrzymanie. Ich wysokość jest uzależniona od liczby osób w rodzinie i waha się od 25 zł dziennie w przypadku osoby samotnej, do 12,50 zł dziennie na osobę w rodzinie czteroosobowej lub większej. Oznacza to, że w perspektywie miesiąca są to środki w wysokości od 375 zł (na jedną osobę w rodzinie czteroosobowej lub większej) do 750 zł dla osoby samotnej (patrz § 6 ust. 1 i 2 rozporządzenia w sprawie pomocy). Jednocześnie, podczas pobierania tych świadczeń cudzoziemiec nie jest uprawniony do otrzymywania żadnych innych świadczeń pieniężnych oraz niepieniężnych z Urzędu ds. Cudzoziemców. Nie ma zatem prawa do otrzymywania wyżywienia czy pobytu w ośrodku. Niezmiernie niska wysokość tych świadczeń skutkuje tym, że cudzoziemcy z nich korzystający zajmują mieszkania o bardzo niskim standardzie i często mieszkają w przepełnionych lokalach (Chrzanowska, Czerniejewska, 2015; za: Górny, i in., 2017). Warto także podkreślić, że w 2016 r. minimum egzystencji w Polsce, czyli minimalny poziom, poniżej którego występuje biologiczne zagrożenie dla życia i rozwoju człowieka (zgodnie z wyliczeniami Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych) wynosiło 555,02zł w gospodarstwie jednoosobowym i 472,04zł na osobę w gospodarstwie czteroosobowym.

OBECNE ZATRUDNIENIE: ŚREDNI/ NISKI **(Current employment)**

W trakcie postępowania o udzielenie ochrony międzynarodowej cudzoziemcy w zasadzie nie mogą pracować. Przepisy przewidują jeden wyjątek od tej zasady – jeżeli postępowanie w ich sprawie toczy się powyżej 6 miesięcy i ma to miejsce bez winy cudzoziemca, wówczas może on wystąpić do Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców o wydanie specjalnego i czasowego zaświadczenia, na podstawie którego osoba będzie mogła podjąć pracę (art. 35 u.u.c.o. w związku z art. 87 ust. 2 pkt 7 ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy). Zaświadczenie obowiązuje do czasu przewidzianego terminu wydania ostatecznej decyzji przez Szefa UdSC. Najczęściej wydawane jest na ok. 3 miesiące. W praktyce, przepisy nie odgrywają jednak większego znaczenia, bowiem w związku z krótkotrwałą ważnością wydawanych zaświadczeń, praktycznie niemożliwe jest znalezienie pracodawcy i podjęcie pracy w tak krótkim okresie czasu.

Co do zasady, cudzoziemcy przebywający w Polsce mogą legalnie pracować na podstawie zezwolenia na pracę. Jednak od tej reguły istnieje szereg wyjątków (art. 87 u.p.z.). Wśród osób, które mogą pracować bez zezwolenia, znajdują się m.in. *uchodźcy*, osoby z

ochroną uzupełniającą, zgodą na pobyt humanitarny lub tolerowany, zatem wszystkie osoby, o których możemy powiedzieć, że są objęte którąś z form ochrony międzynarodowej czy krajowej. *Uchodźcy* mają prawo do dodatkowego wsparcia w postaci programu integracyjnego. W praktyce okazuje się, że w wielu przypadkach program integracyjny sprowadza się do wypłacania cudzoziemcom wsparcia pieniężnego, a pozostałe działania są realizowane w znacznie mniejszym zakresie, a w niektórych miejscach w ogóle ich brakuje. W związku z tym program integracyjny, nie prowadzi do realnej integracji z rynkiem pracy. *Indywidualny Program Integracji* trwa zaledwie jeden rok, trudno zatem oczekiwać, aby w tak krótkim czasie mogło dojść do usamodzielnienia się cudzoziemca w nowym państwie (Samoraj, Bieniecki, 2015; Pawlak, 2015; za: Górny, i in., 2017). Najwyższa Izba Kontroli w opublikowanym raporcie stwierdziła, że *Indywidualne Plany Integracji* miały najczęściej wyłącznie formalny charakter, a ich sporządzenie miało na celu spełnienie wymogów ustawowych, (...) obowiązki stron były w nich zapisywane jedynie w sposób ogólnikowy, bez określenia konkretnych działań (NIK, 2015; za: Górny, i in., 2017).

W przypadku braku pracy, cudzoziemcy legitymujący się którąś z form ochrony mają prawo do korzystania ze świadczeń przysługujących osobom bezrobotnym na takich samych zasadach, jak obywatele polscy (art. 1 ust. 4 u.p.z.). Mogą zatem korzystać z pośrednictwa pracy w urzędach pracy czy wsparcia w poszukiwaniu zatrudnienia. Przysługuje im zasiłek dla bezrobotnych, ale – podobnie jak obywatele polscy – uprawnienie to nabywają dopiero po przepracowaniu na podstawie umowy o pracę, co najmniej 365 dni w okresie 18 miesięcy (art. 71 ust. 1 u.p.z.). Brak jest działań czy instrumentów, które mogłyby realnie wyrównywać sytuację *przymusowych migrantów* na rynku pracy. Deficyty w tym zakresie są ogromne, bowiem duża część *uchodźców* nie posługuje się językiem polskim w wystarczającym stopniu (nie może skorzystać ze szkoleń, prowadzonych wyłącznie w tym języku), nie posiada doświadczenia w wykonywaniu jakiegokolwiek pracy najemnej, boryka się z problemami natury psychicznej albo też ich kwalifikacje zawodowe nie przystają do potrzeb polskiego rynku pracy. Bardzo wielu *uchodźców* albo pracuje nielegalnie i dorywczo, albo za najniższe wynagrodzenie, albo nie pracuje w ogóle.

Raport Uppsala University (Cetrez, i in., 2021) lokuje Polskę w tym obszarze na poziomie „średnim”.

DYSKRYMINACJA NA RYNKU PRACY: NISKI

(Discrimination in labour market)

Patrząc na polskie regulacje prawne, *uchodźcom* (jak i osobom z ochroną uzupełniającą) przysługują w większości przypadków takie same uprawnienia, jak Polakom w dostępie do pracy czy w korzystaniu z różnego rodzaju usług publicznych. Wszystkie świadczenia socjalne i mieszkaniowe przysługują *uchodźcom* oraz osobom posiadającym status tolerowany.

Istnieje przepis antydyskryminacyjny *Kodeksu pracy*, który obejmuje zatrudnienie. Przepisy *antydyskryminacyjne* tego kodeksu obejmują wszystkie osoby, bez względu na ich narodowość, jednak nie zawierają terminu *bezpaństwowiec*.

Ukierunkowane szkolenia, prawo do mentora (*coacha*) czy inne środki mające na celu *integrację* na rynku pracy są dostępne jedynie doraźnie (głównie poprzez projekty realizowane przez organizacje pozarządowe).

Powyższe wyniki prezentuje raport MIPEX (2015). Raport Uppsala University (Cetrez, i in., 2021) ocenił Polskę w tym obszarze na poziomie „niskim”.

WSPARCIE WŁADZ W POSZUKIWANIU OCHRONY: NISKI

(Support from authorities to seek protection)

W trakcie trwania postępowania o przyznanie ochrony międzynarodowej cudzoziemcom przysługuje pomoc socjalna. Obejmuje ona przede wszystkim zakwaterowanie i wyżywienie w ośrodkach dla cudzoziemców (Ząbek, Łodziński, 2008; za: Górny, i in., 2017). Liczba ośrodków jest zmienna i zależy od liczby osób, które przyjeżdżają do Polski, a ich lokalizacja uzależniona jest od tego, jakie firmy stawiają się do przetargu na prowadzenie placówek (jedynie cztery z nich są prowadzone bezpośrednio przez UdSC), i które z nich konkurs ten wygra (Chrzanowska, Klaus, Kosowicz, 2011; za: Górny, i in., 2017). Osoby przebywające w ośrodkach dla *uchodźców* otrzymują całonocne wyżywienie (chyba że przysługuje im tzw. ekwiwalent żywieniowy w wysokości 9 zł dziennie, który jest wypłacany przede wszystkim na dzieci do lat 6 lub dzieci uczące się), a także niewielkie kieszonkowe na wydatki osobiste, w tym na zakup środków higienicznych (łącznie 70 zł miesięcznie).

Dochód netto ok. 110 euro za osobę, po odliczeniu kosztów tj. podatek, ubezpieczenie społeczne i udokumentowane koszty zakwaterowania jest wymagany dla osób ubiegających się o zezwolenie na pobyt w Polsce. Prawnicy pomagający *migrantom* zauważają, że 110 euro na członka rodziny dochodu netto po wyłączeniu czynszu lub opłat mieszkaniowych jest trudne do zaspokojenia dla wielu rodzin *migrantów*. Osoby ubiegające się o azyl, należące do grup *szczególnie wrażliwych* mają dostęp do psychologa i, w razie potrzeby, do określonych form leczenia. Na stronie internetowej Urzędu do Spraw Cudzoziemców można znaleźć informację że powstał ośrodek dla matek z dziećmi.

UCZESTNICZENIE W ZAJĘCIACH JĘZYKOWYCH: WYSOKI / ŚREDNI **(Attended a language class)**

W ośrodkach dla *uchodźców* prowadzone są nieodpłatne zajęcia z języka polskiego, jednak nie są one za bardzo skuteczne i nie cieszą się specjalnym zainteresowaniem cudzoziemców (wyniki badań: udział w zajęciach brało jedynie 45% mieszkańców, z czego zaledwie połowa uczestniczyła w nich regularnie (Instytut Spraw Publicznych, 2016; za: Górny, i in., 2017).

Uczniowie cudzoziemcy, poza prawem do edukacji są uprawnieni do uzyskania dodatkowego wsparcia w postaci dodatkowych godzin zajęć z języka polskiego w wymiarze nie niższym niż 2 godziny w tygodniu przez pierwsze 12 miesięcy pobytu w szkole (art. 94a ust. 4 i 4c u.s.o.).

Raport Uppsala University (Cetrez, i in., 2021) lokuje Polskę w tym obszarze na poziomie „wysokim”.

Sama dostępność zajęć językowych jest lokowana na poziomie wysokim, ale myślę że warto byłoby większą uwagę zwrócić na efektywność prowadzonych zajęć językowych (a nie samą ich dostępność). Ponadto, liczba dostępnych godzin mimo wszystko, nie wydaje się wystarczająca.

OTRZYMANA PODSTAWOWA OPIEKA ZDROWOTNA: WYSOKI **(Basic healthcare received)**

W trakcie trwania postępowania azyłowego cudzoziemcom przysługuje dostęp do nieodpłatnej pomocy medycznej. Dla tych osób został zorganizowany system opieki zdrowotnej, opierający się na pracujących w ośrodkach lekarzach podstawowych specjalności oraz kontraktowaniu sieci placówek do wykonywania badań specjalistycznych (Maśliński, 2011; za: Górny, i in., 2017). Obsługa systemu jest zlecana zewnętrznemu podmiotowi w przetargu. Przez wiele lat system był obsługiwany przez Centralny Szpital Kliniczny MSWiA w Warszawie (Górny, i in., 2017).

Poniżej, przedstawiam analizę, jakiej dokonałam na podstawie raportu Uppsala University (Cetrez, i in., 2021), który ocenił Polskę w tym obszarze na poziomie „wysokim”. Mowa jednak tylko o podstawowym zakresie opieki medycznej, gdyż raport naniósł także uwagi krytyczne co do sektora usług medycznych.

Z RAPORTU UPPSALA UNIVERSITY (Cetrez, i in., 2021)

- **MAKROSYSTEM: KRAJOWY SYSTEM OPIEKI ZDROWOTNEJ**

Według krajowego raportu (Sobczak-Szelc i in., 2020; za: Cetrez, i in., 2021) konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. głosi, że „Każdy ma prawo do zdrowia i

ochrony”. Wskazuje to na powszechny dostęp do opieki zdrowotnej, bez rozróżnienia pomiędzy obywatelami a cudzoziemcami. Jednak, jeśli chodzi o faktyczny dostęp do opieki zdrowotnej w kraju oraz bariery w dostępie do leczenia, głównymi kwestiami, które pojawiły się w rozmowach z nowo przybyłymi były m.in. utrudniony dostęp do specjalistów, długi czas oczekiwania na specjalistyczne zabiegi (i tym samym konieczność skorzystania z prywatnego sektora oraz opłacenia takich usług). Szczególną uwagę zwrócono na bariery dotyczące niekompetencji językowych oraz braku kompetencji międzykulturowych ze strony personelu medycznego.

- **MEZOSYSTEM: INSTYTUCJE OPIEKI ZDROWOTNEJ**

Generalnie, nowo przybyłe osoby deklarowały ogólne zadowolenie z otrzymywanych świadczeń zdrowotnych. Jednak, obraz ten zmienia się wraz z długością pobytu. Bariera językowa powoduje trudności w komunikacji i wynikające z tego, „zamknięcie psychologiczne” u pacjentów-*uchodźców* („Cierpiałem z powodu języka, szczerze mówiąc, komunikacja z lekarzem była trudna ze względu na język”). Na podstawie raportu (Sobczak-Szelc i in. 2020; za: Cetrez, i in., 2021) przyjęto politykę, która ma na celu próbę stawienia czoła problemowi komunikacji językowej.

Wyniki przeprowadzonych wywiadów z *przymusowymi migrantami* pokazały, że podkreślali oni w swoich wypowiedziach doświadczenia dyskryminacji i niesprawiedliwego traktowania w warunkach szpitalnych:

„Doświadczyłem dyskryminacji w szpitalu. To był mój pierwszy raz, gdy byłem w polskim szpitalu i nie wiedziałam, co robić. [...] Kiedy przyszła moja kolej, jedna kobieta podeszła do mnie i powiedziała ‘<Jesteś uchodźcą, więc dla ciebie wejście jest zabronione. Idź do domu i lecz siebie tam>’. To było pierwsze, szokujące doświadczenie. (Sobczak-Szelc i in., 2020; za: Cetrez, i in., 2021), s. 34

Zwrócono uwagę, że wciąż istniejącym problemem, jest brak wystarczającej ilości specjalistów, którzy potrafią pracować i leczyć osoby w kryzysie, tj. *uchodźców* po traumie. Brak wykwalifikowanych psychologów oraz terapeutów specjalizujących się w leczeniu traumy, w szczególności w kontekście międzykulturowym, utrudnia możliwość powrotu do pełnego zdrowia, a co za tym idzie, utrudnia pełną adaptację w nowym kraju pobytu.

PRZYJAZNE RELACJE Z SĄSIADAMI: NISKI/ŚREDNI

(Friendly relations with neighbours)

Polska jest dość homogenicznym społeczeństwem, a zgodnie z danymi Eurostatu, trzecim najbardziej jednorodnym etnicznie i kulturowo państwem w UE (Vasileva, 2012). Z przeprowadzonego przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami (Soral, Hansen i Bilewicz, 2014)

Polskiego Sondażu Uprzedzeń wynika, że 69% Polaków nie chciałoby, aby w Polsce mieszkało więcej osób innego koloru skóry. Z innego sondażu wynika, że odmienny wygląd cudzoziemca jest jakąś przeszkodą (45% osób), a tylko 16% ankietowanych wyraziło przekonanie, że rasa i narodowość nie zwiększają ani nie zmniejszają trudności w przystosowaniu się cudzoziemca do życia w naszym społeczeństwie (Szymanderski, 2013). Prawie tyle samo osób (63%) uważa, że zwiększenie liczby imigrantów stanowiłoby cios dla polskiej gospodarki, a 54% Polaków obawia się, że ich obecność w Polsce wiązałaby się z większymi trudnościami w znalezieniu pracy. Spora część Polaków (40%) uważa, że obecność imigrantów mogłaby wzbogacić kulturę. Uśredniając te wyniki, widoczne jest, że zdecydowana większość (68%) Polaków przejawia negatywną postawę wobec imigrantów oraz samej imigracji. Większość Polaków nie widzi uzasadnień dla zwiększania liczby cudzoziemców, na ogół są za ich ograniczeniem. Zdecydowanych zwolenników poparcia dla imigrantów stanowi zaledwie 5 % społeczeństwa (Szymanderski, 2013).

Ważnym czynnikiem kształtowania postaw wobec imigrantów jest przekaz medialny. Medialny obraz muzułmanów jest skrajnie jednostronny i negatywny, jak i brakuje możliwości weryfikacji zasłyszanych oraz oglądanych informacji poprzez rzeczywisty kontakt międzygrupowy (który zburzyłby ten nieprawdziwy obraz jako zagrożenia). Od transformacji ustrojowej (a szczególnie po zamachach na *World Trade Center* i *Pentagon* w 2001 r.) polskie media przedstawiały muzułmanów niemalże tylko w kontekście ataków terrorystycznych i wojny, opresji kobiet oraz rzekomej niższości cywilizacyjnej w stosunku do świata zachodniego. Ponieważ muzułmanów jest w Polsce wciąż bardzo niewiele, a obraz medialny pozostaje głównym źródłem informacji o nich, przekłada się to na skrajnie nieprzychylną postawę wobec tej grupy.

Postawy Polaków wobec mniejszości etnicznych są uwarunkowane tekstami w prasie, informacją w telewizji, w tym - wypowiedziami polityków rządu odnośnie przyjmowania *uchodźców*. Silnej stereotypizacji, przekonaniu o istnieniu jakiegoś zewnętrznego zagrożenia sprzyja bardzo mała liczba wyznawców islamu w Polsce (Tymińska, 2020). Nie trzeba być muzułmaninem, ale wystarczy „wyglądać na muzułmanina”, aby zmierzyć się z niektórymi formami agresji także ze strony urzędników lub władz, co jest powiązane z muzułmańskim rasizmem (Cetrez, i in., 2021).

Badania stosunku Polaków do wyznawców innych religii oraz osób niewierzących pokazały, że muzułmanie są najbardziej nielubianą spośród ocenianych ośmiu grup. 44 % Polaków deklaruje niechętny stosunek do muzułmanów, a niespełna ¼ pozytywne uczucia wobec nich. Jednocześnie, stosunek wobec muzułmanek był istotnie bardziej pozytywny niż

wobec muzułmanów ($t(710) = -12,31; p < 0,001$). Ponad 50% osób przyznało, że muzułmanie stanowią zagrożenie dla ekonomicznego dobrobytu Polaków, a prawie 55% twierdziło, że wyznawcy islamu zagrażają polskim wartościom. Blisko 66% uczestników badania deklarowało przy tym odczuwanie lęku międzygrupowego (Bilewicz, Marchlewska, Soral, Winiewski, 2014).

Z innych badań (Kwiatkowska, Dymko, 2019) wyłania się obraz Ukrainca widziany oczyma respondentów jako raczej pozytywny, natomiast obraz Araba i Czeczeńca – jako raczej negatywny.

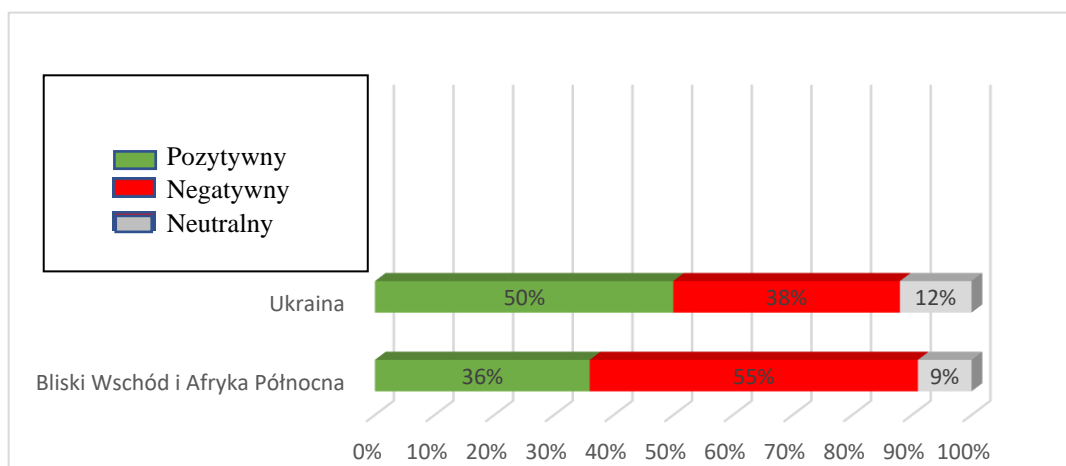
W jednym z ostatnich raportów (UNHCR Polska, 2021) możemy wyczytać, że Polacy mają trudności z rozróżnieniem pojęć *imigrant* oraz *uchodźca*. Polacy kojarzą imigrantów przez pryzmat przyczyn ich przyjazdu – wskazują zarówno poszukiwanie pracy, ucieczkę z kraju, czy biedę. Dane z raportu potwierdzają także, że prawie połowa Polaków nie jest w stanie oszacować liczby osób, które w roku poprzedzającym badanie złożyły w Polsce wniosek o nadanie statusu *uchodźcy*. Tylko 28% prawidłowo wskazało odpowiedź. Zdaniem 61% Polaków - liczba wniosków o azyl wzrosła w ostatnich latach, co nie jest prawdą.

W Polsce występuje także mocno etykietujące myślenie:

„Nie poradziłyśmy sobie z integracją w Polsce osób polskiego pochodzenia z Kazachstanu - wielu z nich wyjechało z Polski i wróciło do swojego kraju. Naszym błędem było nadanie im etykiетки <Polacy z Kazachstanu>” (Grzymała-Moszczyńska, 2015)

Wyniki badań zespołu CBU (Hansen, Kropiński, 2016) wykazały istnienie w Polsce dwóch odmiennych sposobów myślenia o *uchodźcach*: współczującego i stereotypowo-negatywnego. Badani częściej podawali swoje skojarzenia w obrębie jednego z tych dwóch typów niż uwzględniając obydwie równocześnie; pomiędzy nimi jest stosunkowo wysoka negatywna korelacja. U wielu osób badanych (41%) postrzeganie *uchodźcy* było bliskie centrum indeksu (wyniki: -1,0,1), co oznacza, że ich wizja *uchodźcy* znajduje się pomiędzy dwoma skrajnościami.

Wywiady przeprowadzone z *uchodźcami* pokazały, że dwie osoby na trzy oceniały stan swojego zdrowia psychicznego jako „zły”. Cztery na pięć osób deklarowało zdolność do odporności lub radzenia sobie. Nieco ponad połowa określiła swoje relacje z sąsiadami w Polsce jako bliskie i przyjazne (Cetrez, i in., 2021).

Ryc. 3 Stosunek do przyjmowania przez Polskę uchodźców. Wykonano na podstawie: CBOS, 2015

Różne dane pokazują, że stosunek Polaków względem *uchodźców* może być dobry i przyjazny, ale i wrogi. Kultura kraju pochodzenia i wielkość różnic w zakresie bliskości kulturowej (dystans kulturowy, dystans językowy) może różnicować nastawienie Polaków względem *przymusowych migrantów*. Im mniejszy dystans kulturowy i językowy, tym prawdopodobnie lepsze z nimi relacje. Powyższa rycina (Ryc. 3) obrazuje ten zróżnicowany stosunek względem *uchodźców*.

1.2.6.3.2. UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO – PSYCHOLOGICZNE: HISZPANIA/ KATALONIA

1.2.6.3.2.1 KATALONIA JAKO WSPÓLNOTA AUTONOMICZNA

Hiszpania jest podzielona na 17 *wspólnot autonomicznych* (*Comunidades Autónomas*), które cieszą się dużą niezależnością. W 1978 r. partie polityczne, których dziełem była nowa konstytucja hiszpańska, potrzebowały kompromisu, aby zapobiec ruchom nacjonalistycznym i separatystycznym. Nowa Hiszpania stała się krajem silnie zdecentralizowanym *Wspólnoty autonomiczne* mają znaczną władzę ustawodawczą i wykonawczą. Szerokość autonomii jest różna dla każdej wspólnoty, określa ją statut autonomii (*Estatuto de autonomía*). Statut podlega zatwierdzeniu, kolejno w parlamencie wspólnoty, referendum wspólnotowym i ratyfikacji w każdej izbie Kortezów. Konstytucja Hiszpanii gwarantuje w artykule 2 „prawo regionów i narodowości do samostanowienia”. Najszersze kompetencje jako *wspólnoty autonomiczne* posiadają: Katalonia, Kraj Basków, Galicja i Andaluzyja.

Katalonia jest *wspólnotą autonomiczną* Hiszpanii, wyznaczoną na mocy statutu. Większość terytorium (z wyjątkiem Val d'Aran) leży na północnym wschodzie Półwyspu

Iberyjskiego, na południe od pasma górskiego Pirenejów. Katalonia jest administracyjnie podzielona na cztery prowincje: Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. Jej stolicą i jednocześnie największym miastem jest Barcelona. Katalonia jest drugą pod względem zaludnienia gminą w Hiszpanii i piątym pod względem zaludnienia obszarem miejskim w Unii Europejskiej. Graniczy z Francją i Andorą na północy, Morzem Śródziemnym na wschodzie i hiszpańskimi *wspólnotami autonomicznymi* Aragonii na zachodzie oraz Walencją na południu. Oficjalnymi językami są kataloński, hiszpański i (dialekt) aragoński. Już od XII w. hrabstwa katalońskie przyjęły wspólną politykę, a Księstwo Katalonii rozwinęło swój system instytucjonalny, tj. *Generalitat*, sądy, i konstytucje. Po klęsce katalońskiej 11 września 1714 r. Filip V narzucił jeden rodzaj administracji w całej Hiszpanii, uchwalając dekrety Nueva Planta, które znosiły katalońskie instytucje i prawa. Doprowadziło to do zniesienia języka katalońskiego jako języka urzędowego i literackiego oraz zastąpiono językiem hiszpańskim. Przez cały XVIII w. Katalonia przeżywała wzrost gospodarczy. W XIX w. Katalonia została poważnie dotknięta wojnami. Wraz ze wzrostem bogactwa z ekspansji przemysłowej nastąpił kulturowy renesans połączony z rozpoczynającym się nacjonalizmem. Wraz z ustanowieniem Drugiej Republiki Hiszpańskiej (1931-1939), *Generalitat* został przywrócony jako *autonomiczny* rząd kataloński. Po hiszpańskiej wojnie domowej dyktatura frankistowska wprowadziła represyjne środki, znosząc kataloński samorząd i zakazując używania języka katalońskiego jako oficjalnego. Od późnych lat 50-tych do lat 70-tych, Katalonia odnotowała szybki wzrost gospodarczy, przyciągając wielu pracowników z całej Hiszpanii, i czyniąc tym samym z Barcelony jedną z największych przemysłowych metropolii w Europie oraz ważny cel turystyczny. Podczas hiszpańskiego przejścia do demokracji (1975-1982) Katalonia odzyskała samorządność i jest obecnie jedną z najbardziej dynamicznych gospodarczo i niezależnych społeczności w Hiszpanii. Barcelona jest stolicą Katalonii, która jest jednocześnie jedną z najbardziej zaludnionych *wspólnot autonomicznych* w Hiszpanii, liczy bowiem ponad 1,5 mln mieszkańców w samym mieście Barcelona i ok. 5 mln ludzi mieszkających w obszarze, na który to miasto ma bezpośredni wpływ (jest zatem dużą metropolią). Gospodarka miasta koncentruje się głównie na sektorze usług. Od 2010 r. rośnie poparcie dla nadania niepodległości Katalonii, jako odrębnego państwa. 27 października 2017 r. kataloński parlament jednostronnie ogłosił niepodległość w wyniku spornego referendum. Hiszpański Senat głosował za egzekwowaniem bezpośrednich rządów poprzez usunięcie rządu katalońskiego. Hiszpański Sąd Najwyższy uwięził siedmiu byłych ministrów katalońskiego rządu pod zarzutem buntu i nadużycia funduszy publicznych, podczas gdy kilku innych – w

tym ówczesny prezydent Carles Puigdemont, uciekło do innych krajów europejskich. Uwięzieni, zostali ułaskawieni w 2021 roku przez rząd hiszpański.

Te ważne wydarzenia i daty oraz losy historyczne są istotne z punktu widzenia funkcjonowania regionu Katalonii jako *wspólnoty autonomicznej*, która choć wciąż oficjalnie jest pod rządami Hiszpanii, stanowi własne prawo i w wielu kwestiach jest niezależna od polityki kraju.

PRZEMOC DOŚWIADCZANA NA GRANICY: NISKI **(*Violence experienced at border*)**

Liczba *migrantów* i *uchodźców* przybywających do Hiszpanii (2017) wzrosła w wyniku zaostrzenia kontroli granicznych oraz polityki prowadzonej w większości krajów Europy. W 2018 r. najbardziej preferowanym szlakiem dotarcia do Europy stał się szlak zachodniośródziemnomorski. Hiszpania jest dumna z przyjmowania *migrantów* w swoim kraju.

ODRZUCENIE AZYLU: Hiszpania (ŚREDNI) vs Katalonia (NISKI) **(*Asylum rejection*)**

Ogólnie, Hiszpania nie angażuje się silnie w politykę azylową, jednak na szczególną uwagę zasługuje Barcelona (i region całej Katalonii). Rząd centralny zlecił administrację programu przyjmowania osób ubiegających się o ochronę międzynarodową w Hiszpanii do organizacji pozarządowych. Program państwowy obejmuje zapewnienie podstawowych potrzeb osób wymagających międzynarodowej ochrony (tj. zakwaterowanie, utrzymanie i opiekę *psychospołeczną*) przez okres od 6 do 9 miesięcy. Po upływie tego okresu, *uchodźcy* mogą starać się o pracę.

Rząd centralny w Hiszpanii powołał w 2015 r. międzyresortową komisję złożoną z ministerstw: spraw wewnętrznych, zdrowia i zatrudnienia, które miały zająć się *kryzysem uchodźczym*. Komisja ta została jednak ostro skrytykowana za jej nieskuteczność i brak koordynacji. Rząd hiszpański finalnie zlecił przede wszystkim organizacjom pozarządowym zarządzanie kwestiami azylu dla *przymusowych migrantów*. Większość z tych organizacji pomocowych znajduje się na obszarze Katalonii. W 2014 r. w Barcelonie wnioski o azyl złożyło 786 osób, co stanowi wzrost o 62% w stosunku do roku poprzedniego. Hiszpania zajęła szóste miejsce w rankingu krajów pod względem liczby osób ubiegających się o azyl w UE, wyprzedzając kraje z długoletnim zobowiązaniem do ochrony *uchodźców*, tj. Szwecja (Ajuntament de Barcelona, 2017). W 2019 r. ze 118 264 osób, Hiszpania podwoiła swój historyczny rekord osób ubiegających się o ochronę międzynarodową; była trzecim krajem w UE, która zarejestrowała jedną z największych liczb osób ubiegających się o azyl. W tym

samym roku, rząd Hiszpanii nieznacznie zwiększył budżet przeznaczony na przyjmowanie wnioskodawców-*uchodźców*.

Odpowiedzialność za kwestie *uchodźców* w Hiszpanii spoczywa na instytucji państwowej, tj. Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, które jest odpowiedzialne za procedurę azylową oraz programy przesiedleń i relokacji wewnątrz UE. Natomiast Ministerstwo ds. Włączenia Społecznego, Zabezpieczenia Społecznego i Migracji prowadzi program przyjmowania oraz integracji *uchodźców* oraz osób ubiegających się o azyl. Te oficjalnie dostępne informacje na stronach rządowych są kompatybilne z otrzymaną przeze mnie korespondencją, jaką prowadziłam z oddziałem UNHCR w Madrycie, zbierając dane do pracy:

„Odpowiedzialność za kwestie związane z uchodźcami w Hiszpanii spoczywa na szczeblu państwowym – konkretnie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (MOI) bierze odpowiedzialność za procedurę azylową oraz programy przesiedleń i relokacji wewnątrz UE, a Ministerstwo ds. Integracji Społecznej, Zabezpieczenia Społecznego i Migracji (MISSM) prowadzi program przyjmowania oraz integracji uchodźców i osób ubiegających się o azyl, w tym uchodźców przybywających na przesiedlenie. Organizacje pozarządowe działają w ramach krajowego systemu recepcyjnego (finansowanego przez MISSM) lub niezależnie, ale bezpośrednio angażują się w sprawy uchodźców i osób ubiegających się o azyl; większość z nich jest obecna w Katalonii” (treść wiadomości e-mail z dnia 11.08.2020 r.).

Barcelona ma długą historię przyjmowania oraz integracji i zapewniania dostępu do lokalnych usług oraz programów wszystkim, którzy przyjeżdżają do miasta, niezależnie od ich statusu prawnego. „*Volem acolor*” czyli, *chcemy przyjmować!* - to hasło, które można odnaleźć w prasowych artykułach o regionie. Katalonia prowadzi wyraźną politykę *prouchodźczą*. Barcelona już w 2015 r. ogłosiła się **Miastem Schronienia i Miastem Uchodźców** (Barcelona Refugee City) (Ajuntament de Barcelona, 2015). Istnieje też druga nazwa: Barcelona. Ciutat Refugi (Barcelona. Miasto *Uchodźców*). W 2015 r. SAIER (*Miejska Służba Opiekuńcza dla Imigrantów, Emigrantów i Uchodźców*, która działa od 1989 r.) objęła opieką 1400 osób, tj. o 60% więcej niż w roku 2014; jest to też czterokrotnie większa liczba osób objętych pomocą niż np. w 2012 r. W wielu przypadkach służba miejska rekompensuje braki w programie przyjmowania *uchodźców* przez państwo hiszpańskie, zapewniając zakwaterowanie i opiekę najsłabszym osobom, w tym rodzinom z dziećmi.

Liczba *uchodźców* przybywających do Katalonii znacząco wzrosła w ostatnich latach, szczególnie w Barcelonie. W oczekiwaniu na konkretne liczby dotyczące udziału Katalonii w programie relokacji *uchodźców*, *Generalitat* (rząd) szacuje, że prawie 5000 *uchodźców* pojawi się w ciągu najbliższych dwóch lat (Golemo, 2017). Katalonia ma już wcześniejsze

doświadczenia w sytuacjach nadzwyczajnych, przyjmując osoby uciekające przed wojnami z byłej Jugosławii (z Bośni i Hercegowiny, także z Kosowa w latach 90-tych ubiegłego wieku). Od 2014 r. istnieje plan ochrony międzynarodowej w Katalonii. We wrześniu 2015 r. rząd kataloński powołał Komisję ds. Uchodźców przy Katalońskim Ministerstwie Opieki Społecznej i Rodziny, aby określiła politykę regionu i koordynowała prace różnych katalońskich władz z organizacjami społecznymi. Komisja powołała różne grupy robocze zajmujące się zdrowiem, zasobami, dziećmi i osobami starszymi, zatrudnieniem oraz zwiększaniem szans na zatrudnienie, edukacją na rzecz rozwoju, zwiększaniem świadomości społecznej obywateli. Zawiązana została współpraca pomiędzy przedstawicielami wszystkich władz i organizacjami społecznymi, tj. Kataloński Komitet UNHCR, CIEMEN, ACSAR, the Third Sector Committee, Lafede.cat oraz the Stop Mare Mortum Platform.

WYBÓR ZAMIESZKANIA: WYSOKI **(Choice in housing)**

Państwowy system przyjmowania oraz integracji oferuje osobom ubiegającym się o azyl zakwaterowanie (na okres od 6 do 9 miesięcy). W drugim etapie, państwo zapewnia wsparcie ekonomiczne dla *uchodźców*, umożliwiając im dostęp do rynku wynajmowanych nieruchomości. W trzecim etapie, osoba ubiegająca się o azyl otrzymuje okresowe płatności od państwa.

Miasto Barcelona uruchomiło projekt „Our home is your home”, w którym mieszkańcy przyjmowali do swoich domów *uchodźców* (projekt pilotażowy) - część ludności miasta przyjęła *uchodźców* pod swoje dachy. Ta forma zaangażowania się jest obecnie wykorzystywana w ramach projektu Refugees Welcome. Projekt, przy wsparciu Rady Miasta Barcelony, współpracy lokalnych podmiotów i federacji, ma na celu zmniejszenie trudności napotykanych przez *migrantów*. Projekt jest nową inicjatywą w Barcelonie (od 2018 roku), od jakiegoś czasu działa także w innych miastach. Platforma powitalna *Refugees* została uruchomiona także w Niemczech i jest obecna w 12 krajach UE, Kanadzie oraz w Australii. W wielu przypadkach, służba miejska SAIER zapewnia zakwaterowanie i opiekę, w tym rodzinom z dziećmi. Ponadto, działa miejski program przyjęć NAUSICA, który został uruchomiony w 2015 r. w celu ochrony oraz zapewnienia schronienia dla *uchodźców*, w porozumieniu z dwoma podmiotami, tj. ACCEM i CEAR. Program tworzy stałą, stabilną strukturę opieki oraz *wsparcia społecznego*, dysponuje 82 miejscami noclegowymi w Barcelonie dla 164 osób rocznie. Koszt programu, ponoszony przez Radę Miejską, wynosi 800 000 euro rocznie, co daje 30 euro na osobę dziennie. Program wykracza poza zwykłe zaspokojenie podstawowych potrzeb *uchodźców*. Oprócz tymczasowego zakwaterowania, obejmuje zintegrowany plan pracy z

szeregiem usług: wsparcia zawodowego, społecznego i psychologicznego, porad prawnych, pomocy w znalezieniu pracy, integracji społecznej. Ogólne kryteria dostępu do programu oznaczają, że beneficjentami są osoby, które wnioskowały o azyl, znajdują się w trudnej sytuacji i są zagrożone *wykluczeniem społecznym*.

OBECNE ZATRUDNIENIE: Hiszpania (ŚREDNI) vs Katalonia (WYSOKI) **(Current employment)**

Wszyscy mieszkańcy Hiszpanii, zgodnie z prawem mają taki sam dostęp do warunków pracy i do zasiłków dla bezrobotnych oraz ubezpieczeń społecznych, jak obywatele Hiszpanii. Obywatele spoza UE mają także równy dostęp do rynku pracy. Istnieje równy dostęp do państwowego (publicznego), prywatnego sektora, jak i samozatrudnienia. W Hiszpanii, podobnie jednak jak i w całej Europie Południowej, istnieje potrzeba budowania większej ilości kompleksowych programów zatrudnienia dla grup szczególnie narażonych na kryzys, w tym *migrantów* (MIPEX, 2015).

Barcelona jako miasto pomaga *uchodźcom* tak długo, aż uda im się dołączyć do rynku pracy i zacząć radzić sobie samodzielnie; wspiera ich także w dalszej integracji społecznej. Rząd Katalonii wspiera w łatwiejszej adaptacji, w tym w integracji *uchodźców* z rynkiem pracy i ich usamodzielnieniem się (m.in. zawodowym oraz finansowym).

DYSKRYMINACJA NA RYNKU PRACY: Hiszpania (ŚREDNI) vs Katalonia (NISKI) **(Discrimination in labour market)**

Zgodnie z polityką *równości* w Hiszpanii, władze publiczne mają za zadanie informować społeczeństwo o prawach, promować *równość* w sektorze pracy i koordynować działania integracyjne za pośrednictwem wyspecjalizowanych jednostek. Jedną z potencjalnych przeszkód w ubieganiu się o pracę jest dość skomplikowana i kosztowna procedura uznawania kwalifikacji akademickich oraz zawodowych dla osób spoza UE. Ponadto, osoby z wyższym wykształceniem są bardziej narażone na pracę na stanowiskach poniżej swoich kwalifikacji, podczas gdy osoby z niskim wykształceniem są bardziej narażone na zarobki poniżej ich oczekiwań. Jednak, nisko wykształcone kobiety spoza UE mają w rzeczywistości o 20% większe szanse na znalezienie pracy niż nisko wykształcone kobiety, urodzone w Hiszpanii (MIPEX, 2015). Barcelona bardzo wspiera *uchodźców* w dołączeniu do rynku pracy.

WSPARCIE WŁADZ W POSZUKIWANIU OCHRONY: Hiszpania (ŚREDNI) vs Katalonia (WYSOKI) (Support from authorities to seek protection)

Wniosek o ochronę międzynarodową jest procesem prawnym, który nie zapewnia świadczeń socjalnych ani innej pomocy finansowej zaraz po przybyciu do kraju (Hiszpania). Osoby bez własnych środków, które ubiegają się o azyl, mogą zwrócić się o pomoc po zaakceptowaniu ich wniosku. Program pomocy jest zarządzany przez instytucje społeczne i organizacje pozarządowe w drodze konkursu na dotacje z Ministerstwa Pracy, Migracji i Ubezpieczeń Społecznych. Składa się z trzech, 6-miesięcznych etapów. Faza przyjmowania (faza pierwsza) i faza integracji (faza druga) są uzupełnione fazą trzecią, w której dana osoba może potrzebować tymczasowej pomocy. Zanim wniosek zostanie rozpatrzony, następuje faza oceny i skierowania (Faza 0), aby sporządzić profil oraz ocenić potrzeby osoby ubiegającej się o azyl. Po sześciu miesiącach można otrzymać pozwolenie na pracę, ale ogólnie znalezienie pracy spoczywa głównie na *uchodźcy*. Program państwowy często kończy się przed podjęciem jakiegokolwiek decyzji prawnej (stan zawieszenia). Osoby, które nie otrzymują ochrony międzynarodowej, znajdują się w sytuacji nieuregulowanej.

Państwo nie finansuje za bardzo lokalnej polityki integracyjnej, choć otrzymuje na ten cel środki unijne (to jeden ze sporów na linii państwa centralnego i *wspólnot autonomicznych*, tj. Katalonia). Kwota zarezerwowana na lata 2014-2020 to ponad 330 mln euro.

Obszar Katalonii i jego stolica (Barcelona) różni się znacząco od prowadzonej polityki ogólnokrajowej. Od samego początku Barcelona uczestniczy w procesie przyjmowania *uchodźców* i osób ubiegających się o azyl. Integruje ich z mieszkańcami różnych dzielnic i obszarów, zaznajamia z życiem społecznym oraz kulturalnym, umożliwia dzieciom dostęp do szkół miejskich i zapewnia wszystkim, którzy tego potrzebują, dostęp do publicznej opieki zdrowotnej oraz usług socjalnych. Pomaga także wejść na rynek pracy i stać się bardziej niezależnym. Barcelona pomaga w integrowaniu *uchodźców* z uwzględnieniem dłuższej perspektywy czasowej, potrzebnej do adaptacji. *Uchodźcy* w obszarze Katalonii przyjmowani są zarówno w miastach, jak i w małych miasteczkach.

Rada Miejska Barcelony angażuje się czynnie w działania na rzecz *uchodźców*, m.in. opracowuje działania wraz z *Catalan Refugee Aid Commission*, Czerwonym Krzyżem, SICAR, ACCEM oraz Càritas. Kataloński Fundusz Współpracy Rozwojowej ma pod swoją opieką 300 katolickich gmin, koordynuje działania rad lokalnych. Organ ten ma trzy główne kierunki działań: wsparcie dla *uchodźców* przybywających do kraju, wsparcie dla gmin i zwiększanie stopnia świadomości możliwości ich oddziaływań oraz edukację rozwojową. Uruchomiony

został także wspólny program "City to City", który ma na celu stawić czoła paraliżowi różnych państw, otwierając kanał współpracy pomiędzy miastami i zaoferować wsparcie zarówno *uchodźcom*, jak i lokalnym społecznościom. Inicjatywa ta została zainaugurowana z miastem Ateny i wyspami: Lesbos w Grecji oraz Lampedusą we Włoszech (umowy o bezpośredniej współpracy oferują wsparcie techniczne, logistyczne, społeczne i środowiskowe). Porozumienie z Atenami ustanowiło cel w postaci przeniesienia setek *uchodźców* ze stolicy Grecji do Barcelony.

UCZESTNICZENIE W ZAJĘCIACH JĘZYKOWYCH: WYSOKI

(Attended a language class)

Wszystkie *wspólnoty autonomiczne* w Hiszpanii (w których znajduje się znaczna liczba uczniów migrujących) zapewniają wsparcie w głównym języku nauczania: języku hiszpańskim. W kraju Basków przewidziano również naukę dialektu: euskera, a w Katalonii, dodatkowo oferuje się wsparcie dla nauki języka katalońskiego. Istnieją umowy dwustronne, np. z Marokiem, które mają na celu nie tylko naukę języka arabskiego, ale i zapoznanie uczniów z kulturą kraju pochodzenia. Zawiazywane są umowy na nauczanie np. języka ukraińskiego, urdu, chińskiego, berberyjskiego czy rosyjskiego. Szkoły mogą wykorzystać pewne fundusze, aby zapewnić nowym uczniom/rodzicom pomoc tłumaczy lub materiałów pisemnych oraz zaoferować podstawowe wsparcie językowe w okresie przejściowym w oddzielnych lub ogólnodostępnych klasach. Usługi tłumaczeniowe w szkołach są, w większości przypadków, dostępne zarówno dla rodzin *migrantów*, jak i dla samego personelu szkoły.

Jeśli chodzi o dostępne udogodnienia w państwie, na uwagę zasługuje, że większość *wspólnot autonomicznych* i gmin zapewnia oraz przekazuje pisemne informacje na temat systemu edukacji w głównych językach pochodzenia *migrantów*. Kursy języka hiszpańskiego są w głównej mierze prowadzone przez niektóre *wspólnoty autonomiczne*, wiele lokalnych gmin, a przede wszystkim przez organizacje pozarządowe i stowarzyszenia.

OTRZYMANA PODSTAWOWA OPIEKA ZDROWOTNA: WYSOKI

(Basic healthcare received)

Zdrowie *migrantów* lub mniejszości etnicznych jest priorytetem we wszystkich organizacjach i agencjach świadczących usługi zdrowia w Hiszpanii. Polityka zdrowotna dysponuje bogatą infrastrukturą, wykraczającą poza podstawowe standardy; umożliwia wdrażanie skuteczniejszych środków na rzecz zdrowia *migrantów* niż w innych państwach. Procedury diagnostyczne starają się być także dostosowywane w celu uwzględnienia społeczno-kulturowego pochodzenia pacjenta.

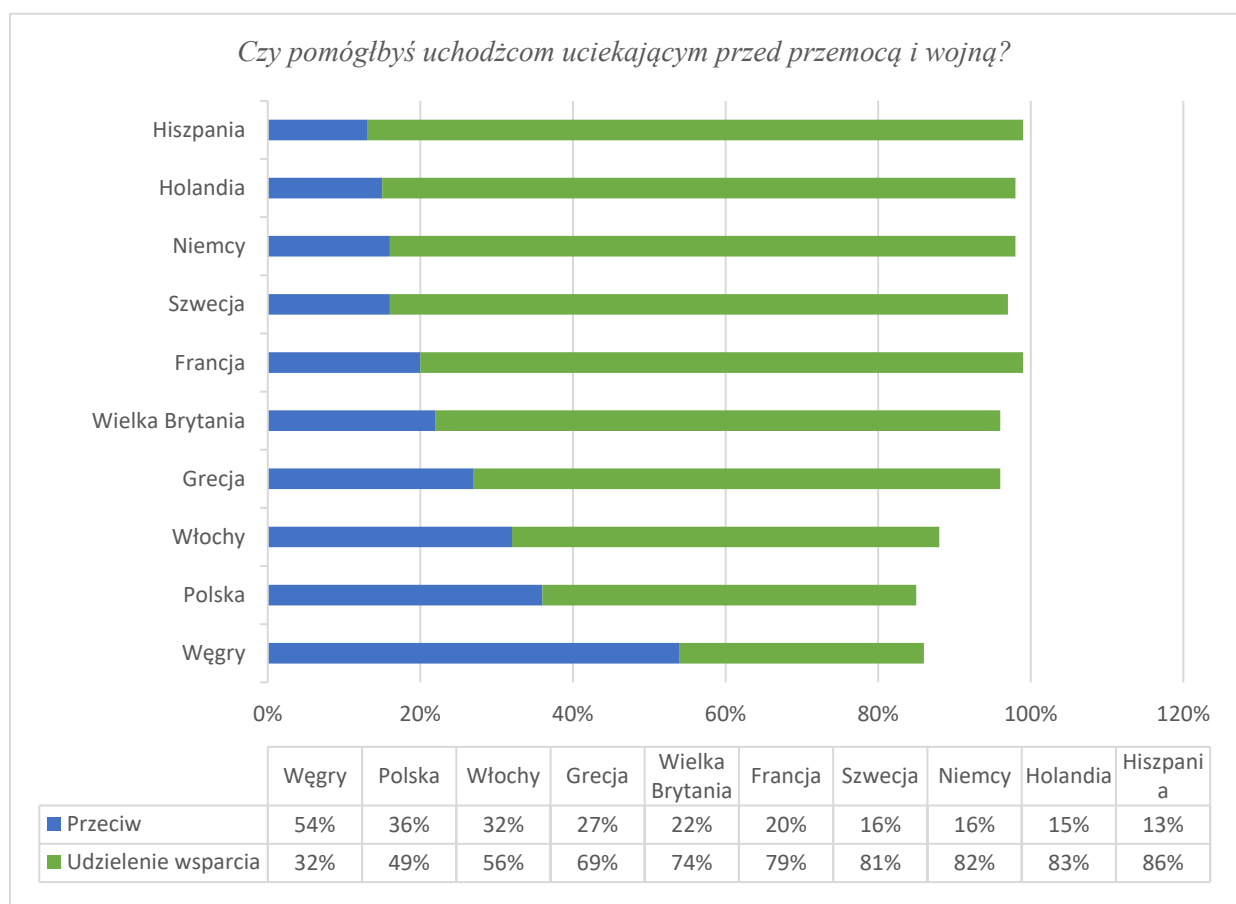
Osoby ubiegające się o azyl mają pełny dostęp do systemu opieki zdrowotnej. Bezpłatna, powszechna opieka zdrowotna jest utrzymywana w sześciu regionach, np.

Andaluzja i Katalonia. Uprawnienia zdrowotne dla osób ubiegających się o azyl: WYNIK: 100/100 (MIPEX, 2015).

PRZYJAZNE RELACJE Z SĄSIADAMI: WYSOKI
(Friendly relations with neighbours)

Miasto Barcelona uruchomiło projekt, w którym mieszkańcy przyjmowali do swoich domów *uchodźców*. Ta wysoka otwartość ludzi na *uchodźców* to jeden z licznych przykładów postawy mieszkańców Katalonii. Pomimo *kryzysu uchodźczego* (2015) oraz trudności ekonomicznych w kraju, obywatele byli wciąż „za” ich przyjmowaniem, ich postawa jest temu przychylna.

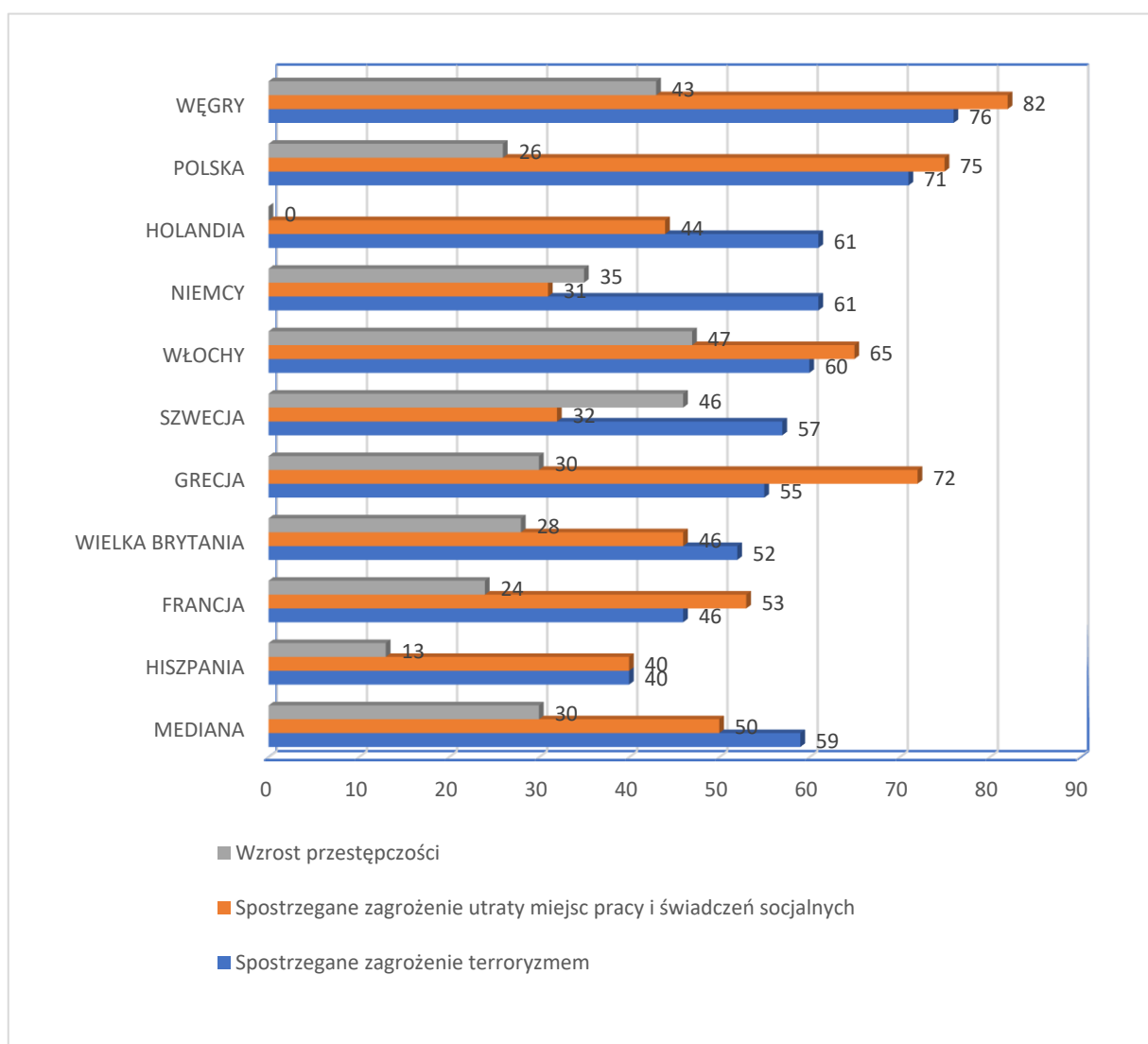
Badanie przeprowadzone przez Pew Research Center (Connor, 2018) wykazało, że **Hiszpania jest najbardziej przychylnym europejskim krajem dla *uchodźców*** (z 86% osób dorosłych opowiadających się za przyjmowaniem tych, którzy uciekają przed wojną i przemocą).

Ryc. 4 Deklarowane wsparcie dla uchodźców wg 10 krajów europejskich. Na podstawie: Pew Research Center (09/2018)

Choć według sondażu przeprowadzonego przez Centrum Badań Socjologicznych w Madrycie, bezrobocie jest największym zmartwieniem mieszkańców Hiszpanii (15,2 %) i można byłoby oczekiwać braku otwartości na nowych przybyszy, Hiszpanie generalnie nie obwiniają o nie imigrantów (InfoMigrants, 2019).

Podobnie, badanie Pew Research Center już w 2016 r. obrazowało nastroje oraz obawy mieszkańców 10 krajów względem uchodźców, pod kątem trzech analizowanych kryteriów: 1) wzrostu liczby uchodźców – prawdopodobieństwo terroryzmu wzrasta; 2) uchodźcy są dla nas ciężarem w kraju, bo zabierają miejsca pracy i świadczenia socjalne; 3) uchodźcy są bardziej winni przestępczości niż inni.

Ryc. 5 Nastroje oraz obawy mieszkańców 10 krajów względem uchodźców. Na podstawie: Pew Research Center, 2016 (wyniki wyrażone w %).

Dane z raportu (Wike, Stokes i Simmons, 2016) pokazały, że Hiszpania, spośród badanych przez mnie krajów, jest najbardziej przychylna *uchodźcom* (najniższy wskaźnik obaw mieszkańców).

Władze Barcelony kształtują pozytywny wizerunek *uchodźców*. Merce Conesa, przewodnicząca Rady Prowincji Barcelony domagała się większego zaangażowania Komisji Europejskiej w sprawę realizowania zobowiązań Hiszpanii. Barcelona reaguje również na *kryzys uchodźczy*, zwiększając pomoc finansową dla organizacji hiszpańskich zajmujących się ludźmi w krajach sąsiadujących z Syrią; przekazuje dotacje za pośrednictwem Katalońskiego Funduszu Współpracy Rozwojowej (FCCD), co spotyka się ze społeczną aprobatą.

Pod względem narodowościowym, głównymi narodowościami napływowymi do Hiszpanii w ostatnich latach są Wenezuelczycy i Ukraińcy. W 2018 r. 77% osób ubiegających się o azyl w Hiszpanii pochodziło z sześciu krajów amerykańskich: Wenezuela (40906), Kolumbia (29 363), Honduras (6 792), Nikaragua (5 931), Salwador (4 784) i Peru (3 989).

1.2.6.3.3. UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNE: FRANCJA

PRZEMOC DOŚWIADCZANA NA GRANICY: WYSOKI (*Violence experienced at border*)

Na mocy rozporządzenia dublińskiego w pierwszej połowie 2019 r. 33 628 *migrantów* i osób ubiegających się o azyl, w tym małoletnich bez opieki, zatrzymano na granicy francuskiej i odesłano do Włoch oraz Hiszpanii, bez możliwości ubiegania się o azyl we Francji.

ODRZUCENIE AZYLU: ŚREDNI (*Asylum rejection*)

Pod względem liczby zastosowań azylu, Francja znajduje się bardzo blisko średniej krajów europejskich. W stosunku do bogactwa (PKB na mieszkańca) i liczby ludności zajmuje 15 miejsce w Europie pod względem liczby ochrony przyznanej osobom ubiegającym się o azyl od 2015 r. Spośród 114 000 decyzji azylowych podjętych w 2019 r., 75,3% było negatywnych (Migrants & Refugees Section, 2021).

Wśród *migrantów* spoza UE, którzy automatycznie stają się rezydentami długoterminowymi są *uchodźcy* (po uznaniu ich statusu). *Bezpaństwowcy* muszą czekać dodatkowe trzy lata. Inni rezydenci spoza UE muszą spełnić dodatkowe wymagania i czekać

od 3 do 5 lat. Okresy oczekiwania oraz listy kategorii *wykluczonych* wzrosły od 1986 r., w tym z reform z 1993, 2003 i 2006 r.

WYBÓR ZAMIESZKANIA: ŚREDNI **(Choice in housing)**

Jak podaje raport MIPEX (2015), *uchodźcy* we Francji byli na ogół zadowoleni ze świadczonej pomocy w znalezieniu mieszkania. Rząd starał się zapewniać mieszkania socjalne, współpracował w tym celu z agencjami nieruchomości. W przeciwieństwie do Niemiec czy Szwajcarii, *uchodźcy* we Francji szybko znajdowali mieszkania. Zarzutem były jedynie opóźnienia proceduralne, głównie związane z dużymi ośrodkami miejskimi, tj. Paryż czy Lyon (gdzie popyt był wyższy i proces lokowania dłuższy). *Uchodźcy* zwracali uwagę na pewne negatywy dotyczące mieszkalnictwa socjalnego, tj. zlokalizowanego w odosobnionej części miasta lub na obrzeżach gminy, często w zaniedbanych dzielnicach czy obszarach. Ta „segregacja” i oddzielenie od reszty społeczności spowodowała niemożność budowania relacji z członkami społeczności oraz nabrania do siebie wzajemnego *zaufania*. W wypowiedziach samych *uchodźców* pojawiały się komentarze, że wykluczenie pod względem zamieszkania negatywnie wpłynęło na integrację i jakość życia; wina przypisywana jest rządowi, który skupia wszystkich cudzoziemców w jednym regionie lub w jednej dzielnicy. Wypowiedzi *uchodźców* nawiązują także do przestępczości uznając, że jej wzrost jest efektem działań rządu. *Uchodźcy* zwrócili uwagę także na to, że praktyka lokowania ich w poszczególnych dzielnicach wzmocniła jeszcze silniej wzajemne stereotypy narodowe i uczyniła bardziej wrogimi wobec siebie.

Francja coraz częściej dąży do redystrybucji osób ubiegających się o azyl na własnym terytorium, lokuje ich z dala od dużych miast. Demontaż obozów w Paryżu czy Calais stało się początkiem „nowej ery” dla *uchodźców*. Coraz więcej małych miast i wiosek we Francji zaczęło przyjmować *przymusowych migrantów*.

OBECNE ZATRUDNIENIE: NISKI **(Current employment)**

Raport MIPEX (2015) wskazuje na przestarzałe przepisy we Francji, które zamykają drogę do miejsc pracy i możliwości szkoleń zawodowych, w wyższym stopniu niż w każdym innym kraju rozwiniętym (33 miejsce /38 krajów). Francja spadła o 40 punktów poniżej średniej międzynarodowej pod względem dostępu do pracy, wskazywana jest potrzeba reform w celu przyspieszenia integracji na rynku pracy.

Osoby ubiegające się o azyl nie mają dostępu do rynku pracy. Mogą korzystać z ubezpieczeń, które umożliwiają im bezpłatny dostęp do opieki ambulatoryjnej oraz szpitalnej, na takich samych warunkach, jaki mają obywatele kraju.

DYSKRYMINACJA NA RYNKU PRACY: WYSOKI **(*Discrimination in labour market*)**

We Francji odmawia się równego prawa do reprezentacji pracowników w miejscach pracy od 2004 r., kiedy to obywatele spoza UE utracili prawo kandydowania do rad „Prud’homme” oraz do izb handlowo-zawodowych.

Problem z zatrudnieniem dotyczy nie tylko *uchodźców* we Francji, ale także ogólnie, *migrantów*. Ograniczenia na rynku pracy wydają się być dużym problemem. Widoczne są utrzymujące się *nierówności społeczne* (praca na stanowiskach poniżej kwalifikacji lub niższe wynagrodzenia niż obywateli).

WSPARCIE WŁADZ W POSZUKIWANIU OCHRONY: WYSOKI **(*Support from authorities to seek protection*)**

Dość wysoki wskaźnik akceptacji ochrony jest motywacją dla wielu osób ubiegających się o azyl we Francji. Ponadto, przyznawane świadczenia finansowe są o wiele wyższe niż w innych krajach europejskich (ok. 80% przyznanych zabezpieczeń) (Migrants & Refugees Section, 2021).

Choć Francja chętnie udziela ochrony potrzebującym, polityka integracyjna tego kraju nie wydaje się jednoznacznie sprzyjająca. Informacje zamieszczone na stronie *Migration Policy Institute* (Zappi, 2003) wykazały, że francuski rząd ożywił politykę *asymilacji*, tj. ujawnił nowy plan działania na rzecz integracji. „Francja jest republiką, której zasady są fundamentem naszej wspólnoty narodowej” – powiedział ówczesny minister spraw społecznych, François Fillon. Uwagi ministra potwierdziły sposób myślenia politycznego, tj. że na pobyt we Francji „trzeba sobie zasłużyć”. Nowe prawodawstwo uzasadniane było tym, że rząd chce walczyć z groźbą rozpadu na odrębne kulturowo społeczności, zagrażające tożsamości narodowej Francji. Od 2000 r. idea *asymilacji* – wyraźnego nacisku na przyjęcie typowo francuskich zachowań i tradycji – została ożywiona. Zmiany w polityce rządu wpisują się w reformy i ustawę ograniczenia możliwości wjazdu do Francji obcokrajowcom spoza Wspólnoty Europejskiej (zwłaszcza tym, których rodzime kraje były głównym źródłem imigracji - Afryka Północna, Afryka Subsaharyjska i Chiny).

UCZESTNICZENIE W ZAJĘCIACH JĘZYKOWYCH: ŚREDNI **(*Attended a language class*)**

Niektóre umowy dwustronne z Francją wspierają nauczanie języków *migrantów* (LCO), ale głównie dla uczniów (dzieci w wieku szkolnym). Powstała też inicjatywa „otwarcia szkoły

dla rodziców”, skoncentrowana na nowo przybyłych rodzicach uczących się języka francuskiego (ale są już to rzadsze oddziaływania).

Od 2010 r. każdy uczeń ma prawo do zindywidualizowanego wsparcia opartego na nauce i rozwijaniu języka francuskiego, dopóki nie osiągnie biegłości w posługiwaniu się nim. Nierzadko jednak, to dodatkowe wsparcie kończy się wraz z wejściem ucznia do klasy ogólnodostępnej (czyli w praktyce, nie jest realizowane). Szkoły we Francji mają dużą swobodę w kwestii oferowania jakości kursów językowych dla nowoprzybyłych.

OTRZYMANA PODSTAWOWA OPIEKA ZDROWOTNA: WYSOKI **(Basic healthcare received)**

Ubezpieczenie zdrowotne jest dostępne dla *uchodźców* tuż po ich przyjeździe i w dużej mierze dostępne, dopóki nie uzyskają własnej pracy zarobkowej. *Uchodźcy* byli generalnie zadowoleni z otrzymywanej, bezpłatnej opieki zdrowotnej oraz poziomu świadczonych w tym zakresie usług (na podstawie raportu MIPEX, 2015). Ten obszar (opieki zdrowotnej) został przez nich uznany za najlepiej funkcjonujący, tj. na równi z dostępem jaki mają obywatele Francji. Przykładowa wypowiedź *uchodźcy*: „Ubezpieczenie zdrowotne jest bardzo dobre we Francji. Otrzymujemy dużą pomoc zdrowotną”. Personel medyczny dość często przechodzi również szkolenia pod kątem właściwego zaopiekowania się pacjentem z *grupy wrażliwej*. Osoby ubiegające się o azyl są objęte systemem ubezpieczeń, który dotyczy również obywateli krajowych.

PRZYJAZNE RELACJE Z SĄSIADAMI: NISKI **(Friendly relations with neighbours)**

Poniższy raport z 2017 r. (More in Common, 2017) uważany jest za kompletny i zniuansowany obraz francuskiej opinii publicznej. Jest on pierwszym z serii ważnych raportów krajowych, ma na celu dostarczenie wglądu w postawy Francuzów wobec tożsamości narodowej, imigrantów, *uchodźców*. Kluczowe wnioski z raportu są następujące:

- Francja jest naznaczona pesymizmem oraz niepokojem o przyszłość. 65% osób określa Francję jako "straszna", a 50% za "złą". Kluczowym powodem tego pesymizmu jest postrzeganie spadku gospodarczego. Odsetek osób oczekujących pogorszenia warunków ekonomicznych przekracza liczbę osób oczekujących poprawy o więcej niż pięć do jednego (51 % vs 9 %, a 34 % osób nie spodziewa się zmiany);
- Większość ludzi obawia się skutków *globalizacji*. 58% osób zgadza się, że jej gospodarcze skutki są bardzo negatywne dla Francji, a tylko 13% się z tym nie zgadza. Jeszcze większa część osób zgadza się z twierdzeniem, że Francja musi zrobić więcej, aby „chronić się przed światem” (61%), że traci swoją tożsamość (59 %);

- Wysoki poziom zrozumienia statusu *uchodźcy* nie przekłada się na silne poparcie społeczne do ich przyjmowania. 45% osób zgadza się z tezą, że Francja nie może przyjąć obecnie żadnych *uchodźców* i powinna zamknąć swoje granice (29% jest przeciwnego zdania). Prawicowi populiści zdają się skutecznie przekonywać, że osoby twierdzące, że są *uchodźcami* - faktycznie przybywają do Francji z przyczyn ekonomicznych: 51 % osób zgadza się z tą opinią (19 % się nie zgadza);
- Zasadniczo opinia publiczna popiera pogląd, że Francja ma obowiązek pomagać tym, którzy uciekają przed wojną i prześladowaniami. Jednak połączenie obaw związanych z imigracją, spadkiem gospodarczym, terroryzmem i jego powiązaniem z radykalizowanymi muzułmanami wytworzyło swego rodzaju wątpliwości, czy Francja jest w stanie przyjąć większą liczbę *uchodźców*;
- W świadomości publicznej istnieje silne powiązanie między krajowym terroryzmem, imigracją i przyjmowaniem *uchodźców*. Odzwierciedla to serię incydentów terrorystycznych we Francji, począwszy od ataków Charlie Hebdo na początku 2015 r. 53% osób zgadza się z tezą, że zbyt niebezpieczne jest wpuszczanie *uchodźców* do Francji, ponieważ istnieje poważne zagrożenie terroryzmem (20% nie zgadza się);
- Ryzyko związane z terroryzmem jest kwestią o dużym znaczeniu społecznym, ponieważ 53% osób uważa to za jeden z trzech najważniejszych problemów we Francji. Problemem o podobnym zasięgu (52% osób) jest problem osób bezrobotnych i braku miejsc pracy, co jako porównanie pokazuje, że ryzyko związane z terroryzmem jest odbierane jako istotnie znaczące dla tego społeczeństwa;
- Pomimo obaw społeczeństwa przed imigracją i integracją, istnieje powszechna obawa przed wzrostem rasizmu i dyskryminacji. 71% osób wyraża z tego tytułu niepokój, z czego 38% "zdecydowany niepokój". Podobnie, 79% osób zgadza się z twierdzeniem, że ekstremizm istnieje we wszystkich religiach (tylko 9 % jest odmiennego zdania);
- Społeczeństwo francuskie uważa, że imigracja znacznie wzrosła w ostatnich latach. 85% osób zgadzało się z tym poglądem (62% twierdziło, że liczba imigrantów wzrosła w wysokim stopniu, a 23% oceniło, że „trochę wzrosła”), tylko 1% osób wyraził pogląd przeciwny. Imigracja była trzecim najczęściej cytowanym problemem (37% respondentów). W rzeczywistości poziom imigracji był we Francji dość stabilny przez ostatnią dekadę;
- W opinii publicznej widoczne jest silne negatywne postrzeżenie wpływu imigracji na Francję. 56% osób uważa, że jego wpływ był negatywny (23 % "bardzo negatywny"), podczas gdy tylko 16% uważa, że był pozytywny (w tym zaledwie 2% "bardzo

pozytywny"). Poglądy te są powiązane z postrzeganą porażką wysiłków integracyjnych zarówno pod względem kulturowym, jak i ekonomicznym. Co więcej, tylko 22% osób zgadza się, że imigranci zazwyczaj starają się zintegrować ze społeczeństwem francuskim; 47 % osób nie zgadza się z tą opinią;

- Postrzeganie islamu jest głównym wyznacznikiem poglądów ludzi na temat *uchodźców*, imigrantów oraz inności w ogóle, we Francji. 38% respondentów zgadza się z twierdzeniem, że islam i społeczeństwo francuskie nie są zgodne (32% osób nie zgadza się z tą opinią, a 25 % nie ma zdania);
- Istnieje relatywnie wysoki poziom zrozumienia różnicy pomiędzy *uchodźcami* a imigrantami (55% osób wyraża opinię, że *uchodźcy* różnią się od imigrantów, ponieważ nie mieli wyboru czy opuścić swój kraj ojczysty, a tylko 17 % osób nie zgadza się z tym twierdzeniem).

Reasumując, Francja naznaczona jest pesymizmem i niepokojem, wynikającym z możliwości przybywania kolejnych *uchodźców*. Odsetek osób oczekujących pogorszenia warunków ekonomicznych przekracza liczbę osób oczekujących poprawy w kraju (aż 58 % osób wyraża pogląd, że gospodarcze skutki *globalizacji* są bardzo negatywne). Istnieje obawa ze strony obywateli przed utratą pracy, zagrożenia terroryzmem - związanym z kontekstem muzułmańskim, wzrostu rasizmu i dyskryminacji (wskutek braku oczekiwanej efektywności prowadzonych działań integracyjnych). Postrzeganie islamu jest głównym wyznacznikiem poglądów ludzi na temat *uchodźców*, imigrantów oraz inności w ogóle. Większość obywateli Francji obawia się skutków *globalizacji*; uważa, że Francja musi zrobić więcej, aby „chronić się przed światem” i obronić swoją tożsamość narodową. Aż 45% obywateli jest zdania, że Francja nie może przyjąć żadnych nowych *uchodźców* i wręcz, powinna zamknąć przed nimi swoje granice.

1.2.7. MIPEX (2015) - POTENCJAŁ I DEFICYT W TWORZENIU PRZESŁANEK DLA ADAPTACJI MIGRANTÓW

Indeks Polityki Integracji Migrantów (MIPEX) jest użytecznym narzędziem, które mierzy polityki mające na celu integrację *migrantów* we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej, Australii, Kanadzie, Islandii, Japonii, Korei Południowej, Nowej Zelandii, Norwegii, Szwajcarii, Turcji i USA. Opracowano 167 wskaźników polityki w celu stworzenia

bogatego, wielowymiarowego obrazu możliwości uczestnictwa *migrantów* w społeczeństwie. Indeks jest narzędziem do oceny i porównania działań rządów na rzecz promowania integracji *migrantów* w analizowanych krajach. W niniejszej pracy, dokonałam przeglądu całościowych raportów dla wszystkich trzech krajów, uwzględnionych w moim badaniach (Polska, Hiszpania, Francja). Wybrałam MIPEX 2015, gdyż kolejne podsumowanie MIPEX-u to już rok 2020 (czyli czas, kiedy badanie właściwe zostało zakończone). Zainteresowanie tematyką uchodźczą oraz zbieranie literatury do pracy doktorskiej rozpoczęło się już od 2015 r., tj. kiedy wystąpił gwałtowny *kryzys uchodźczy* na świecie.

Jedyna, krytyczna uwaga pod adresem miernika jakim jest MIPEX i prowadzonych w jego ramach analiz jest taka, że nie wyodrębnia oddzielonych od siebie, konkretnych kategorii *migrantów*, tj. np. kategorii *uchodźców*, imigrantów czy *migrantów ekonomicznych*. Opisując terminologię uchodźczą, już w zarysie teoretycznym niniejszej pracy zwróciłam uwagę na wielość pojęć definicyjnych, które mają istotne rozróżnienie oraz konsekwencje ich stosowania (np. regulacje prawne, które umożliwiają albo odbierają przywileje w staraniu się o ochronę międzynarodową). Myślę, że wyodrębnienie konkretnego podziału rodzajów *migrantów* wzbogaciłoby w jeszcze większym stopniu to narzędzie i ułatwiło zbieranie oraz analizowanie danych. Opracowane przez ekspertów wnioski w MIPEX uwzględniają różne kategorie *migrantów*, tylko niektóre z nich dotyczą *uchodźców*. Starłam się zebrać wszystkie możliwe, także dodatkowe dane do odniesienia ich do grupy *uchodźców* i uwzględniłam je w poniższych opisach.

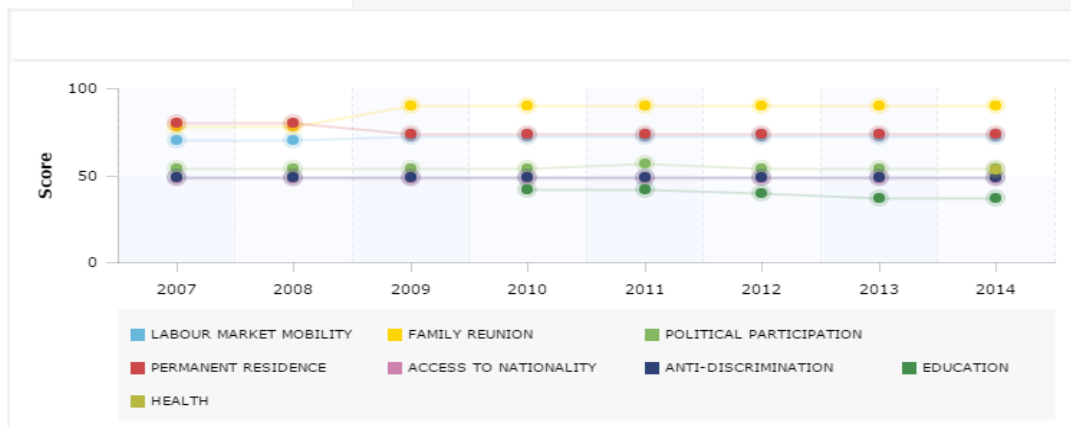
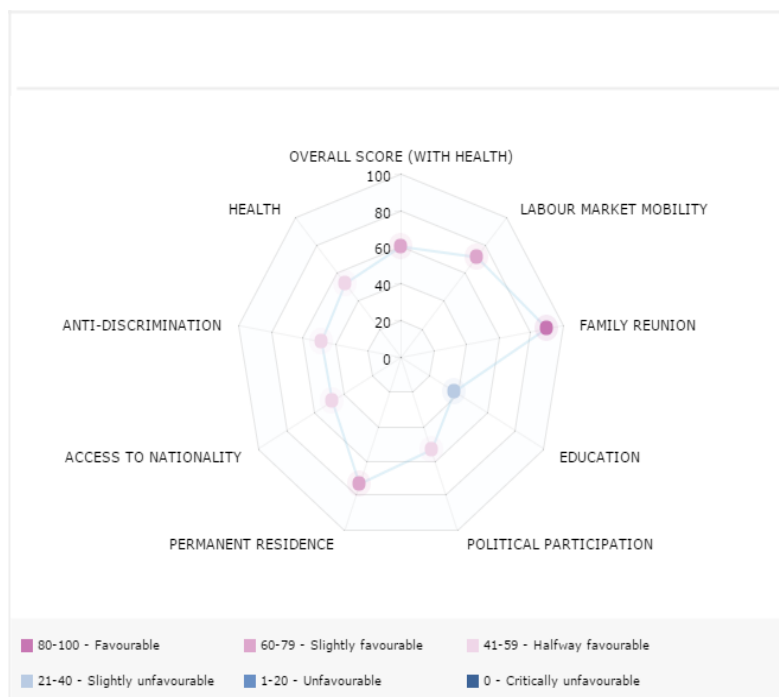
HISZPANIA (SPAIN)

Jako pierwsza informacja na stronie analizy wskaźników MIPEX dla Hiszpanii, widnieje, że to ostatnio **główny kraj docelowy od lat 90-tych XX w.**, z 15% osób urodzonych zagranicą, ale niewielką liczbą osób drugiego pokolenia. Wraz z kryzysem, Hiszpania doświadczyła jednego z największych spadków i najniższych poziomów zatrudnienia w UE. Pomimo kryzysu, postawy społeczne w Hiszpanii są nadal bardzo pozytywne w stosunku do imigrantów (84% obywateli uważa, że legalni imigranci muszą mieć takie same prawa jak obywatele, *Eurobarometr 2012*; za: MIPEX, 2015).

Ranking: 11/ 38 krajów

MIPEX (WYNIK): 60

Mobilność na rynku pracy:	72
Łączenie z rodziną:	90
Edukacja:	37
Zdrowie:	53
Partycypacja polityczna:	54
Stały pobyt:	74
Dostęp do obywatelstwa:	48
Antydyskryminacja:	49

Ryc. 6 Hiszpania – MIPEX (2015)

ZASADY I PROCEDURY

**MOBILNOŚĆ
NA RYNKU PRACY**
Pozycja: **10/38**

**ŁĄCZENIE
Z RODZINĄ**
Pozycja: **1/38**

EDUKACJA
Pozycja: **20/38**

ZDROWIE
Pozycja: **12/38**

**PARTYCYPACJA
POLITYCZNA**
Pozycja: **15/38**

STAŁY POBYT
Pozycja: **3/38**

**DOSTĘP
DO OBYWATELSTWA**
Pozycja: **21/38**

ANTYDYSKRYMINACJA
Pozycja: **29/38**

MOBILNOŚĆ NA RYNKU PRACY

OGÓLNY WNIOSEK: Imigranci spoza UE mają prawo do równego traktowania, ale niewiele więcej w zakresie wsparcia (w przeciwieństwie do grup znajdujących się w trudnej sytuacji w Hiszpanii, tj. dotkniętych kryzysem).

WYMIAR 1: DOSTĘP DO RYNKU PRACY

Obywatele spoza UE, którzy mogą zachować swój status prawny, mają równy dostęp do rynku pracy w Hiszpanii. Równy dostęp do pracy obejmuje zarówno sektor publiczny (państwowy), prywatny, jak i samozatrudnienie (wszystkie sektory korzystają z potencjału tych obywateli). Dzięki ustawie imigracyjnej z 2009 r. małżonkowie i dorosłe dzieci uzyskali takie same możliwości dostępu do legalnej pracy.

WYMIAR 2: DOSTĘP DO OGÓLNEGO WSPARCIA

Obywatele Hiszpanii, jak i spoza UE mają taki sam dostęp do edukacji ogólnej, szkoleń i służb zatrudnienia, jak w innych krajach. Obywatele spoza UE mogą skorzystać również ze stypendiów naukowych. Jedną z potencjalnych przeszkód w ubieganiu się o pracę i uzyskanie stopnia naukowego w Hiszpanii jest bardziej skomplikowana, kosztowna i niepewna procedura uznawania kwalifikacji akademickich oraz zawodowych dla osób spoza UE.

WYMIAR 3: UKIERUNKOWANE WSPARCIE

Imigranci poszukujący pracy są informowani o procedurach uznawania kwalifikacji oraz publicznych służbach zatrudnienia. Te podstawowe informacje są dostępne w większości krajów Europy Zachodniej i oferują usystematyzowane programy językowe, w tym kursy specjalistyczne, w których większą uwagę przywiązuje się do sytuacji młodzieży imigranckiej oraz kobiet.

WYMIAR 4: PRAWA PRACOWNICZE

Wszyscy mieszkańcy Hiszpanii, zgodnie z prawem powinni doświadczać tych samych warunków pracy i dostępu do zasiłków dla bezrobotnych oraz ubezpieczeń społecznych na podstawie tego, co wpłacali na nie jako pracownicy. Plany dobrowolnego powrotu do kraju pochodzenia okazały się nieskuteczne, ponieważ większość bezrobotnych *migrantów* nie widzi swojej przyszłości w tych krajach. Podczas kryzysu niektórzy imigranci doświadczyli opóźnienia w dostępie do świadczeń mieszkaniowych.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy imigranci mają równe prawa i możliwości dostępu do pracy oraz podnoszenia swoich umiejętności?**

Kraj oferuje obywatelom spoza UE równy, prawny dostęp do pracy, ogólnych szkoleń, stypendiów naukowych oraz świadczeń socjalnych. W Hiszpanii, podobnie jak w całej Europie Południowej, istnieje wielka potrzeba utworzenia bardziej ambitnych programów zatrudnienia dla grup szczególnie narażonych na kryzys, w tym imigrantów. Osoby z wyższym wykształceniem są o 50% bardziej narażone na pracę na stanowiskach poniżej swoich kwalifikacji, podczas gdy osoby z niskim wykształceniem są dwukrotnie bardziej narażone na zarobki poniżej ich oczekiwań. Ponadto, nisko wykształcone kobiety spoza UE mają w rzeczywistości o 20% większe szanse na znalezienie pracy niż nisko wykształcone kobiety-obywatelki Hiszpanii.

ŁĄCZENIE Z RODZINĄ

OGÓLNE WNIOSKI: Pomimo kryzysu, polityka imigracyjna w zakresie łączenia z rodziną znajduje się na 1 miejscu wśród 38 badanych krajów. **Hiszpania jest zatem najbardziej „przyjazną rodzinie”**, pomogła wielu imigrantom w Hiszpanii w łączeniu się z dziećmi i współmałżonkami. Hiszpania co roku przyjmuje trzecią co do wielkości liczbę rodzin spoza UE. 67 177 członków rodziny spoza UE ponownie spotkało się w 2013 r., co plasuje Hiszpanię wśród trzech najlepszych krajów w Europie (razem z Włochami i Wielką Brytanią). Ponownie

łącące się rodziny cieszą się bezpiecznymi warunkami oraz równymi prawami do szybkiego i pełnego uczestnictwa w społeczeństwie Hiszpanii.

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

Można ubiegać się o ponowne połączenie ze swoim współmałżonkiem/partnerem i dziećmi, jeśli tylko udowodni się, że kwota na ich utrzymanie będzie wystarczająca. Kwalifikowalność została otwarta także dla partnerów i rozszerzona na dorosłe dzieci w 2009 r. (aby „uznać różnorodność rodziny”).

WYMIAR 2: WARUNKI

Rodziny mogą ponownie połączyć się, gdy będą mieć zapewnione podstawowe mieszkanie i legalny dochód w oparciu o ogólne standardy Hiszpanii dla rodzin. Dochód wnioskodawcy musi wynosić 150% minimalnego dochodu rodziny oraz 50% na każdego, dodatkowego członka rodziny, z uwzględnieniem ostatnich 6 miesięcy, jak i przez następny rok.

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Łączenie rodzin generalnie przebiega w Hiszpanii w ramach bardziej bezpiecznej i opartej na prawach procedury niż w jakimkolwiek innym kraju. Nie ma powodu, aby odrzucać wnioski, które spełniają te same podstawowe warunki życia rodzinnego, jakie mają obywatele Hiszpanii. Procedura jest krótka (trwa 3 miesiące), a uzyskany status jest zapewniony na taki sam okres długości czasu pobytu, jaki ma wnioskodawca.

WYMIAR 4: PRAWA POWIĄZANE

Ponownie zjednoczeni małżonkowie i dorosłe dzieci mogą wykorzystać swój równy dostęp do rynku pracy, aby stać się niezależnymi finansowo i autonomicznymi mieszkańcami. Małżonkowie i dorosłe dzieci mają takie samo prawo do pracy, edukacji/szkoleń, mieszkania i zabezpieczenia społecznego, jak wnioskodawca. Członkowie rodzin są zachęceni do szybkiego uzyskiwania dochodu podstawowego w celu uzyskania autonomicznych zezwoleń. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji chronione są prawem do samodzielnego zezwolenia na pobyt m.in. w przypadku śmierci lub nakazu ochrony za przemoc domową, a po 2 latach pobytu w przypadku rozwodu lub separacji.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Jak często imigranci ponownie łączą się z rodziną?**

Łączenie rodzin spoza UE było nieco częstsze w 2010 i 2011 r. (2,7), a zmniejszyło się w 2012 i 2013 r. Decyzja o ponownym połączeniu rodziny jest podyktowana czynnikami indywidualnymi i ogólnym kontekstem życia, przy czym (prawdopodobnie) głównym czynnikiem, który ma na nią wpływ jest kryzys gospodarczy. Rodziny spoza UE są bardziej

skłonne do ponownego łączenia się w krajach o polityce z wysokim wskaźnikiem łączenia rodzin, sprzyjających włączeniu społecznemu, tj. Hiszpania, inne kraje Europy Południowej, kraje Beneluksu i kraje skandynawskie.

EDUKACJA

OGÓLNY WNIOSEK: Rosnąca liczba uczniów urodzonych zagranicą może legalnie uczęszczać do wszystkich typów szkół we *wspólnotach autonomicznych*. Trudnością w Hiszpanii jest ograniczone wsparcie w nauce języka, nadrabianiu zaległości w nauce lub poznaniu języków i kultur nowoprzybyłych.

WYMIAR 1: DOSTĘP

Wszyscy uczniowie-imigranci mają legalny dostęp do wszystkich typów szkół, ale prawie nie istnieją zasady gwarantujące równy do nich dostęp w praktyce, co jest słabością w Hiszpanii (ale i w większości krajów Europy). Uczniowie nieposiadający dokumentów, przybywający jako nieletni, mają pełny dostęp do szkół na wszystkich poziomach, zgodnie z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego nr 236/2007. Uczniowie-imigranci mogą skorzystać ze specjalnie przygotowanych ofert, aby uniknąć przedwczesnego kończenia okresu nauki szkolnej i otrzymać drugą szansę na nią (rodzaj ofert - w zależności od *wspólnot autonomicznych*). Jest to jednak bardziej utrudnione w przypadku kształcenia zawodowego i praktyk czy też szkolnictwa wyższego.

WYMIAR 2: UKIERUNKOWANIE NA POTRZEBY

Szczególnie wartym odnotowania jest możliwość nauki języków imigrantów. Przykładem są zawarte umowy dwustronne z Marokiem (o nauczaniu języka i kultury arabskiej) oraz z Rumunią i Portugalią. Są one ustanowione na poziomie państwa, na zasadzie dobrowolności korzystania z nich przez każdą ze *wspólnot autonomicznych* w kraju. **Katalonia** korzysta z nich w ramach zdecentralizowanej strategii podejmowania decyzji. Realizatorami takich oddziaływań zazwyczaj są tam różne instytucje pozarządowe i fundacje (określane *klasami komplementarnymi*), z którymi zawiązywane są umowy, np. na nauczanie języków (także ukraińskiego, urdu, chińskiego, berberyjskiego czy rosyjskiego). Większość *wspólnot autonomicznych* posiada systematycznie opracowywane wskazówki oraz zasoby materialne i ludzkie dla dzieci mających trudności z komunikacją i uczniów-imigrantów objętych kształceniem obowiązkowym. Ponadto, zatrudnia się nauczycieli, jako korepetytorów pomagających wyrównać braki w nauce, opracować specjalne materiały do nauki – które to działania mają być dodatkowym źródłem oferowanego wsparcia.

Na poziomie ogólnokrajowym, nauczyciele nie zawsze mają dostęp do szkoleń lub profesjonalnego wsparcia. Jednak wymóg, aby nauczyciele byli wyspecjalizowani i posiadali certyfikaty w zakresie zachowywania standardów w pracy z uczniem cudzoziemskim jest tym, który dominuje w większości *wspólnot autonomicznych*. W Katalonii nauczyciele wraz z uczniami-imigrantami mogą liczyć na wsparcie doradztwa zewnętrznego, zarówno w szkołach podstawowych, jak i średnich. W tym rejonie Hiszpanii, specjalnie przeszkoleni nauczyciele mogą udzielać szkołom zewnętrznego wsparcia w opracowywaniu lub wdrażaniu programów językowych i dbać o stopień ich spójności.

Szkoły mogą wykorzystać także pewne fundusze, aby zapewnić nowym uczniom/ich rodzicom pomoc tłumaczy lub wyposażyć w materiały pisemne (informacyjne) oraz zaoferować podstawowe wsparcie językowe w okresie przejściowym (w oddzielnych lub ogólnodostępnych klasach).

PRZYKŁADOWE WSKAŹNIKI OCENY POLITYKI

- **Zapewnienie możliwości (w szkole lub poza szkołą) poznania kultury uczniów migrujących oraz kraju pochodzenia; Wynik: 50/100**

Nie ma przepisu państwowego w tym zakresie. Niektóre *wspólnoty autonomiczne* postawiły sobie za cel zaoferowanie uczniom migrującym możliwości uczenia się w kulturze kraju ich pochodzenia lub ich rodziców, ale tylko nieliczne zaczęły to wprowadzać w życie, przeznaczając na ten cel fundusze. **Jednymi z aktywnie działających na tym polu są Andaluzyja i Katalonia** (np. program marokański, finansowany przez rząd marokański, ma na celu nie tylko naukę języka arabskiego, ale także zapoznanie uczniów z kulturą tego kraju).

- **Czy system edukacji odpowiada na potrzeby dzieci imigrantów?**

Choć na poziomie ogólnonarodowym wszyscy uczniowie-imigranci mają równy dostęp do systemu edukacji, szkoły jedynie czasami mogą zapewniać im dodatkowe kursy czy wsparcie. Na poziomie *wspólnot autonomicznych* wydaje się to mieć o wiele częściej miejsce. Wszyscy legalnie przebywający imigranci mają także dostęp do edukacji w zakresie szkolnictwa wyższego i szkoleń zawodowych, na takich samych warunkach jak Hiszpanie (w tym dostęp do systemu stypendialnego oraz świadectw ukończenia studiów - Art. 9 *Organic Law 2000*).

Ludzie mogą być mniej skłonni do uczenia się o różnorodnościach kulturowych w szkołach (dot. także społeczeństwa), po wyeliminowaniu „*Edukacji na rzecz obywatelstwa i praw człowieka*” oraz Krajowego Funduszu Integracji.

WYMIAR 3: NOWE MOŻLIWOŚCI

Podobnie jak w większości krajów, większość *wspólnot autonomicznych* w Hiszpanii pomija nowe możliwości uczynienia szkół przestrzenią integracji społecznej. Niewiele programów ma na celu zróżnicowanie szkół, integrację nauczycieli różnorodnych kulturowo lub dotarcie do rodziców i odpowiedź na ich potrzeby. Aby promować dwukierunkowy proces integracji potrzebna jest nauka języków oraz kultur dla samych imigrantów, jak i dla uczniów ze szkół w Hiszpanii.

Codzienne życie w szkole można dostosować do potrzeb kulturowych lub religijnych, aby uniknąć *wykluczenia* uczniów. Takie adaptacje mogą obejmować jedno lub kilka z następujących: zmiany w istniejącym szkolnym planie zajęć i świątach religijnych, inne działania (zasady ubioru w szkole, zróżnicowane *menu* żywieniowe). Prawo pozwala na dostosowania zarówno na poziomie lokalnym, jak i szkolnym. Adaptacja w szkołach w Hiszpanii odbywa się głównie w obszarach żywieniowych (np. nieserwowanie wieprzowiny w *menu* szkolnym) i w zasadach ubioru (np. możliwość noszenia *hijabu*). Organizowane są również zajęcia, podczas których uczniowie innej narodowości niż hiszpańska, mogą porozmawiać z resztą uczniów o zwyczajach swojego kraju pochodzenia.

WYMIAR 4: EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA

Na poziomie kraju, uczniowie nie korzystają już z tak przychylnego podejścia do edukacji międzykulturowej w szkołach, jak wcześniej. Ograniczenia w finansowaniu oświaty spowodowały, że kurs „*Edukacja na rzecz obywatelstwa i praw człowieka*” został zniesiony w 2012 r. ustawą LOMCE, choć jego idea wciąż jest podtrzymywana w kilku społecznościach lokalnych i w niektórych *wspólnotach autonomicznych*.

Choć MIPEX (2015) wskazuje na ogólny brak możliwości promowania różnorodności kulturowej w Hiszpanii po likwidacji w 2012 r. Narodowego Funduszu Integracji, to jednak niektóre samorządy lokalne i *wspólnoty autonomiczne* wciąż rozwijają programy edukacji o różnorodności, np. **rząd Katalonii** wprowadził umowę o imigracji, której celem jest „promowanie współistnienia w pluralistycznym społeczeństwie, które pokazuje swoją różnorodność kulturową” oraz dostosowanie usług publicznych do pluralizmu. Utworzono także *Porozumienia o imigracji obywatelskiej* w celu wspierania integracji imigrantów w pluralistycznym społeczeństwie (SIRIUS. Migrant Education, 2013). W Katalonii także samorząd lokalny wydał przewodnik, który ma pomóc w radzeniu sobie z różnorodnością religijną w szkołach. Tamtejszy Dział Edukacji zamieszcza na swojej stronie internetowej informacje o ciekawych doświadczeniach z nauczania o różnorodności w szkołach

(www.xtec.cat/web/projectes). Treści adresowane są do dzieci cygańskich, program istnieje pod oficjalną nazwą „*School promotion of the Gypsy people*”.

Ponadto, w odniesieniu do *uchodźców* i osób ubiegających się o azyl, **kataloński oddział UNHCR** realizuje programy uwrażliwiające ludność na sytuację *uchodźców* (Issa, Ordone Olabarieta, Hollingworth i Severiens, 2013).

Niektóre szkoły mają swobodę w zakresie promowania różnorodności kulturowej w ramach programu nauczania, jak i podjęły takie działania. Jedną ze szkół publicznych w Madrycie, w której prawie wszyscy uczniowie są *migrantami*, skorzystała z oferowanej przez rząd regionalny możliwości przekształcenia się w szkołę dwujęzyczną, aby przyciągnąć uczniów niebędących *migrantami* (wskaźnik w raporcie: „Środki promujące integrację społeczną”).

Niektóre *wspólnoty autonomiczne*, tj. Katalonia i Madryt, mają dostępne specjalne programy dla rodziców i szkół (ich wzajemnej współpracy) (wskaźnik w raporcie: „Środki wspierające rodziców i społeczności migrantów w edukacji ich dzieci”).

ZDROWIE

OGÓLNY WNIOSEK: Od 2012 r. ogólnie więcej przeszkód prawnych i administracyjnych w opiece zdrowotnej dla pacjentów-*migrantów* w Hiszpanii. Jednak osoby ubiegające się o azyl mają pełny dostęp do systemu opieki zdrowotnej, są także zwolnione z płatności systemu ubezpieczeń społecznych (który płacą obywatele). Ważną rolę w systemie opieki zdrowotnej pełnią *mediatorzy kulturowi*. Chociaż rząd nie gwarantuje im zatrudnienia, czasami są zatrudniani przez radę miejską (na głównych obszarach migracyjnych), m.in. są wysoce obecni **w Katalonii**. W Katalonii oferowane są także usługi tłumaczeniowe (aż w 57 językach świata – sektor medyczny). Rząd Katalonii opublikował wyraźny plan działania w zakresie zdrowia *migrantów*.

WYMIAR 1: UPRAWNIENIA

Przed dekretem królewskim z mocą ustawy 16/2012 wszyscy mieszkańcy, niezależnie od ich statusu administracyjnego, mieli równy dostęp do krajowego systemu opieki zdrowotnej na mocy ustaw 4/2000 i 2/2009. Nieudokumentowani *migranci* nie są uprawnieni do opieki zdrowotnej i są zobowiązani do samodzielnego płacenia za nią, z kilkoma wyjątkami (np. nieletni, kobiety w ciąży, nagłe przypadki medyczne). **Osoby ubiegające się o azyl mają pełny dostęp do systemu opieki zdrowotnej.**

W wyniku dekretu z mocą ustawy 16/2012 niektóre władze regionalne wprowadziły dodatkowe wymogi dotyczące podania miejsca zamieszkania (aby zapobiec „turystyce

zdrowotnej”), co skutkuje nierównymi uprawnieniami w Hiszpanii, przy czym **bezpłatna, powszechna opieka zdrowotna jest utrzymywana w sześciu regionach**, np. w Andaluzji i w **Katalonii**.

PRZYKŁADOWE WSKAŹNIKI OCENY POLITYKI

- **Uprawnienia zdrowotne dla osób ubiegających się o azyl; WYNIK: 100/100**

Osoby ubiegające się o azyl mają pełny dostęp do systemu opieki zdrowotnej. Biorąc pod uwagę ich status jako *grupy wrażliwej*, nie wymaga się od nich także ubezpieczenia społecznego. Osoby ubiegające się o azyl otrzymują „świadectwo zdrowia” (zamiast karty zdrowia), co umożliwia im dostęp do systemu opieki zdrowia publicznego i cieszą się takimi samymi prawami, jak każdy inny obywatel. Niemniej jednak, istnieją pewne problemy z dokumentacją i statusem tych osób. Istnieją trzy różne etapy w przygotowaniu dokumentacji osób ubiegających się o azyl:

- (1) Złożenie wniosku państwowego;
- (2) Tymczasowa legitymacja osób ubiegających się o azyl
- (3) Dowód tożsamości osoby ubiegającej się o azyl.

Pomoc zdrowotna powinna być udzielana od pierwszego etapu. Jednak administracja ośrodków zdrowia nierzadko nie uznaje statusu ubiegających się o azyl aż do osiągnięcia etapu III. W tym sensie, raport rekomenduje konieczność przeprowadzania efektywnych szkoleń dla pracowników administracji w organizacjach opieki zdrowotnej, na temat różnego statusu prawnego wśród imigrantów, osób ubiegających się o azyl, *uchodźców*, osób poszukujących ochrony uzupełniającej, *bezpaństwowców* itp. W Hiszpanii wiele osób przesiedlonych, które mogłyby ubiegać się o azyl, decyduje się pozostać nielegalnymi *migrantami*. Dzieje się tak, ponieważ, jak przewiduje rozporządzenie Dublin II, osoby, które nielegalnie przekraczają granicę państwa członkowskiego, muszą pozostać w kraju, w którym ubiegają się o azyl dopóki ich wnioski nie zostaną rozpatrzone.

- **Uprawnienia zdrowotne dla legalnych *migrantów*; WYNIK: 83/100**

W Hiszpanii *migranci* są objęci tym samym systemem opieki medycznej, co obywatele. Jedynym wymogiem dostępu do tego systemu jest przynależność do systemu zabezpieczenia społecznego (dekret królewski z mocą ustawy 16/2012). 17 autonomicznych regionów Hiszpanii opracowało własną politykę zdrowotną. Regiony te nabyły ważne kompetencje zdrowotne, które pozwalają im ominąć stosowanie dekretu królewskiego (*de Reforma de la Ley Orgánica 4/2000*, z dnia 11 stycznia) z mocą ustawy 16/2012. W związku z tym, niektóre regiony wdrożyły alternatywne polityki, aby opieka zdrowotna pozostała uniwersalna i bezpłatna dla wszystkich, w tym dla *migrantów* nieposiadających dokumentów, niezależnie od

ich statusu administracyjnego. Taka sytuacja zaowocowała różnymi, sprzecznymi modelami uprawnień do opieki zdrowotnej w Hiszpanii (w zależności od regionów). W związku z tym, w niektórych regionach, tj. Katalonia czy Andaluzja, nieudokumentowani *migranci* mają prawo do bezpłatnej i powszechnej opieki zdrowotnej. Jest to o tyle istotne, że właśnie Katalonia i Andaluzja są obszarami zamieszkanymi przez dużą populację *migrantów*. Rząd Katalonii, za pośrednictwem CatSalut, gwarantuje dostęp do opieki zdrowotnej. Zgodnie z wytycznymi 10/2012 nielegalni *migranci* mają dostęp do CatSalut, o ile mogą wykazać, że ich dochód jest poniżej minimalnego dochodu integracyjnego i są zarejestrowani w Katalonii od co najmniej 3 miesięcy. Zgodnie z ustawą organiczną 4/2000, zmodyfikowaną przez ustawę organiczną 2/2009, imigranci nieposiadający dokumentów, którzy mieszkają w ośrodkach (tj. Ośrodki Recepcji dla Migrantów – CIE, Ośrodki Tymczasowego Pobytu – CETI i Ośrodki Pomocy dla Uchodźców – CAR) są uprawnieni do opieki zdrowotnej i pomocy społecznej. Wysoki poziom wrażliwości organizacji pozarządowych wykorzystuje wszelkie dostępne środki w taki sposób, aby zaspokoić potrzeby osób ubiegających się o pomoc, niezależnie od ich kraju pochodzenia i statusu prawnego (nawet jeśli wiąże się to z wykorzystywaniem luk prawnych, a nawet łamaniem prawa lub regulacji rządowych).

Większość kampanii edukacyjnych i promocyjnych dotyczących zdrowia w Hiszpanii jest prowadzonych przez organizacje pozarządowe, które mogą być współfinansowane przez rząd. Organizacje te dostosowują metodę rozpowszechniania i treść swoich programów, aby skuteczniej docierać do *migrantów*. Kampanie dotyczące ciąży, palenia papierosów, itp. opracowane są w kilku językach i dostępne na stronach internetowych, np. *Generalitat de Catalunya*. Informacje dla *migrantów* o uprawnieniach i korzystaniu ze świadczeń zdrowotnych dostępne są także w różnych językach obcych.

Ważną rolę w systemie opieki zdrowotnej pełnią także *mediatorzy kulturowi*. Zwykle są nimi osoby z organizacji pozarządowych (ale mogą nimi być też pracownicy socjalni), którzy opracowują programy mediacji międzykulturowych. Przykładem takiego programu jest „Mediación intercultural en el ámbito de salud”, który jest realizowany przez stowarzyszenie Cooperación y Desarrollo con el Norte de África (CODENAF). Jeśli chodzi o prowadzoną politykę, należy zauważyć, że w Katalonii rząd regionalny uchwalił dyrektora planu de Inmigración, który opracował model mediacji, szkoląc i zatrudniając *mediatorów międzykulturowych* dla służby zdrowia. Łącznie przeszkolono 101 mediatorów, a ponad 150 pracowało dotąd w publicznej służbie zdrowia. Mediatorzy oferują usługi w zakresie wiedzy o kulturach kraju, jak i językowe. Realizują również programy profilaktyczne oraz promocyjne we współpracy m.in. z ośrodkami podstawowej opieki zdrowotnej.

Usługi tłumaczenia ustnego (telefoniczna usługa tłumaczeń) są dostępne w niektórych organizacjach w ramach Narodowego Systemu Opieki Zdrowotnej i są bezpłatne. W niektórych regionach, tj. Katalonia (CatSalut Respon) oferowane są usługi tłumaczeniowe aż w 57 językach świata. W Katalonii działa również program „Universal Doctor Speaker: Medicina de Familia en 9 idiomas”, który zapewnia tłumaczenie *online* na 9 różnych języków. Inni świadczeniodawcy informują, że używają aplikacji tłumaczących w swoich smartfonach, aby pomóc komunikować się z pacjentami. Często dodatkowym wsparciem jest też rodzina lub przyjaciele *migranta*, którzy pomagają w interpretacji tłumaczeń.

Niektóre hiszpańskie szpitale należą do europejskiej sieci Szpitali Przyjaznych Migrantom. Ponadto, w niektórych regionach istnieją wytyczne dla usług zdrowotnych dotyczące konieczności uwzględniania indywidualnych cech pacjentów i zachowania równości - obejmują zarządzanie różnorodnością: „poprawa opieki zdrowotnej i pomocy społecznej dla *migrantów* oraz zapewnienie pracownikom służby zdrowia niezbędnych narzędzi do wykrywania konfliktów i zapobiegania im, a także do poprawy międzykulturowej komunikacji zawodowej”.

W Hiszpanii, szkolenie personelu w świadczeniu usług odpowiadających potrzebom *migrantów* nie jest obowiązkową częścią podstawowego kształcenia zawodowego ani doskonalenia zawodowego w miejscu pracy. Istnieją jednak pewne inicjatywy, które próbują wzbudzić wrażliwość na rozwój kompetencji kulturowych. Hiszpania dołączyła do projektu „Nauczyciele kompetentni kulturowo i edukacja medyczna” (C2ME). Jednocześnie, istnieją programy studiów magisterskich, tj. Master en Migraciones Internacionales y Salud: Modelos y Estrategias de Intervención (Universidad de Sevilla) lub Master Oficial en Migraciones (Universidad del País Vasco). Istnieją także podręczniki (tj. „Podręcznik opieki nad imigrantami”) tworzone przez organizacje społeczne; chociaż są one dostępne dla wszystkich pracowników służby zdrowia, wielu z nich nie wie, że istnieją lub z nich nie korzysta. Ponadto, niektóre organizacje pozarządowe i stowarzyszenia oferują programy szkoleniowe, które uwzględniają potrzeby osób migrujących, np. kurs La Caixa skierowany do pracowników służby zdrowia. Inne kursy to m.in.: „Mediación Intercultural en el ámbito de la salud”, „Programa de capacitación en comunicación social a profesionales y voluntarios de entidades no lucrativas que trabajan con personas inmigrantes”. W samych procedurach diagnostycznych (sektor medyczny) bierze się pod uwagę tło społeczno-kulturowe *migranta*. Dokonują tego głównie pracownicy socjalni i pielęgniarki. W Katalonii, w „Protocolo de atención al niño sano” znajduje się sekcja poświęcona dzieciom *migrantów*. Wreszcie, „Protocolo de atención

a la mujer embarazada” oraz „Protocolo de violencia machista” zostały również przystosowane dla populacji *migrantów*.

Dostęp do danych zdrowotnych (informacje zdrowotne) jest inny w każdym regionie Hiszpanii. Na poziomie krajowym nie ma ujednoliconego systemu dostępu do nich. W każdym regionie kraju, a nawet w każdym ośrodku zdrowia, stosuje się różne metody zbierania danych. Poza tym różne regiony – każdy z własnym systemem – nie udostępniają danych innym regionom, ze względu na przepisy dotyczące ochrony danych osobowych (ustawa organiczna 15/1999). Na poziomie regionalnym istnieją również organy, które promują badania nad zdrowiem *migrantów*. Istnieje także krajowa strategia dotycząca równości w zdrowiu.

W październiku 2008 r. Dyrekcja Generalna Zdrowia Publicznego i Zewnętrznego powołała krajową komisję do zmniejszania *nierówności społecznych* w kwestiach zdrowotnych w Hiszpanii. W maju 2010 r. komisja zakończyła raport zawierający wszystkie zalecenia dotyczące polityk strategicznych, które należy opracować z różnych obszarów i szczebli administracji publicznej w celu zmniejszenia nierówności. Ministerstwo nadało priorytet zestawowi dziewięciu działań, zgrupowanych w czterech głównych obszarach: (1) rozwój systemów informacji na temat *równości* w zdrowiu w celu kierowania polityką publiczną; (2) promocja i rozwój wiedzy oraz narzędzi międzysektorowych w celu wdrożenia koncepcji „zdrowia i sprawiedliwości we wszystkich politykach”; (3) opracowanie międzysektorowego planu wsparcia zdrowia dzieci i nieletnich w celu promowania równych szans dla wszystkich dzieci, niezależnie od ich środowiska rodzicielskiego; (4) opracowanie planu widoczności politycznej strategii *równości* w zdrowiu. Rząd kataloński zatwierdził podejście międzysektorowej polityki zdrowotnej, plan zwany Międzyministerialnym Planem Zdrowia Publicznego (PINSAP), utworzony na mocy ustawy 18/2009 z 22 października o zdrowiu publicznym w zakresie uwarunkowań zdrowia populacji, która potrzebuje podejścia „zdrowie we wszystkich politykach”. Cel tego planu to, aby wszystkie sektory rządu, i jego podmioty oraz społeczeństwo, czerpało korzyści z wpływu na zdrowie i *dobrostan* ludności Katalonii; tzw. „wspólny wkład” w tworzenie polityk zdrowia publicznego oraz rozwijanie inicjatyw mających na celu promocję i ochronę zdrowia (zwłaszcza najsłabszych grup społecznych). Zdrowie *migrantów* lub mniejszości etnicznych jest priorytetem we wszystkich organizacjach świadczących usługi medyczne i w ośrodkach zdrowia (podejście „zintegrowane” vs „kategoryczne”). Istnieje inicjatywa udziału niektórych ośrodków zdrowia w projekcie opracowania standardów *równości* w opiece zdrowotnej dla *migrantów* oraz innych *grup wrażliwych*. Grupa Zadaniowa ds. Opieki Zdrowotnej, Przyjaznej Migrantom i Kompetentnej Kulturowo obejmowała 12 krajów europejskich zaangażowanych w rozwój modeli dobrych

praktyk w zakresie promocji zdrowia, świadomości zdrowotnej *migrantów* oraz poprawy usług szpitalnych. Na poziomie krajowym, Strategiczny Plan Obywatelstwa i Integracji 2011-2014, Krajowego Departamentu Imigracji i Emigracji, zawiera szczegółowy plan interwencji w zakresie zdrowia³, który jest kontynuacją Planu Strategicznego 2007- 2010. Plan miał na celu zintegrowanie różnych perspektyw w podejściu do promocji zdrowia, społeczności i zapobiegania chorobom oraz włączenie narzędzi i instrumentów interwencji społecznej, skoncentrowanych na potrzebach oraz problemach społeczności. Utworzono programy mediacji zdrowotnej, zarządzanie różnorodnością w zdrowiu czy też zaprojektowano szkolenia w zakresie rozwijania kompetencji międzykulturowych pracowników służby zdrowia. **Rząd Katalonii opublikował wyraźny plan działania w zakresie zdrowia *migrantów*.** Dyrektorski Plan Migracji został zatwierdzony dekretem 40/2006 z dnia 14 marca w sprawie zdrowia *migrantów*, był aktywny od 2006 r. do 2011 r. i uchylony dekretem 330/2011 z dnia 3 maja. Plan ten miał na celu określenie wytycznych do promowania, planowania, koordynowania i oceny działań Ministerstwa Zdrowia w zakresie przyjmowania *migrantów*, mediacji oraz prowadzenia szkoleń dla specjalistów. Skupiał się także na poprawie stanu zdrowia *migrantów* poprzez zdefiniowanie modelu pomocy i usług, które umożliwią katalońskiemu systemowi opieki zdrowotnej radzenie sobie z migracją. W 2011 r. Agencja Zdrowia Publicznego w Katalonii wdrożyła nowy Program Migracji i Zdrowia, który opracował konkretne działania, tj. a) *projekt mediacji zdrowotnej w Katalonii* w celu zmniejszenia niekorzystnej sytuacji *migrantów* w dostępie do usług zdrowotnych; b) *plan przyjmowania* obejmujący szereg programów i działań ułatwiających integrację; c) *usługę tłumaczenia telefonicznego* (CatSalut Respon) dla profesjonalistów z ośrodków zdrowia i organizacji oraz d) *plan szkoleń dla specjalistów* w celu doskonalenia ich umiejętności osobistych w kontaktach z *migrantami*.

W Katalonii istnieje kilka ogólnych i szczegółowych protokołów opracowanych przez rząd z udziałem zaangażowanych grup i organizacji *migrantów*: (a) *Przewodnik z zaleceniami dotyczącymi porad żywieniowych w środowiskach zróżnicowanych kulturowo*; (b) *Okaleczanie żeńskich narządów płciowych. Zapobieganie i kontrola*; (c) *Protokół działania dotyczący kontroli i zapobiegania gruźlicy u imigrantów*.

---

³ http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/doc1_23287_329315131.pdf

WYMIAR 2: ZASADY DOSTĘPU

Nierównomierne wdrażanie ustawy z 2012 r. spowodowało trudności w dostarczaniu usługodawcom i pracownikom służby zdrowia informacji na temat uprawnień *migrantów* nieudokumentowanych do opieki. Zgodnie z przepisami 1999/2000 pracownicy służby zdrowia nie mogą być karani za leczenie nielegalnych *migrantów* ani zmuszani do ich zgłaszania. Finansowane przez rząd programy organizacji pozarządowych informują wszystkie kategorie *migrantów* za pomocą różnych metod i języków o ich uprawnieniach, tj. możliwości korzystania z usług zdrowotnych. Edukacja zdrowotna oraz promocja zdrowia są realizowane w ten sam sposób. *Mediatorzy kulturowi* są zapewniani w ograniczonym zakresie i na zasadzie *ad hoc*, często poprzez organizacje pozarządowe otrzymujące wsparcie rządowe.

WYMIAR 3: RESPANSYWNE USŁUGI

Pracownicy służby zdrowia dążą do zagwarantowania równego traktowania pacjentów-*migrantów*, zaczęli odpowiadać na ich specyficzne potrzeby zdrowotne. Niektóre organizacje zajmujące się ochroną zdrowia pomagają w pokonywaniu barier językowych, zapewniając bezpłatne usługi tłumaczeniowe (przez telefon, aplikację lub tłumaczenia *online*). Szkolenia i narzędzia międzykulturowe (np. *Podręcznik opieki nad imigrantami*) są coraz powszechniej dostępne. Procedury diagnostyczne starają się być dostosowywane w celu uwzględnienia społeczno-kulturowego pochodzenia pacjenta. Istnieją standardy i wytyczne dotyczące reagowania na różnorodność kulturową, ale głównie na zasadzie *ad hoc*. W niektórych regionach pacjenci-*migranci* o szczególnych potrzebach zdrowotnych mogą skorzystać z ukierunkowanych kampanii oraz programów informacyjnych.

Ogólnie rzecz biorąc, nie ma jednolitego systemu rozpowszechniania informacji dla *migrantów*, który by został ustanowiony instytucjonalnie. Niemniej jednak, istnieją pewne regionalne plany w tym zakresie. Rozpowszechnianie informacji jest na ogół prowadzone przez stowarzyszenia oraz organizacje pozarządowe. Ponieważ wiele z nich jest dofinansowanych przez rząd, można to uznać za strategię jednokierunkową.

Ogólne informacje dla *migrantów* w Hiszpanii dotyczące uprawnień i korzystania ze świadczeń zdrowotnych są dostępne w więcej niż dwóch językach obcych i obejmują m.in.: strony internetowe, broszury w miejscach publicznych, „punkty kompleksowej obsługi”, zajęcia indywidualne.

W Katalonii, plan dotyczący imigrantów, który został przeprowadzony w latach 2005-2014, wśród swoich celów uwzględnił dodatkowo tłumaczenie filmów wideo (zawierających informacje związane z uprawnieniami i opieką zdrowotną), a pracownicy służby zdrowia oraz *mediatorzy kulturowi* zostali wytypowani do udostępniania tych płyt DVD. Płyty były również

dostępne na stronie *Generalitat de Catalunya* w Canal Salut i zostały przetłumaczone na 10 różnych języków. W Katalonii działają również strony internetowe w różnych językach (np. strona *Generalitat de Catalunya*, na której znajdują się informacje o korzystaniu ze świadczeń zdrowotnych i powiązanych kwestiach ze zdrowiem w 11 językach).

WYMIAR 4: MECHANIZMY ZMIANY

Polityka zdrowotna oraz integracyjna w Hiszpanii dysponuje infrastrukturą umożliwiającą wdrażanie skuteczniejszych środków na rzecz ochrony zdrowia *migrantów* (niż w innych krajach). Strategie krajowe oraz regionalne podjęły zobowiązania dotyczące polityki *równości* w zdrowiu i integracji, w tym zwrócenia uwagi na promocję zdrowia *migrantów*, mediacje, zarządzanie różnorodnością i szkolenia międzykulturowe. Choć Hiszpania ma oparty na podatkach krajowy system opieki zdrowotnej, istnieje znaczna regionalna decentralizacja kształtowania polityki zdrowotnej i niewielka centralna koordynacja wysiłków na rzecz zdrowia *migrantów*.

PARTYCYPACJA POLITYCZNA

OGÓLNY WNIOSEK: Imigranci mogą być bardziej skłonni do udziału w życiu politycznym, omijając jego oficjalne kanały (biorąc pod uwagę niespójną politykę Hiszpanii w zakresie praw wyborczych i procesów *naturalizacji*, ograniczone organy konsultacyjne, finansowanie oraz kampanie informacyjne).

WYMIAR 1: PRAWA WYBORCZE

Hiszpania jest jednym z wiodących krajów pod względem partycypacji politycznej, ale osłabionym poprzez system głosowania opartym na wzajemności. O prawa wyborcze walczy się od dawna, z trudem się je zdobywa, ale są trwałe w czasie i z lokalnym prawem do głosowania w 20 innych krajach niż Hiszpania oraz kandydowania w wyborach w 13 innych państwach.

WYMIAR 2: WOLNOŚCI POLITYCZNE

Imigranci spoza UE mogą aktywnie uczestniczyć we wszystkich partiach politycznych i stowarzyszeniach w Hiszpanii. Trybunał Konstytucyjny Hiszpanii potwierdził (236/2007), że wszyscy mieszkańcy, niezależnie od statusu administracyjnego, mają prawo do zrzeszania się, zgromadzeń i demonstracji.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy imigranci mają porównywalne prawa i możliwości uczestniczenia w życiu politycznym?**

Długo osiedleni imigranci spoza UE mają takie samo prawo uczestnictwa w życiu politycznym, jak obywatele Hiszpanii. Lokalne prawa wyborcze w Hiszpanii mogą być słabsze, ponieważ możliwość głosowania obywateli spoza UE nie zależy od ich poziomu integracji ze społecznością, ale od podpisanych umów o wzajemnej współpracy z krajami ich pochodzenia.

Istnieją organy konsultacyjne na szczeblu regionalnym, które kopiują model Forum Narodowego, np. w Katalonii znajduje się *Taula de Ciutadania i Immigració*. Ich skład ma za zadanie szanować różnorodność społeczeństwa katalońskiego; muszą w nim uczestniczyć najistotniejsze organizacje społeczne i osoby obcego pochodzenia. Osoby reprezentujące departamenty *autonomicznego* rządu katalońskiego lub inne organy administracji publicznej, a także podmioty publiczne i prywatne związane z imigracją oraz powrotami, są wymienne i różne, w zależności od omawianych tematów. W społeczeństwie katalońskim respektowana jest różnorodność, co oznacza m.in. równe zaangażowanie ze względu na płeć (partycypacja w organie konsultacyjnym zarówno przez kobiety, jak i mężczyzn, przy minimalnym udziale 40% każdej z płci).

WYMIAR 3: ORGANY DORADCZE

Różne organy konsultacyjne w Hiszpanii (np. Forum Hiszpanii ds. Integracji Społecznej od 2006 r.) mają silne uprawnienia do sporządzania własnych raportów i zaleceń. Jednak przedstawiciele imigrantów nie prowadzą ich ani nie są bezpośrednio wybierani na te fora. Rola tych forów w kształtowaniu polityki jest słabsza niż w starszych, demokratycznych organach europejskich, które opierają się na doświadczonych liderach społeczności.

WYMIAR 4: ZASADY WDRAŻANIA

Imigranci mogą uzyskać raczej ograniczone informacje i wsparcie w celu promowania ich aktywności obywatelskiej. Imigranci posiadający prawo do głosowania mogą dowiedzieć się odnośnie tego, jak zarejestrować się, poprzez kampanie prowadzone *ad hoc* przez Biuro Spisu Wyborców (ECO) podczas wyborów w 2011 i 2015 r. Niektóre stowarzyszenia imigrantów otrzymują finansowanie w zależności od władz lokalnych i *wspólnot autonomicznych*.

STAŁY POBYT

OGÓLNY WNIOSEK: Hiszpania została uznana jako „nowy” kraj imigracji, większość obywateli spoza UE osiedla się w niej od ponad 5 lat i staje rezydentami długoterminowymi

(integracyjna ścieżka Hiszpanii), z wieloma potencjalnymi korzyściami dla ich mobilności społecznej i geograficznej.

Szacuje się, że 87% obywateli płci męskiej i żeńskiej spoza UE mieszkało w Hiszpanii przez ponad 5 wymaganych lat, aby zakwalifikować się do stałego pobytu, zgodnie z szacunkami 2011/2. Jest to jeden z najwyższych wskaźników długoterminowych pobytów obywateli spoza UE w Europie. Liczba kobiet i mężczyzn z długim stażem zamieszkania jest dość porównywalna (85% vs 88%).

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

Studenci zagraniczni mają większe szanse na pobyt długoterminowy w UE. Podążając za trendami, Hiszpania stworzyła równe szanse osiedlenia się byłym studentom przeszkolonym pod kątem rynku pracy.

WYMIAR 2: WARUNKI

Imigranci w Hiszpanii korzystają ze stosunkowo jasnych i sprawiedliwych wymogów, aby zostać rezydentami długoterminowymi, pomimo surowszego wymogu dotyczącego dochodów z 2009 r. Wnioskodawcy muszą uiścić symboliczną opłatę i wykazać dochód zbliżony do poziomu pomocy społecznej, ale bez wliczania korzystania z pomocy społecznej. Szacuje się, że w 2013 r. 60% obywateli spoza UE mieszkało w Hiszpanii jako stali rezydenci. Ten odsetek mieszkańców silnie odzwierciedla zarówno chęć stałego miejsca zamieszkania w Hiszpanii, jak i politykę dotyczącą obywatelstwa.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy rezydenci długoterminowi mają takie samo prawo do pobytu i prawa społeczno-ekonomiczne (np. jak obywatele UE)? ; WYNIK: 100/100 (TAK)**
  - Mają dostęp do zatrudnienia (z wyjątkiem działalności polegającej na sprawowaniu władzy publicznej), samozatrudnienia i innej działalności gospodarczej oraz do takich samych warunków pracy;
  - Mają dostęp do zabezpieczeń społecznych (zasilek dla bezrobotnych, emerytura, renta inwalidzka, urlop macierzyński, świadczenia rodzinne, pomoc społeczna);
  - Mają dostęp do mieszkań (mieszkania komunalne/socjalne, udział w programach finansowania mieszkań, itp.).

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Imigranci, którzy zostają rezydentami długoterminowymi, mogą być stosunkowo bezpieczni w swoim statusie w Hiszpanii, zajmując 5 miejsce. Po zapewnieniu sobie dochodów i 5-letniego pobytu przez rezydentów spoza UE procedura jest krótka i prosta. Ich zezwolenie jest stałe i odnawiane tak długo, jak długo płacone są podatki.

WYMIAR 4: PRAWA POWIĄZANE

Stali rezydenci i obywatele Hiszpanii mogą pracować, uczyć się i mieszkać razem z takimi samymi prawami socjalnymi i ekonomicznymi, jak w innych krajach.

DOSTĘP DO OBYWATELSTWA

OGÓLNY WNIOSEK: Jaśniejsza ścieżka do obywatelstwa dla wszystkich doprowadziłaby do wyższych i bardziej sprawiedliwych wskaźników *naturalizacji*, odzwierciedlających realia integracji Hiszpanii.

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

W przypadku grup uprzywilejowanych czas oczekiwania wynosi 1 rok dla małżonków i dzieci urodzonych w Hiszpanii, 2 lata dla obywateli krajów z historycznymi powiązaniem i 5 lat dla *uchodźców*.

WYMIAR 2: WARUNKI

Wymagania, aby zostać obywatelami Hiszpanii są raczej niekorzystne dla uznania rzeczywistych wysiłków integracyjnych imigrantów, zwłaszcza biorąc pod uwagę kontekst społeczny i gospodarczy Hiszpanii. Chociaż procedura jest bezpłatna, kryteria mogą być zbyt niejasne i obszerne, aby wielu zwykłych imigrantów mogło je przejść. Od czasów ustawy o reformie imigracyjnej z 2009 r. wnioskodawcy mogą zwrócić się do sędziego o wzięcie pod uwagę ich raportu integracyjnego ze *wspólnoty autonomicznej*, ale nie jest to wiążące.

Ogólnie rzecz biorąc, nie ma (federalnych), finansowanych przez państwo działań mających na celu przygotowanie się do testu/kontroli *naturalizacyjnej*. Jednak ogólne kursy integracyjne mogą pomóc w przygotowaniu się do egzaminu. Takie kursy istnieją w wielu gminach i niektórych *wspólnotach autonomicznych*, tj. Katalonia.

Państwo hiszpańskie (federalne) nie finansuje ogólnych kursów językowych dla imigrantów, chociaż istnieją pewne z nich, które podlegają finansowaniu (*Instituto Cervantes*, *Escuela Oficial de Idiomas* lub uniwersytety), ale głównie kursy języka hiszpańskiego są prowadzone przez niektóre *wspólnoty autonomiczne*, wiele lokalnych gmin, a przede wszystkim przez organizacje pozarządowe i stowarzyszenia. Katalonia oferuje kursy języka katalońskiego za darmo lub za niewielką opłatą.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Jak łatwo imigranci mogą stać się obywatelami?**

Rząd Hiszpanii zdaje sobie sprawę z potrzeby przyspieszenia nieelastycznej procedury, jak i podjął ogromny wysiłek, aby usunąć zaległości w postaci ponad 450 000 wniosków w ramach „Intensywnego planu *naturalizacji*” z 2012 r. W tym samym roku 92 719 obywateli

spoza UE zostało obywatelami Hiszpanii. Zgodnie z planem z 2014 r. *naturalizowano* ok. 230 000 nowych obywateli w 2013 r. i ok. 95 000 w 2014 r.

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Chociaż procedura *naturalizacji* może być długa, inne jej elementy wydają się być pozytywne dla wnioskodawców. Imigranci mają prawo do obywatelstwa Hiszpanii, jeśli przejdą rozmowę dotyczącą stopnia integracji.

WYMIAR 4: PODWÓJNE OBYWATELSTWO

Obywatele krajów, których łączą historyczne więzy, nie muszą się wyrzekać swojego obywatelstwa. Zgodnie z międzynarodowym trendem reform, wymogi tego typu są usuwane, ponieważ większość krajów docelowych, jak i krajów pochodzenia uważa, że podwójne obywatelstwo jest zarówno łatwe do uregulowania, jak i ważne dla *naturalizacji*, integracji oraz mobilności.

ANTYDISKRYMINACJA

OGÓLNY WNIOSEK: Niezgłaszanie przypadków dyskryminacji jest normą w całej Europie, także w Hiszpanii. Obywatele spoza UE są silnie chronieni we wszystkich dziedzinach życia przed dyskryminacją rasową, etniczną i religijną, ale nie przed dyskryminacją ze względu na narodowość. Przepisy *antydiskryminacyjne* i polityka równościowa wymagają udoskonalenia.

WYMIAR 1: DEFINICJE

Definicje prawne wystarczą tylko w przeciętnym stopniu, aby chronić społeczeństwo przed dyskryminacją w Hiszpanii. Szeroka gama podmiotów nie może dyskryminować osoby ze względu na rasę, pochodzenie etniczne lub religię.

WYMIAR 2: OBSZARY ZASTOSOWANIA

Obywatele spoza UE są silnie chronieni we wszystkich dziedzinach życia przed dyskryminacją rasową, etniczną i religijną, ale nie przed dyskryminacją ze względu na narodowość.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy wszyscy są skutecznie chronieni przed dyskryminacją rasową/eticzną, religijną i narodową we wszystkich dziedzinach życia?**

W 2008 r. powstało Ministerstwo Równości, w którym istnieje Dyrekcja Generalna ds. Równości Zatrudnienia i Przeciw Dyskryminacji. Przepisy *antydiskryminacyjne* i polityka równościowa wymagają poprawek i doskonalenia. Obywatele spoza UE są dość słabo chronieni przed dyskryminacją, m.in. ze względu na narodowość.

WYMIAR 3: MECHANIZMY EGZEKWOWANIA PRAWA

Potencjalne ofiary dyskryminacji w Hiszpanii mają dostęp do korzystniejszych mechanizmów egzekwowania prawa. Ofiary mają prawo korzystać z bezpłatnej pomocy prawników z urzędu, tłumaczy ustnych, organizacji pozarządowych ds. równości i pozwów zbiorowych (tak jak w większości krajów).

WYMIAR 4: POLITYKA RÓWNOŚCI

Rada ds. Promocji Równości i Niedyskryminacji, działająca od września 2009 r. udziela porad w tych obszarach, choć jej działania nie są oceniane jako owocne (np. brak alternatywnych procedur rozstrzygnięcia sporów). Działają regionalne i lokalne sieci biur *antydiskryminacyjnych*. Zgodnie z polityką równości w Hiszpanii władze publiczne mają za zadanie informować społeczeństwo o ich prawach, promować równość w miejscach pracy, itd., a swoje działania koordynować za pośrednictwem wyspecjalizowanych jednostek.

WNIOSKI DLA KRAJU: HISZPANIA

Pomimo kryzysu utrzymano wiele polityk, które przyniosły korzyści integracji społecznej imigrantów w trudnych czasach: prawo do ponownego łączenia się z rodziną, stania się rezydentem długoterminowym oraz (w przypadku osób pochodzących z krajów, które są ze sobą powiązane historycznie) do szybkiej integracji ze wspólnotą demokratyczną Hiszpanii jako pełnoprawni jej obywatele. „Niektóre dane i oceny zostały niedopracowane w Hiszpanii, więc trudno powiedzieć więcej o skuteczności wielu jej polityk integracyjnych”. Do mankamentów prowadzonej polityki zaliczono m.in. zaległości w nadmiernie zbiurokratyzowanej procedurze nadawania obywatelstwa czy prawa do głosowania. Wskazano także na potrzebę budowania silniejszych organów konsultacyjnych do dialogu z grupami imigrantów i społecznościami lokalnymi, wzmocnienie prawa *antydiskryminacyjnego* i organu ds. równości. Wskazano także na potrzebę uruchomienia pomostowego statusu prawnego dla tych, którzy korzystają z zasiłku dla bezrobotnych.

ZALECENIA DOTYCZĄCE POLITYKI DLA: HISZPANIA

Hiszpania powinna przede wszystkim zmierzyć się ze swoją największą słabością, czyli edukacją. Edukacja jest głównym priorytetem Hiszpańskiego Funduszu Integracji. Potrzebne jest ukierunkowanie polityki dotyczącej sytuacji edukacyjnej grup *migrantów* na terenie całego kraju, a nie tylko na terenie *wspólnot autonomicznych*. Potrzebne jest wzmocnienie budżetem i zasobami ludzkimi, aby system edukacji odpowiadał na specjalne potrzeby edukacyjne (SPE) dzieci. Konieczne jest także zatwierdzenie ustawy *antydiskryminacyjnej* zapewniającej jeszcze skuteczniejszą politykę. Ponadto, zwraca się uwagę na konieczność wzmocnienia gmin, jako odpowiedzialnych (w pierwszej kolejności) za zaspokojenie potrzeb oraz integrację

imigrantów. Koordynacja oraz współpraca pomiędzy szczeblami władzy wymaga skuteczniejszej i dalekosiężnej polityki integracji imigrantów. Potrzebne jest także skuteczne zaangażowanie społeczeństwa obywatelskiego we wspieraniu procesów integracyjnych.

Choć raport wymienia tutaj grupę imigrantów, wszystkie wymienione powyżej zalecenia, z powodzeniem powinno się odnieść także *stricto* do grupy uchodźców.

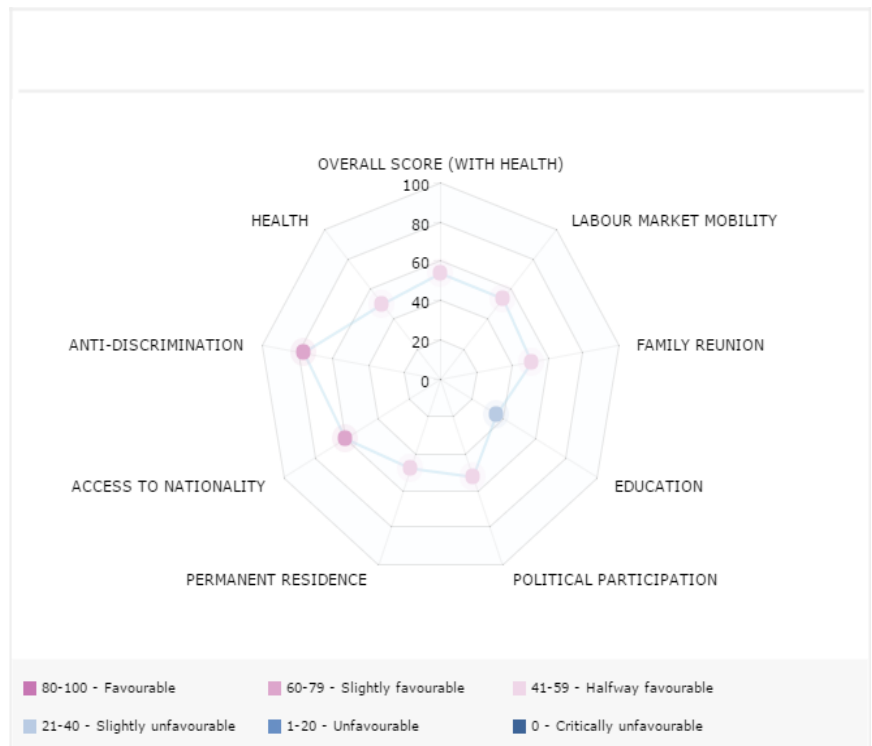

FRANCJA

Ranking: 17 / 38

MIPEX (Wynik): 54

Mobilność na rynku pracy:	54
Łączenie z rodziną:	51
Edukacja:	36
Zdrowie:	50
Partycypacja polityczna:	53
Stały pobyt:	48
Dostęp do obywatelstwa:	61
Antydyskryminacja:	77

Ryc. 7 Francja – MIPEX (2015)

ZASADY I PROCEDURY

**MOBILNOŚĆ
NA RYNKU PRACY**
Pozycja: 23 /38

**ŁĄCZENIE
Z RODZINĄ**
Pozycja: 30/38

EDUKACJA
Pozycja: 21/38

ZDROWIE
Pozycja: 17/38

**PARTYCYPACJA
POLITYCZNA**
Pozycja: 17/38

STAŁY POBYT
Pozycja: 36/38

**DOSTĘP
DO OBYWATELSTWA**
Pozycja: 11/38

ANTYDYSKRYMINACJA
Pozycja: 11/38

MOBILNOŚĆ NA RYNKU PRACY

OGÓLNE WNIOSKI: Francja w wyższym stopniu niż większość krajów rozwiniętych nie wykorzystuje pełnego potencjału gospodarczego swoich mieszkańców spoza UE i grozi im długoterminowe *wykluczenie*. Ograniczenia na rynku pracy wydają się być głównymi czynnikami powstrzymującymi prawie 1/2 obywateli spoza UE przed zatrudnieniem i szkoleniem oraz utrzymującymi imigrantów częściej na stanowiskach poniżej ich kwalifikacji zawodowych lub poniżej granicy ubóstwa.

WYMIAR 1: DOSTĘP DO RYNKU PRACY

Przestarzałe przepisy zamykają drogę do miejsc pracy i możliwości szkoleń we Francji w większym stopniu niż w innym kraju rozwiniętym. Imigrantom nieposiadającym obywatelstwa UE/stopni naukowych odmawia się legalnego dostępu do miejsc pracy: ok. 5,3 mln miejsc jest „zamkniętych” (21% wszystkich miejsc pracy we Francji), w tym większość w sektorze publicznym (4,5 mln), do 50 zawodów w sektorze prywatnym oraz do rozpoczęcia działalności gospodarczej w wielu zawodach regulowanych. Te zamknięte sektory dla imigrantów sięgają korzeniami końca XIX w. i lat 30-tych. Francja spadła o 40 pkt. poniżej średniej międzynarodowej pod względem dostępu do pracy. We Francji niezbędne są reformy w celu przyspieszenia integracji na rynku pracy.

Osoby ubiegające się o azyl nie mają dostępu do rynku pracy. Mogą korzystać z ubezpieczenia CMU i sprawdzonego pod względem finansowym, publicznego ubezpieczenia uzupełniającego CMUC, które dają im bezpłatny dostęp do większości opieki ambulatoryjnej i szpitalnej (w tym: specjalistycznej opieki zdrowotnej, opieki dentystycznej i podstawowej optyki), na takich samych warunkach, jak obywatele.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy imigranci mają równe prawa i możliwości dostępu do pracy oraz podnoszenia swoich umiejętności?**

Zajmując 23 miejsce na 38 możliwych, Francja opóźnia i zniechęca imigrantów spoza UE do mobilności na rynku pracy bardziej niż inne kraje Europy Zachodniej oraz kraje imigracji. Dokonano niewielkich ulepszeń w ukierunkowanym wsparciu i prawach pracowniczych (+6 pkt. od 2007 r. w tym obszarze *Indeksu*). Ulepszenia jednak nie usuwają podstawowych przeszkód prawnych dla rezydentów spoza UE w dostępie do pracy, edukacji, szkoleń i uznawania ich kwalifikacji (zdobytych zagranicą). Przykładem jest dostęp do zasiłków dla bezrobotnych i świadczeń socjalnych, który zwykle jest niewystarczający, aby pomóc nowoprzybyłym w wykorzystaniu i rozwijaniu ich umiejętności zawodowych oraz budowaniu sieci kontaktów w kraju.

WYMIAR 2: DOSTĘP DO OGÓLNEGO WSPARCIA

Zajmując 19 miejsce na 38, Francja jest „w połowie drogi” do udzielania ogólnego wsparcia dla imigrantów w zakresie wykorzystywania i rozwijania ich umiejętności na rynku pracy. Oferowane szkolenia to tylko ogólne szkolenia językowe. Niektórzy obywatele państw mogą dokonać oceny swoich umiejętności, kiedy podpisują swój CAI (umowę integracyjno-powitalną). Od 2007 r. podpisywane jest „porozumienie kadrowe” pomiędzy państwem a sektorem zawodowym w celu promowania zatrudnienia nowo przybyłych imigrantów. Podczas gdy nowoprzybyli spoza UE mogą uzyskać dostęp tylko do ogólnych miejsc zatrudnienia czy szkoleń, wielu z nich nie może przejść procedur uznania ich dyplomu spoza UE (nostryfikacja) albo uzyskać stypendiów naukowych, w celu zdobycia nowych. Procedura uznawania kwalifikacji spoza UE może być długa, kosztowna, a nawet niemożliwa w niektórych sektorach. Obywatele spoza UE mają dostęp do szkolnictwa wyższego, ale w większości bez stypendiów naukowych, z których obywatele Francji mogą korzystać w razie potrzeby (wyjątki dotyczą ochrony międzynarodowej i niektórych studentów zagranicznych).

WYMIAR 3: UKIERUNKOWANE WSPARCIE

Ukierunkowane wsparcie jest tylko „w połowie” korzystne dla integracji rynku pracy. Dotychczas koncentrowano się np. na projektach pilotażowych (umowy ramowe z określonymi sektorami w celu skierowania imigrantów do miejsc pracy). Od 2007 r. nowoprzybyli, którzy podpiszą umowę integracyjną i powitalną (CAI), otrzymują podstawową ocenę umiejętności i orientację w zakresie ogólnego wsparcia w zatrudnieniu. Kraje z bardziej kompleksową polityką są silniej ukierunkowane na wsparcie (np. oferowanie kursów językowych związanych z pracą, ułatwione procedury uznawania kwalifikacji i programy pomostowe/również dla wysoko wykwalifikowanych osób).

WYMIAR 4: PRAWA PRACOWNICZE

Gdy imigranci spoza UE znajdą pracę we Francji, generalnie korzystają z tych samych praw, co pracownicy na tym samym stanowisku. Wszyscy legalni imigranci mają zagwarantowany równy dostęp do mieszkań (po usunięciu ograniczenia z 2007 r. Dekretem 73 z 15 marca 2010 r. i dekretem 36 z dnia 13 lutego 2013 r.). Imigranci spoza UE mają takie same warunki pracy oraz siatkę bezpieczeństwa socjalnego, jak obywatele kraju. Jedynym wyjątkiem jest dostęp do gwarantowanego dochodu minimalnego (RSA) w ciągu pierwszych pięciu lat dla tymczasowych rezydentów niezwiązanych z pomocą humanitarną. Francja jest krajem, który odmawia równego prawa do reprezentacji pracowników od 2004 r., kiedy to obywatele spoza UE utracili prawo kandydowania do rad „Prud’homme” oraz do izb handlowo-zawodowych.

ŁĄCZENIE Z RODZINĄ

OGÓLNY WNIOSEK: We Francji stosuje się stosunkowo restrykcyjne warunki, które opóźniają i zniechęcają wiele osób do złożenia wniosku: rodziny spoza UE mają mniejsze szanse na ponowne połączenie się z rodziną we Francji.

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

Mieszkańcy spoza UE mają do czynienia z nieco zawężonymi definicjami na mocy prawa imigracyjnego we Francji, zajmując 30 miejsce. Partnerzy mogą złożyć wniosek tylko, jeśli mieszkali już razem ≥ 1 rok we Francji. Francja wydłużyła w 2006 r. okres oczekiwania na połączenie z rodziną z 12 do 18 miesięcy, co opóźnia łączenie i integrację rodzin. Brak uprawnień dla dorosłych dzieci lub rodziców/dziadków.

WYMIAR 2: WARUNKI

Francja narzuca wiele wymagań dotyczących pracy, języka i stopnia integracji w zakresie łączenia rodzin. W ramach limitu migracyjnego, od czasu ustawy *Hortefeux* z 2007 r.,

dodano i ograniczono następujące warunki: zatrudnienie, zasady mieszkaniowe, integracja. Bezpłatne kursy przedwyjazdowe do Francji (z wyjątkami) mogą nieco pomóc rodzinom zagranicą w nauce języka francuskiego i wartości republikańskich. Jednak kursy integracyjne CAI we Francji zazwyczaj są bardziej skuteczne. Znaczna liczba *migrantów* rodzinnych, którzy podpisują CAI, nie jest uprawniona do wystarczającej liczby bezpłatnych kursów do nauki, brakuje również e-learningu i wysokiej jakości publicznych materiałów do nauki. W ostatnich latach, obywatele spoza UE, musieli płacić wyższe kwoty, aby uzyskać lub odnowić swoje pozwolenia.

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Szansa, że rodziny otrzymają prawo do ponownego połączenia nie jest duża, a kryteria są określane jako uciążliwe. Organy państwowe mogą odrzucać wnioski i wycofywać zezwolenia na podstawie niejasnych podstaw i podejrzeń oszustwa (np. fikcyjnych małżeństw). W takich przypadkach, rodziny mogą być zmuszone do odwołania się od decyzji wydanych w pierwszej instancji, aby uzyskać prawo do bycia traktowanym jak rodzina i ponownego zjednoczenia we Francji.

WYMIAR 4: PRAWA POWIĄZANE

Francja promuje równość płci i integrację, przyznając ponownie zjednoczonym małżonkom i dzieciom te same prawa. Połączone rodziny mają takie same prawa społeczno-ekonomiczne. Małżonkowie i dorosłe dzieci mogą uniezależnić się od miejsca zamieszkania po 3 latach i pod pewnymi warunkami, z większą ilością przepisów w przypadku śmierci lub przemocy. Ustawa 2011-672 wyjaśniła drogę do zezwolenia na „życie prywatne i rodzinę” dla ofiar przemocy domowej.

EDUKACJA

OGÓLNY WNIOSEK: Występują nierówności w systemie edukacji Francji dla uczniów-imigrantów oraz uczniów znajdujących się w niekorzystnej sytuacji społecznej.

WYMIAR 1: DOSTĘP

Wszyscy uczniowie, bez względu na ich status prawny, mają równe prawo do nauki na wszystkich poziomach i do ogólnego wsparcia dla uczniów w niekorzystnej sytuacji. CASNAV to francuska, krajowa struktura edukacyjna zajmująca się przyjmowaniem, poradnictwem i edukacją nieletnich, którzy pochodzą z zagranicy.

WYMIAR 2: UKIERUNKOWANIE NA POTRZEBY

Od 2010 r. nastąpiła poprawa w zakresie zwracania większej uwagi na potrzeby. Każdy uczeń ma wyraźniejsze prawo do zindywidualizowanego wsparcia, dopóki nie osiągnie

biegłości w posługiwaniu się językiem francuskim. Krajowe narzędzie oceny pomaga monitorować postępy uczniów. Szkoły mają dużą swobodę w kwestii jakości prowadzonych kursów językowych dla nowoprzybyłych (CLIN). Wsparcie językowe nierzadko kończy się wraz z wejściem ucznia do klasy ogólnodostępnej. Większość innych krajów imigracyjnych wymaga korzystania ze specjalnie wyszkolonych nauczycieli, standardów nauczania i stałego wsparcia.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy system edukacji odpowiada na potrzeby dzieci-imigrantów?**

Szkoły we Francji powoli reagowały dotąd na potrzeby i możliwości uczniów-imigrantów, a edukacja obywatelska nie doceniała różnorodności. Jednak ukierunkowane wsparcie nieznacznie się poprawiło (+4 pkt. od 2012 r.).

WYMIAR 3: NOWE MOŻLIWOŚCI

Niektóre umowy dwustronne wspierają nauczanie języków imigrantów (LCO), ale głównie tylko dla uczniów-imigrantów. Powstała inicjatywa „otwarcia szkoły dla rodziców”, skoncentrowana na nowo przybyłych rodzicach uczących się języka francuskiego i wartości republikańskich. Ponadto, w szkołach serwuje się często *menu* żywieniowe bez wieprzowiny (na obszarach, gdzie przebywają imigranci). Przepis ten nie jest ustalany ogólnie przez państwo, ale przez władze lokalne (mogą o tym zdecydować rady lokalne).

WYMIAR 4: EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA

Zrozumienie różnorodności nie jest jeszcze stałą częścią programu nauczania. Z tej perspektywy nauczania zrezygnowano w latach 80-tych XX w. Zamiast tego, uznanie różnorodności jest do pewnego stopnia ogólnym priorytetem polityki integracyjnej na poziomie krajowym. Władze lokalne mają swobodę decydowania, jak włączać międzykulturowość do szkół i do lokalnej społeczności.

Edukacja międzykulturowa nie stanowi już części oficjalnego programu szkolnego (zniknęła z oficjalnego programu nauczania w 1985 r., po raporcie Jacques'a Berque'a). Koncepcja „różnorodności” jest promowana na poziomie ogólnym, ale Ministerstwo Edukacji Narodowej niechętnie z niej korzysta. Podejście różnorodności jest wyłącznie konceptualne. Treści edukacji międzykulturowej mogą być włączane do niektórych przedmiotów, tj. literatura francuska czy edukacja obywatelska (np. walka z rasizmem).

ZDROWIE

OGÓLNY WNIOSEK: Francja wykonuje dużą pracę, aby usługi zdrowotne były dostępne i sprzyjające włączeniu społecznemu, ale wciąż niewystarczającą, aby zaspokoić specyficzne

potrzeby pacjentów-*migrantów*. Z wynikiem 50/100 i zajmującym 17 miejsce/38 krajów można uznać, że system opieki zdrowotnej we Francji jest na poziomie przeciętnym.

WYMIAR 1: UPRAWNIENIA

Francja jako kraj dba o to, aby warunki opieki zdrowotnej odpowiadały jak najbliżej równym uprawnieniom wszystkich obywateli i *migrantów*. Te same zasady mają zastosowanie dla obywateli Francji, jak i legalnych rezydentów. Osoby ubiegające się o azyl są również objęte powszechnym ubezpieczeniem chorobowym i mogą ubiegać się o świadczenia uzupełniające. Osoby dorosłe, o niskich dochodach, nieposiadające dokumentów są także objęte państwową pomocą medyczną (AME) pod pewnymi warunkami i ograniczeniami w zakresie ubezpieczenia. Kobiety w ciąży i osoby z chorobami zakaźnymi są chronione. Osoby spoza systemu mogą uzyskać dostęp do służb ratunkowych i opieki medycznej w sytuacjach zagrażających życiu.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Uprawnienia zdrowotne dla osób ubiegających się o azyl**

We Francji istnieją dwa główne rodzaje ubezpieczenia. Pierwszy z nich to SHI, który jest dla osób zatrudnionych lub niedawno bezrobotnych. Ogólny SHI przedłuża się pod pewnymi warunkami o rok lub dłużej po utracie pracy - ten system ubezpieczeń obejmuje zarówno imigrantów, jak i tubylców. Drugi rodzaj ubezpieczeń to CMU (Couverture Maladie Universelle), który poszerza ogólny program na osoby o niskich dochodach lub bez kwalifikujących się dochodów. Jeszcze inny system to AME (aide médicale d'état), który przyznawany jest *migrantom* o nieuregulowanym statusie.

Osoby ubiegające się o azyl są objęte systemem CMU; mogą ubiegać się również o „CMU *complémentaire*” (system uzupełniający). Jeśli wniosek o azyl został odrzucony, status *migranta* zmienia się na status „nielegalny” i w tym okresie osoba pozostaje bez ubezpieczenia zdrowotnego. Dane dotyczące statusu *migranta*, kraju pochodzenia lub pochodzenia etnicznego nie znajdują się w medycznych bazach danych lub dokumentacji klinicznej. W żadnej części systemu opieki zdrowotnej we Francji nie poświęca się systematycznej uwagi zdrowiu *migrantów* lub mniejszości etnicznych. Nie ma też podejścia angażowania interesariuszy w projektowanie (krajowej lub regionalnej) polityki zdrowotnej *migrantów*.

Informacje dla *migrantów* dotyczące uprawnień i korzystania ze świadczeń zdrowotnych nie zawsze są dostępne. Jeśli chodzi np. o ulotki INPES, każdy może uzyskać do nich dostęp, ale jedynie w sieci internetowej (zatem nie jest to dobry środek informowania, gdyż *uchodźcy* nie mają zazwyczaj swobodnego dostępu do komputera).

Nie ma też we Francji żadnego krajowego programu ani polityki mediacji kulturowej (zapewnienie *mediatorów kulturowych*). W Paryżu pacjenci mają dostęp do tłumaczy w szpitalach (ale nie w każdym i nie codziennie), ale nie ma to miejsca w przypadku konsultacji z lekarzem rodzinnym lub przy okazji innych usług ambulatoryjnych. Mediacja kulturowa jest stosowana we Francji w bardzo ograniczony sposób. Niemniej, lokalne inicjatywy mediacji mają szansę znaleźć finansowanie we współpracy z lokalnymi stowarzyszeniami. Status prawny nie jest kryterium korzystania z mediacji kulturowych. Wiele szpitali posiada listy specjalistów znających języki obce, ale ci „tłumacze” nie mają specjalnego przeszkolenia w pracy z pacjentem-*migrantem*. W Paryżu i w niektórych innych dużych miastach współpraca ze stowarzyszeniami wspiera profesjonalne usługi w zakresie tłumaczeń ustnych (np. Paryż, Tuluza, Strasburg).

Organizacje pozarządowe wspierające imigrantów nie są włączane do wspólnych konsultacji z rządem w sprawie kształtowania polityki zdrowotnej.

Ruchy konserwatywne i populistyczne skrytykowały AME za zbytnią „hojność” (tj. oceniły ją jako dyskryminującą obywateli i/lub przyciągającą potencjalnych imigrantów) oraz przyczyniającą się do ogólnego wzrostu wydatków na opiekę zdrowotną. W latach 2011–2012 za dostęp do AME nałożono opłatę w wysokości 30 EUR.

WYMIAR 2: ZASADY DOSTĘPU

Większość pacjentów-*migrantów* jest dobrze poinformowana i zorientowana na odpowiednie usługi zdrowotne we Francji. Usługodawcy są informowani o zakresie opieki zdrowotnej *migrantów* i zobowiązani do ochrony ich prywatności. Nowo przybyłe osoby w kraju otrzymują podstawowe informacje o systemie opieki zdrowotnej, a także są ukierunkowywane na zasięgnięcie informacji poprzez strony internetowe (www.lasantepourtous.com) oraz ulotki (opracowane w 23 różnych językach). Zakres dostępnych informacji jest jednak różny w przypadku legalnych *migrantów*, osób ubiegających się o azyl i *migrantów* nieposiadających dokumentów. Tłumacze/mediatorzy są dostępni na zasadzie *ad hoc* (np. w Paryżu i poprzez organizację non-profit „Migrations Santé Alsace”).

WYMIAR 3: RESPANSYWNE USŁUGI

System opieki zdrowotnej we Francji zaczął szkolić lekarzy, aby zagwarantować równej jakości usługi dla pacjentów-*migrantów*. Tłumacze ustni oraz szkolenia dla personelu medycznego są dostępne na zasadzie *ad hoc*. Opracowanych jest kilka specjalistycznych technik radzenia sobie z wrażliwymi kwestiami (np. okaleczanie żeńskich narządów płciowych, problemy zdrowotne osób ubiegających się o azyl).

WYMIAR 4: MECHANIZMY ZMIAN

Polityka krajowa nie odgrywa jakiegóś szczególnej roli w zwiększaniu elastyczności usług medycznych. Zbierane są dane, wyniki badań i oceny dotyczące niezaspokojonych potrzeb zdrowotnych *migrantów* oraz ich doświadczeń w zakresie usług zdrowotnych (ale w ograniczonym stopniu).

PARTYCYPACJA POLITYCZNA

OGÓLNY WNIOSEK: Francja promuje demokratyczne uczestnictwo w życiu politycznym. Mimo to jednak 2,2 mln dorosłych osób spoza UE jest pozbawionych praw wyborczych we Francji, co czyni ten kraj jednym z nielicznych, bez lokalnych praw wyborczych.

WYMIAR 1: PRAWA WYBORCZE

Lokalne prawa wyborcze pozostają niespełnioną obietnic we Francji od 30 lat. Prawa do głosowania były często poprzedzone długotrwałymi działaniami i z trudem zdobyte. Przyznane prawa wyborcze w praktyce nie wiz się z adnymi potencjalnie negatywnymi skutkami ubocznymi, często podnoszonymi w debatach (np. zmiana *status quo* w polityce, partie etniczne, większe wpławy zagraniczne). Zamiast tego, prawa wyborcze pozytywnie zwiększają demokratyczne zaangażowanie imigrantów i zdolność reagowania polityków na lokalne potrzeby.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy imigranci mają porównywalne prawa i moŹliwości uczestniczenia w życiu politycznym?**

Podczas gdy stowarzyszenia imigrantów są wspierane i czasami konsultowane z wladzami lokalnymi, na poziomie ogólnonarodowym Francja jest jednym z niewielu państw bez woli politycznej do rozszerzania lokalnych praw wyborczych.

WYMIAR 2: WOLNOŚCI POLITYCZNE

Obywatele spoza UE cieszą się we Francji podstawowymi swobodami politycznymi, podobnie jak we wszystkich innych krajach Europy Zachodniej.

WYMIAR 3: ORGANY DORADCZE

Rady konsultacyjne rezydentów zagranicznych w głównych miastach francuskich (np. w ParyŹu, Grenoble, Nantes, Strasburgu, Tuluzie) sprzyjają lepszemu informowaniu i ulepszaniu polityki. Francja jest jednym z nielicznych krajów europejskich z lokalną rad konsultacyjną, ale bez krajowej rady. Lokalne rady Francji zjednoczyły si (CofraCiR), aby wezwać do lokalnych praw wyborczych.

WYMIAR 4: ZASADY WDRAŻANIA

Imigranci są wspierani w tworzeniu stowarzyszeń społeczeństwa obywatelskiego poprzez niektóre rodzaje wsparcia finansowego na rzecz aktywności obywatelskiej. 6-godzinne szkolenie obywatelskie wymagane jest od wszystkich nowo przybyłych (w ramach CAI), w celu poznania Francji jako kraju i jej wartości republikańskich. Obserwuje się również brak aktywnej polityki informowania i zachęcania imigrantów do korzystania z określonych możliwości udziału w życiu obywatelskim/politycznym.

STAŁY POBYT

OGÓLNY WNIOSEK: Duża liczba nowo przybyłych może nie być w stanie stać się stałymi obywatelami Francji wskutek niektórych z najbardziej restrykcyjnych zasad i warunków kwalifikacyjnych jako kraju.

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

Niektórzy *migranci* spoza UE stają się automatycznie rezydentami długoterminowymi po przybyciu: ***uchodźcy po uznaniu ich statusu***, rodzice i dzieci pozostające na utrzymaniu obywateli francuskich, ofiary wypadków przy pracy i członkowie francuskiej Legii Cudzoziemskiej. *Bezpaństwowcy* muszą czekać dodatkowe trzy lata. Inni rezydenci spoza UE muszą spełnić dodatkowe wymagania i czekać od 3 (beneficjenci łączenia rodzin, małżonkowie obywateli francuskich, rodzice francuskich dzieci) do 5 lat (wszyscy pozostali legalni rezydenci). Okresy oczekiwania i listy kategorii osób *wykluczonych* wzrosły od 1986 r., w tym wskutek reform z 1993, 2003 i 2006 r. Wszyscy beneficjenci ochrony międzynarodowej mogą ubiegać się o pobyt rezydenta długoterminowego dzięki ustawie 2013-1005, opartej na dyrektywie UE 2011/51/CE.

WYMIAR 2: WARUNKI

Po 3-5 latach uprawnieni rezydenci tymczasowi muszą spełnić dość wysokie wymagania, aby zostać stałymi rezydentami. Powołując się na przekonanie, że Francja ma zbyt wielu obcokrajowców i problemy z integracją, ustawa Sarkozy II z 2006 r. wprowadziła wymóg integracji, dla którego ustawa z 2011 r. rozszerzyła warunki i sankcje. Nie wszyscy kandydaci są uprawnieni do wystarczającej liczby bezpłatnych kursów, aby zdać podstawowy test językowy i integracyjny (z wyjątkiem osób starszych, tj. w wieku powyżej 65 lat). Wnioskodawcy potrzebują posiadania stabilnej minimalnej kwoty środków na utrzymanie, kwota ta powinna uwzględniać również indywidualne okoliczności (wniosek Rady Stanu z dnia 26 grudnia 2013 r. 366722). Wnioskodawcy muszą uiścić opłatę w wysokości 260 €, która jest stosunkowo wysoka jak na standardy międzynarodowe.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Jak łatwo imigranci mogą zostać rezydentami długoterminowymi?**

Aby uzyskać bardziej równe i bezpieczne prawa do pełnego inwestowania w ich integrację i uczestnictwo w życiu społecznym, ścieżka imigrantów spoza UE do stania się stałymi obywatelami jest najbardziej restrykcyjna w Europie Zachodniej. Grupy *szczególnie wrażliwe* mogą nie kwalifikować się i nie być w stanie spełnić niektórych z zasad i warunków kwalifikowalności.

Rząd zaproponował przejściowe, wieloletnie zezwolenie na pobyt, zanim imigranci będą mogli zostać stałymi mieszkańcami; ma to pomóc w eliminowaniu zbędnej dokumentacji i zapewnić legalnym rezydentom większy poziom bezpieczeństwa oraz perspektywy życia we Francji.

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Długoletnie pozwolenie na pobyt stały we Francji i ubezpieczenia gwarantują, że stali rezydenci mogą inwestować w swoją integrację oraz mieć bezpieczną przyszłość we Francji. Procedura odnawiania powinna być krótka, proporcjonalna i podlegać kontroli sądowej - rezydenci mogą łatwo odnawiać swój status co 10 lat. Imigranci osiedleni na stałe są lepiej chronieni przed wydaleniem, co świadczy o tym, że Francja stała się ich domem.

WYMIAR 4: PRAWA POWIĄZANE

Stali rezydenci mogą studiować i mieszkać we Francji z takimi samymi prawami socjalnymi jak obywatele, ale prywatne i publiczne sektory pracy pozostają dla nich zamknięte.

DOSTĘP DO OBYWATELSTWA

OGÓLNY WNIOSEK: Uznaniowa procedura podważa *naturalizację* oraz inne efekty integracji.

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

Dobrze ugruntowane zasady *kwalifikowalności* we Francji są podobne do innych głównych krajów imigracyjnych w Europie. Dzieci urodzone lub wychowane we Francji mają prawo zostać obywatelami (prawo podobne jak w coraz większej liczbie krajów UE).

WYMIAR 2: WARUNKI

Imigranci we Francji napotykają jedne z najbardziej wymagających warunków *naturalizacji* w Europie Zachodniej. Warunkiem uzyskania obywatelstwa Francji jest sytuacja zawodowa danej osoby. Wymagania językowe oraz integracyjne pozostają stosunkowo niekorzystne. Imigranci muszą wykazać się najwyższym standardem biegłości językowej w

Europie (B1) i przejść uznaniową „rozmowę asymilacyjną”, a wszystko to bez wystarczającej liczby bezpłatnych kursów językowych i obywatelskich oraz testów praktycznych.

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Wnioskodawcy mają do czynienia z większą liczbą procedur uznaniowych we Francji. Od 1 lipca 2010 r. prefektowie we Francji mają większą swobodę w ramach procedury zdecentralizowanej. Wnioskodawcy korzystają z nadzoru sądowego i ochrony przed *bezpaństwowością*.

WYMIAR 4: PODWÓJNE OBYWATELSTWO

Imigranci korzystają z prawa do podwójnego obywatelstwa we Francji.

ANTYDISKRYMINACJA

OGÓLNY WNIOSEK: Silne przepisy *antydiskryminacyjne* we Francji i rosnące zaangażowanie na rzecz równości zaczynają pomagać ofiarom w stawianiu pierwszych kroków w kierunku sprawiedliwości.

WYMAR 1: DEFINICJE

We Francji i kilkunastu innych krajach dyskryminacja jest dość dobrze zdefiniowana i zabroniona ze względu na rasę, pochodzenie etniczne, religię i narodowość (m.in. ustawa 2008-496). Prawo do ubezpieczenia społecznego, edukacji czy ochrony zdrowia dla obcokrajowców są przestrzegane. Ofiary mają podstawę prawną do walki z profilowaniem rasowym (obowiązek niedyskryminacji w *Kodeksie Postępowania Policji Krajowej*).

WYMIAR 2: OBSZARY ZASTOSOWANIA

Wszyscy są ogólnie chronieni przed dyskryminacją etniczną, rasową, religijną i narodową we wszystkich dziedzinach życia we Francji. Prawo stanowi, że samo państwo (a nie organ wyspecjalizowany): a) rozpowszechnia informacje b) zapewnia dialog społeczny wokół kwestii dyskryminacji c) zapewnia zorganizowany dialog ze społeczeństwem obywatelskim.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy wszyscy są skutecznie chronieni przed dyskryminacją rasową/etniczną, religijną i narodową we wszystkich dziedzinach życia?**

Ustawy we Francji dotyczące polityki promowania równości pozostają największą siłą kraju w zakresie polityki integracyjnej, zajmując 11 miejsce obok innych krajów Europy Zachodniej. Podejście to uległo poprawie w 2013 r. (+1 pkt. w stosunku do *Indeksu*) dzięki zobowiązaniom rządu na lata 2013/2014 w zakresie promowania równości. Dość silne prawo *antydiskryminacyjne* Francji i organ *antydiskryminacyjny* (*Defenseur des Droits*) pomagają ogółowi społeczeństwa poznać ich prawa.

WYMIAR 3: MECHANIZMY EGZEKOWANIA PRAWA

Mechanizmy egzekwowania prawa są na ogół korzystne dla potencjalnych ofiar w dostępie do wymiaru sprawiedliwości. Główną słabością jest brak pozwów zbiorowych i *actio popularis*. Ustawa 811 proponuje ogólną procedurę pozwów zbiorowych w sprawach o dyskryminację, stanowiącą kontynuację ustawy z 2006 r.

WYMIAR 4: POLITYKA RÓWNOŚCI

Społeczeństwo Francji korzysta z silniejszych zobowiązań państwa do promowania równości i organu ds. równości (Rzecznik Praw Człowieka) z nieco większymi uprawnieniami w zakresie pomocy ofiarom (niż ma to miejsce w innych państwach). Zgodnie z ustawą 2011-333 skuteczny organ Francji ds. równości (la HALDE) został połączony z trzema innymi instytucjami. ACSE (Narodowa Agencja ds. Spójności Społecznej i Równości Szans), która jest zależna od Ministerstwa Pracy i Sekretarza Stanu ds. Polityki Miejskiej jest odpowiedzialna za wdrażanie rządowych wytycznych przeciwko dyskryminacji oraz za promowanie różnorodności. Brak we Francji organu ds. równości z uprawnieniami quasi-sądowymi lub legitymacją prawną występującą w imieniu ofiar.

„Karta promocji równości i walki z dyskryminacją w służbie publicznej” z 2008 r. stanowi wiążące zobowiązanie pracodawców publicznych (administracji państwowej, regionalnej i szpitalnej służby publicznej) do wdrażania i wzmocnienia polityki równości oraz walki z dyskryminacją (tak, aby być wzorowym przedstawicielem usług dla wszystkich Francuzów)⁴.

WNIOSKI DLA KRAJU: FRANCJA

Szkoły i służba zdrowia we Francji mają charakter integracyjny, ale zbyt powoli dostosowują ukierunkowane środki w celu zagwarantowania równego do nich dostępu. Mocną stroną kraju są silne przepisy *antydiskryminacyjne*, które pomagają ofiarom dyskryminacji w wykonaniu pierwszego kroku „na długiej drodze do otrzymania sprawiedliwości”. We Francji stosuje się rozwiązania pilotażowe celem testowania nowych pomysłów do wdrożenia, często brakuje jednak solidnych ocen naukowych, aby określić, co jest słuszne i skuteczne, a co nie (polityki w zakresie poprawy wyników integracji). Francja ogólnie ogranicza i opóźnia integrację na rynku pracy w wyższym stopniu niż większość innych krajów w Europie (5,3 mln miejsc pracy jest „zamkniętych” dla osób spoza UE, utrudniony dostęp do edukacji lub

---

⁴<https://egalitecontreracisme.fr/dispositifs/charte-pour-la-promotion-de-legalite-et-la-lutte-contre-les-discrimination-dans-la>

szkoleń). Francja również poważnie ogranicza i opóźnia łączenie rodzin (obywatele krajów spoza UE). Pobyt stały w przypadku imigrantów jest coraz częściej wyjątkiem niż regułą, nawet po 5 latach osiedlenia się. Więcej wymagań trzeba spełnić przy staraniu się o pobyt długoterminowy i obywatelstwo. Ponadto, ok. 2,2 mln osób dorosłych (niebędących obywatelami UE) jest pozbawionych praw wyborczych.

ZALECENIA DOTYCZĄCE POLITYKI DLA: FRANCJA

Należy zagwarantować, aby każda nowo przybyła osoba do Francji otrzymała możliwość formalnego uznania dyplomu zagranicznego (wykształcenia), jak i realnie przeszła efektywne szkolenie językowe, dostosowane do potrzeb oraz celu zawodowego. Ponadto, należy zagwarantować bezpieczny pobyt długoterminowy (karta 10-letnia) dla wszystkich imigrantów z zagwarantowanym 5-letnim, legalnym pobytem. Jest także potrzeba zwiększenia udziału obywatelskiego oraz wyborczego imigrantów spoza UE do lokalnego prawa do głosowania oraz zwiększenie wskaźnika *naturalizacji*. Francja jest zachęcana do prowadzenia bardziej aktywnej polityki na rzecz stania się obywatelem kraju (np. poprzez kampanie na dużą skalę).

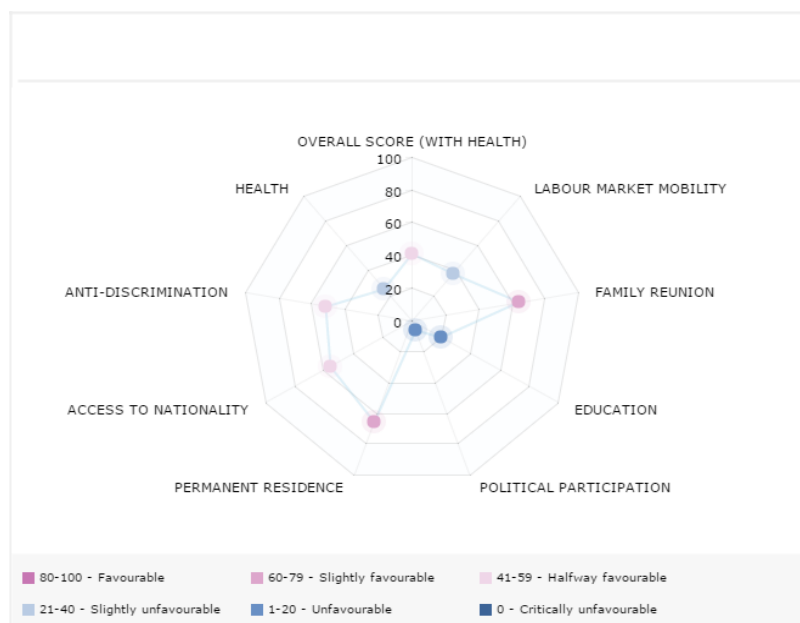

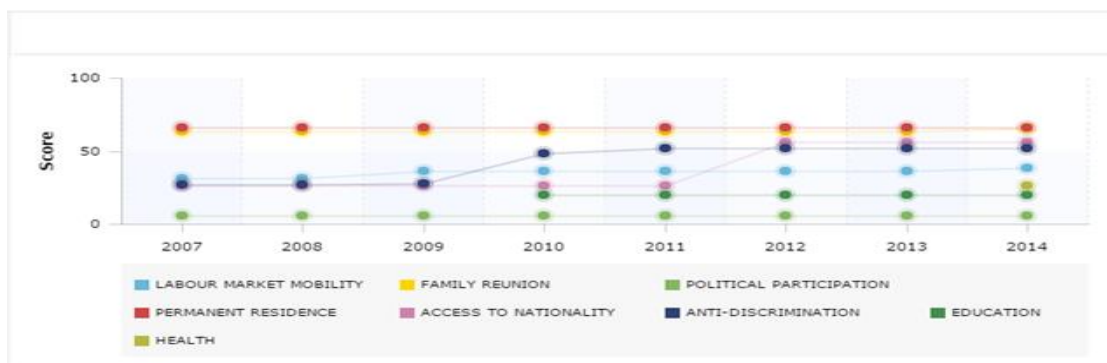
POLSKA

Ranking: 32 / 38

MIPEX (WYNIK): 41

Mobilność na rynku pracy:	38
Łączenie z rodziną:	65
Edukacja:	20
Zdrowie:	26
Partycypacja polityczna:	6
Stąły pobyt:	66
Dostęp do obywatelstwa:	56
Antydyskryminacja:	52

Ryc. 8 Polska – MIPEX (2015)

ZASADY I PROCEDURY

**MOBILNOŚĆ
NA RYNKU PRACY**
Pozycja: **33/38**

**ŁĄCZENIE
Z RODZINĄ**
Pozycja: **15/38**

EDUKACJA
Pozycja: **30/38**

ZDROWIE
Pozycja: **34/38**

**PARTYCYPACJA
POLITYCZNA**
Pozycja: **37/38**

STAŁY POBYT
Pozycja: **11/38**

**DOSTĘP
DO OBYWATELSTWA**
Pozycja: **16/38**

ANTYDYSKRYMINACJA
Pozycja: **24/38**

MOBILNOŚĆ NA RYNKU PRACY

OGÓLNY WNIOSEK: Imigranci spoza UE mogą w coraz większym stopniu znaleźć pracę i rozpocząć działalność gospodarczą w Polsce, ale bez ukierunkowanego wsparcia lub takiego samego ogólnego wsparcia i świadczeń, jak obywatele polscy.

WYMIAR 1: DOSTĘP DO RYNKU PRACY

Dostęp imigrantów spoza UE do rynku pracy poprawia się i jest nieco korzystniejszy dla ich długoterminowych perspektyw integracji w Polsce, w większym stopniu niż przeciętnie

w Europie Środkowej. Posiadacze zezwolenia na pobyt i pracę mogą zmienić pracodawcę oraz pozostać bezrobotnym do okresu 1 miesiąca. Obywatele spoza UE nie mogą wejść do sektora publicznego.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy imigranci mają równe prawa oraz możliwości dostępu do pracy i podnoszenia swoich kwalifikacji?**

Chociaż Polska otworzyła się na *migrantów* zarobkowych, polityka jest nadal niekorzystna w kwestii poprawy ich perspektyw zawodowych oraz szkoleniowych (33 miejsce na 38 możliwych). Mieszkańcy spoza UE, którzy mają prawo do pracy, nie korzystają z ukierunkowanego wsparcia i mają ograniczony dostęp do ogólnych programów dla osób poszukujących pracy oraz siatki bezpieczeństwa socjalnego. Normy UE pomogły poprawić sytuację osób samozatrudnionych (+5 pkt. w 2009 r.) oraz posiadaczy nowego zezwolenia na pobyt/pracę (+2 pkt. w 2014 r.).

WYMIAR 2: DOSTĘP DO OGÓLNEGO WSPARCIA

Imigranci spoza UE otrzymują trzecie, najsłabsze ogólne wsparcie (spośród badanych krajów). Wszyscy obywatele spoza UE mają równy dostęp do szkolnictwa średniego. Aby mieć równy dostęp do szkolnictwa wyższego i stypendiów naukowych, obywatele spoza UE muszą czekać latami, aby móc zostać stałymi/długoterminowymi rezydentami lub skorzystać z umowy dwustronnej. Główne niedociągnięcia systemowe to uznawanie kwalifikacji akademickich i zawodowych uzyskanych poza UE na podstawie umów dwustronnych i skomplikowanych procedur.

Ukierunkowane szkolenia, prawo do mentora (coacha) czy inne środki mające na celu integrację na rynku pracy są dostępne jedynie doraźnie (głównie poprzez projekty realizowane przez organizacje pozarządowe).

WYMIAR 3: UKIERUNKOWANE WSPARCIE

Ukierunkowane wsparcie i informacje są dostępne wyłącznie w ramach projektów *ad hoc*. Ukierunkowane wsparcie dotyczące zatrudnienia zwykle oznacza szkolenia związane z pracą (oraz wykorzystanie dostępnych funduszy w bardziej systematyczny sposób).

WYMIAR 4: PRAWA PRACOWNICZE

Pracownicy spoza UE mają słabsze prawa niż w 25 innych krajach, jednak takie same warunki pracy i dostęp do związków zawodowych, jak w prawie wszystkich innych krajach. Wszystkie świadczenia socjalne oraz mieszkaniowe przysługują wyłącznie rezydentom stałym/długoterminowym, *uchodźcom* i osobom posiadającym status tolerowany.

ŁĄCZENIE Z RODZINĄ

OGÓLNY WNIOSEK: Średnia polityka łączenia rodzin w Polsce doprowadziła do średniego wskaźnika łączenia rodzin w Europie.

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

Kryteria *kwalfikowalności* uznają znaczenie ponownego połączenia rezydentów spoza UE z ich współmałżonkiem, dziećmi i, pod pewnymi warunkami, dalszą rodziną. Główną słabością jest 2-letnie opóźnienie (wnioski rezydentów); takie podejście zniechęca do inwestowania w ich integrację, jak i ogranicza perspektywy integracji dzieci oraz małżonków, co jest sprzeczne z ostatnimi zaleceniami Komisji Europejskiej z 2014 r. W przeciwieństwie do Polski, większość tymczasowych rezydentów w innych krajach może sponsorować rodzinę natychmiast lub po okresie 1 roku.

WYMIAR 2: WARUNKI

Warunki ponownego połączenia się rodzin w Polsce są podobne jak w większości krajów. Wymagany jest podstawowy, legalny dochód i standardowe mieszkanie. Opłaty mogą być stosunkowo wysokie.

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Rodziny mogą być tylko nieznacznie zabezpieczone przed ponownym zjednoczeniem i osiedleniem się w Polsce. Chociaż długość i koszt procedury mogą być uciążliwe, istnieje niewiele dodatkowych podstaw do odrzucenia ich wniosku lub cofnięcia statusu. Jeśli wniosek został odrzucony, rodziny otrzymują tego wyjaśnienie i mogą odwołać się od decyzji władz.

WYMIAR 4: PRAWA POWIĄZANE

Ustawa o cudzoziemcach z 2013 r. gwarantuje członkom rodziny ponowne połączenie, jednak muszą czekać 5 lat na samodzielny pobyt. Długi czas oczekiwania jest podobny do większości krajów europejskich. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji (np. w przypadku wdowieństwa/śmierci, rozvodu, separacji) mogą otrzymać niezależne zezwolenie na pobyt, ale jest to uzależnione od oceny ze strony państwa „szczególnej sytuacji” danej osoby.

EDUKACJA

OGÓLNY WNIOSEK: Mając zalecenia, ale niewiele wymagań, szkoły mogą nie zajmować się edukacją międzykulturową oraz specyficznymi potrzebami, możliwościami i problemami dzieci-imigrantów.

WYMIAR 1: DOSTĘP

Uczniowie-imigranci mogą mieć ograniczony dostęp do wszystkich typów szkół (30 miejsce na 38 krajów). Wszyscy uczniowie, niezależnie od statusu, mają prawo do kształcenia

obowiązkowego. Tymczasowi rezydenci i dzieci przybywające z nieposiadającymi dokumentów rodzicami, nie mogą kontynuować kształcenia zawodowego lub wyższego na takich samych warunkach jak obywatele RP. Żadna ukierunkowana polityka nie próbuje w praktyce zagwarantować przez cały okres kształcenia równego dostępu do edukacji uczniom-imigrantom.

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 4 października 2001 r. w sprawie dostępu *migrantów* do szkół publicznych stanowi, że wszystkie kategorie *migrantów* mają swobodny dostęp do wszystkich szkół publicznych, niezależnie od ich statusu. Obowiązek szkolny określa Konstytucja RP, która mówi, że każdy ma prawo do bezpłatnej edukacji. Podstawą przyjęcia jest posiadanie dokumentów ukończenia danego poziomu edukacji z kraju pochodzenia. Jeśli imigranci nie posiadają takich dokumentów, są zobowiązani do zdania egzaminów wstępnych. O ich przyjęciu do szkoły decyduje dyrektor szkoły.

- **„Środki promujące integrację społeczną**, np. środki zachęcające szkoły z niewielką liczbą uczniów migrujących do przyciągania większej liczby uczniów migrujących: Brak. Tylko środki ogólne.

WYMIAR 2: UKIERUNKOWANIE NA POTRZEBY

Uczniowie mogą nie mówić płynnie po polsku, ponieważ bezpłatne kursy językowe mają ograniczony czas trwania i standardy jakości. Szkoły mają możliwość włączenia dodatkowych kursów wyrównawczych w pierwszym roku nauki szkolnej.

Uczniowie migrujący mogą zostać umieszczeni w klasie ogólnodostępnej lub w oddzielnej klasie w fazie przejściowej. Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 kwietnia 2006 r. reguluje naukę języka polskiego dla uczniów migrujących. Niezależnie od statusu migracji każdy uczeń ma prawo do bezpłatnych lekcji języka polskiego w celu umożliwienia mu udziału w regularnych zajęciach. Lekcje te są organizowane przez lokalne władze terytorialne. Instytucje dyplomatyczne i konsulaty mogą organizować dodatkowe lekcje języka i kultury kraju pochodzenia.

Dla uczniów-imigrantów dostępne są zajęcia wyrównawcze (2 godz./tygodniowo języka polskiego, 1 godz./tygodniowo dla innych przedmiotów) przez pierwsze 12 miesięcy nauki (Zarządzenie Ministra Edukacji z dnia 1 kwietnia 2010 r. w sprawie przyjmowania osób niebędących obywatelami polskimi (...)). Również od 2010 r. asystenci mogą pomagać uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w tym dzieciom migrującym).

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy system edukacji odpowiada na potrzeby dzieci-imigrantów?**

Podobnie jak większość krajów Europy Środkowej ze stosunkowo małymi i nowymi społecznościami imigrantów, Polska nie przygotowuje dobrze swoich szkół do włączenia uczniów-imigrantów do systemu edukacji. Pomimo realizowanych gdzieś tam projektów, uczniowie-imigranci korzystają z raczej słabego wsparcia ukierunkowanego na ich specyficzne potrzeby edukacyjne. Czerpią korzyści ze słabszej polityki dostępu, nowych możliwości i edukacji międzykulturowej w polskim systemie edukacji.

WYMIAR 3: NOWE MOŻLIWOŚCI

Poza nauczaniem języków i kultur imigrantów niewiele robi się, aby szkoły stały się przestrzeniami integracji społecznej (co też jest słabością całej Europy). Pomoc nie jest systematyczna dla nauczycieli-imigrantów, rodziców i pozaszkolnych inicjatyw społecznych. Programy szkolenia nauczycieli wymagają opracowania treści, które odpowiadają na potrzeby edukacyjne uczniów migrujących, oczekiwania nauczycieli wobec uczniów migrujących oraz umożliwiają wprowadzenie konkretnych strategii nauczania. Nie istnieje w Polsce wymóg, aby nauczyciele byli wyspecjalizowani i posiadali certyfikaty w zakresie szkoleń zawodowych dotyczących wspierania dzieci migranckich. Nauczyciele mogą jedynie uczestniczyć w warsztatach o tej tematyce, które są dostępne w różnych regionach, finansowane z EFI i budżetu państwa oraz prowadzone przez organizacje pozarządowe (udział w nich jest jedynie dobrowolny).

Jeśli chodzi o dostęp do porad i wskazówek dotyczących systemu szkolnego (od przedszkola do szkoły wyższej) *migranci* korzystają tylko z ogólnego poziomu wsparcia. Jeśli istnieje ukierunkowane wsparcie dla *migrantów*, to tylko poprzez inicjatywy pozarządowe. W dokumencie tym podkreślano znaczenie Zarządzenia Ministra Edukacji z dnia 14 listopada 2007 r. o możliwości zatrudniania asystenta międzykulturowego, który posługuje się językiem ojczystym uczniów mniejszości narodowych (inicjatywa powstała m.in. w kierunku wsparcia dzieci romskich (* zarządzenie zostało uchylone w 2017 r. i zastąpione Rozporządzeniem MEN z dnia 18 sierpnia 2017 r, utrzymano w jego zapisach jedynie „asystenta dzieci romskich” jako rodzaj możliwego wsparcia).

Możliwość nauki języków imigrantów: brak przepisów (taka możliwość tylko poprzez inicjatywy prywatne lub społeczne). Zarządzenie Ministra Edukacji z dnia 6 kwietnia 2006 r. mówi, że placówki dyplomatyczne i konsulaty mogą organizować dodatkowe lekcje języka

kultury kraju pochodzenia imigranta. Brak także konkretnego przepisu dotyczącego poznawania kultur imigrantów (tylko poprzez inicjatywy prywatne lub społeczne).

WYMIAR 4: EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA

Edukacja międzykulturowa jest w dużej mierze nieobecna w szkołach, w Polsce, zajmując dopiero 30 miejsce na 38. Szkoły mogą decydować, czy i jak włączyć różnorodność kulturową do programu nauczania. W programie tym nie ma przedmiotu tj. edukacja międzykulturowa, ale widoczne jest ukryte uznanie dla różnorodności kulturowej. Zwykle istnieją dokumenty szkolne, które deklarują uznanie dla różnorodności kulturowej, ale w bardzo ogólnym znaczeniu.

ZDROWIE

OGÓLNY WNIOSEK: Usługi i polityka zdrowotna nie uwzględniają specyficznych potrzeb pacjentów-*migrantów* w zakresie dostępu do ochrony zdrowia. Nie ma podejścia angażowania interesariuszy w projektowanie (krajowej lub regionalnej) polityki zdrowotnej *migrantów*. Organizacje pozarządowe wspierające imigrantów nie są włączane do wspólnych konsultacji z rządem w sprawie kształtowania polityki zdrowotnej.

WYMIAR 1: UPRAWNIENIA

Prawie wszyscy legalni *migranci* mają takie same uprawnienia do opieki zdrowotnej jak obywatele Polski. **Osoby ubiegające się o azyl** mają prawo do bezpłatnych usług jedynie w specjalnych ośrodkach medycznych koordynowanych przez Centralny Szpital Kliniczny MSWiA. Nieudokumentowani *migranci* mogą otrzymać opiekę jedynie w nagłych wypadkach, muszą pokryć pełne koszty leczenia (wyjątkiem są choroby zakaźne, robienie testów na obecność wirusa HIV oraz profilaktyczna opieka medyczna i dentystyczna dla dzieci w wieku szkolnym).

WYMIAR 2: ZASADY DOSTĘPU

Nie wszyscy *migranci* mają dostęp do informacji (różne metody przekazu, tłumaczenia na języki obce). Polityka dostępu Polski okazała się nieco słaba i zajęła 30 miejsce na 38 krajów. Tylko **osoby ubiegające się o azyl** są rutynowo informowane o swoich uprawnieniach i podstawowych kwestiach zdrowotnych za pomocą różnych metod i języków (tłumaczeń). Z kolei większość innych krajów przekazuje informacje wszystkim grupom *migrantów* bądź też zapewnia wyszkolonych *mediatorów kulturowych*.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy system opieki zdrowotnej odpowiada na potrzeby imigrantów?**

Podczas gdy polityka zdrowotna jest generalnie słabsza w krajach Europy Środkowej o stosunkowo nowych i małych populacjach imigrantów, Polska zajmuje 34 miejsce na 38

krajów, czyli ma słabszą politykę niż większość innych krajów. Uprawnienia do opieki zdrowotnej różnią się znacznie w przypadku legalnych *migrantów*, osób ubiegających się o azyl i *migrantów* nieposiadających dokumentów, a tylko nieliczni mogą łatwo uzyskać informacje na temat uprawnień i kwestii zdrowotnych. Wiele ze specyficznych potrzeb tych osób w zakresie dostępu i opieki zdrowotnej prawdopodobnie nie zostanie zaspokojonych w przypadku braku ukierunkowanych usług.

WYMIAR 3: RESPONSYWNE USŁUGI

Jak dotąd, służba zdrowia nie zrobiła prawie nic, aby zrozumieć i zaspokoić szczególne potrzeby *migrantów* w zakresie dostępu do ochrony zdrowia („usługi niereagujące” w Polsce i 6 innych krajach Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej). Dostęp do tłumaczy dla osób ubiegających się o azyl nie jest jasno uregulowany, a tłumaczenia ustne są rzadkością (z wyjątkiem doraźnej pracy organizacji pozarządowych). Uważa się, że do postępowania z pacjentami-*migrantami* nie są potrzebne żadne specjalne szkolenia, metody przekazu ani informacje zwrotne. Przyszłe projekty mogą dostarczyć powodów i narzędzi do podjęcia stosownych działań.

Według Departamentu Dialogu Społecznego Ministerstwa Zdrowia: „Wszyscy pacjenci są traktowani jednakowo, dlatego lekarze, stomatolodzy i inne zawody medyczne stosują te same metody leczenia problemów zdrowotnych dla obywateli, jak i *migrantów* (...). Nie ma potrzeby tworzenia odrębnych szkoleń dla personelu medycznego w zakresie świadczenia dodatkowych usług dla *migrantów*”. Nie ma zatem dostępnego specjalistycznego szkolenia w świadczeniu usług odpowiadających potrzebom *migrantów*. Szkolenia wolontaryjne organizuje Helsińska Fundacja Praw Człowieka, np. „Weź kurs na wielokulturowość” (ich celem było wspieranie integracji imigrantów poprzez przygotowanie pracowników sektora publicznego w instytucjach państwowych do prawidłowego i świadomego kontaktu z nowoprzybyłymi)⁵.

WYMIAR 4: MECHANIZMY ZMIAN

Zdrowie *migrantów* zostało pominięte zarówno w polityce zdrowotnej, jak i w polityce integracyjnej, a Polska zajęła ostatnie miejsce (z jeszcze jednym krajem). Urząd ds. Cudzoziemców dopiero zaczął regulować podstawowe kwestie, tj. dostępność tłumaczy dla osób ubiegających się o status *uchodźcy*. Mówiąc szerzej, zdrowie nie jest postrzegane jako główny problem polityki integracyjnej, a *migranci* nie są postrzegani jako grupa priorytetowa dla polityki zdrowotnej w Polsce.

---

⁵ <https://archiwum.hfhr.pl/warsztaty-wez-kurs-na-wielokulturowosc/>

PARTYCYPACJA POLITYCZNA

OGÓLNY WNIOSEK: Niewielka liczba obywateli spoza UE ma mniejsze możliwości uczestniczenia w życiu politycznym w Polsce niż w prawie wszystkich innych krajach.

WYMIAR 1: PRAWA WYBORCZE

Obywatele spoza UE nie mogą głosować ani kandydować w wyborach lokalnych, w przeciwieństwie do 21 innych, badanych krajów. Wyjątkiem są obywatele innych państw UE, którzy mogą głosować w wyborach lokalnych, ale wyłącznie na poziomie gminy, oraz w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Przepisy nie przewidują także możliwości głosowania przez cudzoziemców w referendach.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy imigranci mają porównywalne prawa i możliwości uczestniczenia w życiu politycznym?**

Możliwości polityczne powoli poprawiają się w innych, nowych krajach docelowych, w tym, w Europie Środkowej (otwierając swobody polityczne, organy konsultacyjne i nowe możliwości finansowania dla stowarzyszeń imigrantów, przy trwających debatach na temat praw wyborczych). Od 2007 r. zmiany te w Polsce jeszcze się nie rozpoczęły.

WYMIAR 2: WOLNOŚCI POLITYCZNE

Obywatele spoza UE nie mogą tworzyć własnych stowarzyszeń ani wstępować do partii politycznych. Ich swobody polityczne są bardziej ograniczone w Polsce niż w 31 z 38 innych krajów. Ogólnie, cudzoziemcy nie mogą zrzeszać się w partiach politycznych. To uprawnienie przysługuje wyłącznie obywatelom polskim (art. 2 ust. 1 ustawy o partiach politycznych).

WYMIAR 3: ORGANY DORADCZE

Stowarzyszenia imigrantów nie zostały członkami strukturalnych organów konsultacyjnych ds. integracji na poziomie krajowym lub lokalnym. Polska jest jednym z zaledwie 9 krajów bez strukturalnego forum konsultacyjnego imigrantów.

WYMIAR 4: ZASADY WDRAŻANIA

Polska jest jednym z zaledwie 9 krajów bez strukturalnej polityki informowania lub wspierania imigrantów w życiu obywatelskim i politycznym.

STAŁY POBYT

OGÓLNY WNIOSEK: Bezpieczeństwo stałego pobytu może być konieczne, ale niewystarczające do poprawy wyników integracji imigrantów jako formy „obywatelstwa drugiej kategorii”.

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

Mieszkańcy spoza UE uzyskują prawo do pobytu długoterminowego na podobnych zasadach, jak w całej Europie. Na konkretne zezwolenie muszą czekać 5 lat, bez opuszczania Polski przez ponad 6 miesięcy.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Jak łatwo imigranci mogą zostać rezydentami długoterminowymi?**

Pobyt długoterminowy to niewielki obszar siły integracji w Polsce, dzięki prawu UE, z osiągniętym 11-tym miejscem na 38 badanych krajów. Zgodnie z przeciętnymi zasadami i wymogami *kwalfikowalności*, tymczasowi rezydenci spoza UE cieszą się względnie bezpiecznym statusem i prawie takimi samymi prawami, jak obywatele Polski.

WYMIAR 2: WARUNKI

Warunki są zgodne z podstawowymi wymaganiami zawartymi w prawie UE. Aby zostać rezydentem długoterminowym UE, wnioskodawca musi posiadać stabilne i regularne źródło dochodu oraz ponieść opłaty administracyjne. Koszty aplikowania są dość wysokie i wynoszą ok. 168 euro, ok. 150 euro za wydanie decyzji oraz ok. 12 euro za zezwolenie na pobyt. Chociaż trudno jest porównać koszty różnych procedur administracyjnych, wydają się one znaczne dla większości obywateli państw trzecich (są powyżej średniej w innych krajach), co może być czynnikiem zniechęcającym do składania wniosków.

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Zgodnie z prawem, wnioskodawcy powinni być stosunkowo pewni swojego statusu w Polsce (podobnie jak w Europie). Procedura powinna być stosunkowo krótka i prowadzić do uzyskania stałego zezwolenia na 5 lub 10 lat. Większość krajów Europy Środkowej ma większe problemy niż Polska w tym zakresie. Podczas gdy rezydent długoterminowy może podróżować tam i z powrotem do swojego kraju pochodzenia, nie może przebywać w nim dłużej niż rok.

WYMIAR 4: PRAWA POWIĄZANE

W Polsce, podobnie jak w 29 innych krajach, rezydenci długoterminowi powinni mieć równy dostęp do zatrudnienia, edukacji, świadczeń społecznych w celu zwiększenia ich integracji w kraju.

DOSTĘP DO OBYWATELSTWA

OGÓLNY WNIOSEK: Nowa, bezpieczna droga do podwójnego obywatelstwa musi działać w praktyce.

WYMIAR 1: KWALIFIKOWALNOŚĆ

Zgodnie z nowym prawem wielu imigrantów i ich potomków nadal nie kwalifikuje się do otrzymania obywatelstwa. Stali rezydenci mogą ubiegać się o nie *de facto*, łącznie po 8 latach, tj. o rok dłużej i mniej elastycznie niż średnia europejska. Nie istnieje też żadne, szczególnie uprawnienie dla dzieci urodzonych lub wychowanych w Polsce do stania się obywatelami polskimi (jedynie wskutek zabiegów poczynionych przez samych ich rodziców w tej kwestii).

WYMIAR 2: WARUNKI

Imigranci muszą spełniać mniej więcej takie same warunki uzyskania obywatelstwa polskiego, jak przed nową ustawą. Wcześniej, kandydaci nie mogli przygotować się do wywiadu w języku polskim (słabo zdefiniowanego); obecnie, mają przewodniki do nauki nowego, standaryzowanego testu B1 (wysoki poziom oczekiwań), ale nie ma wystarczającej liczby gwarantowanych, bezpłatnych kursów, aby go zdać. Prawo do bezpłatnych kursów czy szerszy zakres możliwości uzyskania dyplomów, mogłyby skuteczniej wspierać naukę języka i wspomóc zdać testy.

WYMIAR 3: BEZPIECZEŃSTWO STATUSU

Nowa procedura „uznawania” obywatelstwa prowadzona przez wojewodów zapewnia poziom bezpieczeństwa, który zgodnie ze wskaźnikiem *Indeksu* sprzyja integracji. Wnioskodawcy spełniający wymagania mają prawo do obywatelstwa polskiego, które jest tak samo bezpieczne dla obywateli *naturalizowanych*, jak i dla wszystkich innych polskich obywateli.

Od momentu uzyskania zezwolenia na pobyt stały muszą upłynąć kolejne 2 lata w przypadku *uchodźcy* lub 3 lata w przypadku pozostałych kategorii cudzoziemców, by mogli oni zostać uznani za obywateli polskich (art. 30 ust. 1 pkt 1 i 3 ustawy z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim, dalej u.o.p.). Ustawa o obywatelstwie polskim przewiduje bowiem dwa sposoby jego otrzymania: uznanie przez wojewodę (w przypadku spełnienia przez cudzoziemca ściśle określonych w ustawie warunków) oraz nadanie przez prezydenta. Wszystkie formy ochrony międzynarodowej są przyznawane czasowo – do chwili zmiany sytuacji w kraju pochodzenia, która pozwoli cudzoziemcom tam wrócić. Jednak po pewnym okresie (w zależności od rodzaju ochrony) cudzoziemcom przysługuje w Polsce prawo do ubiegania się o zezwolenie na pobyt stały (art. 195 ust. 1 u.c.).

WYMIAR 4: PODWÓJNE OBYWATELSTWO

Podwójne obywatelstwo nie jest już uznaniowym wyjątkiem ze strony władz, ale prawem gwarantowanym dla wszystkich, jak ma to miejsce w większości badanych krajów.

ANTYDYSKRYMINACJA

OGÓLNY WNIOSEK: Trwa czas na egzekwowanie prawa: ustawa o równym traktowaniu z 2010 r. jest jedną z najmłodszych w Europie, a ofiary chcące skorzystać z prawa otrzymują mniejszą pomoc niż w większości krajów ze strony organu ds. równości i polityki równościowej (uznanego ogólnie, jako słabo funkcjonującego).

WYMIAR 1: DEFINICJE

Ustawa z 2010 r. stworzyła podstawowe definicje dyskryminacji, z kilkoma słabymi punktami (Polska zajęła 27 miejsce na 38 krajów). Wszyscy mieszkańcy Polski są teraz chronieni przed nierównym traktowaniem we wszystkich głównych dziedzinach życia, czy to ze względu na pochodzenie etniczne, rasę czy religię. Obywatele spoza UE mają słabą ochronę przed dyskryminacją ze względu na narodowość, którą w Polsce rozumie się raczej jako pochodzenie narodowe niż obywatelstwo. Luki pojawiają się również w zakresie dyskryminacji z wielu przyczyn jednocześnie, profilowania rasowego oraz dyskryminacji ze względu na domniemane/powiązane cechy.

WYMIAR 2: OBSZARY ZASTOSOWANIA

Mieszkańcy Polski mogą zgłaszać przypadki dyskryminacji rasowej, etnicznej i religijnej we wszystkich dziedzinach życia. Polska przyjęła „minimalne” podejście horyzontalne, które zaczęło być negocjowane na szczeblu UE od 2007 r. Potrzeba wskazuje jednak na stworzenie takich kryteriów, aby obywatele spoza UE mogli odnieść korzyści z jasnych zakazów dyskryminacji ze względu na narodowość we wszystkich dziedzinach życia.

PRZYKŁADOWY WSKAŹNIK OCENY POLITYKI

- **Czy wszyscy są skutecznie chronieni przed dyskryminacją rasową/etniczną, religijną i narodową we wszystkich dziedzinach życia?**

Wraz z uchwaleniem ustawy o równym traktowaniu z 2010 r. obywatele i mieszkańcy Polski jako jedni z ostatnich w Europie otrzymali ochronne środki (*antydiskryminacyjne*), obiecane na mocy prawa UE. Polska, podobnie jak inne kraje Europy Środkowej, musiała poczynić znaczące postępy, tworząc przepisy *antydiskryminacyjne* i powołując organ ds. równości. Wcześniej, istniała ochrona przed dyskryminacją ze względu na pochodzenie etniczne i religijne, ale tylko w zakresie zatrudnienia. Procedury egzekwowania tych przepisów

były nieco poniżej średniej, a same przepisy zostały uznane za słabo chroniące. Potencjalne ofiary musiały same dochodzić swoich praw, bez pomocy dochodzeniowej ze strony organu ds. równości. Od 2010 r. obywatele Polski korzystają z silniejszych mechanizmów egzekwowania prawa i bardziej równej ochrony we wszystkich dziedzinach życia. Jednak niezgłaszanie dyskryminacji jest nadal normą w Polsce (podobnie jak w innych krajach w Europie Środkowej).

WYMIAR 3: MECHANIZMY EGZEKWOWANIA PRAWA

Ofiary mogą teraz korzystać z solidnych mechanizmów dostępu do wymiaru sprawiedliwości (+38 pkt. w latach 2009-2011). Potencjalne ofiary odnoszą teraz więcej korzyści, wykorzystywania danych statystycznych jako dowodów, silniejszej roli organizacji pozarządowych ds. równości oraz stosowania pozwów zbiorowych. Nadal istnieją luki w prawie dotyczącym *actio popularis* oraz w stosowaniu testów sytuacyjnych.

WYMIAR 4: POLITYKA RÓWNOŚCI

Opinia publiczna nie jest zachęcana do korzystania z prawa lub walki z dyskryminacją na szerszą skalę w społeczeństwie, a polityka równości w Polsce zajęła dopiero 31 miejsce na 38 krajów. Biuro Rzecznika zostało powołane ze słabszymi uprawnieniami niż organy w 24 innych krajach. Praca Pełnomocnika ds. Równego Traktowania zaczęła prowadzić do działań państwa na rzecz równości, ale z niewielkimi zobowiązaniami (np. *Karta Różnorodności*, ogólne kampanie informacyjne na temat równego traktowania). Do 2010 r. żadna instytucja ani organ nie zostały oficjalnie wyznaczone jako wyspecjalizowany organ (wymogi dyrektywy 2000/43). ETA z 2010 r. wyznaczyła Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich jako organ ds. równości. Ustawa odpowiednio znowelizowała dotychczasową ustawę, przyznając Rzecznikowi nowe kompetencje (oprócz bardzo szerokiego mandatu ochrony praw i wolności człowieka). Jednakże, chociaż nowa ustawa zobowiązała Rzecznika do podjęcia szeregu obowiązków, ustawa o budżecie państwa nie przewidywała żadnych dodatkowych środków finansowania na rok 2011. Pomimo tych trudności, Rzecznik rozpoczął różne funkcje przewidziane przez ETA.

Art. 1 ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania wymienia rasę, pochodzenie etniczne, narodowość i religię. W polskim prawie nie ma ogólnego przepisu zakazującego dyskryminacji ze względu na narodowość. Obywatelstwo jest wyraźnie chronioną podstawą w ETA (art. 1,3), jednak „narodowość” jest rozumiana jako przynależność do narodu. Nie ma odpowiedniego orzecznictwa dotyczącego narodowości i pochodzenia etnicznego oraz możliwego nakładania się tych dwóch podstaw.

Istnieje przepis *antydiskryminacyjny* Kodeksu pracy, który obejmuje zatrudnienie. Przepisy *antydiskryminacyjne* tego kodeksu obejmują wszystkie osoby, bez względu na ich narodowość, jednak nie zawierają terminu *bezpaństwowiec*.

WNIOSKI DLA KRAJU: POLSKA

Polityka integracyjna Polski stwarza *migrantom* więcej przeszkód niż szans na pełne uczestnictwo w życiu społecznym (w porównaniu z resztą Europy Środkowej). W Polsce obserwuje się słabsze, ogólne i ukierunkowane wsparcie dla nowo przybyłych spoza UE w poszukiwaniu pracy. Mniejsze wsparcie oferowane jest także ze strony szkół. Słabiej zdefiniowana jest dyskryminacja. Organy polityki ds. równości są jednymi z najslabszych (31 miejsce). Występują ograniczenia swobód politycznych, brak jest organu konsultacyjnego dla imigrantów. *Naturalizacja* wymaga wyższego poziomu znajomości języka polskiego (B1) i surowszych wymagań dotyczących osiągniętych dochodów niż w większości innych krajów. Brak jest też określonych uprawnień obywatelskich dla dzieci urodzonych w Polsce lub, które kształciły się w Polsce.

ZALECENIA DOTYCZĄCE POLITYKI DLA: POLSKA

Wszyscy obywatele spoza UE powinni mieć możliwość korzystania ze strukturalnej polityki integracyjnej Polski, przyjętej i realizowanej poprzez szerokie konsultacje z przedstawicielami rządu, organizacji pozarządowych, środowiska akademickiego oraz imigrantów. Wsparcie integracji obywateli spoza UE powinno polegać na bliższej współpracy i wymianie informacji między ministerstwami Spraw Wewnętrznych i Pracy oraz wiele innych działań, z wielu innych ministerstw, odpowiedzialnych za różne aspekty życia publicznego. Wskazane jest zwiększenie dostępu obywateli spoza UE do długoterminowego wsparcia, dzięki bardziej strukturalnym i zróżnicowanym źródłom finansowania działań integracyjnych (w tym, z budżetu państwa). Wskazane jest także zwiększenie dostępu obywateli spoza UE do międzysektorowych działań integracyjnych na szczeblu lokalnym, poprzez uczynienie integracji priorytetem w lokalnych strategiach rozwoju. Potrzebne są konsultacje strukturalne z przedstawicielami imigrantów w miastach. Niezbędne wydaje się zwiększenie świadomości społecznej obywateli w zakresie pozytywnych stron integracji, w celu zrozumienia wyzwań, z jakimi mierzą się cudzoziemcy w życiu publicznym, i w celu osiągnięcia sukcesu na drodze do ich adaptacji.

1.3. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE – gotowość do pomagania

1.3.1. WYJAŚNIENIA TEORETYCZNE

Termin „*prospołeczny*” pojawił się w literaturze psychologicznej na początku lat sześćdziesiątych XX w. za sprawą E. Z. Johnson, która dokonała rozróżnienia między niespołeczną i prospołeczną agresją. Przez prospołeczną agresję autorka rozumiała zachowania, które mimo że przynoszą szkodę i cierpienie innym ludziom, to jednak realizują cele, oceniane w danej kulturze jako wartościowe czy wręcz pożądane (np. zabijanie w wojnie obronnej) (Wispe, 1972, Reykowski, 1979; za: Śliwak, 2005). Według Einolf (2008) *zachowania prospołeczne* nie odnoszą się do każdego. Kenrick, Neuberg i Cialdini (2002) używają tego pojęcia w szerokim jego znaczeniu, tj. „*jest to każde działanie dla dobra drugiego człowieka; jest ono zachowaniem prospołecznym nawet wówczas, gdy pomagający odnosi korzyść*”.

Zachowania prospołeczne możliwe są do realizacji w wielu formach: jako zaplanowana akcja lub zorganizowana pomoc (...) czy to poprzez aktywne działanie lub pomoc finansową. Bierhoff (2002) jako *zachowanie prospołeczne* definiuje każdą interakcję, do której dochodzi świadomie, w sposób dobrowolny, przyczyniający się do „dobra” innych osób, niebędącą odpłatną pomocą w ramach zobowiązań zawodowych lub w ramach innych zobowiązań. Działania i zamiary prospołeczne mogą być określane przez wiele, niewykluczających się motywów. Za motywy zewnętrzne i interesowne uchodzą takie, które przeważnie mają na celu własną korzyść, tj. oczekiwanie na wynagrodzenie materialne lub społeczne uznanie, lęk przed karą i utratą szacunku w oczach innych w sytuacji poniechania udzielenia pomocy (konformizm), zaspokojenie potrzeb kontaktu, rozszerzenie kompetencji społecznych, doświadczenie własnej skuteczności, poszukiwanie doznań, uwolnienie się od osobistego cierpienia spowodowanego silnymi uczuciami. Motywy wewnętrzne, czyniące zachowania prospołeczne altruistycznymi, to znaczy, nieinteresownymi, są motywami zasadniczo nakierowanymi na „dobro” innych osób, a korzyści osobiste stanowią tu jedynie niezamierzone skutki uboczne. Motywy wewnętrzne udzielania pomocy to: bycie zatroskanym o dobro człowieka w potrzebie, różniące się od czystego unikania dręczących uczuć i współczucia innym (Batson, 1991), empatia lub perspektywa sytuacji, w której znajduje się ktoś inny, wyzwalająca u obserwatorów impulsy udzielenia pomocy, poczucie sensu i wzrost samooceny. Spojrzenie na prospołeczną wrażliwość oraz zachowania prospołeczne są przedmiotem

psychologii moralności. Ważne są nie tylko zachowania niesienia pomocy, ale także nastawienie do norm sprawiedliwego współżycia pod kątem **gotowości do udzielenia pomocy**.

Dostarczana pomoc ma różny wymiar i charakter, począwszy od wysłuchania, zrozumienia, towarzyszenia, wsparcia emocjonalnego, poprzez udzielanie informacji, do dostarczenia niezbędnych środków materialnych (Okun, 2002; Drat-Ruszczak, Drażkowska-Zielińska, 2005, za: Weigl, 2012).

Mianem osobowości altruistycznej określa się stosunkowo trwałą gotowość do wrażliwości prospołecznej oraz *zachowań prospołecznych*, tzn. tendencję do refleksji nad pomyślnością innych ludzi, współodczuwania z nimi oraz angażowania się na rzecz ich dobra (Penner i Finkelstein, 1998). Charakteryzuje ją stosowanie się do norm odpowiedzialności społecznej, gotowość do empatii, silne wewnętrzne przekonanie o własnej kontroli, mała skłonność do skrupulatnego podążania za interesem własnym (*self-interest*) oraz wyraźna „Wiara w sprawiedliwy świat” (Skrzypińska, 2008.) Jednak warunki, po spełnieniu których można prognozować powstanie nastawienia altruistycznego oraz *zachowań prospołecznych* w różnych sytuacjach zostały zbadane jedynie fragmentarycznie. Chociaż brakuje teorii, która uwzględniałaby wszystkie czynniki *zachowania prospołecznego*, to na uwagę zasługuje czterofazowy model Schwartza i Howarda (1981). Zdaje się on wyjaśniać wiele obserwacji, posiada możliwość wzbogacenia spojrzenia z perspektywy *teorii socjalizacji* oraz *teorii uczenia się*. Według Schwartza i Howarda (1981) do *zachowań prospołecznych* dochodzi, gdy są spełnione cztery, następujące po sobie warunki. Pierwszym z nich jest ETAP AKTYWACJI (*Faza zauważenia*), w której następuje: (poszczególne kroki) a. spostrzeżenie, że jakaś osoba znajduje się w trudnym położeniu, b. dostrzeżenie, że są możliwości, aby zaradzić temu trudnemu położeniu, c. uświadomienie sobie, że można udzielić pomocy, d. dostrzeżenie poczucia własnej odpowiedzialności (wpływ na sytuację). Gdy te procesy przebiegły pozytywnie, możliwy staje się drugi etap – ETAP ZOBOWIĄZANIA (*Faza motywacji*). Tutaj następuje aktywacja osobistych norm oraz uczuć moralnego zobowiązania (normy osobiste – w nich znajdują się bardziej ogólne normy, odpowiadające szerszym wartościom oraz ideałom tj. *równość, humanizm*). Normy osobiste są oczekiwaniami w stosunku do samego siebie, zgodnie z którymi człowiek ocenia się przed i po decyzji oraz zgodnie z tym doświadcza umocnienia lub osłabienia poczucia własnej wartości, wewnętrznej satysfakcji lub wstydu i winy. Ważne jest tutaj także emocjonalne pobudzenie empatyczne (współczucie). Trzecim etapem jest ETAP OBRONY, w którym człowiek czuje się zobowiązany do działania, jednak przed jego wykonaniem – bada dwie możliwości (*obliczenie antycypowanych kosztów*,

pożytków z pomocy i jej poniechania oraz dokonanie nowej oceny sytuacji, prowadzącej do podjęcia decyzji). W fazie tej może dojść np. do zaprzeczenia, jakoby oceniana sytuacja była trudna lub wymagająca niezwłocznego działania, co będzie skutkowało zaprzeczeniem własnej odpowiedzialności i stosowności aktywowanych norm. Czwartym etapem jest ETAP REAKCJI (działanie vs niedziałanie). Zgodnie z opisanym modelem, rozstrzygające są dwa warunki: gotowość do empatycznego pobudzenia oraz centralność (poprzez którą gotowość do altruistycznego działania została uwewnętrzniona i skonkretyzowana do formy norm osobistych).

Ponadto, istnieje kilka innych czynników, które wpływają na *zachowania prospołeczne*, m.in. wiek, płeć, dochód oraz wykształcenie (Einolf, 2008).

1.3.2. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE (REYKOWSKI, J., 1979)

Cechą wspólną *zachowań prospołecznych* jest to, że są one wywołane przez aktualny lub możliwy stan innej osoby bądź innego obiektu społecznego i organizowane ze względu na interesy oraz potrzeby tegoż obiektu (Reykowski, 1979, s. 46). W ramach *zachowań prospołecznych* wyodrębnia on *zachowania allocentryczne* (takie zachowanie, w którym inna osoba osiąga korzyść, podczas gdy podmiot poświęca ważne dobro osobiste), *zachowania socjocentryczne* (zachowanie, w którym jakaś zbiorowość odnosi korzyść, podczas gdy podmiot poświęca ważne dobro osobiste – zdrowie, życie, dobre imię) i *czynności pomocne*, ale tylko dwa pierwsze można zaliczyć do zachowań altruistycznych. Reykowski (1979, za: Basińska, Jeran, 2014) wyjaśnia, że w pojęciu „altruizm” zawarte jest założenie dotyczące motywacji, tzn. braku oczekiwania na wzmocnienia zewnętrzne; wyróżnił dokładnie, opierając się na relacji pomiędzy tym, co w wyniku działania osiąga podmiot, a tym, co osiągają inni, następujące typy czynności a) Altruistyczne – zorganizowane tak, aby ktoś inny osiągnął korzyść, podczas gdy podmiot poświęca ważne dobro osobiste (majątek, zdrowie, życie, dobre imię); b) **Pomocne** - zorganizowane tak, że ktoś inny odnosi korzyść, podczas gdy podmiot ponosi jedynie naturalne koszty czynności (poświęca czas, wysiłek); c) Kooperacyjne – zorganizowane w taki sposób, że zarówno podmiot, jak i inni albo odnoszą korzyści albo nie ponoszą strat; d) Adaptacyjne – ukierunkowane na odnoszenie korzyści przez podmiot, ale jednocześnie zasadniczo pozbawione związków pomiędzy aktywnością podmiotu a korzyściami lub stratami innych; e) Egocentryczne – skierowane na korzyści odnoszone przez podmiot, ewentualne korzyści lub straty innych mają charakter efektów ubocznych; f) Eksploatatorskie – podmiot odnosi korzyści kosztem innych; g) Destruktywne - kierowane na

straty lub szkody innych. W tym ujęciu za *prospołeczne* Reykowski uznał pierwsze trzy kategorie działań.

W najnowszej literaturze można zauważyć, że jedni autorzy konsekwentnie posługują się tylko terminem *zachowania prospołeczne*, inni mówią tylko o *zachowaniach altruistycznych*, a jeszcze inni utożsamiają te pojęcia i stosują je zamiennie. Bar-Tal (1976, za: Śliwak, 2005) określił altruizm jako tylko jeden z typów *prospołecznego zachowania*, drugim natomiast jest restytucja. Autor ten uważa *zachowanie prospołeczne* jako, że: *jest to „[...] zachowanie dobrowolne wykonywane po to, żeby przynieść korzyść komuś innemu bez oczekiwania zewnętrznych nagród”*. Gdy jest ono podejmowane jako zachowanie stanowiące cel sam w sobie, mamy do czynienia z altruizmem, natomiast gdy osoba pragnie się odwdziżyć za wcześniej doznane dobro bądź chce zadośćuczynić za szkodę, którą uprzednio wyrządziła, mamy do czynienia z restytucją (Bar Tal, 1976, za: Śliwak, 2005). W pracach Reykowskiego (1975, 1976, 1978, 1979) występują obydwie pojęcia „*prospołeczny*” i „*altruistyczny*”. Podobnie jak u Bar-Tala (1976, za: Śliwak, 2005), *zachowania prospołeczne* traktowane są przez Reykowskiego jako kategoria szersza niż zachowania altruistyczne. Batson i Shaw (1991) rezerwują pojęcie altruizmu dla jeszcze bardziej zawężonego typu *zachowań prospołecznych*, tj. takiego, gdzie motywem działania jest wyłącznie chęć poprawienia sytuacji drugiej osoby. Altruizm motywowany jest sytuacją osoby znajdującej się w potrzebie, gdzie *zachowanie pomocne* jest celem samym w sobie, a nie podyktowane poczuciem wstydu lub winy (Batson i in., 1989; Batson, Klein, Highberger i Shaw, 1995; Batson i in., 1997).

1.3.3. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE - MOTYWACJA ENDOCENTRYCZNA I EGZOCENTRYCZNA (KARYŁOWSKI, J., 1982)

Według J. Karyłowskiego (1982) pojęcia *zachowania prospołeczne* oraz *zachowania altruistyczne* wydają się być bardzo bliskie, wręcz tożsame. Zachowania, w których motywacja do ich wykonania jest bezinteresowna, a więc pozbawiona oczekiwań oraz nagród zewnętrznych nazywana jest przez niego *altruizmem* (Karyłowski, 1982, s. 10). Podobne podejście w definiowaniu tego terminu miała Jarymowicz (1979), nazywając je *zachowaniami prospołecznymi*. Charakterystyczne dla Karyłowskiego jest podkreślenie roli intencji dawcy w uznaniu jakiegoś zachowania za altruistyczne. Analizując jego liczne prace (Karyłowski 1977, 1978, 1982, 1984), można zaliczyć go do autorów, którzy pojęcia te stosują zamiennie.

- **Motywacja endocentryczna** to tendencja do pomagania innym, w szczególności, by utrzymać lub podwyższyć swoją samoocenę („bym to ja komuś pomógł/pomogła”);
- **Motywacja egzocentryczna** to tendencja do pomagania innym po to, by polepszyć ich samopoczucie, zaspokoić ich potrzeby („żeby pomoc została udzielona”);

Karyłowski wykazał, że przewaga endo- lub egzocentrycznej motywacji do pomagania u osób dorosłych zależy od oddziaływań wychowawczych ich rodziców, jakim byli poddawani w dzieciństwie.

1.3.4. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE (POMOCNE)

A WSPARCIE SPOŁECZNE

Pozytywny wydzźwięk *wsparcia społecznego* mieści się w *prospołeczności*, w chęci niesienia pomocy, w pomaganiu, w intencji rozwiązania problemu (Kacperczyk, 2006). *Wspieranie* mieści się w kategorii działań prospołecznych, które budując więzi między stronami relacji wymagają współdziałania i równie aktywnego udziału obydwu stron, a poszukiwanie zgody „odbiorcy” wsparcia przez „nadawcę”, staje się elementem afirmacji autonomii tego, komu pomoc jest udzielana. Definicja *wsparcia społecznego*, mówi o tym, że pojawia się ono w sytuacji trudnej i po to, aby pomóc komuś z niej wyjść, rozwiązać problem, jednoznacznie dąży do wspierania jako przekazywania jakiegoś rodzaju d o b r a – to samo zresztą, dotyczy definicji pomagania. Wsparcie zachodzi więc wtedy, gdy wiąże się z intencją dostarczenia pomocy, z intencją bycia dla kogoś w danym momencie podporą, z intencją wyjścia naprzeciw jego/jej potrzebom. W tym sensie wsparcie działa równolegle do budowania afiliacji i rozbija społeczną izolację. Wsparcie zachodzi w sytuacji trudnej dla odbiorcy. Pomoc jest odpowiedniego rodzaju, to znaczy dostosowana do charakteru sytuacji trudnej oraz do oczekiwań odbiorcy. Po trzecie, dostarczana jest temu, komu trzeba – czyli osobie oczekującej wsparcia i potrzebującej go. Po czwarte, jest ofiarowywane po to, aby rozwiązać problem lub pomóc jednostce w jego rozwiązaniu. Jeżeli działanie spełnia te wszystkie warunki – to jest wsparciem, jeśli zaś nie, to powinno być określane jedynie jako *wspieranie* (Kacperczyk, 2006).

Zarówno *wsparcie społeczne* jak i *wspieranie* odnoszą się wyraźnie do działań o charakterze pozytywnym. Badania eksplorujące wsparcie dotyczą głównie tematyki stresu oraz obciążeń samych dostarczycieli wsparcia. Brakuje natomiast prac podejmujących problematykę samego niesienia pomocy i dostarczania wsparcia. Bardzo niewiele prac naukowych powstało dotąd poświęconych relacji wspierania – w tym *wsparciu dostarczanemu*, tj. *ofiarowywanemu* (Kacperczyk, 2006).

Problematyka *wsparcia społecznego* od szeregu lat stanowi interesujące pole badawcze dla naukowców różnych dyscyplin naukowych, a szczególnie psychologii. W badaniach nad *wsparciem społecznym* istnieje ogromne bogactwo pomysłów empirycznych, brak jednak podstawowych rozważań teoretycznych (Sęk, 1986, s. 791). Nagromadzone wyniki badań nie układają się w żaden spójny system wiedzy w zakresie dostarczania wsparcia. Zwraca też uwagę wieloznaczność i niespójność efektów dotychczasowych przedsięwzięć badawczych, które wychodząc z różnych modeli teoretycznych, generują wzajemnie sprzeczne wyniki. Wszystko to sprawia, że pojęcie wsparcia nadal ma dość niejasny status (Payne, Jones 1987; Kacperczyk, 2006).

Termin *wsparcie społeczne* pojawił się w literaturze w latach 70 – tych XX w. w wyniku wzrostu zainteresowania badaczy grupami narażonymi na stres, uzależnienia i choroby. Mimo, że termin ten funkcjonuje od wielu lat, nadal brak jest jednoznacznej jego definicji. Wielu badaczy definiuje *wsparcie społeczne* jako powszechnie oczekiwaną pomoc dostępną dla jednostki lub grupy w sytuacjach trudnych, stresowych, przełomowych, których sami nie są w stanie przezwyciężyć (Jaworowska-Obłój, Skuza, 1986). Badacze zdrowia ustalili, że *wsparcie społeczne* jest meta-konstruktem, który może oraz powinien być koncepcyjnie i operacyjnie wyróżniony pod względem strukturalnym, funkcjonalnym i wymiarów ewaluacyjnych (Vaux, 1988; Vazquez Morejon i Garcia-Boveda, 1997). Wsparcie jest rodzajem interakcji społecznej, która jest podejmowana w sytuacji problemowej lub trudnej, w której toku dochodzi do wymiany (informacji, emocji, instrumentów działania lub dóbr materialnych) i której celem jest spowodowanie u jednego z uczestników interakcji zbliżenia do rozwiązania problemu, osiągnięcia celu lub przezwyciężenia sytuacji trudnej (Sęk, 1986). *Wsparcie społeczne* bywa określane jako aktywna interakcja pomiędzy osobą wspierającą i wspieraną. W zależności od okoliczności i przeżywanych trudności potrzebujemy różnego rodzaju wsparcia. W trakcie danej interakcji następuje jednostronna lub dwustronna **wymiana emocjonalna, informacyjna, instrumentalna i materialna**.

H. Sęk i R. Cieślak (2004) powołując się na badania własne oraz innych autorów wymieniają najczęściej wyróżniane rodzaje wsparcia społecznego: 1) **Wsparcie emocjonalne** – polegające na dawaniu jednostce komunikatów werbalnych i niewerbalnych typu „*Jesteś przez nas kochany/-a, lubimy cię/możesz na nas liczyć*”. Celem tego rodzaju zachowań wspierających jest stworzenie poczucia bezpieczeństwa, opieki, poczucia przynależności do grupy, podwyższenie samooceny, wzbudzenie wiary i nadziei; 2) **Wsparcie informacyjne** – to udzielanie jednostce takich informacji, rad, które mogą pomóc w rozwiązaniu problemu oraz w lepszym zrozumieniu sytuacji. Może przybrać również postać informacji zwrotnych, dzięki

którym wspierany zyskuje wiedzę o skuteczności podejmowanych przez siebie działań. Ten rodzaj wsparcia to także dzielenie się swoją wiedzą i doświadczeniem przez osoby, które znalazły się w podobnej sytuacji; 3) **Wsparcie instrumentalne** – jest dostarczaniem pomocy w rozwiązywaniu zadań życiowych. Może przybrać postać instruktażu o sposobach postępowania w konkretnej sytuacji, może być również modelowaniem skutecznych zachowań zaradczych; 4) **Wsparcie rzeczowe (materialne)** – przejawia się świadczeniem pomocy rzeczowej i finansowej. Ten rodzaj wsparcia to także bezpośrednie działania na rzecz drugiego człowieka, tj. dostarczanie odzieży, leków, środków higienicznych, udzielanie schronienia, mieszkania; 5) **Wsparcie duchowe** – jest szczególnym rodzajem wsparcia, tj. zapotrzebowanie na nie pojawia się w krytycznych sytuacjach, np. śmierci bliskiej osoby lub w ciężkiej chorobie; 6) **Wsparcie wartościujące** – polegające na okazywaniu uczuć uznania, akceptacji, potwierdzaniu znaczenia i wartości partnera dla życia społecznego. Przejawiać się ono może w dawaniu jednostce komunikatów typu: „*Bez Ciebie nie dalibyśmy rady*”.

A. Kahn i D. Antonucci (1980, za: Leśniewska, 2012) dzielą zachowania wspierające na trzy grupy: 1) wyrażanie opieki i emocjonalnej bliskości, 2) dostarczanie informacji o poprawności podejmowanych działań, 3) dostępność pomocy polegającej na poświęceniu czasu, wysiłku i pieniędzy. Ten szczególny sposób i rodzaj pomocy w postaci *udzielanego wsparcia społecznego* ma służyć mobilizacji sił po to, by móc radzić sobie ze swoimi problemami. Podstawą *wsparcia społecznego* jest **sieć społeczna** (inaczej: otoczenie społeczne lub system wsparcia społecznego jednostki), dzięki której otrzymuje ona różnego rodzaju pomoc w sytuacjach trudnych. Ważne jest tutaj kryterium obiektywnie istniejących oraz dostępnych sieci społecznych, które poprzez fakt istnienia więzi, kontaktów społecznych i przynależności pełnią funkcje pomocne wobec osób znajdujących się w trudnej sytuacji. Stwierdzono, że brak grupy wsparcia przy subiektywnym poczuciu osamotnienia obniża znacznie zarówno odporność psychiczną, jak i fizyczną jednostki. G. Caplan (1987) sieci te nazywa *systemami oparcia*. Systemy te są dla osób w trudnej sytuacji źródłem wiedzy o rzeczywistości oraz o samych sobie i umożliwiają zaspokajanie indywidualnych potrzeb. Caplan (1987) podkreśla również niepowtarzalny oraz osobisty charakter związków łączących daną osobę z innymi ludźmi, członkami sieci, których określa mianem „znaczących innych”. Sieć społeczna może być źródłem oparcia w sytuacjach trudnych, może również zaburzać funkcjonowanie podmiotu lub wywierać destrukcyjny wpływ. Dlatego też S. Kawula (2011) proponuje, aby pojęcie *wsparcia społecznego* zawierało tylko pozytywne relacje zachodzące w środowisku, jak i sieci społecznej jednostek lub grup. Obiektywnie istniejące sieci wsparcia ujmowane są również jako **źródła wsparcia**. Andrzej Axer (1983) wymienia trzy podstawowe

systemy oparcia społecznego, jednocześnie określając ich funkcje: 1) instytucje lub sieć instytucji, które udzielają ludziom pomocy medycznej, psychologicznej, społecznej, również programy pomocy, które zaspokajają potrzeby klientów, głównie poprzez zasoby ich naturalnego otoczenia, 2) organizacje pomocy oparte na działalności profesjonalistów w danej dziedzinie oraz organizacje powstające spontanicznie: stowarzyszenia, grupy wolontaryjne, grupy wsparcia, skupiające ludzi o podobnych problemach, zapobiegające ich izolacji, dające poczucie przynależności, pozwalające na wymianę doświadczeń, informacji oraz służące ochronie interesów swoich członków oraz 3) osoby z najbliższego otoczenia jednostki, których uczucia, postawy, zachowania wpływają korzystnie na podmiot.

1.3.5. ZACHOWANIA PROSPOŁECZNE W STOSUNKU DO UCHODźCÓW

UDZIELANE WSPARCIE SPOŁECZNE UCHODźCOM

W niniejszej dysertacji doktorskiej, przedmiotem badań jest *udzielane wsparcie społeczne uchodźcom*, rozumiane jako działanie o charakterze pomocnym (*zachowania prospołeczne*). Cechą wyróżniającą cele zachowań pomocowych jest dobro „obiektów zewnętrznych”. W codziennej formie, wyrażają się one w dzieleniu się czymś z innymi, ofiarowaniu czegoś, gotowości do służenia sprawie, itp. (Reykowski, 1979). Klasyfikacja może uwzględniać:

- sferę cielesną (usunąć głód, uratować życie, opatrzyć ranę, umożliwić odpoczynek, itp.);
- sferę materialną (wspomóc, ofiarować niezbędny przedmiot, pomóc poszukać jakąś rzecz);
- sferę moralną (bronić dobrego imienia, bronić przed krytyką, pomóc w przezwyciężeniu przeszkód, chronić przed lekceważeniem, bronić praw innych osób, ich wolności, podwyższać cudzy prestiż;
- sferę orientacyjną (wyjaśnić, poinformować, wskazać drogę czy też rozszerzać wiedzę, wzbogacać intelektualnie, pokazywać coś nowego, itp.);
- sferę praktyczną (dopomóc w wykonaniu czynności, w przezwyciężeniu trudności oraz przeszkód, bądź też wzbogacać repertuar czynności, umożliwiać nowe formy działania, itp.);

- sferę emocjonalną (pocieszyć, uspokoić, dopomóc w opanowaniu się, okazać współczucie, okazać ciepło bądź uradować, rozbawić, zaciekawić, ofiarować uczucia, zachwycić, itp.).

Wyżej wymienioną klasyfikację Reykowskiego (1979) można odnieść do podziału *wsparcia społecznego* wg House'a (1981), który wyróżnił cztery rodzaje wsparcia: informacyjne, instrumentalne, emocjonalne i oceniające (Pommersbach, 1988). **Wsparcie emocjonalne** obejmuje przejawy empatii, miłości, życzliwości, zainteresowania ze strony innych osób; **wsparcie instrumentalne** to zachowania, które bezpośrednio pomagają jednostce zaspokoić jej potrzeby materialne; **wsparcie informacyjne** obejmuje akty przekazywania informacji użytecznych w radzeniu sobie ze stresem, z trudnymi problemami, na jakie jednostka napotyka w swoim środowisku oraz **wsparcie oceniające** - dotyczy zwrotnych informacji od innych osób, pomocnych w tworzeniu wysokiej samooceny i dokonywaniu społecznych porównań. Odpowiednio ujmując: *sfera orientacyjna* odnosi się do udzielania *wsparcia informacyjnego*; *sfera praktyczna* i *sfera materialna* to *wsparcie instrumentalne*; *sfera emocjonalna* to udzielane *wsparcie emocjonalne*; *sfera moralna* to odniesienie do *wsparcia oceniającego*. Zgodnie z koncepcją House'a (1981) odnośnie czterech głównych funkcji wsparcia zgadzają się także inni badacze (np. Vaux, Riedel i Stewart, 1987).

Imigranci nieuchronnie doświadczają zakłócenia lub utraty systemów *wsparcia społecznego* oraz znane środki społecznego komunikowania wsparcia (Mallinckrodt & Leong, 1992; za: Ong & Ward, 2005). Są również zmuszeni do rozwijania nowych dróg uzyskania wsparcia (w tym utrzymywania regularnej oraz długodystansowej komunikacji z ważnymi źródłami wsparcia z kraju swojego pochodzenia), jak i rozwijania nowych systemów wsparcia w kraju przyjmującym (Walton, 1990). Badacze argumentują, że *wsparcie społeczne* łagodzi skutki *stresu akulturacyjnego* (np. Fontaine, 1986; Adelman, 1988; Walton, 1990). Badania Ong & Ward (2005) wykazały, że imigranci oczekują od kraju przyjmującego w wyższym stopniu *wsparcia instrumentalnego* niż *emocjonalnego* (choć obydwa są istotne). Wsparcie emocjonalne – prawdopodobnie oczekują go bardziej od swoich bliskich oraz osób z kraju pochodzenia, z którymi chcą być w stałym kontakcie niż od zewnętrznych instytucji pomocowych.

Przedmiotem dysertacji jest obszar *wsparcia społecznego* rozumianego jako chęć udzielenia /akt niesienia pomocy. Udzielanie wsparcia to dostarczanie elementów niezbędnych do rozwiązania czyjejś sytuacji problemowej.

1.4. CZYNNIKI ZWIĄZANE Z OBIEKTEM POMAGANIA

1.4.1. POSTAWY WOBEC UCHODźCÓW I ICH POSTRZEGANIE

Zjawisko kategoryzacji wiąże się z odmiennym traktowaniem „Swoich” i „Obcych” oraz z odmiennym przetwarzaniem informacji na temat osób należących do obydwu grup. Mówią o tym m.in. badania Thomasa M. Ostroma i in. (Ostrom, Carpenter, Sedikides, Li, 1993). Badania te dowiodły, że informacje na temat członków grupy własnej są zapisywane w pamięci wokół kategorii osób, natomiast informacje dotyczące członków innych grup – wokół kategorii cech. Przypisywanie cech sprzyja powstawaniu stereotypów grup obcych. Interesującym zjawiskiem poznawczym, które ułatwia powstawanie stereotypów jest efekt homogeniczności grupy obcej („*Oni wszyscy są tacy sami*”). Przekonanie, że poszczególni członkowie grupy obcej są do siebie bardzo podobni bądź nawet się od siebie nie różnią, jest bardzo charakterystyczną cechą myślenia stereotypowego. Brak kontaktów z przedstawicielami grupy obcej sprzyja powierzchownemu ich traktowaniu oraz niedostrzeganiu różnic pomiędzy nimi (Linville, Fischer, Salovey, 1989). Negatywne konsekwencje stereotypów i uprzedzeń dotyczą nie tylko tego, że członkowie pewnych grup są gorzej traktowani, ale także tego, że oni sami dochodzą do wniosku, iż są pod pewnymi względami „gorsi” od przedstawicieli innych grup. Ten negatywny autostereotyp grupy własnej może być ważnym hamulcem rozwoju grup i jednostek (Steele, Aronson, 1995).

Postrzegania *uchodźców* dotyczy także *Teoria niepokoju międzygrupowego* (Walter Stephan & Cookie Stephan, 2000). Niepokój międzygrupowy wywołany jest przewidywaniem negatywnych skutków interakcji. Do wzrostu niepokoju międzygrupowego przyczyniają się:

- Słaby kontakt oraz konflikty z członkami grupy obcej w przeszłości,
- Różnice statusu między grupami,
- Niski stan wiedzy o drugiej grupie,
- Wysoki poziom uprzedzeń i silne stereotypy,
- Duże różnice pomiędzy grupami

Im słabszy jest kontakt międzygrupowy, tj. nieznanomość grupy obcej, tym wyższy poziom lęku, i tym wyższa tendencja do unikania oraz dystansowania się wobec innej narodowości. Przyczynia się do tego niski stan wiedzy o drugiej grupie (wartości, zwyczaje, religia i in.), stereotypowe postrzeganie grupy, tj. przez pryzmat pojedynczych, często

przypadkowych – (zastyszanych czy oglądanych) informacji. *Uchodźcy* będą spostrzegani bardziej negatywnie, im bardziej ogólny obraz ich mamy, im mniej wiemy o krajach ich pochodzenia oraz zwyczajach, obrzędach i sposobie ich myślenia. Im większe różnice pomiędzy narodami, tym większy wysiłek poznawczy (kognitywny) należy włożyć, aby nie spostrzegać *uchodźców* w sposób stereotypowy, tj. krzywdzący, i aby niwelować (osłabiać) niepokój międzygrupowy. W trakcie interakcji z *uchodźcą* ktoś może poczuć się zażenowany/a, sfrustrowany/a, niekompetentny/a – np. nie mogąc skomunikować się z nim/nią poprawnie (bariera językowa), nie znając kodu kulturowego kraju jego/jej pochodzenia, nie rozumieć skryptów kulturowych obecnych w jego/jej zachowaniu, a zatem spostrzegać *uchodźcę* w sposób negatywny, tj. zagrażający (negatywne konsekwencje psychologiczne dla „Ja”). Mogą pojawić się także negatywne konsekwencje behawioralne dla „Ja” (OBCY - *uchodźcy*: chcą wykorzystać, zdominować, skrzywdzić; istnieje jakaś obawa przed *uchodźcą*, który/a będzie zabiegał/a, o te same dobra ekonomiczne co „ja”, o te same miejsca pracy i inne dostępne zasoby, który/a będzie chciał/a narzucić swoje wartości i zwyczaje. Może wystąpić także obawa przed negatywną oceną ze strony grupy własnej (np. odrzucenie przez grupę własną) – im wyższy poziom patriotyzmu narodowego, tym bardziej kultywowane są wartości kraju pochodzenia, tj. pojawia się lęk przed oceną/pogardą ze strony rodaków-patriotów, dla których wartości innych narodów nie są tak ważne (jak i możliwy zarzut braku obrony kraju przed „najeźdźcami” - zagrożeniem).

1.4.2. OBRAZ UCHODŹCY W KATEGORIACH WYMIARÓW OSOBOWOŚCIOWYCH: WSPÓLNOTOWOŚCI I SPRAWCZOŚCI

Model Susan Fiske i in. (Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J., 2002) wyjaśnia stereotypy i zachowania społeczne wobec innych poprzez dwa wymiary: „ciepło” oraz „sprawczość” (kompetencje). Grupa postrzegana jest jako *ciepła* jeśli nie konkuruje o te same zasoby lub jest przyjazna i opiekuńcza. *Kompetencja* odnosi się do statusu. Osoby o niskim statusie są zwykle postrzegane jako *niekompetentne* (mało sprawcze). *Uchodźcy* mogą być postrzegani jako *ciepli*, jeśli wierzymy że są „pozakonkurencyjną” grupą, która nie walczy o te same dobra, co my. Co ważne, *uchodźcy* mogą być też spostrzegani jako *niekompetentni* z uwagi na sam status „*uchodźcy*”, czyli bycia zależnym od decyzji jakiegoś obcego państwa, gdzie muszą polegać na wsparciu ze strony rządu i wolontariuszy, nawet jeśli są to osoby o

wysokim statusie społecznym w swoim kraju pochodzenia. Fiske i in. (2002) postulują, że osoby, które są postrzegane wysoko na wymiarze *ciepła* oraz *nisko* na wymiarze *kompetencji*, będą odbierane jako zasługujący na naszą pomoc i hojność. Czujemy wobec nich współczucie, co powoduje, że zachowujemy się bardziej hojnie. W odniesieniu do wymiarów omawianego modelu oznacza to, że mamy tendencję do zachowywania się w sposób pomocowy wobec osób, które są postrzegane jako *ciepłe* i *niekompetentne* (czyli wykazujemy wówczas wyższą tendencję do *zachowań prospołecznych*).

1.4.3. POSTRZEGANIE ZE WZGLĘDU NA PŁEĆ

Specyfika doświadczeń kobiet (tj. z uwzględnieniem płci osób) należących do różnych grup kulturowych nie jest należycie doceniana w badaniach, a wręcz jest ignorowana. Zakłada się, że doświadczenia kobiece są takie same jak męskie, a jeśli nawet są różne, to nie jest to na tyle ważne, by je wyłączać z ogólnych badań i jakoś szczególnie studiować (Kwiatkowska, 2009a). Zdaniem Sunil Bhatii i Anjali Ram (2001, za: Kwiatkowska, 2009a) wynika to z faktu, że grupy kulturowe są uważane za byty homogeniczne, a jeśli nawet płeć jest w badaniach uwzględniana, to jest traktowana jako cecha uniwersalna we wszystkich kulturach. Tymczasem płeć może odgrywać znaczenie w postrzeganiu kogoś, np. w obrazie kobiety-*uchodźcy* vs mężczyzny-*uchodźcy*.

Jak podaje raport UNHCR (2017) „*systematyczne łamanie praw uchodźczyń – kobiet jest jedną z najbardziej niepokojących sytuacji w Europie, zwłaszcza biorąc pod uwagę przybywające co miesiąc setki uchodźców do śródziemnomorskich granic UE oraz wzrost liczby kobiet i dzieci, które zdecydowały się odbyć tę podróż*”. Obraz kobiety-*uchodźcy* jawi się jako taki, który wymaga szczególnego wsparcia i opieki, jako osoby bezbronnej i zależnej, narażonej na niebezpieczeństwo, której należy się pomoc. Opracowano nawet odrębne dokumenty, które świadczą o ujmowaniu płci jako istotnego czynnika w podejmowaniu działań ochronnych i zaradczych na rzecz migrujących kobiet. Dokumenty, tj. „*Polityki dotyczące uchodźczyń*” (UNHCR, 1990) czy „*Wytyczne dotyczących ochrony uchodźczyń*” (UNHCR, 1991; za: UNHCR, 2008) pokazują, że społeczność międzynarodowa jest świadoma trudnej sytuacji, w jakiej się one znajdują. Te raporty podkreślają niektóre specyficzne sytuacje - dyskryminacji i naruszania praw kobiet oraz dziewcząt, które mogą doświadczać cierpień na samym etapie podróży do Europy. W jednym z nich jest mowa także o potrzebie prawidłowej integracji *uchodźczyń* w społeczeństwie przyjmującym jako klucz do wzmocnienia ich pozycji w nowym kraju. Parlament Europejski, świadomy trudnej sytuacji kobiet-*uchodźczyń*, opublikował w 2016 r. „*Wniosek w sprawie sytuacji uchodźców*”. Jeśli chodzi o politykę

państw, Hiszpania (Katalonia) zasługuje na szczególną uwagę. Prawo w Katalonii jest prawem nowatorskim, gdyż uwzględnia płeć jako jeden z ważnych kryteriów, z punktu widzenia uchodźczego (jest to jeden z istotnych powodów do poproszenia o międzynarodową ochronę) - Ustawa 12/2009, która reguluje prawo do ubiegania się o azyl i ochronę uzupełniającą w państwie hiszpańskim i Katalonii.

Już w 1985 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) zwróciła uwagę na szczególną bezbronność, z jaką borykają się *uchodźczynie* ze względu na fakt, że stają w obliczu wielu niebezpieczeństw i sytuacji dyskryminacji. Zwrócono także uwagę na to, że kobiety są bardziej narażone na kłopoty ekonomiczne w nowym państwie niż mężczyźni. Jak podaje UNHCR (2017) sytuacja kobiet – *uchodźczyń* wydaje się być szczególnie trudna, gdyż często są to osoby bez opieki, ciężarne, samotne głowy gospodarstw domowych, wśród nich są też osoby niepełnosprawne i osoby starsze. Patrzy się na nie bardziej przychylnym okiem niż na mężczyzn-*uchodźców*, którzy kojarzą się z zagrożeniem i nierzadko są nazywani „najeźdźcami”.

Nawet w przekazach medialnych wskazuje się na młodych mężczyzn i komentuje: „*Idą do nas terroryści*”. Tymczasem zostali oni wybrani, a ich rodziny dużo poświęciły, aby często opłacić ich przemycenie do Europy. Ich zadaniem jest wyratować potem tych bliskich, którzy zostali w kraju zagrożenia.

Zatem, stosunek społeczeństw, jak i samych organizacji pomocowych jest bardziej przychylny do kobiet niż do uciekających mężczyzn. Korzystny – w przypadku kobiet-*uchodźczyń* oraz negatywny – w stosunku do mężczyzn-*uchodźców*.

W nawiązaniu do modelu Fiske i in. (2002) – obraz kobiety-*uchodźcy* to obraz związany z wysokim wskaźnikiem wymiaru *ciepła* i niskim w wymiarze *sprawczości*, a obraz mężczyzny-*uchodźcy* to obraz z niskim wymiarem postrzeganego *ciepła* i wyższym w wymiarze *sprawczości*. Kobiety-*uchodźcy* zatem spostrzegane są jako bardzo zasługujące na pomoc i wsparcie niż mężczyźni.

1.5. CZYNNIKI ZWIĄZANE Z OSOBĄ POMAGAJĄCĄ

W tej części pracy omówię inne – poza akceptacją aksjomatów społecznych – czynniki podmiotowe, tzn. związane z osobą pomagającą. Będą to: czynniki tożsamościowe, dobrostan psychiczny jednostki, ogólne zaufanie, indywidualne opinie dotyczące polityki własnego państwa wobec *uchodźców*, a także czynniki socjo-demograficzne.

1.5.1. CZYNNIKI TOŻSAMOŚCIOWE

1.5.1.1. Tożsamość społeczna

Zgodnie z teoriami psychologicznymi i socjalizacyjnymi, tożsamość „ja” powstaje w relacji do „innych” i w konfrontacji z nimi (koncepcja jaźni G.H. Meada, teoria socjalizacji grupowej J.R. Harris) (Zamojska, 2013). Obraz wspólnoty własnej (jako część składowa *tożsamości społecznej*) jest budowany w konfrontacji z obrazem „innych”. *Teoria tożsamości społecznej* H. Tajfela i J.C. Turnera (1979) mówi o tym, że budowanie tożsamości społecznej w opozycji do grup innych (obcych) jest najskuteczniejszym sposobem wzmacniania więzi w obrębie grupy własnej. Polega na tym, że „swoim” przypisujemy cechy pozytywne, a „obcym” - negatywne. Pojęcia *Inny* i *Obcy* mogą być, i często są, używane jako pojęcia równoznaczne, jako synonimy. A zatem psychologicznym źródłem niechęci do obcych może być natężenie identyfikacji z narodem. Z perspektywy *teorii tożsamości społecznej* (Tajfel i Turner, 1979) osoby o silnej identyfikacji narodowej powinny częściej reagować defensywnie i okazywać wyższy poziom faworyzacji własnego narodu oraz niechęci do obcych. Inne metaanalizy badań dotyczących związków identyfikacji z niechęcią do obcych nie wykazały tych zależności jednoznacznie (Aberson, Healy, Romero, 2000; Rubin i Hewstone, 1998). Ta niejednoznaczność wyników zachęca do przeprowadzenia dalszych badań w tym kierunku.

1.5.2. DOBROSTAN PSYCHICZNY JEDNOSTKI

Jeśli imigrantów kojarzymy z potencjalnymi korzyściami dla kraju i społeczeństwa, im bardziej jesteśmy szczęśliwi i zadowoleni, im więcej posiadamy, tym bardziej przyjaźnie jesteśmy do nich nastawieni. Prawdopodobnie w nadziei, że dzięki imigrantom będzie nam się żyło jeszcze lepiej i dostatniej (Kwiatkowska, Dymko, 2019). *Dobrostan psychiczny* jest bardzo dobrym prognostykiem budowania pozytywnego obrazu imigrantów, gdy uświadamiamy sobie, że ich obecność przyczyni się do zwiększenia dobrobytu materialnego, jak też będzie sprzyjać rozwojowi kapitału kulturowego (m.in. osobiste *poczucie szczęścia* i zadowolenia, im więcej posiadamy – tym chętniej się dzielimy) (Kwiatkowska, Dymko, 2019). Paradoksalnie, dobrostan może być także prognostykiem budowania negatywnego obrazu imigrantów, gdy koncentrujemy się na zagrożeniach, jakie mogą się pojawić w naszym życiu wraz z ich przybyciem (im bardziej jesteśmy szczęśliwi, zadowoleni z życia i im lepiej materialnie sytuowani, tym bardziej negatywnie postrzegamy imigrantów jako tych, którzy mogą uszczuplić nasze zasoby) (Kwiatkowska, Dymko, 2019). Wiele badań pokazuje jednak pozytywny obraz pomagania. Uczeni z Uniwersytetu Kalifornijskiego i Uniwersytetu Yale przeprowadzili w 2017 r. badania, które miały na celu sprawdzić zmiany mentalne

powodowane bezinteresownym działaniem na rzecz drugiego. Analiza danych wykazała, że ci z badanych, którzy robili dobre uczynki, odczuwali pozytywne emocje, redukowali napięcie, mieli lepszy nastrój, dużo lepiej radzili sobie ze stresem i codziennymi zadaniami.

W ujęciu psychologicznym szczęście traktowane jest wieloaspektowo: „*Szczęście można rozumieć jako odzwierciedlenie zadowolenia z życia lub jako częstotliwość i natężenie pozytywnych emocji*” (Argyle, 2004). Daniel Nettle (2005) wyodrębnił trzy znaczenia – czy też poziomy–pojęcia szczęścia. Pierwszy poziom dotyczy przelotnych uczuć (radość, przyjemność), drugi – oceny uczuć (dobrostan, zadowolenie), trzeci zaś stanowi jakość życia (rozkwitanie, realizowanie swoich możliwości, ideał dobrego życia).

Ogólne *zadowolenie z życia* jest efektem działania różnych zmiennych psychologicznych i demograficzno-społecznych (Skarżyńska, 2002). Ogólny poziom *zadowolenia z życia* okazuje się względnie niezależny od wieku: przy kontroli poziomu wykształcenia, odczuwanych objawów choroby, *zaufania* i rodzaju preferowanych celów życiowych starsi nie są mniej zadowoleni z życia niż młodsi. Wynik ten jest zgodny z rezultatami większości badań na temat uwarunkowań jakości życia w ustabilizowanych demokracjach, a rozbieżny z danymi uzyskanymi w Polsce w okresie radykalnych przemian społecznych (Czapiński, Panek, 2001). Psychologowie i gerontolodzy, prowadzący badania nad zmianami w poczuciu szczęścia i zadowolenia z życia związanymi z wiekiem, wykazują, iż starsi nie muszą być tak nieszczęśliwi, jak to sugerują stereotypy starzenia się. Starsi mogą być szczęśliwsi niż młodsi, ponieważ wraz ze starzeniem się zmieniają się pewne cechy ich osobowości: stopniowo obniża się neurotyzm (który sprzyja przeżywaniu negatywnego afektu), a wzrasta *ugodowość* i *sumiennosc* (McCrae, 2002). Wyżej też cenią cele wewnętrzne, co również polepsza jakość ich życia.

1.5.3. OGÓLNE ZAUFANIE

Zaufanie powoduje przewidywanie lub oczekiwanie związane z zachowaniami innych osób. Zaufanie osoby A do osoby B oznacza, że osoba B działa w dobrej wierze i zawierając umowę, ma co najmniej taką samą gotowość do jej zrealizowania jak osoba A. Zaufanie redukuje złożoność rzeczywistości poprzez przeświadczenie, że system społeczny jest określony poprzez wzajemne oczekiwania dotyczące przyszłego zachowania się ludzi, zachęca do wyboru specyficznych opcji społecznego działania. Spełniają się dzięki temu zasadnicze funkcje koordynacji społecznych interakcji oraz współpracy. Fakt podzielania wspólnych poglądów i **przekonań, z których wywodzi się zaufanie**, stanowi podstawowy składnik kapitału społecznego oraz istotną wartość ekonomiczną. Kapitał społeczny to formalne i

nieformalne związki między jednostkami, społeczne powiązania oraz normy wzajemności i zaufania. Dlatego analiza kapitału społecznego koncentruje się wokół trzech aspektów: zaufania między ludźmi i norm wzajemności, zdolności do ich kooperacji, do nieformalnych zasad kooperacji, opartych na złożonych sieciach jednostek zaangażowanych we wspólne działania. Brak zaufania powoduje, że ludzie przestają wierzyć w sens działania zespołowego, stają się aspołeczni. Francis Fukuyama dzieli społeczeństwa na: zaufania społecznego vs. braku tego zaufania (Nowakowski, 2008).

Istnieją pewne cechy, które nasilają pomaganie innym, są to przede wszystkim *Ugodowość* oraz *Empatia*, czyli skłonność do współbrzmienia emocjonalnego z innym człowiekiem (Penner, Dovidio, Piliavin i Schroeder, 2005). *Zaufanie interpersonalne* jest często traktowane jako podskala *Ugodowości* (Digman, 1990, Goldberg, 1990) ($r = 0.70$). *Ugodowość* ma związek z wykazywaniem postawy prospołecznej. Ludzie, którzy cechują się wysoką *Ugodowością* jako cechą, są bezinteresowni, współczujący innym, mają **tendencję do pomagania innym** i dążą do współpracy (Rothmann, Coetzer, 2003).

Zaufanie leży u podstawy wszystkich relacji interpersonalnych. Jest "*stanem psychicznym obejmującym chęć zaakceptowania wrażliwości w oparciu o pozytywne oczekiwania intencji lub zachowania drugiego człowieka*" (Rousseau, Sitkin, Burt, & Camerer, 1998, s. 395). Ta definicja została szeroko przyjęta w literaturze dotyczącej zaufania ekonomicznego oraz psychologicznego, ponieważ można ją zastosować w wielu sytuacjach. Rotter (1967) określił zaufanie jako powszechne oczekiwanie, że można polegać na słowach innych osób. Zaufanie traktujemy raczej jako trwałą cechę niż stan przejściowy; postrzegamy jako charakterystyczną cechę osobowości, pojawiającą się w określonych sytuacjach. Konstrukcja ten określany jest także jako *skłonność do zaufania* (Rotter, 1967; Mayer, Davis & Schoorman, 1995). Podobnie definiują je Berg, Dickhaut & McCabe (1995) uznając, że zaufanie nie ma wyłącznie charakteru sytuacyjnego oraz przedstawiając dowody leżące u podstaw cech dyspozycyjnych, zwanych *skłonnością do zaufania*. A.M. Evans & W. Revelle (2008) uważają, że zaufanie i wiarygodność są złożonymi cechami osobowości.

Charakter osoby mającej do innych zaufanie tworzy się w dzieciństwie, jako szerszy syndrom charakteryzujący osobowość, włączając w to także optymizm, wiarę we współpracę i ogólne zaufanie do życia społecznego oraz politycznego. To właśnie klimat rodzinny wytwarza to, co nazwano „impulsem zaufania”. Zaufanie wiąże się ze stanem emocjonalnej sympatii. Zaufanie nie jest zasadą moralną, ale raczej pewną postawą bądź dyspozycją do zachowań z pewnym stopniem akceptacji ryzyka. Naturalnie powstałe zaufanie do osób bliskich i szczególnie wartość rodziny, może przekładać się w jednych społeczeństwach na otwartość

wobec innych oraz optymizm. W innych społeczeństwach z kolei, dominujące, tradycyjne i zbyt intensywne zaufanie spersonifikowane będzie ograniczać kontakty oraz zaufanie do „obcych”, stając się elementem ogólniejszego syndromu *braku zaufania*. W ten sposób wzory postaw familistycznych zostają przenoszone na inne poziomy relacji społecznych, a zaufanie spersonifikowane przekształca się w zaufanie negatywne, będące także przyczyną swoistej luki, wyrażającej się w braku *ogólnego zaufania społecznego*.

Już w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku Rotter (1967) zauważył, że jednym z najbardziej znaczących czynników, które warunkują prawidłowe funkcjonowanie grup społecznych jest gotowość do zaufania innym. Zdefiniował zaufanie jako oczekiwanie osoby lub grupy, że może polegać na słowie czy obietnicy innej osoby lub grupy. Jest ono zatem podstawowym budulcem bliskich relacji (Rotter, 1967). Oznacza oczekiwanie, że osoba, którą ją obdarzamy, spełni pewne kryteria: jest „uczciwa”, gra *fair*, będzie działać na rzecz wspólnych interesów oraz że żadna ze stron nie będzie nigdy działać na szkodę partnera, wykorzystując jego słabe punkty. Zaufanie jest również mechanizmem redukującym oportunistyczne zachowania. Pierwszym rodzajem zaufania jest zaufanie w skali *mikro* (interpersonalne), czyli zaufanie jednej osoby do drugiej. W skali *mikro* - kreowanie zaufania wynika z indywidualnych dyspozycji partnerów, gotowości do zaufania, osobistych odczuć, jak również poziomu postrzeganego ryzyka i niepewności oraz ewentualnych korzyści i strat wynikających z ustanowienia zaufania. Zaufanie w skali mikro jest przypisane do jednej konkretnej osoby i nie może być przeniesione na inne osoby, co oznacza, że zaufanie to występuje za każdym razem, kiedy obydwie strony spotykają się, tzn. nie ma znaczenia różny kontekst tych spotkań, i tym samym zmieniające się role obydwu partnerów interakcji.

Ogólne zaufanie jest zaufaniem do ludzi, którzy są inni od nas. W społeczeństwach, gdzie jest wzajemne zaufanie występują postawy optymizmu zmniejszające koncentrowanie się na ryzyku. Wtedy „obcy” są dla nas możliwościami rozwoju nowych horyzontów (**korzyść**). Brak zaufania społecznego, ograniczanie go do osób najbliższych, negatywne zaufanie może sprzyjać nawet postawom spiskowym. Idea spisku uderza w praworządność, niszczy postawy obywatelskie, rodzi fatalizm i autorytaryzm, „*a więc wykształca postawy [...] właściwe raczej dla społeczeństw plemiennych lub feudalnych, a nie nowoczesnych demokracji* (Nowakowski, 2008). Niklas Luhmann (1979, za: Nowakowski, 2008) dowodził, że zaufanie jest niezbędne w życiu nowoczesnych społeczeństw z powodu ich rosnącej złożoności, nieprzejrzystości oraz coraz szerszych obszarów niepewności i dominacji ryzyka. Nieufność do nieznanym przeważa w większości grup społeczno-demograficznych i wyraża się także w paradoksalny sposób w stosunku do imigrantów.

S. Maguire i in. (2001, za: Krot, Rudawska, 2013) wyróżnił kilka typów zaufania. Zaufanie oparte na wiedzy (*knowledge-based trust*) wypływa z trwałego przekonania co do przyszłych kierunków zachowania partnera na bazie doświadczeń z przeszłości. Przewidywany jest brak zachowań oportunistycznych, chyba, że zaufanie zostało dotychczas zburzone. Druga jego forma – zaufanie oparte na kalkulacji (*calculus-based trust*) sprowadza się do przyjęcia założenia o przewidywalności zachowania partnera relacji na podstawie kalkulacji **kosztów korzyści** z takiego właśnie zachowania w opozycji do alternatywnej ścieżki działania. Zachowanie będzie przewidywalne tak długo, jak długo partnerzy relacji postrzegają koszty związane ze zmianą zachowania za wyższe od korzyści wynikających z tej zmiany. Ten rodzaj zaufania ma zatem umocowanie w interesie własnym (*self-interest*). Ostatni z wyróżnionych typów zaufania, to zaufanie oparte na identyfikacji (*identification-based trust*), które ma swoje źródła w internalizacji potrzeb oraz intencji partnerów transakcji, tj. obydwie strony rozumieją oraz akceptują swoje potrzeby.

Badania Czapińskiego (2004) pokazują, że zaufanie do ludzi rośnie wraz z wykształceniem. Najwyższe wskaźniki braku zaufania dominują wyraźnie u osób o niskim poziomie wykształcenia, z niskimi dochodami i o niskim statusie społecznym. Poziom zaufania interpersonalnego okazuje się istotnie związany jedynie z trzema z branych pod uwagę celów życiowych: z nastawieniem na zdobycie majątku (osoby wybierające ten cel jako najważniejszy cel życia mają niższe zaufanie do ludzi niż osoby niewyberające tego celu), z nastawieniem na miłość i przyjaźń oraz z nastawieniem na życie zgodne z zasadami wiary.

Znanym narzędziem do pomiaru zaufania jako dyspozycji jest *Interpersonal Trust Scale* (Rotter, 1967), w skali są pytania także odnośnie "ogólnego optymizmu" wobec społeczeństwa. Wysokie wyniki w teście dodatnio korelują z poziomem religijności oraz ze statusem społeczno-ekonomicznym. Istnieje także skala do badania zaufania, mierząca różnice międzykulturowe (Yamagishi, 1988). Czynniki różnicującymi zaufanie społeczne są m.in. wiek, miejsce zamieszkania, dochód, pozycja zawodowa i wykształcenie.

ZAUFANIE jest jednym z głównych determinantów przyczyniających się do **zachowań prospołecznych**. B.P. Meier, M. D. Robinson, i B. M. Wilkowski (2006) stwierdzili, że osoby o wysokim poziomie zaufania (cecha osobowości), mają skłonność do **zachowań prospołecznych**.

1.5.4. CZYNNIKI SOCJO-DEMOGRAFICZNE

Teoria Planowanego Zachowania (Ajzen, 1991) sugeruje, że indywidualne różnice zmiennych, tj. wiek, płeć, pochodzenie etniczne, status społeczno-ekonomiczny, wykształcenie, wyznawana religia, itp., wpływają na *intencje behawioralne* i w efekcie, na rzeczywiste zachowania ludzi. Wyniki przeprowadzonych analiz pokazują, że większą negatywnością postaw wobec imigrantów cechują się osoby pochodzące z mniejszych miejscowości oraz gorzej wykształcone (Szymanderski, 2013).

Istnieje kilka czynników, które wpływają na *zachowania prospołeczne*, m.in. wiek, płeć, dochód, wykształcenie, religijność – zmienne te pokazują istotność statystyczną z *zachowaniami prospołecznymi* (Einolf, 2008).

1.6. CZYNNIKI KONTEKSTOWE

1.6.1. SYTUACJA POSTRZEGANEGO ZAGROŻENIA ZE STRONY UCHODźCÓW I POSTRZEGANYCH KORZYŚCI

Kwiatkowska i Dymko (2019) piszą w swojej pracy, że zdaniem Polaków, obecność imigrantów w Polsce mogłaby być ciosem dla gospodarki, przy tym 54% respondentów obawia się trudności w znalezieniu pracy. Można zatem sądzić, że poczucie realnego zagrożenia jest istotnym czynnikiem wpływającym na negatywną ocenę imigrantów. Warto też zauważyć, że 40% respondentów sądzi, że polska kultura zostałaby wzbogacona dzięki imigrantom, zatem dostrzegane są korzyści symboliczne. Źródłem poczucia zagrożenia realistycznego i symbolicznego są przede wszystkim muzułmanie, którzy w większości utożsamiani są z Arabami. Dowodzą tego badania przeprowadzone przez Centrum Badań nad Uprzedzeniami (Stefaniak, 2015). Ponad połowa badanych deklaruje, że muzułmanie zagrażają polskiej ekonomii i kulturze, ponadto dane z raportu mówią o tym, że ogólne nastawienie Polaków względem muzułmanów jest zdecydowanie negatywne. Zagrożenie realistyczne to wyobrażona bądź faktyczna rywalizacja o miejsca pracy, o wpływy polityczne w danym kraju. Wśród Polaków może pojawić się obawa, że imigranci będą konkurować o stosunkowo niewielkie środki pomocy socjalnej, które mogłyby być przeznaczone na biedne polskie rodziny, a nie na pomoc dla obcych. Zagrożenia symboliczne odnoszą się do zagrożeń czyhających na tożsamość kulturową, opartą na wartościach, tj. język czy religia. W Polsce często pojawiającym się argumentem przeciwko przyjmowaniu emigrantów jest przypuszczenie o możliwym zagrożeniu religii chrześcijańskiej przez islam. Jednak ocena zagrożenia realistycznego (utrata miejsc pracy na rzecz imigrantów) jest wyższa niż symbolicznego (Bukowski i Cichoćka, 2009, za: Kwiatkowska i Dymko, 2019).

1.6.2. POLITYKA PAŃSTWA WOBEC UCHODźCÓW

Stosunek do polityki państwa (ocena własna polityki państwa) może być istotną zmienną, wpływającą na zwiększenie szans na pojawienie się *zachowań prospołecznych* bądź brak ich wystąpienia, tj. udzielenie pomocy *uchodźcom* bądź też nie. Możemy wzorować się na postawie rządu naszego kraju wobec *uchodźców*. Im silniej sami popieramy politykę *uchodźczą* własnego kraju (tj. wyrażamy przekonanie, że jest ona słuszna), tym większe prawdopodobieństwo, że przekonania te silniej będą wpływać na nasz stosunek oraz postrzeganie *uchodźców* i chęć pomocy im lub niechęć do jej udzielenia. Stosunek do polityki może być: *prouchodźczy*, tj. sprzyjający pomocy *uchodźcom*, *neutralny*, czyli nienoszący znamion wyraźnej pomocy lub jej braku oraz *antyuchodźczy*, czyli przeciwny udzielaniu pomocy *uchodźcom*.

1.7. PROBLEMATYKA PRACY WŁASNEJ, PYTANIA I HIPOTEZY

1.7.1. CZYNNIKI POZOSTAJĄCE W RELACJI DO TENDENCJI DO POMAGANIA UCHODźCOM (PODSUMOWANIE CZĘŚCI TEORETYCZNEJ)

Przegląd literatury przedstawiony w poprzednich rozdziałach miał na celu zebranie aktualnej wiedzy umożliwiającej identyfikację czynników pozostających w relacji do tendencji do udzielania pomocy *uchodźcom*. Wyróżniono trzy kategorie czynników.

Pierwsza kategoria to czynniki związane z podmiotem pomagającym. Są to czynniki o charakterze poznawczym, czyli aksjomaty społeczne zawierające przekonania o tym, jak funkcjonuje świat. Analiza literatury wykazała, że aksjomaty najważniejsze dla zachowań pomocowych to *Cynizm społeczny*, *Wynagrodzony wysiłek* oraz *Przekonania religijne*. W kategorii podmiotowej znalazły się również czynniki *tożsamościowe*, definiowane w tej pracy jako *identyfikacja z narodem*. Pozostałe czynniki to *dobrostan psychiczny*, *ogólne zaufanie* oraz czynniki *socjo-demograficzne*, takie jak płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, status finansowy, wyznanie religijne.

Druga kategoria to czynniki związane z obiektem, na który skierowana jest pomoc. W tej pracy obiektem są *uchodźcy*. Przegląd literatury dał podstawy, by sądzić, że ważnym czynnikiem, który może mieć wpływ na tendencję do pomagania, jest *płeć* uchodźcy. Drugim czynnikiem są domniemane cechy osobowości *uchodźcy*, czyli ocena osobowości na wymiarach *wspólnotowości* i *sprawczości*.

Jako trzecią kategorię wyróżniono czynniki kontekstowe. Ustalono, że wpływ na tendencję do pomagania może mieć rodzaj sytuacji, w której pomaganie może mieć miejsce. A mianowicie, czy *uchodźcy* występują w kontekście *zagrożenia* dla wartości *kulturowych* czy *ekonomicznych* kraju przyjmującego, czy w kontekście spodziewanych *korzyści* dla *kultury* lub *ekonomii* w danym kraju. W tej pracy wzięto również pod uwagę czynnik makro- sytuacyjny, jakim jest *kraj* zamieszkania osób pomagających: Polska, Francja i Hiszpania, a dokładniej Katalonia. Są to kraje różniące się od siebie oficjalną polityką wobec *uchodźców*, co stwarza specyficzny makro-kontekst dla podejmowania zachowań pomocowych obywateli.

Zdecydowano się, by tendencję do pomagania *uchodźcom* analizować w kategoriach udzielania *wsparcia społecznego* (emocjonalnego i instrumentalnego) oraz deklarowanej gotowości wsparcia finansowego.

1.7.2. PYTANIA I HIPOTEZY BADAWCZE

Pytanie główne: *Od czego zależy gotowość do pomagania uchodźcom?*

Pytania szczegółowe:

1. Jaka jest rola struktur poznawczych, tj. przekonań o świecie - aksjomatów społecznych - w uruchamianiu gotowości do pomagania *uchodźcom*?
2. Jaka jest rola zmiennych podmiotowych, tj. tożsamościowych, *dobrostanu psychicznego* i *ogólnego zaufania* w uruchamianiu gotowości do pomagania *uchodźcom*?
3. Jaka jest rola zmiennych odnoszących się do cech obiektu udzielanej pomocy, tj. płci i obrazu *uchodźców* na wymiarach *wspólnotowości* i *sprawczości* w uruchamianiu tendencji do pomagania *uchodźcom*?
4. Jaka jest rola zmiennych kontekstowych odnoszących się do kontekstu *zagrożenia* vs *korzyści* ze strony *uchodźców* oraz ogólnej polityki państwa wobec problemów uchodźczych w uruchamianiu gotowości do pomagania *uchodźcom*?
5. Jaka jest rola zmiennych demograficznych podmiotu w uruchamianiu gotowości do pomagania *uchodźcom*?
6. Jaka jest optymalna konfiguracja cech podmiotu i cech obiektu dla wystąpienia gotowości do pomagania *uchodźcom* w krajach o różnej polityce integracyjnej?

W odpowiedzi na pytania sformułowano cztery grupy hipotez. Pytania 5. i 6. pozostawiono otwarte.

1.7.2.1. Hipotezy dotyczące roli aksjomatów społecznych (H-1)

H-1.1. CYNIZM SPOŁECZNY. Im wyższy poziom Cynizmu społecznego, tym niższa tendencja do udzielania wsparcia społecznego uchodźcom.

Przesłanki. *Cynizm społeczny* związany jest z niższą ugodowością i empatią, wyższą wrogością oraz niższym zaufaniem społecznym i ogólnym, słabym funkcjonowaniem interpersonalnym (Singelis i in., 2003). Cynika charakteryzuje wysoki poziom nieufności oraz wrogości wobec ludzi, wysoki poziom *lęku społecznego*. Cynik ma negatywne, nieufne i raczej wrogie niż przyjazne nastawienie względem innych. Ponadto Rupf i Boehnke (2003) zauważyli istotny związek pomiędzy cynizmem a interesem własnym (*hierarchic self-interest*), co może przekładać się także na niższą chęć niesienia pomocy na rzecz innych, m.in. *uchodźców*. Osoby z wysokim cynizmem nie będą zatem skłonne do udzielania pomocy *uchodźcom*.

H-1.2. WYNAGRODZONY WYSIŁEK. Im wyższy poziom Wynagrodzonego wysiłku, tym wyższa tendencja do udzielania wsparcia społecznego uchodźcom.

Przesłanki. Typowa osoba z przekonaniem bliskimi *Wynagrodzonemu wysiłkowi* funkcjonuje bardzo dobrze społecznie, tzn. przestrzega norm, zasad i zwyczajów, potrafi efektywnie komunikować się z innymi, ceni współpracę, ma ogólnie dobrze rozwinięte umiejętności interpersonalne i potrafi z empatią kooperować z innymi. Osoby uzyskujące wysokie wyniki w tym obszarze są zwykle odpowiedzialne oraz optymistyczne i ten optymizm jest wszechobecny w ich nastawieniu do życia. Są to osoby, których cechuje przekonanie o własnych umiejętnościach; wierzą, że są w stanie poradzić sobie i sprostać różnym trudnym oraz stresującym sytuacjom (Dinca, Iliescu, 2009). Ludzie z wysokim poziomem *Wynagrodzonego wysiłku* mają silne poczucie własnej wartości. Ich pozytywne nastawienie do siebie, świata i innych generuje emocjonalną stabilność oraz dobre samopoczucie psychiczne; zwykle są towarzyscy, nastawieni na współpracę, zachowują postawy asertywne (kiedy sytuacja tego wymaga). Możemy zatem oczekiwać, że osoby osiągające wysokie wyniki w aksjomacie *Wynagrodzony wysiłek* będą skłonne do udzielania wsparcia społecznego *uchodźcom*.

H-1.3. PRZEKONANIA RELIGIJNE. Im wyższy poziom *Przekonań religijnych*, tym wyższa tendencja do udzielania *wsparcia społecznego uchodźcom*.

Przesłanki. Osoby z wysokimi wynikami w wymiarze *Przekonania religijne* przedkładają interes drugiej osoby nad własny. *Przekonania religijne* zgodnie z badaniami Boskiego i in. (2009) są związane z altruistycznym typem miłości, skoncentrowanym głównie na potrzebach drugiej osoby. Aksjomat ten wydaje się być najsilniej związany z satysfakcją z relacji interpersonalnych. Dinca i Iliescu (2009) pokazali w swoich badaniach, że wymiar ten był dodatnio skorelowany z empatią i ujemnie z *wrogością*. A zatem osoby z wysokimi wynikami w wymiarze *Przekonań religijnych*, będą skłonne udzielać *wsparcia społecznego uchodźcom*.

1.7.2.2. Hipotezy dotyczące roli zmiennych podmiotowych (H-2)

H-2.1. TOŻSAMOŚĆ NARODOWA Im wyższy poziom identyfikacji z własnym krajem, tym niższa tendencja do pomagania *uchodźcom*.

Przesłanki. Z perspektywy widzenia *Teorii tożsamości społecznej* (Tajfel i Turner, 1979) osoby o silnej identyfikacji narodowej powinny częściej reagować defensywnie i okazywać wyższy poziom faworyzacji własnego narodu oraz niechęci do obcych.

H-2.2. POCZUCIE SZCZĘŚCIA i ZADOWOLENIA Z ŻYCIA (DOBROSTAN PSYCHICZNY). Im wyższy, ogólny poziom zadowolenia z życia, tym wyższa tendencja do pomagania *uchodźcom*.

Przesłanki. Jeśli imigrantów kojarzymy z potencjalnymi korzyściami dla kraju i społeczeństwa, im bardziej jesteśmy szczęśliwi i zadowoleni, im więcej posiadamy, tym bardziej przyjaźnie jesteśmy do nich nastawieni. Prawdopodobnie w nadziei, że dzięki imigrantom będzie nam się żyło jeszcze lepiej i dostatniej (Kwiatkowska, Dymko, 2019). Pomaganie ma wpływ na wydzielanie dopaminy, hormonu szczęścia. Ponadto pozwala zmniejszyć ciśnienie krwi, obniżyć odczuwanie bólu, zniwelować poczucie samotności, a nawet wydłużyć życie. Uczeni z Uniwersytetu Kalifornijskiego i Uniwersytetu Yale przeprowadzili w 2017 r. badania, które miały na celu sprawdzić zmiany mentalne powodowane bezinteresownym działaniem na rzecz drugiego. Analiza danych wykazała, że ci z badanych, którzy robili dobre uczynki, odczuwali pozytywne emocje, redukowali napięcie, mieli lepszy nastrój, dużo lepiej radzili sobie ze stresem i codziennymi zadaniami.

H-2.3 OGÓLNE ZAUFANIE Im wyższy poziom ogólnego zaufania tym wyższa tendencja do pomagania uchodźcom.

Przesłanki. Zaufanie wiąże się ze stanem emocjonalnej sympatii. Ogólne zaufanie jest zaufaniem do ludzi, którzy są inni od nas. W społeczeństwach, gdzie jest wzajemne zaufanie, występują postawy optymizmu zmniejszające koncentrowanie się na ryzyku. Wtedy „obcy” są dla nas możliwościami rozwoju nowych horyzontów. Zaufanie (...) może sprzyjać optymizmowi, otwartości dla innych, a zatem i uruchamiać zachowania pomocowe. Osoby charakteryzujące się wysokimi wskaźnikami empatii, zaufania i prospołeczności, cenią w wyższym stopniu wartości moralne, koncentrujące się na relacjach interpersonalnych, natomiast w niższym stopniu – wartości hedonistyczne, skupiające się na osobie (Czerniawska, 2002).

1.7.2.3. Hipotezy dotyczące cech obiektu pomagania (uchodźców) (H-3)

H-3.1. PŁEĆ UCHODźCY Im wyższa ocena kobiety-uchodźcy na wymiarze ciepła i niższa na wymiarze sprawczości, tym wyższa tendencja do udzielenia wsparcia.

Im wyższa ocena mężczyzny-uchodźcy na wymiarze ciepła i wyższa na wymiarze sprawczości, tym wyższa tendencja do udzielenia wsparcia.

Przesłanki. Stereotypowe postrzeganie **mężczyzny-uchodźcy** pokazuje go jako silnego wojownika, który ma za zadanie „poradzić sobie”, a zatem pomoc może być mu ofiarowywana mniej chętnie. Z drugiej strony, przypisywanie mu wyższej *sprawczości* pozwoli widzieć go w lepszym świetle, jako bardziej zaradnego, przez co zwiększy gotowość wsparcia go w działaniach, np. w pomocy doraźnej, aby mógł później sprowadzić do kraju przyjmującego swoich bliskich (kobiety, dzieci). Wizerunek mężczyzny-uchodźcy dbającego o dobro swojej rodziny i jej los kreśli pozytywny jego obraz (wymiar *ciepła*). Z kolei, wyobrażenie sobie **kobiety-uchodźcy** jako kobiety bezradnej i zależnej w sytuacji ucieczki z kraju pochodzenia, toruje drogę myślenia ku tendencji do udzielenia jej pomocy i wsparcia. Wydaje się zatem, że kobiety-uchodźcy będą oceniane przez osoby badane jako osoby zależne od innych, opiekujące się potomstwem (wymiar *ciepła*), i mniej *sprawcze*, a tym samym takie, którym należy się pomoc.

H-3.2. OBRAZ UCHODźCÓW - PERCEPCJA CECH TYPOWEGO UCHODźCY

Im wyższa ocena typowego uchodźcy na wymiarze *ciepła* i niższa ocena na wymiarze *sprawczości*, tym wyższa tendencja do pomagania *uchodźcom*.

Przesłanki. Zgodnie z teorią Fiske i in. (2002), *uchodźcy* mogą być postrzegani jako *ciepli* i niekompetentni (niska *sprawczość*), tj. pozostający w niekorzystnej sytuacji, np. przekraczając granice Unii Europejskiej, gdzie muszą polegać na wsparciu ze strony rządu i wolontariuszy (tym trudniej jest się im z tym pogodzić, jeśli są to osoby o wysokim statusie konkurencyjnym w swoim kraju pochodzenia). Postrzegając sytuację *uchodźców* jako trudną, wymagającą adaptacji do nowych warunków życia, będziemy bardziej skłonni uznać ich za osoby wymagające naszego wsparcia (pomocy). Ocena może mieć związek ze stereotypowym postrzeganiem *uchodźców* i emigrantów (Cuddy, Fiske, i Glick, 2007). Ludzie chętniej będą skłonni udzielić pomocy innym, jeśli spostrzegają i oceniają czyjąś sytuację jako niekorzystną, trudną. Jeśli dostrzegamy sygnały wskazujące na niski status, trudne warunki życia, zależność od innych (Fiske i in, 2002), zauważalna będzie wyższa tendencja co do oceny sytuacji jako niekorzystnej życiowo, a zatem będziemy bardziej skłonni udzielić wsparcia.

1.7.2.4. Hipotezy dotyczące zmiennych kontekstowych (H-4)

H-4.1. SYTUACJA POSTRZEGANEGO ZAGROźENIA ZE STRONY UCHODźCÓW VS POSTRZEGANYCH KORZYŚCI. Im wyżej oceniana sytuacja zagrożenia własnych wartości (*kultura-strata*) oraz trudności w znalezieniu pracy (*gospodarka-strata*), tym niższa gotowość do udzielenia wsparcia *uchodźcom*.

Przesłanki. Poczucie realnego zagrożenia utratą pracy jest istotnym czynnikiem wpływającym na ocenę imigrantów. Zagrożenia symboliczne odnoszą się do zagrożeń czyhających na tożsamość kulturową, opartą na wartościach, tj. język czy religia (np. zagrożenie religii chrześcijańskiej przez islam). Źródłem poczucia zagrożenia realistycznego i symbolicznego są przede wszystkim muzułmanie, którzy w większości utożsamiani są z Arabami (Kwiatkowska, Dymko, 2019). Ponad połowa badanych deklarowała, że muzułmanie zagrażają polskiej ekonomii i kulturze (Stefaniak, 2015). Także raport francuski z 2017 r. wspiera tezę o postrzeganiu *uchodźców* jako zagrożenia dla utraty miejsc pracy i wartości narodowych. Ocena zagrożenia realistycznego jest wyższa niż symbolicznego (...) (Bukowski i Cichocka, 2009, za: Kwiatkowska, Dymko, 2019). Prawdopodobnie zatem, ryzyko utraty miejsc pracy, jak i

zagrożenie wartości kulturowych może powodować większą niechęć wobec *uchodźców*, a tym samym, niższą gotowość do udzielenia im wsparcia.

H-4.2. POLITYKA INTEGRACYJNA. Wystąpią różnice w tendencji do pomagania *uchodźcom* między obywatelami krajów o różnej polityce integracyjnej wobec *uchodźców*, tj. najsilniejsza tendencja do pomagania będzie manifestowana przez Katalończyków, najsłabsza przez Polaków.

Przesłanki. Rząd Katalonii prowadzi otwartą politykę migracyjną, opartą na integracji *uchodźców* z mieszkańcami miast i wiosek. Politycy dają nowo przybyłym do swojego kraju nie tylko prawo do pobytu, ale troszczą się o jakość tego pobytu dla imigrantów. Francja wskutek prowadzonej w ostatnich kilku latach polityki rządowej, odżegnuje się coraz bardziej od pomocy *uchodźcom*, prowadzi swego rodzaju „politykę asymilacyjną”, w której oczekuje dostosowania się imigrantów do kultury bycia narodu francuskiego. Polska prezentuje najmniej przychylną politykę spośród dwóch wyżej wymienionych krajów. Rząd polski prezentuje politykę *antyuchodźczą*, i wyraża dezaprobatę w zakresie przyjmowania *uchodźców* do Polski, trudno mówić o istnieniu polityki migracyjnej, sprzyjającej *uchodźcom*.

2. CZĘŚĆ EMPIRYCZNA

2.1. OGÓLNY OPIS BADANIA

Projekt badawczy będący podstawą pracy doktorskiej wymagał przeprowadzenia badania w trzech krajach, różniących się między sobą oficjalną polityką państwa wobec uchodźców. Pierwotnie projekt miał być badaniem międzykulturowym, tj. miał na celu przeprowadzenie analiz porównawczych. Postanowiono jednak, że decyzja o tym, czy takie porównania będą możliwe, będzie podjęta po wykonaniu analiz równoważności zastosowanych narzędzi. W przypadku braku równoważności, analizy weryfikujące postawione hipotezy będą wykonane oddzielnie dla każdego kraju.

Badanie właściwe było poprzedzone badaniem pilotażowym, nastawionym na sprawdzenie wykonalności i poprawności procedury badawczej, ze szczególnym uwzględnieniem adaptowanego na grunt polski narzędzia opracowanego przez zespół Colleen Ward (Ong & Ward, 2005), nazywanego *The Index of Sojourner Social Support Scale*, ISSS.

Narzędzia zostały przetłumaczone metodą „back translation” na języki krajów, w których przeprowadzone zostały badania (język hiszpański, język francuski). Tłumaczenia językowe dokonali pracownicy profesjonalnej firmy translatorskiej, zarówno native speaker (Hiszpania-Katalonia), jak i tłumacz przysięgły języka francuskiego.

2.2. CZĘŚĆ METODOLOGICZNA

2.2.1 BADANIA PILOTAŻOWE

2.2.1.1. Cel badania

Celem pierwszego badania pilotażowego było sprawdzenie wskaźników parametrycznych nowo utworzonego narzędzia badawczego (trafność, rzetelność). Porównywano ze sobą nowo utworzoną *Skalę Udzielanego Wsparcia Społecznego* (Bartoszak, M.) i *Skalę Wartości Empatycznych* (Kaźmierczak, M., Plopa, M., Retowski, S., 2007). Za pomocą SWE osoby badane ustosunkowywały się do 28 twierdzeń na pięciostopniowej skali Likerta od 1 = zdecydowanie się nie zgadzam”, do 5 = zdecydowanie się zgadzam”. W badaniu była uwzględniona także część metryczkowa: płeć, wiek, miejsce zamieszkania i wykształcenie. Osiągnięto satysfakcjonujące wyniki w zakresie trafności narzędzia badawczego. Przeprowadzono także analizy rzetelności dla każdej z czterech podskal,

wszystkie nowo utworzone skale uzyskały satysfakcjonujące i wystarczająco mocne parametry wskaźnika rzetelności.

Celem drugiego badania pilotażowego, było sprawdzenie poprawności założonej procedury i przygotowania kompletnego narzędzia badawczego do przeprowadzenia w badaniu właściwym (dobór badanych osób, przyjęte wskaźniki zmiennych, użycie skal/narzędzi badawczych, itd.). Wskutek pierwszego badania pilotażowego i uzyskanych wyników, ostateczna liczba *itemów* nowo utworzonej *Skali Udzielanego Wsparcia Społecznego* w drugim badaniu została zmniejszona do 20. Badanie potwierdziło możliwość zastosowania pełnego instrumentarium badawczego na większej próbie osób.

2.2.1.2. Opis próby

W pierwszym badaniu pilotażowym wzięły udział osoby w wieku od 19 do 48 lat, z czego największy procent osób wypełniających ankietę był w wieku 21- 23 lat (67,8 %). Byli to głównie studenci następujących kierunków studiów: pedagogika ogólna, pedagogika resocjalizacyjna, pedagogika specjalna, pedagogika medialna, praca socjalna, psychologia i informatyka. W próbie znalazło się tylko 16 mężczyzn (11% próby).

Oprócz przeprowadzonego badania pilotażowego dotyczącego sprawdzenia i możliwości zastosowania w badaniu nowej *Skali Udzielanego Wsparcia Społecznego*, przeprowadzone zostało również całościowe badanie instrumentarium badawczego na próbie 100 osób w Polsce (50 odpowiedzi w wersji online – za pośrednictwem platformy badawczej *Lime Survey*, 50 odpowiedzi uzyskano w wersji papier-ołówek). Osobami badanymi byli tutaj głównie także studenci nauk społecznych i ścisłych (pedagogika, psychologia, informatyka, elektronika). Badanie wskazało na satysfakcjonujące wyniki i potwierdziło możliwość zastosowania w pełni zaprojektowanego narzędzia badawczego w pełnej próbie – tj. 1069 osób.

2.2.1.3. Charakterystyka narzędzia

SKALA UDZIELANEGO WSPARCIA SPOŁECZNEGO (*The Index of Sojourner Social Support Scale, ISSS 2005*)

Oryginalna skala Andy Ong & Colleen Ward zawiera 18 *itemów*. Zadaniem osób badanych jest ustosunkowanie się do nich za pomocą pięciostopniowej skali Likerta. Instrukcja wprowadzająca do badania tą skalą zawiera prośbę do osób badanych, o udzielenie odpowiedzi, „czy znają osoby, które udzieliłyby pomocy w prezentowany za pomocą twierdzeń sposób”. Oznaczenia skali: 1 = Nikt by tego nie zrobił - „*No one would do this*”; 5 = wiele osób by tak zrobiło (tj. Wiele osób by pomogło) – „*Many would do this*”.

Analizy wielogrupowej struktury kowariancji wykazały, że ISSS posiada stabilną dwuczynnikową strukturę wewnętrzną (*wsparcie społeczno-emocjonalne – 9 itemów* i *wsparcie instrumentalne – 9 itemów*). Badacze którzy opracowali to narzędzie, mieli za zadanie stworzyć narzędzie łączące pomiar stresu i adaptację kulturową osób nowo przybywających do jakiegoś kraju (narzędzie badawcze opracowane na gruncie nauk psychologii międzykulturowej). Skala służy do pomiaru *wsparcia społecznego*, a wyniki sumuje się w dwóch skalach. Pierwotna, czteroczynnikowa struktura skali została odrzucona na korzyść dwuczynnikowej. Miara rzetelności *Alfa Cronbacha* dla *wsparcia społeczno-emocjonalnego* i *wsparcia instrumentalnego* odpowiednio wyniosły: 0,92 i 0,91 oraz 0,94 dla całej skali ISSS. W zakresie *wsparcia społeczno-emocjonalnego* oraz *instrumentalnego*, znajdują się odniesienia do udzielania pomocy, np. pocieszania (gdy tęskni się za domem), dbałości o dobre samopoczucie (emocje), radzenia sobie ze sprawami urzędowymi (zasady oraz przepisy państwa przyjmującego), informowania o dostępnych opcjach i możliwościach w państwie przyjmującym, w zrozumieniu kultury i języka nowego kraju. W porównaniu do innych narzędzi pomiaru wsparcia, konstrukt w tej skali wydaje się najtrafniej odnosić do osób nowo przybyłych (Ong & Ward, 2005). Skala bada spostrzeganą dostępność zachowań wspierających. Jakościowe różnice w typach napotykanym problemów (np. tęsknota za domem czy bariera językowa) trafnie wskazują na trudności imigrantów.

2.2.1.4. Wyniki badania – modyfikacja narzędzia

Itemy z oryginalnej skali w moim badaniu, zostały zaadaptowane tak, aby odpowiednio tworzyły wewnętrzne subscale pomiaru wsparcia społecznego (tj. *wsparcia informacyjnego*, *instrumentalnego*, *emocjonalnego* oraz *oceniającego*). Łącznie utworzyłam 27-itemową skalę. W oryginalnej skali znajdują się *itemy* trzech pierwszych wymienionych rodzajów wsparcia. Skala została uzupełniona przeze mnie o samodzielnie utworzone *itemy* skali *wsparcia oceniającego*. Zdecydowałam się uzupełnić narzędzie o dodatkowe *itemy*, zgodnie z teorią *wsparcia społecznego* zaproponowanego przez House'a (Pommersbach, 1988). Odpowiedzi w nowo utworzonej skali udzielane są za pomocą 5-stopniowej skali Likerta.

Dzięki przeprowadzonej analizie czynnikowej oraz dokonanej analizie jakościowej poszczególnych skal oraz *itemów*, ostatecznie pozostawiłam 4-czynnikową skalę, obejmującą: *wsparcie oceniające*, *wsparcie informacyjne*, *wsparcie emocjonalne* oraz *wsparcie instrumentalne*.

Po przeprowadzonym badaniu pilotażowym, ostateczna liczba *itemów* całej skali została zmniejszona do 20 (usunięto 7 *itemów*).

W skład poszczególnych skal znalazły się, ostatecznie, odpowiednio *itemy*:

I czynnik - *Wsparcie oceniające* (6 *itemów*): 1, 9, 13, 17, 24, 27;

II czynnik – *Wsparcie emocjonalne* (6 *itemów*): 4, 6, 8, 12, 20, 23;

III czynnik – *Wsparcie instrumentalne* (4 *itemy*): 18, 21, 22, 25;

IV czynnik – *Wsparcie informacyjne* (4 *itemy*): 2, 3, 7, 11

Przeprowadziłam analizy rzetelności dla każdej z czterech podskal, wszystkie nowo utworzone skale uzyskały satysfakcjonujące oraz wystarczająco mocne parametry, wskaźniki rzetelności:

I czynnik – *Wsparcie oceniające* - alfa Cronbacha = 0,852

II czynnik – *Wsparcie emocjonalne* – alfa Cronbacha = 0,870

III czynnik – *Wsparcie instrumentalne* – alfa Cronbacha = 0,757

IV czynnik – *Wsparcie informacyjne* – alfa Cronbacha = 0,696

Poszczególne, wyżej wymienione, cztery podskale, wskazują na ich spójność wewnętrzną. Wszystkie cztery podskale uzyskały zbliżone do siebie średnie.

Tabela 1. Interkorelacje skal wsparcia oraz korelacje wsparcia z SWE – współczynnik Pearson’a

	1	2	3	4	5
1. Wsparcie oceniające	...				
2. Wsparcie emocjonalne	,621**	...			
3. Wsparcie instrumentalne	,616**	,532**	...		
4. Wsparcie informacyjne	,497**	,559**	,597**	...	
5. SWE	,325**	,134	,162*	,225**	...

*. $p < 0.05$. **. $p < 0.01$.

Analizy korelacji współczynnikiem Pearson’a wykazały, że SWE (*Skala Wartości Empatycznej*) było istotnie statystycznie i dodatnio powiązane ze *wsparciem oceniającym*, *instrumentalnym* oraz *informacyjnym*. Siłę pierwszego związku uznać można za umiarkowaną, a pozostałych dwóch za słabą. Oznacza to, że im wyższy był wynik ogólny SWE, tym wyższe było wsparcie: *oceniające*, *instrumentalne* oraz *informacyjne*. Dodatkowo, w ramach analiz interkorelacji, zaobserwowano, że wszystkie wymiary wsparcia były istotnie statystycznie i

dotąd wzajemnie ze sobą powiązane. Siłę otrzymanych związków uznać można za wysoką, z wyjątkiem powiązania wsparcia *informacyjnego* z *oceniającym*, którego siła była umiarkowana.

Tabela 2. Porównanie kobiet i mężczyzn pod względem wymiarów wsparcia

	Płeć				t (df)	p
	Kobieta (N = 130)		Mężczyzna (N = 16)			
	M	SD	M	SD		
Wsparcie oceniające	4,27	0,55	3,92	0,79	1,76 (16,81)	,096
Wsparcie emocjonalne	3,63	0,78	3,31	0,84	1,51 (144)	,134
Wsparcie instrumentalne	4,15	0,63	4,13	0,58	,15 (144)	,879
Wsparcie informacyjne	4,00	3,91	0,65	0,71	,55 (144)	,582

$t() = ; p = 0,;$

2.2.2. ZMIENNE I ICH POMIAR

2.2.2.1. Lista zmiennych i narzędzi badawczych

W badaniu analizowano relacje między następującymi zmiennymi:

- **Zmienna wyjaśniana:** *Tendencja do udzielania pomocy uchodźcom*
  - *Gotowość do udzielenia wsparcia społecznego* – Skala Udzielanego Wsparcia Społecznego C. Ward, w modyfikacji M. Bartoszak
- *Gotowość do udzielenia wsparcia finansowego* – dwie pozycje w kwestionariuszu
- **Zmienne wyjaśniające:**
  - *Aksjomaty społeczne (Cynizm społeczny, Wynagrodzony wysiłek, Przekonania religijne)* - Skala Aksjomatów Społecznych K. Leunga i M. H. Bonda
  - *Identyfikacja z krajem* – Skala Fuzji Tożsamości Besty i in.
  - *Ogólne zaufanie* – jedna pozycja w kwestionariuszu
  - *Dobrostan psychiczny* - dwie pozycje w kwestionariuszu
  - *Percepcja cech osobowości uchodźcy/uchodźczyni* – Skala Sprawczości i Wspólnotowości B. Wojciszke
  - *Ocena polityki uchodźczej własnego państwa* – trzy pozycje w kwestionariuszu
- **Zmienne kontekstowe**
  - *Sytuacja zagrożenia vs korzyści* – manipulacja eksperymentalna

- *Zagrożenie ekonomiczne vs kulturowe; korzyści ekonomiczne vs kulturowe* –manipulacja eksperymentalna

- *Narodowość polska vs hiszpańska vs francuska* – metryczka

- *Ocena polityki uchodźczej własnego państwa* – trzy pozycje w kwestionariuszu

- **Zmienne kontrolowane**

- *wiek, płeć, wykształcenie, zawód/studia, sytuacja finansowa, wyznanie religijne, poziom religijności, miejsce zamieszkania* – metryczka

2.2.2.2. Opis narzędzi

- **Zmienna: Gotowość do udzielenia wsparcia społecznego** – SKALA UDZIELANEGO WSPARCIA SPOŁECZNEGO C. Ward, w modyfikacji M. Bartoszak

Wsparcie społeczne zostało zbadane za pomocą 20 itemów mierzących, w jakim stopniu osoba badana byłaby skłonna udzielić pomocy *uchodźcy* w zależności od różnego rodzaju potrzeb. W tym celu posłużyłam się zmodyfikowaną i utworzoną na potrzeby dysertacji nową skalą do pomiaru *wsparcia społecznego*, wzorując się na skali *The Index of Sojourner Social Support Scale (ISSS)* (Andy S. J. Ong, Colleen Ward, 2005). W celu zastosowania nowej skali pomiaru, przeprowadziłam wcześniej badanie pilotażowe, w którym uzyskałam dla nowego narzędzia pomiaru, satysfakcjonujące wyniki (*Wsparcie oceniające* - alfa Cronbacha = 0,852; *Wsparcie emocjonalne* – alfa Cronbacha = 0,870; *Wsparcie instrumentalne* – alfa Cronbacha = 0,757; *Wsparcie informacyjne* – alfa Cronbacha = 0,696).

Wskaźnikiem zmiennej gotowości do udzielania pomocy *uchodźcom* była średnia obliczona dla 20 pozycji. Im wyższa wartość wskaźnika, tym wyższa gotowość do udzielania pomocy.

- **Zmienna: Gotowość do udzielenia wsparcia finansowego** – dwa pytania

A teraz powiedz, jaką sumę pieniędzy mógłbyś/mogłabyś przeznaczyć miesięcznie dla *uchodźców*, aby mogli wrócić do domu. Zaznacz odpowiednią cyfrę:

1) 0 zł, 2) 0zł - 20zł, 3) 20zł - 50zł, 4) 50zł - 100zł, 5) powyżej 100zł

Jaką sumę pieniędzy mógłbyś/mogłabyś przeznaczyć miesięcznie dla *uchodźców* na pomoc w adaptacji do polskich/hiszpańskich/francuskich warunków? (odpowiedni dla każdego kraju wariant odpowiedzi). Zaznacz odpowiednią cyfrę:

1) 0 zł /EUR 2) 0zł - 20zł/EUR 3) 20zł - 50zł/EUR 4) 50zł - 100zł/EUR 5) powyżej 100zł/EUR

Dla Polski waluta podana była w polskich złotych (PLN), dla Hiszpanii oraz Francji waluta podana była w euro (EUR).

- **Zmienna: Aksjomaty społeczne. SOCIAL AXIOMS SURVEY**

(Skala Aksjomatów Społecznych - SAS), *Leung, Bond i in.* (2002, 2004)

W celu pomiaru aksjomatów społecznych Leung & Bond (2004) skonstruowali uniwersalny kulturowo *Social Axioms Survey* (Kwestionariusz Aksjomatów Społecznych), w którym wyodrębnili wymiary kulturowe, na jakich ludzie lokują swoje rozumienie świata. Badacze przeprowadzili szeroko zakrojone prace w kierunku określenia struktury czynników SAS. Wyniki eksploracyjnej i konfirmacyjnej analizy czynnikowej potwierdziły istnienie stabilnej, 5-czynnikowej struktury aksjomatów społecznych, w którym znalazły się: *Cynizm społeczny, Wynagrodzony wysiłek, Przekonania religijne, Przeznaczenie i Złożoność społeczna*. Narzędzie uznano za uniwersalne, o pankulturowym charakterze. Wymiary SAS zostały przetestowane w 41 krajach (Leung & Bond, 2002, 2004). Zaprojektowana skala znajduje swoje zastosowanie w identyfikacji przekonań w różnych grupach narodowych. SAS jako narzędzie jest przeznaczone przede wszystkim do badania różnic kulturowych. Skala okazała się być użytecznym narzędziem w przewidywaniu zachowań związanych z przekonaniami w różnych krajach, m.in. Hong Kongu (Bond, Leung, Au, Tong, & Chemonges-Nielson, 2004). Istnieją dwie wersje kwestionariusza SAS, tj. krótsza, 60-itemowa oraz rozszerzona, 82-itemowa.

Pomimo pewnych zastrzeżeń, finalne wyniki większości przeprowadzonych dotąd badań pokazują empiryczne wsparcie na rzecz stworzonego przez Leunga i Bonda narzędzia – *Social Axioms Survey* (2004) jako użytecznego w prowadzeniu badań nad aksjomatami społecznymi. Dodatkowo, Boski (2009) zachęca badaczy do projektowania metod *wrażliwych kulturowo*, oraz modyfikowania i dostosowywania *itemów SAS*, aby zawierały przekonania specyficzne, poprzez co, mogłyby służyć jako kulturowo bardziej efektywne narzędzia poznawcze.

W moim badaniu zostały uwzględnione trzy aksjomaty społeczne: *Cynizm społeczny, Wynagrodzony wysiłek* oraz *Przekonania religijne*. Aksjomaty te odznaczają się wysoką trafnością i rzetelnością, co potwierdziły wcześniejsze badania naukowe. Osoby badane odpowiadały na 40 twierdzeń dotyczących przekonań (aksjomatów społecznych). Przetłumaczone na język polski twierdzenia, zostały zaczerpnięte z podręcznika psychologii międzykulturowej – „Kulturowe ramy zachowań społecznych” (Boski, 2009). Twierdzenia przynależą do trzech wymiarów aksjomatów, tj.: *Cynizm społeczny* (18 itemów), *Wynagrodzony Wysilek* (14 itemów), *Przekonania religijne* (8 itemów).

Instrukcja brzmiała:

„Poniżej znajduje się lista stwierdzeń. Przeczytaj je uważnie i zastanów się, jak bardzo się z nimi zgadzasz. W tym celu, używając skali od 1 do 5 ocen - w jakim stopniu zgadzasz się z każdym stwierdzeniem”. Osoby badane udzielały odpowiedzi dotyczące aksjomatów za pomocą pięciostopniowej skali Likerta (1 = zdecydowanie nie zgadzam się; 5 = zdecydowanie zgadzam się).

Przykłady:

Cynizm społeczny: „Ludzie u władzy mają skłonność do wykorzystywania innych”, „Osoby dobrego serca są często wykorzystywane przez innych”, „Łatwiej jest osiągnąć sukces, jeśli idzie się na skróty”;

Wynagrodzony Wysilek: „Jeśli będziesz rzeczywiście się starać, to osiągniesz sukces”, „Wiedza jest konieczna do osiągnięcia sukcesu”, „Ci, którzy ciężko pracują osiągną w końcu więcej”;

Przekonania religijne: „Istnieje siła wyższa sprawująca kontrolę nad wszechświatem”, „Wiara w Boga czyni ludzi dobrymi obywatelami”, „Wiara przyczynia się do lepszego zdrowia psychicznego”.

- **Zmienna: Identyfikacja z krajem** – SKALA FUZJI TOŻSAMOŚCI (Besta, Kaźmierczak i Błażek, 2015)

Osoba badana została poproszona o ustosunkowanie się do czterech stwierdzeń i zaznaczenie na pięciostopniowej skali Likerta (1 = zdecydowanie nie zgadzam się; 5 = zdecydowanie zgadzam się) swojej odpowiedzi. Twierdzenia te pokazują siłę związku z własnym krajem (tożsamość narodowa). Im wyżej zakreślony punkt na skali, tym wyższa siła tego związku.

Przykłady: *„Mój kraj i ja to jedno”*,

„Moje więzi emocjonalne z moim krajem są bardzo silne”.

- **Zmienna: Ogólne zaufanie**

Osoby badane miały ocenić na 5-stopniowej skali Likerta (od 1= zdecydowanie nie można ufać do 5 =zdecydowanie można ufać) swój poziom ogólnego zaufania do ludzi:

Mówiąc ogólnie, czy powiedział/a/byś, że ludziom w większości można zaufać? (ocień w skali od 1 do 5):

1 - zdecydowanie nie można ufać, 2 - nie można ufać, 3 - ani tak, ani nie
4 - można ufać, 5 - zdecydowanie można ufać

- **Zmienna: *Dobrostan psychiczny***

W tej części, osoby badane miały ocenić na 5-stopniowej skali Likerta (od 1=zdecydowanie nieszczęśliwy/a do 5 = bardzo szczęśliwy/a) swój poziom zadowolenia z życia i poczucia szczęścia:

Ogólnie rzecz biorąc, jak bardzo jesteś szczęśliwy/a? (zaznacz w skali od 1 do 5):

1 - zdecydowanie nieszczęśliwy/a, 2 - nieszczęśliwy/a, 3 - ani szczęśliwy/a, ani nieszczęśliwy/a, 4 - szczęśliwy/a, 5 - bardzo szczęśliwy/a

Biorąc wszystko pod uwagę, jak bardzo jesteś zadowolony/a ze swojego życia? (zaznacz w skali od 1 do 5):

1 - zdecydowanie niezadowolony/a, 2 - niezadowolony/a, 3 - ani zadowolony/a, ani niezadowolony/a, 4 - zadowolony/a, 5 - zdecydowanie zadowolony/a

- **Zmienna: *Percepcja cech osobowości uchodźcy/uchodźczyni***

Cechy osobowości na wymiarach wspólnotowości i sprawczości zostały dobrane na podstawie skali opracowanej przez Wojciszke (2010).

Instrukcja brzmiała:

„A teraz spróbuj wyobrazić sobie typowego: 1) UCHODŹCĘ-MĘŻCZYZNĘ

W tym celu, zaznacz na poniższych skalach cyfrę wskazującą na stopień nasilenia cechy, pamiętając, że:

1 - najniższe nasilenie cechy (np. mało zaradny)

5 - najwyższe nasilenie cechy (np. bardzo zaradny)

Osoby badane, ustosunkowywały się na pięciostopniowej skali Likerta do określeń:

- **zaradny, uczciwy, sympatyczny, ambitny, życzliwy, pewny siebie**

Cechy wspólnotowe - wymiar *ciepła*: uczciwy, sympatyczny, życzliwy

Cechy sprawcze - wymiar *sprawczości*: zaradny, ambitny, pewny siebie

Następnie, osoby proszone były o dokonanie takich samych określeń dla:

2) KOBIECY-UCHODŹCZY:

- **zaradna, uczciwa, sympatyczna, ambitna, życzliwa, pewna siebie**

Cechy wspólnotowe - wymiar *ciepła*: uczciwa, sympatyczna, życzliwa

Cechy sprawcze - wymiar *sprawczości*: zaradna, ambitna, pewna siebie

- **Zmienna: *Ocena polityki uchodźczej własnego państwa***

Respondenci zostali poproszeni o wyrażenie własnej opinii (oceny), co do prowadzonej polityki ich państwa wobec *uchodźców*. Każda z osób badanych ustosunkowywała się tylko do polityki rządu swojego kraju. W tej części badania, znajdują się trzy pytania z możliwością

jednokrotnego wyboru odpowiedzi. Dwa pierwsze pytania, dotyczą *stricte* dokonania oceny postawy rządu swojego kraju wobec napływu *uchodźców*, trzecie pytanie – dotyczy tego, w jakim stopniu osoba badania akceptuje i popiera podejmowane przez rząd działania (bądź ich brak) na rzecz pomocy wobec *uchodźców*.

Tak brzmiała część podsumowująca badanie:

„A na koniec odpowiedz, co sądzisz o polityce swojego kraju dotyczącej uchodźców:

- 1) *Czy według Ciebie, rząd Twojego kraju prowadzi politykę prouchodzącą/antyuchodźczą/neutralną?*

Wybierz jedną z odpowiedzi (*prouchodzącą*, czyli nastawioną na pomoc *uchodźcom*, *neutralną*, czyli bez wyraźnych oznak pomocy, jak i niechęci do pomagania; *antyuchodźczą*, czyli przeciwną udzielaniu pomocy *uchodźcom*);

- 2) *Jak oceniasz politykę swojego państwa wobec uchodźców. Zaznacz swoją odpowiedź na skali od 1 do 5 (1 = politykę oceniam jako "bardzo złą", 5 = polityka "jest bardzo dobra")*
- 3) *W jakim stopniu akceptujesz politykę rządu Twojego kraju pod względem udzielania (bądź też nie udzielania) pomocy uchodźcom (skala 1-5, gdzie: 1 „zdecydowanie się z nią nie zgadzam”, 5 = „zdecydowanie się z nią zgadzam”)*

1 - zdecydowanie się z nią nie zgadzam, 2 - nie zgadzam się z nią, 3 - ani się z nią zgadzam, ani się nie zgadzam, 4 - zgadzam się z nią, 5 - zdecydowanie się z nią zgadzam

- **Zmienne kontekstowe: zagrożenie (*ekonomiczne vs kulturowe*) vs korzyści (*ekonomiczne vs kulturowe*) – MANIPULACJA EKSPERYMENTALNA;**

Osoby badane otrzymały najpierw do przeczytania tekst o treści:

„Są ludzie na świecie, którzy doświadczają wielu, trudnych sytuacji, np. uchodźcy z krajów takich jak Syria. Uchodźcy uciekają ze swoich krajów przed wojną, prześladowaniami, głodem”.

Następnie, osoby zostały poproszone o ustosunkowanie się i wybór jednej z odpowiedzi na pięciostopniowej skali Likerta (1=zdecydowanie nie zgadzam się; 5 = zdecydowanie zgadzam się) odnośnie zgadzania się (bądź też nie) z podanym opisem (opinią):

Osobom badanym, w losowo dobrany sposób (odpowiednie ustawienia ankiety badawczej), pojawiał się jeden z czterech komunikatów, odpowiedni dla danego kraju:

Każdy z komunikatów wymieniał jeden kraj (Polskę lub Hiszpanię lub Francję).

KOMUNIKAT 1:

Zdaniem wielu ludzi, POLSKA/HISZPAŃSKA/FRANCUSKA **KULTURA** może ucierpieć, jeśli zaczniemy przyjmować uchodźców, którzy chcą u nas zamieszkać. Przede wszystkim ich kultura często jest bardzo różna od naszej. Można przypuszczać, że uchodźcy zaczną wprowadzać swoje obyczaje czy wierzenia religijne, tak odmienne od naszych, a co gorsza, nie zechcą przestrzegać naszych zasad. Istnieje duże zagrożenie, że to my będziemy musieli do nich się dostosować, a nie oni do nas!

KOMUNIKAT 2:

Zdaniem wielu ludzi, POLSKA/ HISZPAŃSKA/FRANCUSKA **GOSPODARKA** nie jest na tyle rozwinięta, a nasz kraj nie jest na tyle bogaty, by przyjmować wszystkich uchodźców, którzy chcą u nas zamieszkać. Nie ma wystarczająco dużo mieszkań, ani miejsc pracy dla Polaków/Hiszpanów/Francuzów, a co dopiero dla innych. Nasz system pomocy społecznej może nie wytrzymać tylu potrzebujących. Mamy dużo własnych problemów i nie potrzebujemy ich więcej.

KOMUNIKAT 3:

Zdaniem wielu ludzi, POLSKA/HISZPAŃSKA/FRANCUSKA **KULTURA** może tylko skorzystać na przyjęciu uchodźców do naszego kraju. Choć pochodzą z innych krajów, są to często ludzie wykształceni. Dzięki nim wzbogacamy naszą wiedzę o świecie i lepiej rozumiemy różne zjawiska społeczne. Niektóre elementy ich kultury mogą być łatwo przeniesione do naszej, co najlepiej widać na przykładzie zmian w naszej kuchni - poznajemy nowe potrawy, nowe smaki, inne sposoby sporządzania posiłków. Nasza kultura staje się bardziej różnorodna, a przez to ciekawsza.

KOMUNIKAT 4:

Zdaniem wielu ludzi, POLSKA/HISZPAŃSKA/FRANCUSKA **GOSPODARKA** może tylko skorzystać na przyjęciu uchodźców do naszego kraju. Choć pochodzą z innych krajów, są to często ludzie wykształceni i reprezentujący zawody, które mogą być potrzebne naszej gospodarce. Mogą oni także pracować w miejscach, do których Polacy/Hiszpanie/Francuzi podchodzą niechętnie. Ponadto, obcokrajowcy zakładają małe przedsiębiorstwa, sklepiki i restauracje; w ten sposób przybywa miejsc pracy dla wszystkich. Dzięki tym, że przyjeżdżają i osiedlają się u nas, rośnie nasze PKB.

2.2.3. PROCEDURA

Badanie było przeprowadzone *on-line* za pomocą *Lime Survey*.

Lime Survey to narzędzie badawcze do projektowania oraz przeprowadzania badań naukowych w przestrzeni *online*. W *Lime Survey* nie ma odgórnego limitu badań, które użytkownik może utworzyć, ani ograniczenia w liczbie osób badanych. Narzędzie często wykorzystywane jest do prowadzenia badań w ramach nauk społecznych (psychologia,

socjologia, nauki polityczne, itd.). Platforma badawcza pozwala użytkownikom na tworzenie oraz obsługę wysokiej jakości badań, pozwala na gromadzenie w bezpieczny sposób bazy danych oraz zabezpiecza dostęp osób trzecich (niepowołanych). Osoby badane zostały w pełni zapewnione o anonimowości badania. Zostały poinformowane, że wyniki badań wpływają do wspólnej bazy danych, panel nie pobiera żadnych danych IP komputera, zatem osoby uzupełniające ankietę – pozostają z zachowaniem całkowitej anonimowości.

Przed przystąpieniem do przeprowadzania równoległych w czasie badań w trzech krajach, ich projekt został w pełni pozytywnie zaopiniowany przez Komisję Etyki Badań Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie (ANEKS).

Jako kierownik badań, byłam jedyną osobą merytoryczną z dostępem do nich na platformie badawczej *Lime Survey*, monitorującą ich prawidłowy przebieg. i jednocześnie zapewniającą ochronę pozyskanych danych. Samodzielnie utworzyłam badanie na platformie, bez dostępu do nich osób trzecich (brak możliwości wprowadzania modyfikacji, pobrania danych, itp.) Dodatkowo, system pozyskiwanych danych chroni uczelniana ochrona informatyczna (pracownicy Działu Informatyczno-Medialnego zapewniają dbałość odnośnie prawidłowości w dostępie i obiegu informacji w ramach tej platformy).

Z uwagi na wystąpienie pandemii COVID-19, *Lime Survey* okazało się szczególnie cennym źródłem możliwości zrealizowania badań zagranicznych. Platforma badawcza, we współpracy m.in. z **Panelem Ariadna**, umożliwiła pozyskanie anonimowych odpowiedzi respondentów z różnych krajów. Osoby badane w każdym kraju były pozyskiwane w losowo dobrany sposób, anonimowo. Także wysyłając zaproszenia do badania na uczelnie polskie oraz zagraniczne.

Osoby badane, przystępując do badania, przeczytały każdorazowo najpierw wprowadzenie, opisujące: cel ogólny badania, zapewnienie o anonimowości, podział badania na kilka części, jak i orientacyjny czas trwania badania, sposób utrwalenia oraz zapisywania wyników. Osoby badane zostały poproszone w pierwszej części o uzupełnienie danych, tj.: *poziom wykształcenia, wykonywany zawód/kierunek studiów, liczebność osób miejsca zamieszkania, wyznawana religia, poziom religijności, sytuacja socjoekonomiczna*. Całość badania podsumowywał komunikat z podziękowaniem za udział w badaniu i zaproszeniem do (ewentualnych - mile widzianych), komentarzy. Komentarze pojawiły się w badaniu w próbach: hiszpańskiej i polskiej. Zostały załączone do ANEKSU niniejszej pracy.

Badanie było w pełni anonimowe, z zachowaniem wszelkich zasad etyki badań naukowych: zostało przeprowadzone z najwyższą starannością, zgodnie z zachowaniem wszelkich zasad etycznych, psychologicznych i prawnych. W badaniu, udostępniony został

także kontakt do mnie, jako osoby koordynującej badanie (imię, nazwisko, instytucja naukowa, adres e-mailowy).

Celem badań, wykorzystano dwie platformy internetowe do pozyskania danych, nie miało to jednak żadnego wpływu na jakość otrzymanych wyników. Zastosowano identyczną formę przedstawienia badania w każdym z krajów. Współpraca z panelem Ariadna umożliwiła jedynie częściowy dostęp do osób badanych spoza Polski (Hiszpania oraz Francja), tj. umożliwiła przekierowanie linku, identycznego z badaniem polskim. W trakcie przeprowadzenia badania, tj. w trakcie trwania pandemii COVID-19 współpraca z panelem Ariadna była dodatkową formą pomocy w zrealizowaniu badań (zamknięte granice państw, niemożność bezpośredniej interakcji badacz-osoba badana). Ogólnie, specyfika badań internetowych z pewnością niesie ze sobą pewne ograniczenia, ale wydaje się, że zalet jest jednak więcej. Wyposażony w znakomitą funkcjonalność portal naukowy *Lime Survey* umożliwił zaprojektowanie badań z zastosowaniem różnorodnych typów pytań czy utworzenie warunków manipulacji eksperymentalnej. Ogólnie, narzędzie to stanowi rekomendowany sposób pracy badawczej, podobnie – panel Ariadna wykorzystywany jest w badaniach na szeroką skalę i jest chwalony przez badaczy.

Badania zagraniczne zostały sfinansowane dzięki życzliwości i przy pełnym wsparciu mojego miejsca pracy, tj. Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie.

W załączeniu do niniejszej pracy znajduje się opracowany komplet narzędzi badawczych, zastosowanych we właściwym badaniu naukowym.

2.2.4. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY

Badanie właściwe obejmowało próbę w liczbie $N=1069$ osób z trzech krajów (Polska, Hiszpania – Katalonia, Francja) z dbałością o równomierny podział z uwagi na płeć. Badanie uwzględniało także dane metryczkowe, tj.: *poziom wykształcenia, wykonywany zawód/kierunek studiów, liczebność osób miejsca zamieszkania, wyznawaną religię*, i in. Badanie było w pełni anonimowe, z zachowaniem wszelkich zasad etyki badań naukowych. Zdecydowano się na przeprowadzenie badania na próbie ponad 1000 osób, aby móc uzyskać możliwie najbardziej miarodajne wyniki (mniej liczebna próba utrudniałaby wyciągnięcie uogólnień/wniosków).

W tabeli 3 zaprezentowano charakterystykę próby badanych. W każdej grupie językowej ponad połowę badanych stanowiły kobiety. Średni poziom wieku w badanych grupach wahał się od 27 lat w grupie polskojęzycznej do 39 lat w grupie hiszpańskojęzycznej. W grupie polskojęzycznej i hiszpańskojęzycznej przeważały osoby o wykształceniu średnim, natomiast w grupie francuskojęzycznej osoby z wykształceniem licencjackim. W każdej grupie

dominującą religią był katolicyzm. Wśród mieszkańców Polski i Hiszpanii dominowały osoby mieszkające w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców, natomiast w grupie francuskojęzycznej odsetek osób z różnych miejsc zamieszkania był zbliżony – po ok. 20%.

Wśród osób badanych znaleźli się zarówno studenci, jak i nie-studenci (osoby pracujące zawodowo, osoby emerytowane). Tabela prezentuje dane dla trzech krajów – zestawienie z uwagi na zawód oraz kierunek studiów (jeśli dotyczyły). Zbliżona liczba osób tych samych zawodów, tj. humanistyczno-społecznych wystąpiła we wszystkich trzech krajach oraz porównywalna liczba osób zawodów techniczno-inżynierskich - w Hiszpanii oraz we Francji (po ok. 20 %). Największa liczba osób badanych reprezentowała zawody humanistyczno-społeczne oraz usługowo-księgowo (wszystkie trzy kraje), natomiast jeśli chodzi o kierunki studiów, to byli to przedstawiciele nauk humanistyczno-społecznych i nauk technicznych (politechnicznych).

Do analizy oceny polityki kraju zdecydowano się na ograniczenie próby do osób, co do których pochodzenia nie było wątpliwości, jakiego kraju politykę będą oceniać. Tym samym, wykluczono osoby niebędące narodowości polskiej, hiszpańskiej i francuskiej, ponieważ odpowiedzi związane z oceną polityki kraju mogłyby być nierzetelne.

Tabela 3. Charakterystyka próby (N = 1069)

Zmienna	Cała próba			Próba do analiz dot. polityki kraju		
	Polska (N = 359)	Hiszpania (N = 386)	Francja (N = 324)	Polska (N = 350)	Hiszpania (N = 374)	Francja (N = 311)
Płeć						
Kobiety	219 (61,0)	227 (58,8)	170 (52,5)	212 (60,6)	218 (58,3)	161 (51,8)
Mężczyźni	140 (39,0)	159 (41,2)	154 (47,5)	138 (39,4)	156 (41,7)	150 (48,2)
Narodowość						
Polska	350 (97,4)	-	-	350 (100,0)		
Ukraińska	3 (0,8)	-	-			
Białoruska	1 (0,3)	-	-			
Europejska	1 (0,3)	-	-			
Gabon	1 (0,3)	-	1 (0,3)			
Kolumbia	1 (0,3)	-	-			
Hiszpańska	-	364 (94,3)	-		364 (97,4)	
Katalońska	-	10 (2,6)	-		10 (2,6)	
Syria	-	1 (0,3)	1 (0,3)			
Wenezuela	-	3 (0,8)	-			
Peru	-	1 (0,3)	-			
Włochy	-	1 (0,3)	2 (0,6)			
Rumunia	-	2 (0,5)	-			
Argentyna	-	2 (0,5)	-			
Andora	-	1 (0,3)	-			
Urugwaj	-	1 (0,3)	-			
Francuska	-	-	310 (95,7)			310 (99,7)
Maroko	-	-	1 (0,3)			

Belgia	-	-	2 (0,6)			
Holandia	-	-	1 (0,3)			
Gruzja	-	-	1 (0,3)			
Tunezja	-	-	2 (0,6)			
Kongo	-	-	1 (0,3)			
FR + Kanada	-	-	1 (0,3)			1 (0,3)
Brak danych	2 (0,6)	-	-			
Wykształcenie						
Podstawowe	1 (0,3)	8 (2,1)	6 (1,9)	1 (0,3)	7 (1,9)	6 (1,9)
Średnie	169 (47,1)	174 (45,1)	84 (25,9)	167 (47,7)	171 (45,7)	82 (26,4)
Wyższe – licencjat	42 (11,7)	121 (31,3)	123 (38,0)	41 (11,7)	115 (30,7)	120 (38,6)
Wyższe – mgr/ inżynier	123 (34,3)	41 (10,6)	78 (24,1)	118 (33,7)	40 (10,7)	72 (23,2)
Wyższe podyplomowe	18 (5,0)	29 (7,5)	23 (7,1)	17 (4,9)	28 (7,5)	22 (7,1)
Wyższe - doktorat	6 (1,7)	13 (3,4)	10 (3,1)	6 (1,7)	13 (3,5)	9 (2,9)
Wyznawana religia						
Katolicyzm	250 (69,6)	173 (44,8)	133 (41,0)	249 (71,1)	168 (44,9)	132 (42,4)
Prawosławie	7 (1,9)	16 (4,1)	4 (1,2)	5 (1,4)	15 (4,0)	2 (0,6)
Protestantyzm	5 (1,4)	2 (0,5)	3 (0,9)	4 (1,1)	2 (0,5)	3 (1,0)
Judaizm	0 (0)	1 (0,3)	4 (1,2)	0 (0)	1 (0,3)	3 (1,0)
Islam	0 (0)	6 (1,6)	28 (8,6)	0 (0)	6 (1,6)	23 (7,4)
Buddyzm	2 (0,6)	4 (1,0)	3 (0,9)	2 (0,6)	4 (1,1)	3 (1,0)
Inna religia	18 (5,0)	14 (3,6)	18 (5,6)	17 (4,9)	12 (3,2)	18 (5,8)
Ateizm	77 (21,4)	170 (44,0)	131 (40,4)	73 (20,9)	166 (44,4)	127 (40,8)
Zamieszkanie						
Wieś	64 (17,8)	80 (20,7)	70 (21,6)	64 (18,3)	77 (20,6)	69 (22,2)
Miasto mniejsze niż 50 tys.	55 (15,3)	52 (13,5)	86 (26,5)	54 (15,4)	51 (13,6)	83 (26,7)
Miasto 50 tys.-100 tys.	32 (8,9)	50 (13,0)	58 (17,9)	32 (9,1)	49 (13,1)	56 (18,0)
Miasto 100 tys.-500 tys.	37 (10,3)	68 (17,6)	51 (15,7)	37 (10,6)	66 (17,6)	48 (15,4)
Miasto więcej niż 500 tys.	171 (47,6)	136 (35,2)	59 (18,2)	163 (46,6)	131 (35,0)	55 (17,7)
Wiek						
	27,14 (9,48)	38,73 (17,08)	36,65 (15,04)	27,00 (9,30)	38,93 (17,20)	36,90 (15,16)
Zawód						
Humanistyczno- społeczny	66 (18,4)	49 (12,7)	57 (17,6)	65 (18,6)	47 (12,6)	54 (17,4)
Techniczno- inżynieryjny	35 (9,7)	20 (5,2)	18 (5,6)	33 (9,4)	20 (5,3)	17 (5,5)
Księgowo-usługowy	31 (8,6)	73 (18,9)	47 (14,5)	30 (8,6)	73 (19,5)	46 (14,8)
Inne	47 (13,1)	108 (28,0)	108 (33,3)	47 (13,4)	102 (27,3)	105 (33,8)
Brak danych	180 (50,1)	136 (35,2)	94 (29,0)	175 (50,0)	132 (35,3)	89 (28,6)
Studia						
Humanistyczno- społeczne	156 (43,5)	118 (30,6)	103 (31,8)	151 (43,1)	115 (30,7)	100 (32,2)
Techniczne (politechniczne)	112 (31,2)	46 (11,9)	34 (10,5)	109 (31,1)	44 (11,8)	32 (10,3)
Medyczne	33 (9,2)	12 (3,1)	15 (4,6)	33 (9,4)	12 (3,2)	15 (4,8)
Inne	18 (5,0)	64 (16,6)	80 (24,7)	18 (5,1)	60 (16,0)	77 (24,8)
Brak danych	40 (11,1)	146 (37,8)	92 (28,4)	39 (11,1)	143 (38,2)	87 (28,0)

2.3. ANALIZA WYNIKÓW

2.3.1. PLAN ANALIZY WYNIKÓW

W pierwszym kroku analizy przeprowadzono testowanie różnoważności pomiaru za pomocą MGCFA (multigroup confirmatory factor analysis) w programie IBM SPSS AMOS v.27. Pozostałe analizy statystyczne przeprowadzono przy użyciu programu IBM SPSS Statistics 26.0. Za pomocą programu obliczono statystyki opisowe oraz rzetelności wykorzystanych w badaniu skal. W celu ustalenia związków pomiędzy zmiennymi przeprowadzono analizę korelacji z uwzględnieniem współczynnika r Pearsona bądź ρ Spearmana. W celu ustalenia różnic w tendencji do udzielania wsparcia społecznego *uchodźcom* ze względu na zastosowane warunki eksperymentalne, przeprowadzono dwuczynnikową analizę wariancji. W celu określenia, które z analizowanych wskaźników były istotnymi predyktorami tendencji do udzielenia wsparcia społecznego, przeprowadzono hierarchiczną analizę regresji liniowej metodą wprowadzania. Jako poziom istotności w całej pracy przyjęto $\alpha = 0,05$.

2.3.2. ANALIZA RÓWNOWAŻNOŚCI NARZĘDZI ZE WZGLĘDU NA KRAJ (JĘZYK) BADANIA

Pojęcie równoważności (ekwiwalencji) pomiaru wiąże się z pytaniem, czy wyniki uzyskane za pomocą narzędzia pomiarowego w jednej grupie kulturowej mogą być porównywane z wynikami uzyskanymi w innych grupach kulturowych (Kwiatkowska, 2014). W tym przypadku jest to pytanie, czy można porównywać wyniki uzyskane w próbie polskiej, francuskiej i hiszpańskiej, np. pod względem wartości średnich. Wartości krytyczne dla porównywanych modeli to: $\Delta RMSEA < 0.015$ oraz $\Delta CFI < 0.01$ (Cieciuch & Davidov, 2014). W programie AMOS v.27 za pomocą wielogrupowej czynnikowej analizy confirmacyjnej (MGCFA) sprawdzono, czy istnieje ekwiwalencja strukturalna, metryczna i skalarna wyników *Skali Udzielanego Wsparcia Społecznego* (mierzącej zmienną wyjaśnianą) oraz wyników skali Fuzji Tożsamości (mierzącej jedną ze zmiennych wyjaśniających) w trzech grupach językowych. Wyniki przedstawiono w tabelach 4 i 5.

Tabela 4 Wyniki MGCFA dla zmiennej wsparcie społeczne w trzech grupach kulturowych

Model	CMIN/df	RMSEA [90% CI]	Δ RMSEA	CFI	Δ CFI
Model 1. Równoważność strukturalna	5,360	0.064 [0,061 – 0.066]		0.901	
Model 2. Równoważność metryczna	5,169	0.062 [0.060 – 0.064]	-0.002	0.898	- 0.003
Model 3 Równoważność skalarna	5,968	0,068 [0.066 – 0.070]	0.006	0.869	- 0.031

Tabela 5 Wyniki MGCFA dla zmiennej *identyfikacja z krajem* w trzech grupach kulturowych

Model	CMIN/df	RMSEA [90% CI]	Δ RMSEA	CFI	Δ CFI
Model 1. Równoważność strukturalna	4,753	0.059 [0,038 – 0.081]		0.991	
Model 2. Równoważność metryczna	4,121	0.054 [0.039 – 0.070]	-0.005	0.985	-0.006
Model 3 Równoważność skalarna	9,397	0,088 [0.077 – 0.100]	0.034	0.932	-0.053

Wyniki MGCFA pokazują, że w przypadku obu zmiennych pomiary osiągają akceptowalną równoważność metryczną (Δ RMSEA < 0.015 oraz Δ CFI < 0.01). Natomiast wynik Δ CFI jest wyższy niż poziom kryterialny dla zmiennych *wsparcie społeczne* i *identyfikacja z krajem*, a także wynik Δ RMSEA jest wyższym niż poziom kryterialny dla zmiennej *identyfikacja z krajem*, co wskazuje na brak równoważności skalarnej. Oznacza to, że nie powinno się stosować porównań między badanymi krajami na poziomie wartości średnich. Z tego względu podjęto decyzję o nieprzeprowadzaniu analiz statystycznych mających na celu porównania między krajami o charakterze ilościowym. Dalsze analizy będą więc wykonywane oddzielnie wewnątrz prób kulturowych (językowych).

2.3.3. WERYFIKACJA HIPOTEZ

2.3.3.1. Testowanie hipotezy o wpływie sytuacji zagrożenia vs korzyści (H-4.1.)

Na wstępie poddano weryfikacji hipotezę o wpływie postrzeganej sytuacji *zagrożenia* (ekonomicznego vs kulturowego) vs sytuacji postrzeganych *korzyści* (ekonomicznych vs kulturowych) na zmienne *udzielanie wsparcia społecznego uchodźcom i pomocy finansowej*.

Chcąc ustalić, czy wśród badanych grup występują różnice w tendencji udzielania *wsparcia społecznego uchodźcom* w zależności od aktywizowanych skryptów (poczucia **zagrożenia** wywołanego możliwością konkurowania na rynku pracy czy też narzucania obyczajów i wierzeń religijnych przez *uchodźcę*, lub poczucia, że obecność *uchodźców* przyniesie korzyści) przeprowadzono dwuczynnikową analizę wariancji, gdzie pierwszym czynnikiem był obszar aktywizowania skryptów (dotyczących *gospodarki vs kultury*), drugim natomiast sytuacja *straty vs korzyści*. Jako zmienne zależne uwzględniono poziom *wsparcia społecznego*, *sumę pieniędzy przeznaczoną na powrót do domu* oraz *sumę pieniędzy przeznaczoną na adaptację do nowego kraju*.

Wsparcie społeczne. Pierwszy model uwzględniał jako zmienną zależną *wsparcie społeczne*. Przeprowadzone analizy nie wykazały efektu głównego dla warunku *straty-zysku*, warunku *kultura-gospodarka* ani też interakcji tych warunków dla żadnego z analizowanych krajów. Wyniki zestawiono w tabeli 6.

Tabela 6

Testy efektów międzyobiektowych dla wsparcia społecznego przy uwzględnieniu warunku strata-zysk, kultura-gospodarka oraz interakcji obu warunków

Język ankiet	Źródło	F	df	p	η_p^2
Polski	Model skorygowany	0,70	3,355	0,552	0,01
	Stała	7707,15	1,355	<0,001	0,96
	Warunek strata-zysk	0,35	1,355	0,552	0,00
	Warunek kultura-gospodarka	0,15	1,355	0,701	0,00
	Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	1,61	1,355	0,205	0,01
Hiszpański	Model skorygowany	0,26	3,382	0,857	0,00
	Stała	7935,50	1,382	<0,001	0,95
	Warunek strata-zysk	0,65	1,382	0,420	0,00
	Warunek kultura-gospodarka	0,03	1,382	0,855	0,00
	Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	0,06	1,382	0,803	0,00
Francuski	Model skorygowany	1,09	3,320	0,354	0,01
	Stała	4047,85	1,320	<0,001	0,93
	Warunek strata-zysk	2,47	1,320	0,117	0,01
	Warunek kultura-gospodarka	0,69	1,320	0,407	0,00

Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	0,15	1,320	0,699	0,00
--	------	-------	-------	------

Suma pieniędzy – powrót do domu. Drugi model uwzględniał jako zmienną sumę pieniędzy, jaką respondenci mogliby wydać, aby pomóc *uchodźcom* wrócić do domu. Przeprowadzone analizy nie wykazały efektu głównego dla warunku straty-zysku, warunku kultury-gospodarki ani też interakcji tych warunków dla żadnego z analizowanych krajów. Wyniki zestawiono w tabeli 7.

Tabela 7

Testy efektów międzyobiektowych dla sumy pieniędzy przeznaczanej na powrót do domu przy uwzględnieniu warunku strata-zysk, kultura-gospodarka oraz interakcji obu warunków

Język ankiety	Źródło	F	df	p	η_p^2
Polski	Model skorygowany	0,65	3,355	0,582	0,01
	Stała	1741,07	1,355	<0,001	0,83
	Warunek strata-zysk	0,00	1,355	0,962	0,00
	Warunek kultura-gospodarka	0,37	1,355	0,544	0,00
	Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	1,63	1,355	0,202	0,01
Hiszpański	Model skorygowany	1,54	3,382	0,203	0,01
	Stała	1823,36	1,382	<0,001	0,83
	Warunek strata-zysk	0,61	1,382	0,436	0,00
	Warunek kultura-gospodarka	0,32	1,382	0,571	0,00
	Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	3,45	1,382	0,064	0,01
Francuski	Model skorygowany	0,49	3,320	0,693	0,01
	Stała	1066,13	1,320	<0,001	0,77
	Warunek strata-zysk	0,00	1,320	0,952	0,00
	Warunek kultura-gospodarka	0,72	1,320	0,396	0,00
	Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	0,73	1,320	0,394	0,00

Suma pieniędzy – adaptacja do warunków w kraju przyjmującym. Trzeci model uwzględniał jako zmienną zależną sumę pieniędzy jaką respondenci deklarowali na adaptację do warunków w kraju przyjmującym. Przeprowadzone analizy nie wykazały efektu głównego dla warunku *straty-zysku*, warunku *kultury-gospodarki* ani też interakcji tych warunków dla żadnego z analizowanych krajów, analogicznie jak w dwóch wcześniejszych modelach. Wyniki zestawiono w tabeli 8.

Tabela 8

Testy efektów międzyobiektowych dla sumy pieniędzy przeznaczonych na adaptację do warunków w kraju przyjmującym przy uwzględnieniu warunku strata-zysk, kultura-gospodarka oraz interakcji obu warunków

Język ankiety	Źródło	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	η_p^2
Polski	Model skorygowany	0,06	3,355	0,982	0,00
	Stała	1455,96	1,355	<0,001	0,80
	Warunek strata-zysk	0,14	1,355	0,707	0,00
	Warunek kultura-gospodarka	0,03	1,355	0,872	0,00
	Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	0,00	1,355	0,965	0,00
Hiszpański	Model skorygowany	0,26	3,382	0,851	0,00
	Stała	1765,27	1,382	<0,001	0,82
	Warunek strata-zysk	0,68	1,382	0,410	0,00
	Warunek kultura-gospodarka	0,09	1,382	0,766	0,00
	Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	0,00	1,382	0,965	0,00
Francuski	Model skorygowany	0,75	3,320	0,524	0,01
	Stała	1085,32	1,320	<0,001	0,77
	Warunek strata-zysk	0,69	1,320	0,408	0,00
	Warunek kultura-gospodarka	0,54	1,320	0,463	0,00
	Warunek strata-zysk * Warunek kultura-gospodarka	1,03	1,320	0,311	0,00

Podsumowanie

Powyższe analizy wykazały, że przeprowadzona manipulacja eksperymentalna nie miała istotnego wpływu na zmienne zależne w żadnych z badanych krajów. W tej sytuacji podjęto decyzję o wyłączeniu z dalszych analiz potencjalnych efektów związanych z manipulacją eksperymentalną i traktowaniu zmiennych zależnych, tj. zmiennych wyjaśnianych, wyłącznie w konfiguracjach z innymi zmiennymi wyjaśniającymi.

2.3.3.2. Testowanie hipotez korelacyjno-regresyjnych H-1, H-2, H-3

Weryfikacja kolejnych hipotez będzie miała postać analiz korelacyjnych oraz analiz regresji. Na początku przedstawię dane dotyczące współczynników korelacji między zmiennymi.

ANALIZA KORELACJI

W tabelach 9-11 zaprezentowano statystyki opisowe, analizę rzetelności oraz macierze korelacji analizowanych zmiennych. Dla zmiennych ilościowych przeprowadzono analizę korelacji Pearsona, natomiast dla porządkowych analizę z wykorzystaniem współczynnika korelacji rang Spearmana.

Dla skali *Przekonań religijnych* zdecydowano się na wykluczenie *itemu* 39, który w znaczący sposób podwyższył poziom rzetelności analizowanej skali w grupie polskojęzycznej (z poziomu 0,39 do 0,51) oraz hiszpańskojęzycznej (z poziomu 0,65 do 0,71). W związku z tym w części analitycznej stosowano zmodyfikowaną skalę (bez jednej pozycji testowej).

Wszystkie analizowane wskaźniki cechowały się satysfakcjonującym poziomem rzetelności, poza *sprawczością* w odniesieniu do mężczyzn w grupie polskojęzycznej oraz wspomnianymi już *Przekonaniami religijnymi* w tej samej grupie – zmienne te przyjmowały współczynniki zgodności wewnętrznej na niskim poziomie, co oznacza, że wyniki należy traktować z dużą ostrożnością.

GRUPA POLSKOJĘZyczna

Związki ze zmiennymi zależnymi. Spośród aksjomatów istotny związek z tendencją do udzielania *wsparcia społecznego uchodźcom* wystąpił jedynie z *Cynizmem społecznym* ($r = -0,21$). Korelacja ta była słaba i ujemna, co oznacza, że przy wyższym poziomie cynizmu, tendencja do udzielania *wsparcia społecznego uchodźcom* była niższa. Związki z *Wynagrodzonym wysiłkiem* oraz *Przekonaniami religijnymi* były statystycznie nieistotne.

Ocena typowego *uchodźcy* na wymiarze *ciepła* oraz na wymiarze *sprawczości* (zarówno kobiet jak i mężczyzn) była dodatnio związana z tendencją do udzielania *wsparcia społecznego uchodźcom*. Związki z wymiarem *ciepła* były silne, natomiast z wymiarem *sprawczości* umiarkowane (współczynniki korelacji od 0,40 do 0,58). Takie wyniki sugerują, że im wyższa była ocena typowego *uchodźcy* (i kobiety, i mężczyzny) na wymiarze *ciepła* i *sprawczości*, tym wyższa była tendencja do pomagania *uchodźcom*.

Suma pieniędzy – powrót do domu ($r = 0,39$) oraz *suma pieniędzy – adaptacja* ($r = 0,50$) były dodatnio skorelowane z tendencją do udzielania *wsparcia uchodźcom* – związki te plasowały się na poziomie od umiarkowanego do silnego. Im wyższa była kwota pieniędzy, tym poziom udzielanego wsparcia był wyższy.

Umiarkowaną i dodatnią zależność odnotowano między zaufaniem ($r = 0,30$) i tendencją do udzielanego *wsparcia społecznego* – przy wyższym zaufaniu tendencja ta była wyższa.

Sytuacja materialna, ocena polityki kraju oraz akceptacja polityki kraju były związane z tendencją do udzielanego wsparcia ujemnie na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji od $-0,17$ do $-0,031$). Takie wyniki wskazują, że im gorsza była sytuacja materialna, im wyższa była ocena polityki kraju i im bardziej akceptowana, tym tendencja do udzielania wsparcia *uchodźcom* była niższa. Korelacja z polityką kraju wobec *uchodźców* a tendencją do udzielania wsparcia była słaba i dodatnia ($r_s = 0,16$), co oznacza, że im bardziej *antyuchodźcza* była polityka kraju, tym tendencja do udzielania wsparcia była wyższa.

Tożsamość narodowa, poczucie szczęścia oraz satysfakcja z życia nie były związane z tendencją do pomagania *uchodźcom*.

Suma pieniędzy – powrót do domu jako kolejna zmienna zależna była związana słabo i ujemnie z cynizmem ($r = -0,16$) oraz z oceną polityki kraju ($r = -0,16$), a także akceptacją polityki kraju ($r = -0,12$) – im wyższy był poziom cynizmu oraz im wyżej oceniana polityka kraju i jej akceptacja, tym *suma pieniędzy – powrót do domu* była niższa. *Suma pieniędzy – powrót do domu* była dodatkowo skorelowana na poziomie słabym z *Przekonaniami religijnymi, ciepłem i sprawczością* (względem kobiet i mężczyzn) oraz zaufaniem (współczynniki korelacji w przedziale $0,11-0,27$). Przy wyższym poziomie *Przekonań religijnych*, oceny na wymiarach *ciepła i sprawczości* kobiet i mężczyzn oraz zaufania, tendencja do udzielania *wsparcia społecznego uchodźcom* była wyższa.

Suma pieniędzy – adaptacja była słabo i ujemnie skorelowana z cynizmem ($r = -0,19$), oceną polityki kraju ($r = -0,29$) oraz akceptacją polityki kraju ($r = -0,27$). Im wyższy był poziom cynizmu, im wyżej oceniana była polityka kraju i wyższa akceptacja tej polityki, tym *suma pieniędzy* była niższa. Dodatnie związki z tą zmienną odnotowano dla wymiarów *ciepła i sprawczości* kobiet i mężczyzn, zaufania oraz polityki kraju wobec *uchodźców* – im wyższa ocena kobiet i mężczyzn na wymiarze *ciepła i sprawczości*, im wyższy poziom zaufania oraz bardziej *antyuchodźcza* ocena kraju, tym *suma pieniędzy przeznaczona na adaptację* była wyższa.

Suma pieniędzy – powrót do domu oraz *suma pieniędzy – adaptacja* były ze sobą silnie i dodatnio skorelowane ($r = 0,74$).

Dodatkowe korelacje między zmiennymi. *Cynizm społeczny* był słabo i dodatnio skorelowany z *Przekonaniami religijnymi* ($r = 0,14$), oceną polityki kraju ($r = 0,16$) oraz

akceptacją polityki kraju ($r = 0,19$), co oznacza, że przy wyższym cynizmie, poziom *Przekonań religijnych*, ocena kraju i akceptacja tej polityki były wyższe. Ujemne i słabe korelacje odnotowano z oceną kobiet i mężczyzn na wymiarze *ciepła* i *sprawczości*, zaufaniem, poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia oraz polityką kraju wobec *uchodźców*.

Drugi z aksjomatów – *Wynagrodzony wysiłek* – był dodatnio związany z *Przekonaniami religijnymi* ($r = 0,37$), tożsamością narodową ($r = 0,39$), oceną kobiet na wymiarze *ciepła* ($r = 0,11$), poczuciem szczęścia ($r = 0,14$), satysfakcją z życia ($r = 0,16$) oraz oceną polityki kraju ($r = 0,13$) i akceptacją polityki kraju ($r = 0,16$). Im wyższy był *Wynagrodzony wysiłek*, tym wyższe wyniki uzyskiwano dla tych zmiennych.

Przekonania religijne były umiarkowanie i dodatnio skorelowane z tożsamością narodową ($r = 0,38$) oraz dodatnio i słabo z oceną polityki kraju ($r = 0,24$) i akceptacją tej polityki ($r = 0,26$). Ujemny związek odnotowano między *Przekonaniami religijnymi* a polityką kraju wobec *uchodźców* ($r = -0,23$) - im wyższy był ich poziom, tym bardziej *prouchodźcza* była polityka kraju.

Tożsamość narodowa korelowała dodatnio na poziomie od słabego do umiarkowanego z zaufaniem ($r = 0,11$), satysfakcją z życia ($r = 0,13$) oraz oceną polityki kraju ($r = 0,31$) i akceptacją polityki kraju ($r = 0,38$). Ujemny związek wystąpił z polityką kraju wobec *uchodźców* ($r = -0,18$), co oznacza, że im wyższa była tożsamość narodowa, tym polityka kraju była oceniana jako bardziej *prouchodźcza*.

Oceny na wymiarach *ciepła* i *sprawczości* zarówno w odniesieniu do kobiet i mężczyzn były ze sobą silnie i dodatnio skorelowane. Ocena kobiet i mężczyzn na wymiarach *ciepła* była ujemnie skorelowana na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji na poziomie od $-0,16$ do $-0,35$) z sytuacją materialną, oceną polityki kraju oraz akceptacją polityki kraju, natomiast dodatnio na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji na poziomie od $0,14$ do $0,30$) z polityką kraju wobec *uchodźców* oraz zaufaniem. Z kolei oceny na wymiarach *sprawczości* były dodatnio skorelowane z zaufaniem (korelacje słabe), natomiast ujemnie z oceną polityki kraju i akceptacją polityki kraju (korelacje słabe).

Sytuacja materialna była dodatnio i słabo skorelowana z poczuciem szczęścia ($r = 0,21$), satysfakcją z życia ($r = 0,18$) oraz oceną polityki kraju ($r = 0,11$), a zaufanie było dodatnio i słabo skorelowane z poczuciem szczęścia ($r = 0,25$) i satysfakcją z życia ($r = 0,21$), a poczucie szczęścia silnie i dodatnio z satysfakcją z życia ($r = 0,76$). Polityka kraju wobec *uchodźców* była ujemnie i umiarkowanie skorelowana z oceną polityki kraju ($r = -0,43$) i akceptacją polityki kraju ($r = -0,36$), przy czym ocena polityki kraju i jej akceptacja były silnie i dodatnio

ze sobą skorelowane ($r = 0,76$). Szczegółowe wartości współczynników korelacji dla analizowanych zależności zaprezentowano w tabeli 9.

Tabela 9

Statystyki opisowe i korelacje między zmiennymi w grupie polskojęzycznej ($N = 359$)

Zmienne	<i>M</i>	<i>SD</i>	α	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1.Cynizm społeczny	51,53	8,12	0,77	-																	
2.Wynagrodzony wysiłek	49,53	5,78	0,65	0,06	-																
3.Przek.Relig.	24,13	8,29	0,51	0,14**	0,37**	-															
4.Tożsamość narodowa	10,55	4,01	0,89	0,04	0,39**	0,38**	-														
5.Wsparcie społeczne	73,26	15,78	0,96	0,21**	0,08	0,01	-0,09	-													
6.Ciepło – mężczyźni	8,52	2,36	0,86	0,26**	0,07	0,00	-0,07	0,55**	-												
7.Ciepło - kobiety	9,39	2,38	0,88	0,20**	0,11*	0,04	-0,02	0,58**	0,77**	-											
8.Sprawczość – mężczyźni	9,17	2,03	0,39	0,14**	0,09	0,08	0,00	0,40**	0,52**	0,51**	-										
9.Sprawczość – kobiety	8,89	2,36	0,68	0,18**	0,08	0,04	0,03	0,46**	0,53**	0,59**	0,67**	-									
10.Suma pieniędzy – powrót do domu	2,23	1,01		0,16**	0,05	0,12*	0,07	0,39**	0,23**	0,24**	0,11*	0,17**	-								
11.Suma pieniędzy – adaptacja	2,02	1,00		0,19**	0,02	0,05	-0,03	0,50**	0,37**	0,36**	0,20**	0,28**	0,74**	-							
12.Sytuacja materialna	3,34	0,83		0,02	0,01	-0,02	0,00	-	-	-	-0,10	-0,05	0,05	0,02	-						
13.Zaufanie	2,87	0,91		0,32**	0,07	0,01	0,11*	0,30**	0,30**	0,24**	0,20**	0,23**	0,27**	0,32**	0,05	-					
14.Poczucie szczęścia	3,69	0,83		0,20**	0,14**	-0,02	0,08	0,00	-0,04	-0,02	-0,02	0,00	-0,04	-0,02	0,21**	0,25**	-				
15.Satysfakcja z życia	3,76	0,87		0,19**	0,16**	0,01	0,13*	0,02	0,02	0,03	-0,02	0,01	-0,06	-0,03	0,18**	0,21**	0,76**	-			
16.Polityka kraju wobec uchodźców ^a	2,32	0,62		-0,12*	0,02	0,23**	0,18**	0,16**	0,14*	0,14*	0,09	0,01	0,04	0,14**	-0,05	0,03	-0,01	0,01	-		
17.Ocena polityki kraju ^a	2,87	1,07		0,16**	0,13*	0,24**	0,31**	0,31**	0,35**	0,26**	0,22**	0,20**	0,16**	0,29**	0,11*	-0,07	0,06	0,05	0,43**	-	
18.Akceptacja polityki kraju ^a	2,87	1,07		0,19**	0,16**	0,26**	0,38**	0,30**	0,29**	0,23**	0,22**	0,16**	-0,12*	0,27**	0,07	-0,05	0,07	0,08	0,36**	0,76**	-

^a $N = 350$ * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

GRUPA HISZPAŃSKOJĘZYCZNA

Związki ze zmiennymi zależnymi. Spośród aksjomatów analiza wykazała istotny związek *wsparcia społecznego* z *Cynizmem społecznym* ($r = -0,12$) oraz *Wynagrodzonym wysiłkiem* ($r = 0,24$). Im wyższy był poziom *Wynagrodzonego wysiłku* i im niższy cynizm, tym tendencja do udzielanego *wsparcia społecznego* uchodźcom była wyższa.

Ocena na wymiarze *ciepła* i *sprawczości* zarówno kobiet jak i mężczyzn była dodatnio związana z tendencją do udzielania *wsparcia społecznego* – im wyższe były te oceny, tym wyższe wsparcie (korelacje na poziomie od słabego z wymiarem *sprawczości* do silnego z wymiarem *ciepła*).

Suma pieniędzy – powrót do domu ($r = 0,25$) oraz *suma pieniędzy – adaptacja* ($r = 0,33$) były skorelowane z tendencją do udzielania wsparcia dodatnio na poziomie od słabego do umiarkowanego.

Zaufanie ($r = 0,17$), poczucie szczęścia ($r = 0,17$) oraz satysfakcja z życia ($r = 0,21$) były słabo i dodatnio skorelowane z tendencją do udzielania *wsparcia społecznego*, co oznacza, że im wyższe było zaufanie, poczucie szczęścia i satysfakcja, tym tendencja do udzielanego wsparcia była wyższa.

Suma pieniędzy – powrót do domu była dodatnio i słabo skorelowana z *Przekonaniami religijnymi*, ocenami na wymiarze *ciepła* i *sprawczości* w odniesieniu do kobiet i mężczyzn, a także sytuacją materialną, poczuciem szczęścia i satysfakcją z życia oraz dodatnio i umiarkowanie z zaufaniem (współczynniki korelacji na poziomie od 0,11 do 0,30).

Suma pieniędzy – adaptacja była dodatnio skorelowana na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji na poziomie od 0,11 do 0,34) z oceną kobiet i mężczyzn na wymiarach *ciepła* i *sprawczości*, sytuacją materialną, zaufaniem, poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia, polityką kraju wobec uchodźców, oceną polityki kraju oraz akceptacją tej polityki. Oznacza to, że przy wyższej kwocie przeznaczonej na adaptację, odnotowano wyższe oceny kobiet i mężczyzn na wymiarze *ciepła* i *sprawczości*, lepszą sytuację materialną, wyższe zaufanie, poczucie szczęścia, wyższy poziom satysfakcji z życia, wyższą ocenę polityki kraju i jej akceptację oraz ocenę polityki kraju jako bardziej *antyuchodźczą*.

Suma pieniędzy – powrót do domu oraz *suma pieniędzy – adaptacja* były ze sobą silnie i dodatnio skorelowane ($r = 0,74$).

Dodatkowe korelacje między zmiennymi. *Cynizm społeczny* był dodatnio skorelowany na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji od 0,14 do 0,43) z *Wynagrodzonym wysiłkiem*, *Przekonaniami religijnymi*, tożsamością narodową oraz oceną polityki kraju – im wyższy był poziom cynizmu, tym wyższy *Wynagrodzony wysiłek*, wyższe *Przekonania religijne*, wyższa tożsamość narodowa oraz wyżej oceniana była polityka kraju. Poczucie szczęścia ($r = -0,15$) oraz satysfakcja z życia ($r = -0,15$) były związane z cynizmem ujemnie i słabo, co oznacza, że przy wyższym poziomie szczęścia i satysfakcji z życia poziom cynizmu był niższy.

Wynagrodzony wysiłek był dodatnio skorelowany na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji w przedziale 0,16-0,45) z *Przekonaniami religijnymi*, tożsamością narodową, ocenami kobiet i mężczyzn na wymiarze *ciepła* i *sprawczości*, zaufaniem, poczuciem szczęścia, satysfakcji z życia, a także oceną kraju i akceptacją polityki kraju. Ujemne korelacje odnotowano z polityką kraju wobec *uchodźców* ($r = -0,20$), co oznacza, że im bardziej polityka kraju była oceniana jako *prouchodźcza*, tym wyższy był *Wynagrodzony wysiłek*.

Przekonania religijne były dodatnio skorelowane, również na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji na poziomie od 0,10 do 0,42) z tożsamością narodową, oceną kobiet i mężczyzn na wymiarach *ciepła* i *sprawczości*, zaufaniem, poczuciem szczęścia, a także oceną polityki kraju i akceptacją polityki kraju.

Z poziomem tożsamości narodowej odnotowano słaby i dodatni związek dla oceny kobiet i mężczyzn na wymiarze *sprawczości*, zaufania oraz oceny polityki kraju i akceptacji polityki kraju (współczynniki korelacji w przedziale 0,13-0,22) oraz słaby i ujemny związek z polityką kraju wobec *uchodźców*. Wyniki te wskazują na to, że przy wyższym poziomie tożsamości narodowej wyżej oceniano typowych *uchodźców* (kobiety i mężczyzn) na wymiarze *sprawczości*, wyżej oceniano poziom zaufania oraz politykę i akceptację polityki kraju, a polityka kraju wobec *uchodźców* była bardziej *prouchodźcza*.

Ocena typowego *uchodźcy* (kobiet i mężczyzn) na wymiarach *sprawczości* i *ciepła* była ze sobą silnie i dodatnio skorelowana. Dodatkowo, wymiary *ciepła* dla kobiet i mężczyzn były dodatnio i słabo skorelowane z zaufaniem, poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia oraz akceptacją polityki kraju (korelacje na poziomie 0,13-0,27). Ocena kobiet i mężczyzn na wymiarze *sprawczości* była skorelowana słabo i dodatnio z zaufaniem oraz akceptacją polityki kraju (korelacje na poziomie 0,12-0,17), ocena *sprawczości* - kobiet z satysfakcją z życia ($r = 0,11$) a ocena *sprawczości* - mężczyzn z poczuciem szczęścia ($r = 0,10$).

Sytuacja materialna była dodatnio związana na poziomie słabym lub umiarkowanym (korelacje od 0,11 do 0,31) z zaufaniem, poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia, oceną polityki kraju oraz akceptacją polityki kraju. Zaufanie było słabo i dodatnio skorelowane z poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia, oceną polityki kraju oraz akceptacją polityki kraju – współczynniki korelacji przyjmowały wartości od 0,18 do 0,25. Satysfakcja z życia i poczucie szczęścia były ze sobą silnie i dodatnio skorelowane ($r = 0,71$). Poczucie szczęście dodatkowo było także skorelowane (związek słaby) z oceną polityki kraju oraz z akceptacją polityki kraju. Polityka kraju wobec uchodźców była ujemnie i umiarkowanie związana z oceną polityki kraju ($r = -0,31$) oraz z akceptacją polityki kraju ($r = -0,35$), co oznacza, że im bardziej *prouchodźcza* była polityka, tym ocena polityki i akceptacja tej polityki była wyższa. Ocena polityki kraju i jej akceptacja były ze sobą silnie i dodatnio skorelowane ($r = 0,56$). Wyniki przeprowadzonych analiz zamieszczono w tabeli 10.

Tabela 10 Statystyki opisowe i korelacje między zmiennymi w grupie hiszpańskojęzycznej (N = 386)

Zmienne	M	SD	α	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	1
1.Cynizm społeczny	51,67	9,84	0,82	-																	
2.Wynagrodzony wysiłek	49,45	7,30	0,80	0,32**	-																
3.Przek. Relig.	22,72	5,50	0,71	0,43**	0,45**	-															
4.Tożsamość narodowa	9,50	4,41	0,91	0,27**	0,39**	0,42**	-														
5.Wsparcie społeczne	77,71	17,02	0,98	-0,12*	0,24**	0,07	-0,02	-													
6.Ciepło – mężczyźni	10,36	2,28	0,84	-0,05	0,18**	0,13**	0,06	0,54**	-												
7.Ciepło – kobiety	10,50	2,38	0,85	-0,03	0,17**	0,15**	0,06	0,54**	0,89**	-											
8.Sprawczość – mężczyźni	9,84	2,32	0,65	0,06	0,21**	0,14**	0,13*	0,26**	0,50**	0,48**	-										
9.Sprawczość – kobiety	9,85	2,40	0,67	0,03	0,19**	0,13**	0,14**	0,27**	0,52**	0,53**	0,86**	-									
10.Suma pieniędzy – powrót do domu	2,14	0,99	-	-0,03	0,10	0,11*	0,08	0,25**	0,28**	0,27**	0,15**	0,16**	-								
11.Suma pieniędzy – adaptacja	2,11	0,98	-	-0,10	0,04	0,06	0,06	0,33**	0,26**	0,25**	0,18**	0,20**	0,76**	-							
12.Sytuacja materialna	2,81	0,96	-	0,00	0,06	0,07	0,09	-0,02	0,04	0,07	0,06	0,02	0,29**	0,25**	-						
13.Zaufanie	3,05	0,93	-	-0,08	0,16**	0,11*	0,21**	0,17**	0,27**	0,22**	0,13**	0,17**	0,30**	0,34**	0,28**	-					
14.Poczucie szczęścia	3,66	0,81	-	-0,15**	0,21**	0,10*	0,06	0,17**	0,19**	0,16**	0,10*	0,09	0,15**	0,14**	0,31**	0,25**	-				
15.Satysfakcja z życia	3,55	0,90	-	-0,15**	0,19**	0,06	0,06	0,21**	0,20**	0,16**	0,06	0,11*	0,14**	0,16**	0,30**	0,24**	0,71**	-			
16.Polityka kraju wobec uchodźców ^a	1,81	0,67	-	-0,07	-0,20**	-0,04	-0,20**	0,09	0,02	0,01	-0,05	-0,07	0,07	0,11*	-0,05	-0,01	-0,05	0,01	-		
17.Ocena polityki kraju ^a	2,61	1,03	-	0,14**	0,13**	0,20**	0,22**	-0,07	0,01	0,03	0,10	0,06	0,07	0,11*	0,11*	0,18**	0,12*	0,10	-0,31**	-	
18.Akceptacja polityki kraju ^a	2,84	1,06	-	0,03	0,12*	0,14**	0,14**	0,04	0,18**	0,13**	0,12**	0,13**	0,10	0,12*	0,11*	0,25**	0,11*	0,10	-0,35**	0,56**	

^a N = 374

*p < 0,05; **p < 0,01

GRUPA FRANCUSKOJĘZYCZNA

Związki ze zmiennymi zależnymi. Analiza wykazała, że spośród aksjomatów *Wynagrodzony wysiłek* ($r = 0,25$) oraz *Przekonania religijne* ($r = 0,16$) były słabo i dodatnio skorelowane ze *wsparciem społecznym*. Im wyższy był *Wynagrodzony wysiłek* oraz *Przekonania religijne*, tym wyższe było *wsparcie społeczne*. Oceny kobiet i mężczyzn na wymiarze *ciepła* oraz *sprawczości* były silnie i dodatnio skorelowane ze *wsparciem społecznym* (współczynniki korelacji na poziomie 0,53-0,63).

Suma pieniędzy – powrót do domu ($r = 0,18$) oraz *suma pieniędzy – adaptacja* ($r = 0,35$) były dodatnio skorelowane ze *wsparciem społecznym*. Dodatkowo korelacje wystąpiły także z *zaufaniem* ($r = 0,28$), *poczuciem szczęścia* ($r = 0,14$), *polityką kraju wobec uchodźców* ($r = 0,13$), *oceną polityki kraju* ($r = 0,14$) i *akceptacją polityki kraju* ($r = 0,23$). Im wyższy był poziom zaufania, im wyższe poczucie szczęścia, wyższa ocena polityki kraju i jej akceptacja oraz ocena polityki kraju jako *antyuchodźcza*, tym poziom *wsparcia społecznego* był wyższy.

Suma pieniędzy – powrót do domu była dodatnio skorelowana z *Cynizmem społecznym*, *Przekonaniami religijnymi*, *tożsamością narodową*, *ocenami kobiet i mężczyzn na wymiarach ciepła i sprawczości*, *sytuacją materialną*, *zaufaniem*, a także *oceną polityki kraju i akceptacją polityki kraju*. Współczynniki korelacji przyjmowały wartości na poziomie od 0,13 do 0,30.

Suma pieniędzy – adaptacja była dodatnio skorelowana na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji od 0,11 do 0,40) z *Przekonaniami religijnymi*, *tożsamością narodową*, *ocenami kobiet i mężczyzn na wymiarach ciepła i sprawczości*, *sytuacją materialną*, *zaufaniem*, *poczuciem szczęścia*, *satysfakcją z życia* oraz *oceną i akceptacją polityki kraju*.

Dodatkowe korelacje między zmiennymi. *Cynizm społeczny* był dodatnio skorelowany na poziomie od słabego do umiarkowanego z *Wynagrodzonym wysiłkiem* ($r = 0,38$), *Przekonaniami religijnymi* ($r = 0,46$), *tożsamością narodową* ($r = 0,23$) oraz *oceną polityki kraju* ($r = 0,11$) – im wyższy był cynizm, tym *Wynagrodzony wysiłek*, *Przekonania religijne*, *tożsamość narodowa* oraz *ocena polityki kraju* były wyższe. Ujemne korelacje odnotowano z *zaufaniem* ($r = -0,21$), *poczuciem szczęścia* ($r = -0,14$) oraz *satysfakcją z życia* ($r = -0,14$) – przy wyższym cynizmie, zmienne te przyjmowały niższe wartości.

Wynagrodzony wysiłek był dodatnio skorelowany na poziomie od słabego do umiarkowanego (współczynniki korelacji w przedziale 0,15-0,49) z *Przekonaniami religijnymi*, *tożsamością narodową*, *oceną kobiet i mężczyzn na wymiarach ciepła i sprawczości*, *sytuacją materialną*, *poczuciem szczęścia*, *satysfakcją z życia* oraz *akceptacją polityki kraju*.

Przekonania religijne korelowały dodatnio i słabo (korelacje od 0,16 do 0,29) z tożsamością narodową, oceną kobiet i mężczyzn na wymiarach *ciepła* i *sprawczości* oraz oceną i akceptacją polityki kraju.

Tożsamość narodowa była słabo (korelacje na poziomie od 0,11 do 0,17) i dodatnio związana z oceną mężczyzn na wymiarze *ciepła*, sytuacją materialną, poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia oraz oceną i akceptacją polityki kraju. Przy wyższym poziomie tożsamości narodowej, zmienne te przyjmowały wyższe wartości.

Oceny kobiet i mężczyzn na wymiarach *ciepła* i *sprawczości* były ze sobą silnie i dodatnio skorelowane. Dodatkowo wymiary te były dodatnio związane (na poziomie od słabego do umiarkowanego; współczynniki korelacji w przedziale 0,13-0,32) z zaufaniem, polityką kraju wobec uchodźców, oceną polityki kraju (poza wymiarem *sprawczości* u kobiet – związek nieistotny) i akceptacją tej polityki. Ocena mężczyzn na wymiarze *ciepła* była słabo i dodatnio związana z sytuacją materialną ($r = 0,11$) oraz satysfakcją z życia ($r = 0,12$).

Sytuacja materialna była skorelowana słabo bądź umiarkowanie z zaufaniem, poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia oraz oceną i akceptacją polityki kraju (współczynniki korelacji od 0,12 do 0,41).

Zaufanie było umiarkowanie i dodatnio związane z poczuciem szczęścia ($r = 0,31$) oraz dodatnio i słabo z satysfakcją z życia ($r = 0,24$), polityką wobec uchodźców ($r = 0,12$), oceną polityki kraju ($r = 0,13$) oraz akceptacją polityki kraju ($r = 0,13$).

Poczucie szczęścia było silnie i dodatnio skorelowane z poziomem satysfakcji z życia ($r = 0,73$) oraz słabo i dodatnio z oceną polityki kraju ($r = 0,14$). Ocena polityki kraju była dodatkowo związana słabo i dodatnio z satysfakcją z życia ($r = 0,12$) oraz słabo i ujemnie z polityką kraju wobec uchodźców ($r = -0,12$), a także umiarkowanie i dodatnio z akceptacją polityki kraju ($r = 0,49$). Oznacza to, że im wyżej oceniano politykę kraju, tym wyższa była satysfakcja z życia, polityka kraju była uznawana za bardziej *prouchodźczą*, a akceptacja polityki kraju była wyższa. Szczegółowe wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 11.

Tabela 11

Statystyki opisowe i korelacje między zmiennymi w grupie francuskojęzycznej (N = 324)

Zmienne	M	SD	α	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1.Cynizm społeczny	52,50	10,10	0,83	-																
2.Wynagrodzony wysiłek	48,32	7,52	0,78	0,38**	-															
3.Przek.Relig.	22,57	5,98	0,76	0,46**	0,49**	-														
4.Tożsamość narodowa	11,48	3,85	0,86	0,23**	0,37**	0,29**	-													
5.Wsparcie społeczne	69,09	19,55	0,98	-0,07	0,25**	0,16**	0,09	-												
6.Ciepło – mężczyźni	9,34	2,74	0,88	-0,01	0,26**	0,17**	0,14*	0,63**	-											
7.Ciepło - kobiety	9,48	2,86	0,90	-0,02	0,25**	0,16**	0,10	0,63**	0,88**	-										
8.Sprawczość – mężczyźni	9,17	2,56	0,73	0,10	0,26**	0,26**	0,10	0,53**	0,68**	0,65**	-									
9.Sprawczość – kobiety	9,01	2,58	0,77	0,05	0,24**	0,18**	0,06	0,54**	0,64**	0,70**	0,80**	-								
10.Suma pieniędzy – powrót do domu	2,02	1,11	-	0,30**	0,08	0,27**	0,13*	0,18**	0,21**	0,17**	0,23**	0,15**	-							
11.Suma pieniędzy – adaptacja	1,98	1,08	-	0,01	0,01	0,18**	0,13*	0,35**	0,40**	0,37**	0,32**	0,24**	0,72**	-						
12.Sytuacja materialna	3,00	0,92	-	0,00	0,16**	0,11	0,17**	0,07	0,11*	0,09	0,04	0,04	0,21**	0,22**	-					
13.Zaufanie	2,79	1,00	-	-0,21**	0,06	0,04	0,04	0,28**	0,32**	0,29**	0,23**	0,22**	0,20**	0,35**	0,22**	-				
14.Poczucie szczęścia	3,53	0,85	-	-0,14*	0,17**	0,03	0,16**	0,14*	0,10	0,09	0,06	0,09	0,03	0,12*	0,36**	0,31**	-			
15.Satysfakcja z życia	3,52	0,95	-	-0,14*	0,19**	0,05	0,11*	0,11	0,12*	0,10	0,08	0,10	0,05	0,11*	0,41**	0,24**	0,73**	-		
16.Polityka kraju wobec uchodźców ^a	1,85	0,67	-	-0,07	-0,08	0,00	-0,05	0,13*	0,15**	0,13*	0,15**	0,15**	0,02	0,11	-0,01	0,12*	0,00	-0,02	-	
17.Ocena polityki kraju ^a	2,67	0,98	-	0,11*	0,10	0,27**	0,17**	0,14*	0,21**	0,17**	0,18**	0,09	0,24**	0,27**	0,12*	0,13*	0,14*	0,12*	0,12*	-
18.Akceptacja polityki kraju ^a	2,81	0,97	-	0,08	0,15*	0,23**	0,17**	0,23**	0,32**	0,25**	0,22**	0,13*	0,21**	0,24**	0,16**	0,13*	0,04	0,06	-0,04	0,49**

^a N = 311

* $p < 0,05$; ** $p < 0,0$

PODSUMOWANIE: PODOBIENSTWA I RÓŻNICE MIĘDZY KRAJAMI

Spośród aksjomatów istotny związek z tendencją do udzielania *wsparcia społecznego* uchodźcom zarówno w grupie polskojęzycznej, jak i hiszpańskojęzycznej wystąpił z *Cynizmem społecznym* (odpowiednio: $r = -0,21$ i $r = -0,12$). Przy wyższym poziomie cynizmu, tendencja do udzielania *wsparcia społecznego* uchodźcom w obydwu krajach była niższa. Dodatkowo, w grupach hiszpańsko- i francuskojęzycznej istotny związek z gotowością do udzielenia wsparcia wystąpił z *Wynagrodzonym wysiłkiem*. Im wyższy był poziom *Wynagrodzonego wysiłku*, tym tendencja do udzielanego *wsparcia społecznego* uchodźcom była wyższa. Zauważa się zatem różnicę w sposobie myślenia pomiędzy narodami, tj. w Polsce – brak wiary we włożony wysiłek i starania vs. wiara w nagrodę w Hiszpanii i we Francji. Analiza we Francji wykazała dodatkowo, że w jako jedynym z trzech krajów - *Przekonania religijne* były słabo i dodatnio skorelowane ze *wsparciem społecznym*, co może świadczyć o jakimś specyficznym znaczeniu tego aksjomatu w kontekście kraju (emics).

Wynagrodzony wysiłek we wszystkich trzech krajach był dodatnio związany m.in. z tożsamością narodową, oceną kobiet na wymiarze *ciepła*, poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia i akceptacją polityki kraju. Zarówno w Hiszpanii, jak i we Francji aksjomat ten był dodatnio związany – zarówno u kobiet jak i u mężczyzn z ocenami na dwóch wymiarach (*ciepła* i *sprawczości*). W próbach hiszpańskiej i polskiej *Wynagrodzony wysiłek* korelował dodatnio z oceną polityki kraju, a we Francji - z sytuacją materialną.

We wszystkich trzech krajach, aksjomat *Przekonania religijne* był dodatnio skorelowany z tożsamością narodową, oceną polityki kraju, jak i akceptacją polityki kraju. W dwóch grupach: hiszpańsko- i francuskojęzycznej aksjomat ten, dodatkowo, był związany z oceną kobiet i mężczyzn na wymiarach *ciepła* i *sprawczości*. W Hiszpanii – także z zaufaniem oraz poczuciem szczęścia.

Ocena typowego uchodźcy na wymiarach *ciepła* oraz *sprawczości* (zarówno u kobiet jak i u mężczyzn) we wszystkich trzech krajach była dodatnio związana z tendencją do udzielania *wsparcia społecznego* uchodźcom. Zauważa się zatem podobieństwo pomiędzy krajami - im wyższa była ocena typowego uchodźcy (i kobiety, i mężczyzny) na wymiarze *ciepła* i *sprawczości*, tym wyższa była tendencja do pomagania.

Zauważa się także podobieństwo pomiędzy wszystkimi trzema grupami językowymi (polską, hiszpańską i francuską) w oferowanej pomocy materialnej uchodźcom. *Suma pieniędzy – powrót do domu* oraz *suma pieniędzy – adaptacja*, były dodatnio skorelowane ze sobą oraz z tendencją do udzielania wsparcia. Im wyższa była kwota pieniędzy, tym poziom udzielanego wsparcia był wyższy. We wszystkich trzech krajach odnotowano także dodatnią

zależność pomiędzy zaufaniem i tendencją do udzielania wsparcia społecznego – przy wyższym zaufaniu tendencja ta była wyższa (podobieństwo pomiędzy krajami). We wszystkich trzech krajach zaufanie było także dodatnio związane z poczuciem szczęścia i satysfakcją z życia. Dodatkowo, w dwóch grupach: hiszpańsko- i francuskojęzycznej - im wyższy był poziom zaufania, tym wyższa była ocena i akceptacja polityki kraju. Cechą różnicującą kraje był brak stwierdzonych zależności w grupie polskojęzycznej - pomiędzy poczuciem szczęścia a tendencją do udzielenia wsparcia *uchodźcom*. W Hiszpanii, im wyższe było zaufanie, poczucie szczęścia i satysfakcja, tym tendencja do udzielanego wsparcia była wyższa. We Francji poczucie szczęścia również było związane z gotowością do udzielenia pomocy *uchodźcom*. Dobrostan psychiczny wydaje się zatem być zmienną różnicującą gotowość do udzielenia wsparcia społecznego.

Wymiary *ciepła* dla kobiet i mężczyzn w obydwu grupach językowych (hiszpańskiej i polskiej) były dodatnio skorelowane z zaufaniem, poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia oraz akceptacją polityki kraju (korelacje na poziomie 0,13-0,27). Oceny kobiet i mężczyzn na wymiarach *ciepła* i *sprawczości* we Francji były dodatnio związane z zaufaniem, polityką kraju wobec *uchodźców*, oceną polityki kraju (poza wymiarem *sprawczości* u kobiet – związek nieistotny) i akceptacją tej polityki. Ocena kobiet i mężczyzn na wymiarze *sprawczości* w Hiszpanii, podobnie jak i we Francji była skorelowana dodatnio z zaufaniem oraz akceptacją polityki kraju.

We wszystkich trzech krajach, sytuacja materialna była dodatnio skorelowana z poczuciem szczęścia, satysfakcją z życia oraz oceną polityki kraju. W grupie hiszpańskojęzycznej była także dodatnio związana z zaufaniem i akceptacją polityki, a w grupie polskojęzycznej ujemnie ze *wsparciem społecznym* oraz wymiarem *ciepła* u kobiet i u mężczyzn.

Tożsamość narodowa w żadnym z trzech krajów nie była związana z tendencją do pomagania *uchodźcom*.

Chcąc ustalić, czy wśród badanych grup występują różnice w tendencji do udzielania *wsparcia społecznego* *uchodźcom* w zależności od aktywizowanych skryptów (poczucia **zagrożenia** vs. **korzyści**) przeprowadzono dwuczynnikową analizę wariancji. Przeprowadzone analizy nie wykazały efektu głównego dla warunku straty-zysku, warunku kultury-gospodarki ani też interakcji tych warunków dla żadnego z analizowanych krajów. Drugi model uwzględniał jako zmienną sumę pieniędzy, jaką respondenci mogliby wydać, aby pomóc *uchodźcom* wrócić do domu. Przeprowadzone analizy, podobnie jak w pierwszej analizie, nie wykazały efektu głównego dla warunków i ich interakcji dla żadnego z analizowanych krajów.

Trzeci model uwzględniał jako zmienną zależną sumę pieniędzy jaką respondenci deklarowali przekazać na adaptację do warunków kraju przyjmującego. Także i tutaj, przeprowadzone analizy nie wykazały efektu głównego dla warunków i ich interakcji dla żadnego z analizowanych krajów. Podsumowując, analizy wykazały, że przeprowadzona manipulacja eksperymentalna nie miała istotnego wpływu na zmienne zależne w żadnych z badanych krajów.

ANALIZA REGRESJI

PREDYKTORY WSPARCIA UDZIELANEGO UCHODźCOM

W celu ustalenia, które z analizowanych zmiennych były istotnie związane z poziomem *wsparcia społecznego*, *sumy pieniędzy – powrót do domu* oraz *sumy pieniędzy - adaptacja*, przeprowadzono hierarchiczną analizę regresji liniowej.

W pierwszym kroku do modelu wprowadzono aksjomaty – *Przekonania religijne*, *Cynizm społeczny* oraz *Wynagrodzony wysiłek*, w drugim *sprawczość* i *ciepło* kobiet oraz mężczyzn, w trzecim kroku – satysfakcję z życia, zaufanie, tożsamość narodową oraz poczucie szczęścia, natomiast w ostatnim kroku – zmienne metryczkowe: wykształcenie, sytuację materialną, miejsce zamieszkania oraz płeć i wiek badanych respondentów.

Analizy przeprowadzono oddzielnie w każdej grupie językowej.

Wsparcie społeczne. W grupie polskojęzycznej, analiza wykazała, że spośród aksjomatów istotnym predyktorem *wsparcia społecznego* w kroku 1, 2 i 3 był *Cynizm społeczny*. W kroku czwartym (po uwzględnieniu zmiennych metryczkowych) zmienna ta przestała być istotnym predyktorem wsparcia. *Ciepło* w stosunku do mężczyzn oraz kobiet było istotnym predyktorem w kroku 2, 3 i 4 – wszystkie te związki były dodatnie, co oznacza, że wraz ze wzrostem *ciepła* poziom wsparcia wzrastał. Tożsamość narodowa oraz zaufanie były istotnymi predyktorami w kroku 3 i 4 – im wyższy był poziom tożsamości narodowej, tym poziom wsparcia był niższy, natomiast im wyższe było zaufanie, tym poziom wsparcia był wyższy. Spośród zmiennych metryczkowych uwzględnionych w ostatnim kroku istotnym predyktorem wsparcia była płeć respondenta – kobiety przejawiały wyższy poziom wsparcia względem *uchodźców* niż mężczyźni. Końcowy model wyjaśniał łącznie 42,9% zmienności *wsparcia społecznego* i był dobrze dopasowany do danych. Pozostałe zmienne uwzględnione w modelu okazały się nie być istotnie powiązane ze zmienną objaśnianą (tabela 12).

Tabela 12

Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom wsparcia społecznego względem uchodźców wśród osób polskojęzycznych

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β
Stała	89,25	8,74		42,39	7,78		40,80	8,56		41,37	9,29	
Cynizm	-0,48	0,10	-0,24***	-0,20	0,09	-0,10*	-0,18	0,09	-0,09*	-0,14	0,09	-0,07
Wysiłek	0,17	0,15	0,06	-0,02	0,12	-0,01	0,08	0,13	0,03	0,10	0,13	0,04
Przek. Relig.	0,02	0,11	0,01	-0,02	0,08	-0,01	0,04	0,09	0,02	0,01	0,09	0,00
Ciepło – mężczyźni				1,56	0,44	0,24**	1,20	0,45	0,18**	0,98	0,45	0,15*
Ciepło – kobiety				1,95	0,45	0,30***	1,98	0,44	0,30***	1,89	0,44	0,29***
Sprawczość – mężczyźni				0,90	0,46	0,12	0,76	0,45	0,10	0,86	0,45	0,11
Sprawczość – kobiety				0,34	0,41	0,05	0,42	0,40	0,06	0,37	0,40	0,06
Tożsamość narodowa							-0,44	0,18	-0,11*	-0,50	0,18	-0,13**
Zaufanie							2,28	0,82	0,13**	2,33	0,81	0,13**
Poczucie szczęścia							-0,57	1,31	-0,03	-0,53	1,33	-0,03
Satysfakcja z życia							-0,70	1,22	-0,04	-0,47	1,22	-0,03
Wiek										0,15	0,08	0,09
Płeć										3,06	1,42	0,10*
Wykształcenie										-0,58	0,70	-0,04
Miejsce zamieszkania										-0,08	0,42	-0,01
Sytuacja materialna										-1,44	0,83	-0,08
<i>F</i>												
<i>Sk.R</i> ²		0,055			0,396			0,413			0,429	
ΔR^2					0,341***			0,017**			0,016**	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Wśród respondentów hiszpańskojęzycznych analiza wykazała, że istotnymi predyktorami wsparcia społecznego był *Cynizm społeczny*, *Wynagrodzony wysiłek*, ciepło w stosunku do kobiet i mężczyzn, tożsamość narodowa oraz sytuacja materialna. Cynizm, tożsamość narodowa i sytuacja materialna były ujemnie związane z poziomem wsparcia, co oznacza, że im wyższy był poziom cynizmu, im wyższy był poziom tożsamości narodowej oraz im lepsza była sytuacja materialna, tym poziom wsparcia był niższy. Dla pozostałych zmiennych – *Wynagrodzonego wysiłku* oraz ciepła w stosunku do kobiet i mężczyzn – związki były dodatnie, co sprzyja wyższemu poziomowi wsparcia społecznego względem uchodźców. Łącznie model uwzględniający wszystkie zmienne (krok 4) wyjaśniał łącznie 37,6% wariancji poziomu wsparcia i był dobrze dopasowany do danych. Szczegółowe wartości współczynników zaprezentowano w tabeli 13.

Tabela 13

Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom wsparcia społecznego względem uchodźców wśród osób hiszpańskojęzycznych

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β
Stała	58,99	6,24		27,66	6,02		24,47	6,43		24,41	6,94	
Cynizm			-									
Wysiłek	-0,36	0,09	0,21***	-0,23	0,08	-0,13**	-0,20	0,08	-0,12*	-0,16	0,08	-0,09*
Przek. Relig.	0,71	0,12	0,32***	0,52	0,11	0,23***	0,57	0,11	0,25**	0,55	0,11	0,24***
Ciepło – mężczyźni				0,07			0,07	0,09	0,04	0,08	0,09	0,05
Ciepło – kobiety				2,20	0,66	0,31**	2,12	0,66	0,30**	1,98	0,66	0,28**
Sprawczość – mężczyźni				1,82	0,63	0,26**	1,75	0,63	0,25**	1,86	0,63	0,27**
Sprawczość – kobiety				-0,23	0,58	-0,03	-0,27	0,58	-0,04	-0,11	0,58	-0,02
Tożsamość narodowa				-0,32	0,57	-0,05	-0,22	0,57	-0,03	-0,45	0,57	-0,07
Zaufanie												
Poczucie szczęścia							-0,55	0,18	0,15**	-0,53	0,18	-0,14**
Satysfakcja z życia							0,56	0,81	0,03	1,24	0,83	0,07
Wiek										0,14	1,17	0,01
Płeć										0,36	1,06	0,02
Wykształcenie										0,81	1,06	0,04
Miejsce zamieszkania										0,01	0,04	0,01
Sytuacja materialna										2,66	1,47	0,08
										0,44	0,63	0,03
										-0,49	0,44	-0,05
										-1,95	0,78	-0,11*
F		16,17***			30,91***			20,88***			15,39***	
Sk.R ²		0,106			0,354			0,364			0,376	
ΔR^2					0,248***			0,010*			0,012*	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

W grupie francuskojęzycznej istotnymi predyktorami (od momentu włączenia do modelu) były Cynizm społeczny, Wynagrodzony wysiłek oraz ciepło w stosunku do kobiet i mężczyzn. Przekonania religijne były istotnym predyktorem wsparcia jedynie w pierwszym kroku – po uwzględnieniu wymiarów ciepła i sprawczości zmienna ta przestała być istotnie związana ze zmienną objaśnianą. Jedynie cynizm był ujemnie związany ze wsparciem – im wyższy był poziom cynizmu, tym niższy był poziom wsparcia. Pozostałe zmienne – Wynagrodzony wysiłek oraz ciepło były dodatkowo związane ze wsparciem. Końcowy model wyjaśniał łącznie 53,9% wariacji zmiennej objaśnianej i był dobrze dopasowany do danych. Szczegółowe wartości współczynników dla omawianego modelu zaprezentowano w tabeli 14.

Tabela 14

Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego poziom wsparcia społecznego względem uchodźców wśród osób francuskojęzycznych

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β
Stała	50,70	7,69		18,01	5,88		18,05	6,46		14,34	7,22	
Cynizm			-						-			-
Wysiłek	-0,50	0,12	0,26***	-0,29	0,09	-0,15**	-0,29	0,09	0,15**	-0,29	0,09	0,15**
Przek. Relig.	0,80	0,16	0,31***	0,29	0,12	0,11*	0,33	0,13	0,13**	0,33	0,13	0,13**
Ciepło – mężczyźni	0,28	0,13	0,14**	0,06	0,10	0,03	0,07	0,10	0,03	0,08	0,10	0,04
Ciepło – kobiety				2,17	0,59	0,30***	2,08	0,60	0,29**	2,04	0,61	0,28**
Sprawczość – mężczyźni				1,73	0,58	0,25**	1,65	0,58	0,24**	1,72	0,58	0,25**
Sprawczość – kobiety				0,66	0,52	0,09	0,61	0,53	0,08	0,67	0,53	0,09
Tożsamość narodowa				0,92	0,52	0,12	0,98	0,52	0,13	0,90	0,53	0,12
Zaufanie							-0,07	0,21	-0,01	-0,06	0,22	-0,01
Poczucie szczęścia							1,67	0,85	0,09	1,68	0,89	0,09
Satysfakcja z życia							-0,25	1,31	-0,01	-0,24	1,33	-0,01
Wiek							-1,14	1,14	-0,06	-1,07	1,21	-0,05
Płeć										0,07	0,05	0,05
Wykształcenie										0,93	1,58	0,02
Miejsce zamieszkania										0,07	0,84	0,00
Sytuacja materialna										0,27	0,59	0,02
										-0,19	0,94	-0,01
F		15,49***			54,53***			35,34***			24,20***	
Sk.R ²		0,120			0,541			0,543			0,539	
ΔR^2					0,421***			0,002			-0,003	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Predyktory sumy pieniędzy – powrót do domu. Kolejną zmienną objaśnianą była suma pieniędzy – powrót do domu. Wśród osób polskojęzycznych analiza wykazała, że w pierwszym i drugim kroku istotnymi predyktorami zmiennej objaśnianej był *Cynizm społeczny* oraz *Przekonania religijne*. Cynizm związany był ze zmienną objaśnianą ujemnie, co oznacza, że im wyższy był poziom cynizmu, tym suma pieniędzy przeznaczona na powrót do domu była niższa. Po uwzględnieniu zmiennych z kroku 3 i 4, związek ten przestał być statystycznie istotny. Dodatni związek odnotowano między zmienną objaśnianą a Przekonaniami religijnymi – im wyższe było ich nasilenie, tym suma pieniędzy była wyższa. Związek ten utrzymał się także w kroku 3, natomiast był nieistotny po uwzględnieniu zmiennych metryczkowych.

Ciepło w stosunku do kobiet, zaufanie, wiek oraz sytuacja materialna były istotnymi predyktorami sumy pieniędzy od 3 kroku i pozostały istotne w końcowym modelu. Związki tych zmiennych ze zmienną objaśnianą były dodatnie, co oznacza, że im wyższy był poziom *ciepła*, im wyższe zaufanie, im starsze były osoby badane a ich sytuacja materialna lepsza, tym

suma pieniędzy była wyższa. Końcowy model wyjaśniał 18,4% zmienności sumy pieniędzy i był dobrze dopasowany do danych. Szczegółowe wartości zaprezentowano w tabeli 15.

Tabela 15

Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego sumę pieniędzy – powrót do domu wśród osób polskojęzycznych

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β
Stała	2,93	0,56		1,86	0,60		1,75	0,66		0,88	0,70	
Cynizm	-0,02	0,01	-0,18**	-0,02	0,01	-0,12*	-0,01	0,01	-0,09	-0,01	0,01	-0,08
Wysiłek	0,00	0,01	0,01	0,00	0,01	-0,02	0,00	0,01	-0,02	0,00	0,01	0,01
Przek. Relig.	0,02	0,01	0,13*	0,02	0,01	0,13*	0,01	0,01	0,12*	0,01	0,01	0,08
Ciepło – mężczyźni				0,06	0,03	0,15	0,03	0,04	0,08	0,03	0,03	0,07
Ciepło – kobiety				0,06	0,04	0,15	0,07	0,03	0,17*	0,07	0,03	0,17*
Sprawczość – mężczyźni				-0,03	0,04	-0,07	-0,04	0,03	-0,08	-0,03	0,03	-0,06
Sprawczość – kobiety				0,01	0,03	0,02	0,01	0,03	0,02	-0,01	0,03	-0,01
Tożsamość narodowa							0,01	0,01	0,05	0,01	0,01	0,02
Zaufanie							0,25	0,06	0,23*	0,24	0,06	0,22***
Poczucie szczęścia							-0,02	0,10	-0,02	-0,10	0,10	-0,08
Satysfakcja z życia							-0,13	0,09	-0,12	-0,10	0,09	-0,09
Wiek										0,02	0,01	0,16**
Płeć										0,14	0,11	0,07
Wykształcenie										0,05	0,05	0,05
Miejsce zamieszkania										-0,06	0,03	-0,10
Sytuacja materialna										0,14	0,06	0,12*
F		5,67**			6,08***			6,06***			5,99***	
Sk.R ²		0,038			0,091			0,136			0,184	
ΔR^2					0,053***			0,045***			0,048***	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

W grupie osób hiszpańskojęzycznych w końcowym modelu istotnymi predyktorami były *Przekonania religijne*, zaufanie oraz sytuacja materialna – wszystkie te zmienne były dodatnio związane z *sumą pieniędzy – powrót do domu*, co oznacza, że im wyższy był poziom *Przekonań religijnych*, im wyższe zaufanie i im lepsza sytuacja materialna, tym wyższą kwotę pieniędzy przeznaczano na powrót do domu. *Przekonania religijne* nie były istotnym predyktorem zmiennej objaśnianej jedynie w kroku 3, w pozostałych była istotnie związana z sumą pieniędzy. Końcowy model wyjaśniał 25,9% wariacji zmiennej objaśnianej i był dobrze dopasowany do danych. Szczegółowe wartości współczynników zaprezentowano w tabeli 16.

Tabela 16

Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego sumę pieniędzy-powrót do domu wśród osób hiszpańskojęzycznych

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β
Stała	1,38	0,37		0,34	0,40		-0,23	0,41		-0,21	0,43	
Cynizm	0,00	0,01	-0,05	0,00	0,01	0,00	0,00	0,01	0,03	0,00	0,01	0,01
Wysiłek	0,01	0,01	0,09	0,00	0,01	0,03	0,00	0,01	-0,03	0,00	0,01	0,00
Przek. Relig.	0,02	0,01	0,16**	0,01	0,01	0,13*	0,01	0,01	0,11	0,01	0,01	0,14*
Ciepło – mężczyźni				0,09	0,04	0,23*	0,06	0,04	0,14	0,06	0,04	0,15
Ciepło – kobiety				0,02	0,04	0,05	0,02	0,04	0,05	0,02	0,04	0,04
Sprawczość – mężczyźni				0,00	0,04	-0,01	0,01	0,04	0,01	-0,01	0,04	-0,03
Sprawczość – kobiety				0,02	0,04	0,04	0,01	0,04	0,02	0,03	0,04	0,09
Tożsamość narodowa							0,00	0,01	0,02	0,00	0,01	0,02
Zaufanie							0,27	0,05	0,28***	0,21	0,05	0,21***
Poczucie szczęścia							0,03	0,08	0,03	-0,05	0,08	-0,05
Satysfakcja z życia							0,05	0,07	0,05	0,01	0,07	0,01
Wiek										-0,01	0,00	-0,13*
Płeć										-0,03	0,09	-0,02
Wykształcenie										0,02	0,04	0,02
Miejsce zamieszkania										-0,03	0,03	-0,05
Sytuacja materialna										0,28	0,05	0,30***
<i>F</i>		5,13**			7,49***			8,64***			9,24***	
<i>Sk. R</i> ²		0,032			0,108			0,182			0,259	
ΔR^2					0,076***			0,074***			0,077***	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Wśród osób francuskojęzycznych analiza wykazała, że istotnymi predyktorami sumy pieniędzy – powrót do domu były Cynizm społeczny, Przekonania religijne, sprawczość–mężczyźni, zaufanie, wykształcenie oraz sytuacja materialna – zmienne te były istotnymi predyktorami od momentu włączenia ich do modelu. Wszystkie zmienne były dodatnio związane ze zmienną objaśnianą, co oznacza, że im wyższy był poziom cynizmu, im wyższy był poziom Przekonań religijnych, sprawczości w odniesieniu do mężczyzn, im wyższy był poziom zaufania, im wyższe wykształcenie oraz lepsza sytuacja materialna, tym suma pieniędzy była wyższa. Wynagrodzony wysiłek był istotnym predyktorem zmiennej objaśnianej od kroku 2 aż do ostatecznego modelu. Związek tej zmiennej ze zmienną objaśnianą był ujemny, co oznacza, że im wyższy był poziom Wynagrodzonego wysiłku, tym suma pieniędzy była niższa. Końcowy model był dobrze dopasowany do danych i wyjaśniał 22,1% zmienności sumy pieniędzy–powrót do domu. Wyniki zamieszczono w tabeli 17.

Tabela 17

Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego sumę pieniędzy-powrót do domu wśród osób francuskojęzycznych

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β
Stała	1,29	0,43		0,76	0,45		0,15	0,48		0,02	0,53	
Cynizm	0,01	0,01	0,13*	0,02	0,01	0,16*	0,02	0,01	0,21**	0,02	0,01	0,21**
Wysiłek	-	0,01	-0,11	-0,02	0,01	-0,16**	-0,03	0,01	-0,18**	-0,03	0,01	-0,20**
Przek. Relig.	0,02	0,01	0,30***	0,03	0,01	0,25***	0,03	0,01	0,25***	0,03	0,01	0,26***
Ciepło – mężczyźni				0,06	0,05	0,14	0,04	0,05	0,10	0,04	0,04	0,10
Ciepło – kobiety				0,00	0,05	0,00	-0,01	0,04	-0,02	-0,02	0,04	-0,04
Sprawczość – mężczyźni				0,10	0,04	0,24*	0,09	0,04	0,20*	0,09	0,04	0,20*
Sprawczość – kobiety				-0,06	0,04	-0,15	-0,06	0,04	-0,14	-0,04	0,04	-0,09
Tożsamość narodowa							0,00	0,02	0,00	-0,01	0,02	-0,02
Zaufanie							0,26	0,06	0,24***	0,19	0,06	0,18**
Poczucie szczęścia							-0,05	0,10	-0,04	-0,06	0,10	-0,04
Satysfakcja z życia							0,05	0,09	0,04	-0,07	0,09	-0,06
Wiek										0,00	0,00	-0,02
Płeć										-0,19	0,12	-0,09
Wykształcenie										0,14	0,06	0,14*
Miejsce zamieszkania										-0,01	0,04	-0,01
Sytuacja materialna										0,20	0,07	0,17**
F		13,03***			8,69***			7,49***			6,68***	
Sk.R ²		0,101			0,144			0,182			0,221	
ΔR^2					0,43**			0,038**			0,039**	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Predyktory sumy pieniędzy – adaptacja. Ostatnią analizowaną zmienną objaśnianą była suma pieniędzy przeznaczona na adaptację do kraju. Wśród respondentów polskojęzycznych analiza wykazała, że istotnym predyktorem tej zmiennej był poziom zaufania, miejsce zamieszkania oraz sytuacja materialna. Im wyższy był poziom zaufania, im mniejsza miejscowość zamieszkania i im lepsza sytuacja materialna badanych, tym suma pieniędzy na adaptację była wyższa. W pierwszych dwóch krokach istotnym predyktorem sumy pieniędzy był także cynizm (związek ujemny), a w kroku drugim także *ciepło*-mężczyźni (związek dodatni), jednakże po uwzględnieniu zmiennych metryczkowych oraz zaufania, tożsamości narodowej, poczucia szczęścia i satysfakcji z życia zmienne te nie były istotnie związane ze zmienną objaśnianą. Końcowy model był dobrze dopasowany do danych i wyjaśniał łącznie 25,6% wariancji *sumy pieniędzy na adaptację*. Szczegółowe wyniki przeprowadzonych analiz zaprezentowano w tabeli 18.

Tabela 18

Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego sumę pieniędzy - adaptacja wśród osób polskojęzycznych

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β	<i>B</i>	<i>SE</i>	β
Stała	3,25	0,55		1,48	0,57		1,26	0,62		0,61	0,66	
Cynizm	-			-			-			-		
Wysiłek	0,03	0,01	0,21***	0,01	0,01	-0,12*	0,01	0,01	-0,08	0,01	0,01	-0,07
Przek. Relig.	0,00	0,01	-0,01	0,01	0,01	-0,05	0,01	0,01	-0,04	0,00	0,01	-0,01
Ciepło – mężczyźni	0,01	0,01	0,07	0,01	0,01	0,06	0,01	0,01	0,07	0,00	0,01	0,02
Ciepło – kobiety				0,09	0,03	0,23**	0,06	0,03	0,15	0,06	0,03	0,14
Sprawczość – mężczyźni				0,05	0,03	0,12	0,06	0,03	0,14	0,06	0,03	0,13
Sprawczość – kobiety				-			-			-		
Tożsamość narodowa				0,01	0,03	-0,02	0,02	0,03	-0,04	0,00	0,03	-0,01
Zaufanie				0,04	0,03	0,09	0,03	0,03	0,08	0,03	0,03	0,06
Poczucie szczęścia							-			-		
Satysfakcja z życia							0,01	0,01	-0,03	0,01	0,01	-0,05
Wiek							0,27	0,06	0,25***	0,26	0,06	0,24***
Płeć							-			-		
Wykształcenie							0,05	0,10	-0,04	0,14	0,10	-0,12
Miejsce zamieszkania							-			-		
Sytuacja materialna							0,09	0,09	-0,08	0,04	0,09	-0,04
<i>F</i>		5,60**			10,75***			9,29***			8,67***	
<i>Sk.R</i> ²		0,037			0,161			0,204			0,256	
ΔR^2					0,124***			0,043***			0,052***	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

W grupie respondentów hiszpańskojęzycznych analiza wykazała, że istotnymi predyktorami *sumy pieniędzy przeznaczonych na adaptację* było zaufanie, wiek oraz sytuacja materialna. Zaufanie oraz sytuacja materialna były dodatnio związane ze zmienną objaśnianą, natomiast wiek – ujemnie. Im wyższy był poziom zaufania, im lepsza była sytuacja materialna badanych i im młodsze były to osoby, tym suma pieniędzy na adaptację była wyższa. *Ciepło* w odniesieniu do mężczyzn było istotnym predyktorem zmiennej objaśnianej jedynie w kroku 2 – bezpośrednio po dodaniu – związek ten był dodatni. Zmienna ta w ostatecznym kroku okazała się nie być istotnym predyktorem sumy pieniędzy. Końcowy model był dobrze dopasowany do danych i wyjaśniał łącznie 22,9% wariancji zmiennej objaśnianej. Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 19.

Tabela 19

*Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego sumę pieniędzy-
adaptacja wśród osób hiszpańskojęzycznych*

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β
Stała	1,83	0,37		0,78	0,41		0,17	0,42		0,21	0,44	
Cynizm	-		-									
Wysiłek	0,01	0,01	0,06	0,00	0,01	-0,02	0,00	0,01	0,02	0,00	0,01	0,01
Przek. Relig.	0,01	0,01	0,12	0,01	0,01	-0,01	-0,01	0,01	-0,08	-0,01	0,01	-0,06
Ciepło – mężczyźni				0,10	0,05	0,23*	0,06	0,04	0,14	0,05	0,04	0,13
Ciepło – kobiety				-								
				0,01	0,04	-0,01	0,00	0,04	-0,01	-0,01	0,04	-0,02
Sprawczość – mężczyźni				0,00	0,04	0,00	0,01	0,04	0,03	0,00	0,04	0,00
Sprawczość – kobiety				0,04	0,04	0,09	0,02	0,04	0,05	0,04	0,04	0,11
Tożsamość narodowa							0,01	0,01	0,03	0,01	0,01	0,03
Zaufanie							0,31	0,05	0,31***	0,27	0,05	0,27***
Poczucie szczęścia							0,01	0,08	0,01	-0,07	0,08	-0,07
Satysfakcja z życia							0,09	0,07	0,08	0,06	0,07	0,06
Wiek										-0,01	0,00	-0,17**
Płeć										0,01	0,09	0,00
Wykształcenie										0,04	0,04	0,05
Miejsce zamieszkania										-0,04	0,03	-0,06
Sytuacja materialna										0,23	0,05	0,23***
<i>F</i>		2,07			5,35***			8,01***			8,07***	
<i>Sk.R</i> ²		0,008			0,073			0,169			0,229	
ΔR^2					0,065***			0,096***			0,060***	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Wśród respondentów francuskojęzycznych istotnymi predyktorami *sumy pieniędzy na adaptację* był *Wynagrodzony wysiłek*, *Przekonania religijne*, *ciepło–mężczyźni*, *tożsamość narodowa*, *zaufanie* oraz *sytuacja materialna*. *Wynagrodzony wysiłek* był ujemnie związany ze zmienną objaśnianą, natomiast pozostałe zmienne dodatnio – oznacza to, że im mniejszy był *Wynagrodzony wysiłek*, im wyższe *Przekonania religijne*, im wyższe *ciepło* w odniesieniu do mężczyzn, im wyższe *zaufanie* i im lepsza *sytuacja materialna*, tym *suma pieniędzy na adaptację* była wyższa. Końcowy model wyjaśniał łącznie 27,7% wariacji zmiennej objaśnianej i był dobrze dopasowany do danych. Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 20.

Tabela 20

Współczynniki hierarchicznej regresji liniowej dla modelu wyjaśniającego sumę pieniędzy – adaptacja wśród osób francuskojęzycznych

Predyktory	Krok 1			Krok 2			Krok 3			Krok 4		
	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β	B	SE	β
Stała	2,28	0,43		1,28	0,42		0,37	0,44		0,38	0,49	
Cynizm	-											
Wysilek	0,01	0,01	-0,06	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,07	0,01	0,01	0,08
Przek. Relig.	-											
Ciepło – mężczyźni	0,01	0,01	-0,10	0,03	0,01	0,19**	0,04	0,01	0,26***	0,04	0,01	0,28***
Ciepło – kobiety	0,03	0,01	0,26***	0,02	0,01	0,19**	0,02	0,01	0,17**	0,02	0,01	0,17**
Sprawczość – mężczyźni				0,11	0,04	0,29**	0,08	0,04	0,21	0,08	0,04	0,22*
Sprawczość – kobiety				0,02	0,04	0,05	0,02	0,04	0,04	0,01	0,04	0,01
Tożsamość narodowa				0,07	0,04	0,18	0,06	0,04	0,14	0,05	0,04	0,13
Zaufanie				-			-			-		
Poczucie szczęścia				0,05	0,04	-0,12	0,04	0,04	-0,09	0,02	0,04	-0,05
Satysfakcja z życia							0,04	0,02	0,13*	0,03	0,02	0,12*
Wiek							0,31	0,06	0,30***	0,26	0,06	0,25***
Płeć							-			-		
Wykształcenie										0,01	0,00	-0,08
Miejsce zamieszkania										-		
Sytuacja materialna										0,06	0,11	-0,03
F		5,01**			10,22***			11,02***			8,66***	
Sk.R ²		0,036			0,168			0,256			0,277	
ΔR ²					0,132***			0,088***			0,021*	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

PODSUMOWANIE: PODOBIENSTWA I RÓŻNICE W GRUPACH KULTUROWYCH

W grupie polskojęzycznej, analiza wykazała, że spośród aksjomatów istotnym predyktorem *wsparcia społecznego* w kroku 1, 2 i 3 był *Cynizm społeczny*. W kroku czwartym zmienna ta przestała być istotnym predyktorem. *Ciepło* w stosunku do mężczyzn oraz kobiet było istotnym predyktorem w kroku 2, 3 i 4. Tożsamość narodowa oraz zaufanie były istotnymi predyktorami w kroku 3 i 4 – im wyższy był poziom tożsamości narodowej, tym poziom wsparcia był niższy, natomiast im wyższe było zaufanie, tym poziom wsparcia był wyższy. Spośród zmiennych metryczkowych uwzględnionych w ostatnim kroku istotnym predyktorem wsparcia okazała się być płeć respondenta – kobiety przejawiały wyższy poziom wsparcia względem *uchodźców* niż mężczyźni. Wśród respondentów hiszpańskojęzycznych analiza wykazała, że istotnymi predyktorami *wsparcia społecznego* był *Cynizm społeczny*, *Wynagrodzony wysilek*, *ciepło* w stosunku do kobiet i mężczyzn, tożsamość narodowa oraz

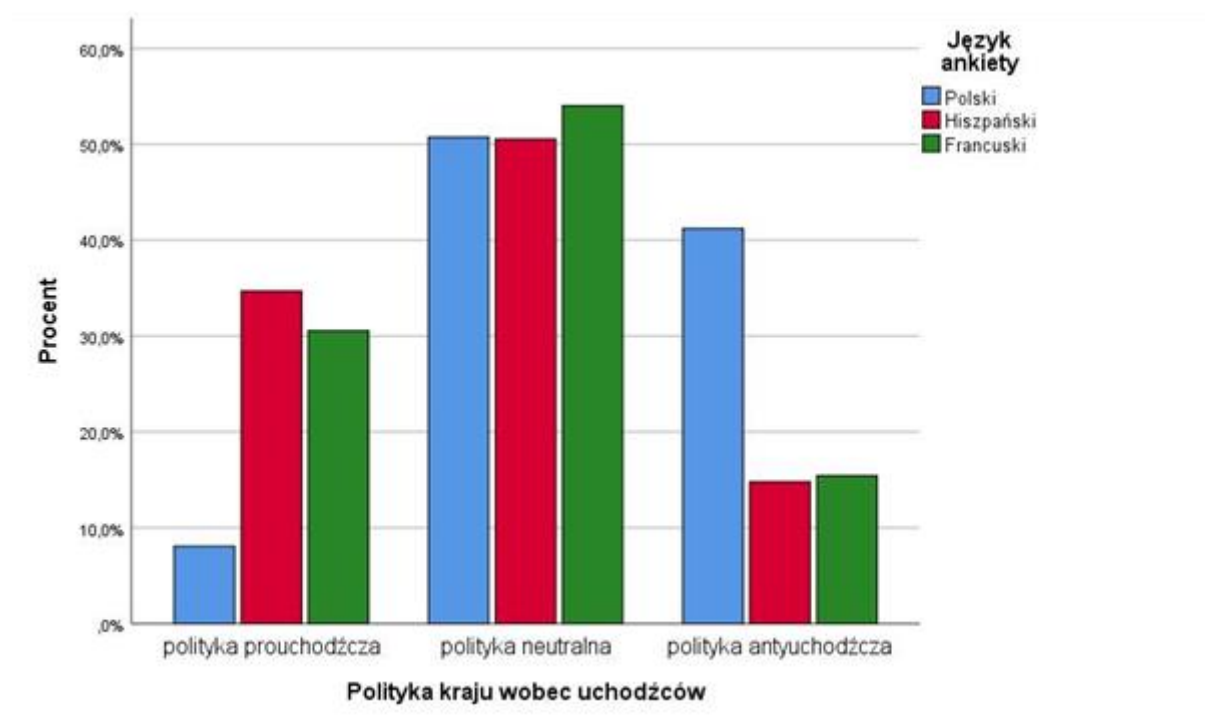
sytuacja materialna. W grupie francuskojęzycznej istotnymi predyktorami gotowości do udzielenia *wsparcia społecznego* uchodźcom były *Cynizm społeczny*, *Wynagrodzony wysiłek* oraz *ciepło* w stosunku do kobiet i mężczyzn. Aksjomaty i wymiar *ciepła* (u kobiet i u mężczyzn) – wyłaniają się jako wspólne predyktory dla wszystkich trzech krajów. Uwagę zwraca także zmienna tożsamość narodowa, która zdaje się mieć szczególne znaczenie zarówno w Polsce, jak i w Hiszpanii. Z kolei zmienna zaufanie ujawnia znaczenie dla kontekstu grupy polskiej. Wysoki patriotyzm wydaje się wiązać ujemnie z gotowością do udzielania *wsparcia społecznego*, a zaufanie – pozytywnie nasilać chęć udzielenia pomocy.

Wśród osób polskojęzycznych analiza wykazała, że w pierwszym i drugim kroku istotnymi predyktorami zmiennej *Suma pieniędzy - powrót do domu* był *Cynizm społeczny* oraz *Przekonania religijne*. Po uwzględnieniu zmiennych z kroku 3 i 4, związek ten przestał być statystycznie istotny. Dodatni związek odnotowano między *Sumą pieniędzy – powrót do domu* a *Przekonaniami religijnymi*. Związek ten utrzymał się także w kroku 3, natomiast był nieistotny po uwzględnieniu zmiennych metryczkowych. *Ciepło* w stosunku do kobiet, zaufanie, wiek (im starsze były osoby badane), oraz sytuacja materialna były istotnymi predyktorami zmiennej od 3 kroku i pozostały istotne w końcowym modelu. W grupie osób hiszpańskojęzycznych w końcowym modelu istotnymi predyktorami mierzonej zmiennej były *Przekonania religijne*, zaufanie oraz sytuacja materialna. Wśród osób francuskojęzycznych analiza wykazała, że istotnymi predyktorami były *Cynizm społeczny*, *Przekonania religijne*, *sprawczość–mężczyźni*, zaufanie, wykształcenie oraz sytuacja materialna (zmienne te były istotnymi predyktorami od momentu włączenia ich do modelu). Aksjomaty, zaufanie i sytuacja materialna wydają się być zatem predyktorami udzielania pomocy finansowej w każdym z trzech krajów.

Wśród respondentów polskojęzycznych analiza wykazała, że istotnym predyktorem zmiennej *Sumy pieniędzy na adaptację* był poziom zaufania, miejsce zamieszkania oraz sytuacja materialna. W grupie respondentów hiszpańskojęzycznych istotnymi predyktorami tej zmiennej było zaufanie, wiek oraz sytuacja materialna. Wśród respondentów francuskojęzycznych istotnymi predyktorami mierzonej zmiennej okazały się być *Wynagrodzony wysiłek*, *Przekonania religijne*, *ciepło–mężczyźni*, tożsamość narodowa, zaufanie oraz sytuacja materialna. Uogólniając, wspólnymi predyktorami dla wszystkich trzech krajów są: zaufanie i sytuacja materialna. We Francji występuje większa, w porównaniu z pozostałymi dwoma krajami, ilość zmiennych mających wpływ na pomoc w adaptacji do warunków kraju przyjmującego.

2.3.3.3. Testowanie hipotezy dotyczącej kontekstu politycznego H-4.2.

Na Ryc. 9 zaprezentowano procentowy rozkład odpowiedzi badanych na pytanie o politykę kraju wobec *uchodźców*. Analiza wykazała, że wśród respondentów hiszpańskich i francuskich odsetek oceniających politykę kraju jako *prouchodźczą* był wyższy niż wśród respondentów polskich (odpowiednio 34,7% (N = 129), 30,5% (N = 95) vs. 8,1% (N = 28)). Około połowa badanych w każdej z grup wskazała, że kraj prowadzi politykę neutralną (polski: N = 176 (50,7%), hiszpański: N = 188 (50,5%), francuski: N = 168 (54,0%)). Wśród respondentów polskich wyższy odsetek badanych wskazał na prowadzoną przez kraj politykę *antyuchodźczą* (41,2% (N = 143)) aniżeli respondenci hiszpańscy (14,8% (N = 55)) czy francuscy (15,4% (N = 48)).

Ryc. 9 Procentowy rozkład dla oceny polityki kraju wobec uchodźców wśród badanych polsko-hiszpańsko- i francuskojęzycznych

Zgodnie z danymi zaprezentowanymi w tabelach 9-11 przeprowadzona analiza korelacji potwierdziła słaby i dodatni związek pomiędzy polityką kraju wobec *uchodźców* a *wsparciem społecznym* tej grupy wśród ankietowanych z Polski ($r_s = 0,16$) oraz z Francji ($r_s = 0,13$), co oznacza, że im bardziej *prouchodźcza* była polityka kraju, tym mniejsze przejawiano *wsparcie społeczne* wobec *uchodźców*. Związek ten był nieistotny wśród respondentów hiszpańskich ($r_s = 0,09$).

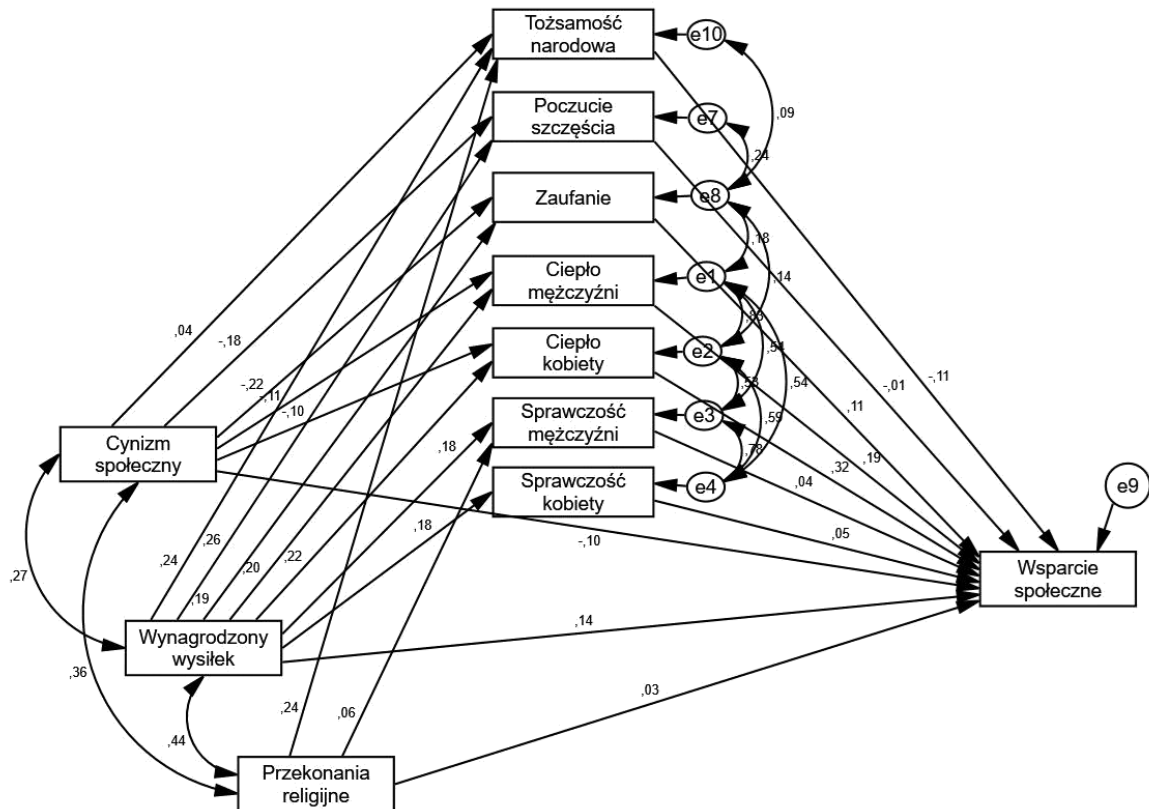
Ocena polityki kraju była dodatnio i słabo skorelowana z poziomem *wsparcia społecznego* wśród respondentów francuskich ($rs = 0,14$), natomiast ujemnie i umiarkowanie wśród respondentów polskich ($rs = -0,31$). Takie wyniki sugerują, że przy wyższej (bardziej pozytywnej) ocenie polityki kraju poziom *wsparcia społecznego* wśród badanych z Francji wzrastał, natomiast wśród badanych z Polski malał. Związek tych zmiennych był nieistotny wśród respondentów hiszpańskich ($rs = -0,07$).

Z kolei akceptacja polityki kraju była dodatnio i słabo skorelowana z poziomem *wsparcia ogólnego* wśród respondentów francuskich ($rs = 0,23$). Oznacza to, że przy wyższym poziomie akceptacji polityki w kraju zamieszkania, poziom przejawianego *wsparcia społecznego* względem *uchodźców* był wyższy. W grupie polskiej zależność ta była umiarkowana i ujemna ($rs = -0,30$), co oznacza, że przy wyższej akceptacji polityki kraju, poziom *wsparcia społecznego* względem *uchodźców* malał. Związek ten był nieistotny wśród respondentów hiszpańskich ($rs = 0,04$).

2.3.4. ANALIZY DODATKOWE

Na podstawie przeprowadzonych analiz oraz podstaw teoretycznych podjęto próbę skonstruowania modelu zależności pomiędzy aksjomatami a *wsparciem społecznym* przy mediacyjnej roli postrzegania *uchodźców*, zaufania, tożsamości narodowej oraz poczucia szczęścia. Analizy przeprowadzono w programie IBM AMOS 24.0.

Pierwotny model nie był dobrze dopasowany do danych, $\chi^2 = 78,10$; $df = 22$; $p < 0,001$; $\chi^2/df = 3,55$; CFI = 0,952; SRMR = 0,082; RMSEA = 0,084 (90% CI: 0,065; 0,092). Na podstawie wskaźników modyfikacji uwzględniono dodatkowe kowariancje (4 kowariancje) między błędami zmiennych, które były ze sobą skorelowane. Tak zmodyfikowany model okazał się być dobrze dopasowany do danych, $\chi^2 = 68,81$; $df = 18$; $p < 0,001$; $\chi^2/df = 3,82$; CFI = 0,989; SRMR = 0,051; RMSEA = 0,051 (90%CI: 0,039; 0,065). Standaryzowane współczynniki dla ścieżek zaprezentowano na Ryc.10.

Ryc. 10. Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu ścieżek wyjaśniającego wsparcie społeczne wobec uchodźców

Analiza wykazała słaby i ujemny związek pomiędzy *Cynizmem społecznym* a percepcją uchodźców – *ciepło-mężczyzn* i *ciepło-kobiet*, poczuciem szczęścia oraz zaufaniem. Im wyższy był cynizm, tym niższe poczucie szczęścia, tym niższa była ocena uchodźców (kobiet i mężczyzn) na wymiarze *ciepła* oraz niższy był poziom zaufania. Ujemny i słaby związek odnotowano także pomiędzy cynizmem i *wsparciem społecznym*.

Wynagrodzony wysiłek był dodatnio i słabo związany z oceną uchodźców (kobiet i mężczyzn) na wymiarze *sprawczości* i *ciepła*, poczuciem szczęścia, zaufaniem, tożsamością narodową a także *wsparciem społecznym*. Przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* odnotowano wyższe nasilenie tych zmiennych.

Przekonania religijne, jako trzeci aksjomat, były dodatnio i słabo związane ze *sprawczością-mężczyzn* oraz tożsamością narodową. Nie odnotowano związku między tymi przekonaniami a wsparciem.

Spośród zmiennych pośredniczących istotny związek ze *wsparciem społecznym* odnotowano dla *ciepła-mężczyzn* i *kobiet* oraz *zaufania* – związki te były dodatnie i słabe, a

także ujemny i słaby związek z tożsamością narodową. Pozostałe zmienne – *sprawczość* - kobiet i mężczyzn, oraz poczucie szczęścia nie były związane ze *wsparciem społecznym*. Szczegółowe wartości współczynników regresji zaprezentowano w tabeli 21.

Tabela 21

Współczynniki regresji dla analizy ścieżek pomiędzy aksjomatami a wsparciem społecznym

X	Y	B	SE	CR	p	β
Cynizm społeczny	Ciepło-mężczyźni	-0,03	0,01	-4,43	<0,001	-0,11
Cynizm społeczny	Ciepło-kobiety	-0,03	0,01	-3,84	<0,001	-0,10
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-mężczyźni	0,06	0,01	5,66	<0,001	0,18
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-kobiety	0,06	0,01	5,90	<0,001	0,18
Cynizm społeczny	Zaufanie	-0,02	0,00	-7,04	<0,001	-0,22
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-kobiety	0,08	0,01	7,05	<0,001	0,22
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-mężczyźni	0,07	0,01	6,64	<0,001	0,20
Cynizm społeczny	Tożsamość narodowa	0,02	0,01	1,47	0,141	0,04
Cynizm społeczny	Poczucie szczęścia	-0,02	0,00	-6,03	<0,001	-0,18
Przekonania religijne	Sprawczość-mężczyźni	0,01	0,01	2,74	0,006	0,06
Wynagrodzony wysiłek	Zaufanie	0,03	0,00	6,01	<0,001	0,19
Wynagrodzony wysiłek	Poczucie szczęścia	0,03	0,00	8,38	<0,001	0,26
Wynagrodzony wysiłek	Tożsamość narodowa	0,15	0,02	7,81	<0,001	0,24
Przekonania religijne	Tożsamość narodowa	0,11	0,02	7,48	<0,001	0,24
Sprawczość-mężczyźni	Wsparcie społeczne	0,27	0,30	0,90	0,368	0,04
Sprawczość-kobiety	Wsparcie społeczne	0,36	0,29	1,24	0,214	0,05
Wynagrodzony wysiłek	Wsparcie społeczne	0,36	0,07	4,98	<0,001	0,14
Przekonania religijne	Wsparcie społeczne	0,06	0,06	1,12	0,261	0,03
Cynizm społeczny	Wsparcie społeczne	-0,19	0,05	-3,87	<0,001	-0,10
Tożsamość narodowa	Wsparcie społeczne	-0,45	0,11	-4,06	<0,001	-0,11
Poczucie szczęścia	Wsparcie społeczne	-0,11	0,54	-0,21	0,833	-0,01
Zaufanie	Wsparcie społeczne	1,94	0,48	4,02	<0,001	0,11
Ciepło-mężczyźni	Wsparcie społeczne	1,30	0,32	4,08	<0,001	0,19
Ciepło-kobiety	Wsparcie społeczne	2,20	0,32	6,91	<0,001	0,32

Dodatkowo, wykorzystując metodę bootstrapową dla próbkowania 5000 oszacowano istotność efektów pośrednich. Wartości *p* oszacowano za pomocą metody percentylowej. Analiza wykazała istotny efekt pośredni *ciepła*-mężczyzn oraz *ciepła*-kobiet dla relacji między *Cynizmem społecznym* a wsparciem oraz między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem. Postrzeganie *uchodźców* w perspektywie *ciepła* osłabia negatywny związek między cynizmem a wsparciem. *Wynagrodzony wysiłek* poprzez postrzeganie *uchodźców* w perspektywie *ciepła* nasila udzielane wsparcie.

Zaufanie istotnie pośredniczyło między *Cynizmem społecznym* a wsparciem oraz między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem. Wyższe zaufanie osłabiało negatywny wpływ

cynizmu na wsparcie, natomiast im wyższy był *Wynagrodzony wysiłek* i im wyższe zaufanie, tym wyższe było *wsparcie społeczne*.

Tożsamość narodowa pełniła istotną rolę dla relacji między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz między *Przekonaniami religijnymi* i wsparciem – wyższa tożsamość narodowa osłabiała relację między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz między *Przekonaniami religijnymi* i wsparciem. Szczegółowe wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 22.

Tabela 22

Podsumowanie efektów pośrednich dla omawianego modelu

Efekt pośredni	95% CI				β
	<i>B</i>	<i>LL</i>	<i>UL</i>	<i>p</i>	
Cynizm społeczny --> Ciepło-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	-0,04	-0,07	-0,02	0,001	-0,02
Cynizm społeczny --> Ciepło-kobiety --> Wsparcie społeczne	-0,06	-0,09	-0,03	<0,001	-0,03
Cynizm społeczny --> Zaufanie --> Wsparcie społeczne	-0,04	-0,07	-0,02	0,001	-0,02
Cynizm społeczny --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,01	-0,02	0,00	0,111	-0,01
Cynizm społeczny --> Poczucie szczęścia --> Wsparcie społeczne	0,00	-0,02	0,02	0,876	<0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Sprawczość-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,02	-0,01	0,06	0,394	0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Sprawczość-kobiety --> Wsparcie społeczne	0,02	-0,01	0,06	0,218	0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Ciepło-kobiety --> Wsparcie społeczne	0,17	0,11	0,26	0,001	0,07
Wynagrodzony wysiłek --> Ciepło-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,10	0,05	0,16	0,001	0,04
Wynagrodzony wysiłek --> Zaufanie --> Wsparcie społeczne	0,05	0,02	0,09	0,001	0,02
Wynagrodzony wysiłek --> Poczucie szczęścia --> Wsparcie społeczne	0,00	-0,03	0,03	0,890	<-0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,07	-0,10	-0,04	0,001	-0,03
Przekonania religijne --> Sprawczość-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,00	0,00	0,02	0,310	<0,01
Przekonania religijne --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,05	-0,08	-0,03	0,001	-0,03

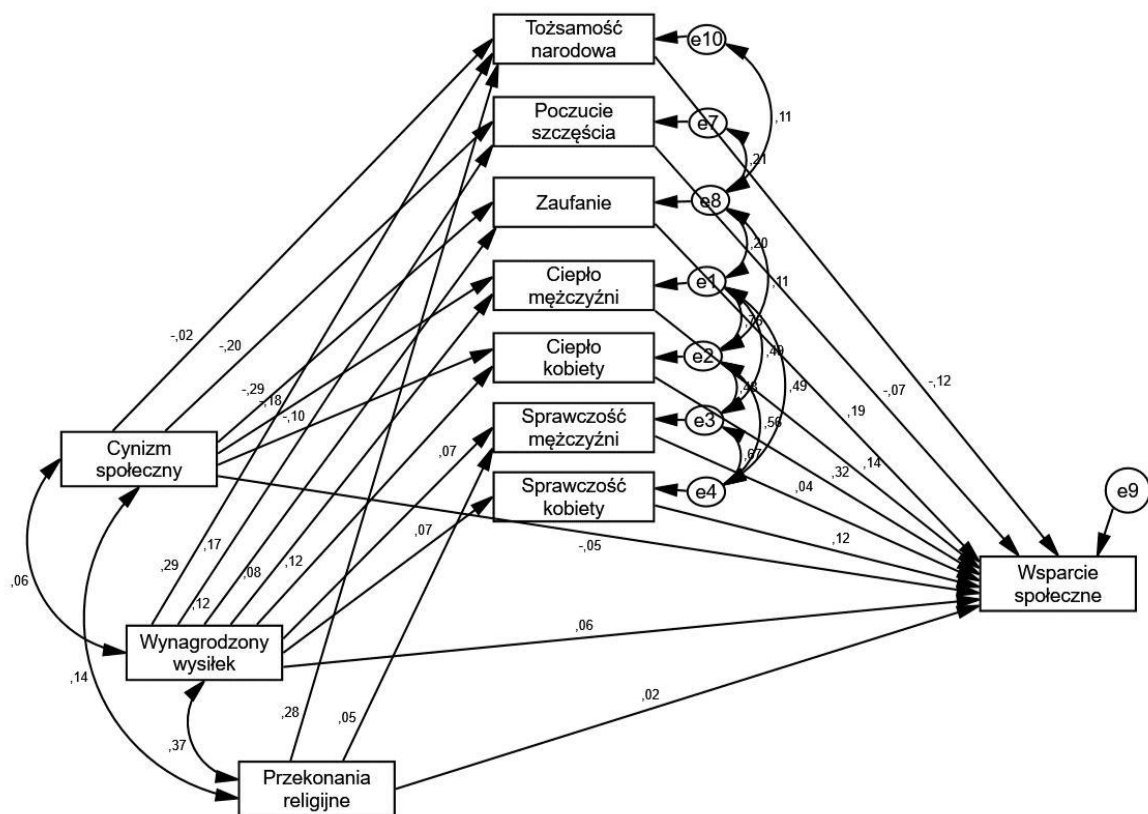
Porównanie modelu między krajami

W kolejnym kroku przeprowadzono analizy porównujące modele w zależności od kraju. W pierwszej kolejności omówione zostały modele dla każdego kraju, natomiast w dalszej części zaprezentowano wyniki porównania. W celu porównania ścieżek w modelu w dwóch

grupach wykorzystano statystykę *Z-score* wyliczoną na podstawie niestandardyzowanych współczynników regresji dla ścieżek oraz o wartość CR (critical ratio) dla różnic. Przeprowadzona analiza wykazała istotne różnice między porównywanymi modelami $\Delta\chi^2 = 74,86$; $df = 48$; $p = 0,008$; $\Delta NFI = 0,016$. Można zatem założyć, że różnice między modelami różnych krajów są znaczące.

Polska

Model dla Polski był dobrze dopasowany do danych, $\chi^2 = 40,78$; $df = 18$; $p = 0,002$; $\chi^2/df = 2,27$; CFI = 0,980; SRMR = 0,065; RMSEA = 0,059 (90% CI: 0,035; 0,084). Na Ryc. 11 zaprezentowano standaryzowane współczynniki regresji dla omawianego modelu dla danych polskich.

Ryc. 11 Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu ścieżek wyjaśniającego wsparcie społeczne wobec uchodźców - Polska

Przeprowadzona analiza wykazała, że im wyższy był *Cynizm społeczny*, tym niższe *ciepło* u mężczyzn i kobiet oraz niższe poczucie szczęścia oraz zaufanie – związki te były słabe i ujemne. Przy wyższym poziomie *Przekonań religijnych*, wyższa była tożsamość narodowa, a im wyższy był *Wynagrodzony wysiłek*, tym wyższe *ciepło* u kobiet i poczucie szczęścia oraz

zaufanie i tożsamość narodowa. Przy wyższym *cieple*-mężczyzn i kobiet, *sprawczości* kobiet oraz zaufaniu, wyższe było *wsparcie społeczne* względem *uchodźców*, a im wyższa była tożsamość narodowa, tym niższy był poziom wsparcia. Pozostałe ścieżki w modelu okazały się statystycznie nieistotne. Szczegółowe wartości współczynników zaprezentowano w tabeli 23.

Tabela 23

Współczynniki regresji dla analizy ścieżek pomiędzy aksjomatami a wsparciem społecznym – Polska

X	Y	B	SE	CR	p	β
Cynizm społeczny	Ciepło-mężczyźni	-0,05	0,01	-4,07	<0,001	-0,18
Cynizm społeczny	Ciepło-kobiety	-0,03	0,01	-2,43	0,015	-0,10
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-mężczyźni	0,03	0,02	1,32	0,187	0,07
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-kobiety	0,03	0,02	1,42	0,156	0,08
Cynizm społeczny	Zaufanie	-0,03	0,01	-5,82	<0,001	-0,29
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-kobiety	0,05	0,02	2,35	0,019	0,12
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-mężczyźni	0,03	0,02	1,52	0,128	0,08
Cynizm społeczny	Tożsamość narodowa	-0,01	0,02	-0,35	0,728	-0,02
Cynizm społeczny	Poczucie szczęścia	-0,02	0,01	-3,97	<0,001	-0,20
Przekonania religijne	Sprawczość-mężczyźni	0,01	0,01	1,17	0,241	0,05
Wynagrodzony wysiłek	Zaufanie	0,02	0,01	2,47	0,013	0,12
Wynagrodzony wysiłek	Poczucie szczęścia	0,02	0,01	3,32	<0,001	0,17
Wynagrodzony wysiłek	Tożsamość narodowa	0,20	0,04	5,74	<0,001	0,29
Przekonania religijne	Tożsamość narodowa	0,13	0,02	5,49	<0,001	0,28
Sprawczość-mężczyźni	Wsparcie społeczne	0,31	0,44	0,71	0,477	0,04
Sprawczość-kobiety	Wsparcie społeczne	0,81	0,39	2,04	0,041	0,13
Wynagrodzony wysiłek	Wsparcie społeczne	0,15	0,13	1,19	0,235	0,06
Przekonania religijne	Wsparcie społeczne	0,04	0,09	0,41	0,681	0,02
Cynizm społeczny	Wsparcie społeczne	-0,09	0,09	-1,11	0,268	-0,05
Tożsamość narodowa	Wsparcie społeczne	-0,46	0,18	-2,55	0,011	-0,12
Poczucie szczęścia	Wsparcie społeczne	-1,36	0,82	-1,67	0,094	-0,07
Zaufanie	Wsparcie społeczne	3,20	0,78	4,09	<0,001	0,19
Ciepło-mężczyźni	Wsparcie społeczne	0,91	0,45	2,03	0,042	0,14
Ciepło-kobiety	Wsparcie społeczne	2,08	0,44	4,69	<0,001	0,32

Analiza efektów pośrednich wykazała istotną rolę *ciepła* u mężczyzn i kobiet – obie te zmienne modyfikowały związek pomiędzy *Cynizmem społecznym* a wsparciem. Postrzeganie *uchodźców* przez pryzmat *ciepła* osłabiało negatywny wpływ cynizmu na *wsparcie społeczne* względem *uchodźców*. *Ciepło-kobiet* pełniło także istotną rolę dla relacji między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem – przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* i wyższym *cieple* u kobiet, wyższe było także *wsparcie społeczne* względem *uchodźców*. Przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* i wyższym poziomie zaufania, wyższy był poziom *wsparcia*

społecznego. Przy wyższym poziomie zaufania osłabiał się negatywny związek między cynizmem a wsparciem. Tożsamość narodowa pełniła istotną rolę pośredniczącą dla relacji między *Wynagrodzonym wysiłkiem* oraz *Przekonaniami religijnymi* a wsparciem. Zmienna ta osłabiała związek między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz między *Przekonaniami religijnymi* i wsparciem. Pozostałe efekty pośrednie okazały się statystycznie nieistotne. Wyniki zestawiono w tabeli 24.

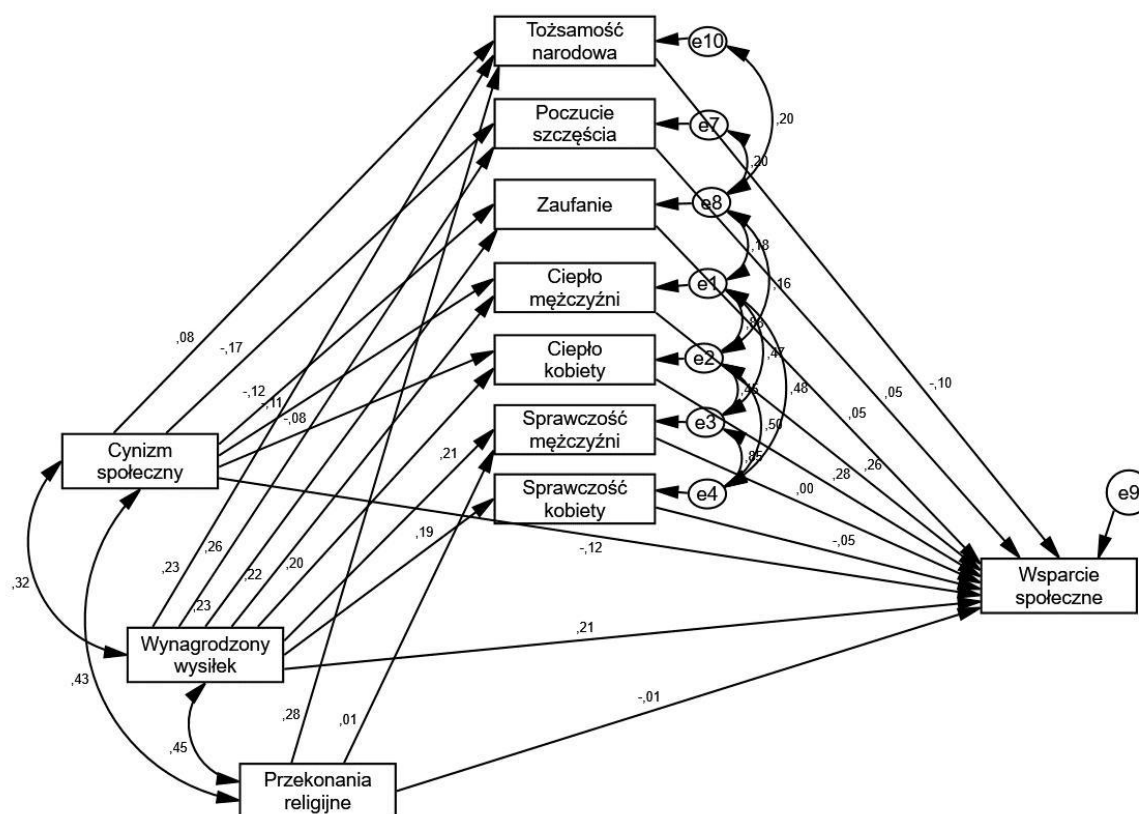
Tabela 24

Podsumowanie efektów pośrednich dla omawianego modelu - Polska

Efekt pośredni	95% CI			p	β
	B	LL	UL		
Cynizm społeczny --> Ciepło-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	-0,05	-0,10	-0,01	0,042	-0,02
Cynizm społeczny --> Ciepło-kobiety --> Wsparcie społeczne	-0,06	-0,12	-0,02	0,007	-0,03
Cynizm społeczny --> Zaufanie --> Wsparcie społeczne	-0,11	-0,18	-0,06	<0,001	-0,06
Cynizm społeczny --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	0,00	-0,01	0,03	0,624	<0,01
Cynizm społeczny --> Poczucie szczęścia --> Wsparcie społeczne	0,03	0,00	0,07	0,118	0,02
Wynagrodzony wysiłek --> Sprawczość-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,01	-0,01	0,06	0,463	<0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Sprawczość-kobiety --> Wsparcie społeczne	0,03	0,00	0,09	0,105	0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Ciepło-kobiety --> Wsparcie społeczne	0,10	0,03	0,20	0,017	0,04
Wynagrodzony wysiłek --> Ciepło-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,03	0,00	0,10	0,143	0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Zaufanie --> Wsparcie społeczne	0,06	0,02	0,16	0,016	0,02
Wynagrodzony wysiłek --> Poczucie szczęścia --> Wsparcie społeczne	-0,03	-0,09	0,00	0,103	-0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,09	-0,18	-0,03	0,011	-0,04
Przekonania religijne--> Sprawczość-mężczyźni--> Wsparcie społeczne	0,00	0,00	0,03	0,425	<0,01
Przekonania religijne --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,06	-0,12	-0,02	0,009	-0,03

Hiszpania

Model dla Hiszpanii był dobrze dopasowany do danych, $\chi^2 = 18,96$; $df = 18$; $p = 0,049$; $\chi^2/df = 1,61$; CFI = 0,994; SRMR = 0,053; RMSEA = 0,040 (90% CI: 0,003; 0,066). Na Ryc. 12 zaprezentowano standaryzowane współczynniki regresji dla omawianego modelu.

Ryc. 12 Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu ścieżek wyjaśniającego wsparcie społeczne wobec uchodźców – Hiszpania

Jak wynika z tabeli 25, *Cynizm społeczny* był ujemnie i słabo związany z *cieplem* u mężczyzn, *zaufaniem* oraz *poczuciem szczęścia* i *wsparciem*. *Wynagrodzony wysiłek* był dodatnio związany na poziomie słabym ze *sprawczością* oraz *cieplem* u mężczyzn i kobiet, *poczuciem szczęścia*, *zaufaniem*, *tożsamością narodową* oraz *wsparciem*. Przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* zmienne te przyjmowały wyższe wartości. *Przekonania religijne* były dodatnio i słabo związane z *tożsamością narodową*, natomiast *tożsamość narodowa* ujemnie i słabo z poziomem *wsparcia*. Z kolei *ciepło* u mężczyzn i kobiet były dodatnio i słabo związane ze *wsparciem*.

Tabela 25

Współczynniki regresji dla analizy ścieżek pomiędzy aksjomatami a wsparciem społecznym – Hiszpania

X	Y	B	SE	CR	p	β
Cynizm społeczny	Ciepło-mężczyźni	-0,03	0,01	-2,47	0,014	-0,11
Cynizm społeczny	Ciepło-kobiety	-0,02	0,01	-1,83	0,067	-0,08
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-mężczyźni	0,07	0,02	4,04	<0,001	0,21
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-kobiety	0,06	0,02	3,77	<0,001	0,19
Cynizm społeczny	Zaufanie	-0,01	0,01	-2,37	0,018	-0,12
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-kobiety	0,07	0,02	3,91	<0,001	0,20
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-mężczyźni	0,07	0,02	4,23	<0,001	0,22
Cynizm społeczny	Tożsamość narodowa	0,03	0,02	1,53	0,126	0,08
Cynizm społeczny	Poczucie szczęścia	-0,01	0,00	-3,19	0,001	-0,17
Przekonania religijne	Sprawczość-mężczyźni	0,00	0,01	0,18	0,857	0,01
Wynagrodzony wysiłek	Zaufanie	0,03	0,01	4,33	<0,001	0,23
Wynagrodzony wysiłek	Poczucie szczęścia	0,03	0,01	5,08	<0,001	0,26
Wynagrodzony wysiłek	Tożsamość narodowa	0,14	0,03	4,67	<0,001	0,24
Przekonania religijne	Tożsamość narodowa	0,14	0,03	5,49	<0,001	0,29
Sprawczość-mężczyźni	Wsparcie społeczne	-0,03	0,59	-0,06	0,955	-0,01
Sprawczość-kobiety	Wsparcie społeczne	-0,32	0,58	-0,55	0,582	-0,05
Wynagrodzony wysiłek	Wsparcie społeczne	0,50	0,12	4,29	<0,001	0,22
Przekonania religijne	Wsparcie społeczne	-0,02	0,09	-0,19	0,852	-0,01
Cynizm społeczny	Wsparcie społeczne	-0,21	0,08	-2,64	0,008	-0,12
Tożsamość narodowa	Wsparcie społeczne	-0,40	0,18	-2,20	0,028	-0,11
Poczucie szczęścia	Wsparcie społeczne	0,98	0,90	1,10	0,273	0,05
Zaufanie	Wsparcie społeczne	0,88	0,82	1,07	0,286	0,05
Ciepło-mężczyźni	Wsparcie społeczne	1,93	0,68	2,85	0,004	0,26
Ciepło-kobiety	Wsparcie społeczne	2,02	0,65	3,12	0,002	0,28

W tabeli 26 zaprezentowano podsumowanie analizy efektów pośrednich dla omawianego modelu. Analiza wykazała istotną rolę *ciepła* u mężczyzn dla relacji między *Cynizmem społecznym* i wsparciem oraz *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz istotną rolę *ciepła* u kobiet dla relacji między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem. Postrzeganie *uchodźców* przez pryzmat *ciepła* zmniejszyło negatywny wpływ cynizmu na wsparcie. Przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* i wyższym *cieple* u kobiet i mężczyzn, wyższe było *wsparcie społeczne uchodźców*. Tożsamość narodowa istotnie pośredniczyła między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz pomiędzy *Przekonaniami religijnymi* a wsparciem – w obydwu przypadkach osłabiała relację między zmiennymi. Pozostałe efekty okazały się statystycznie nieistotne.

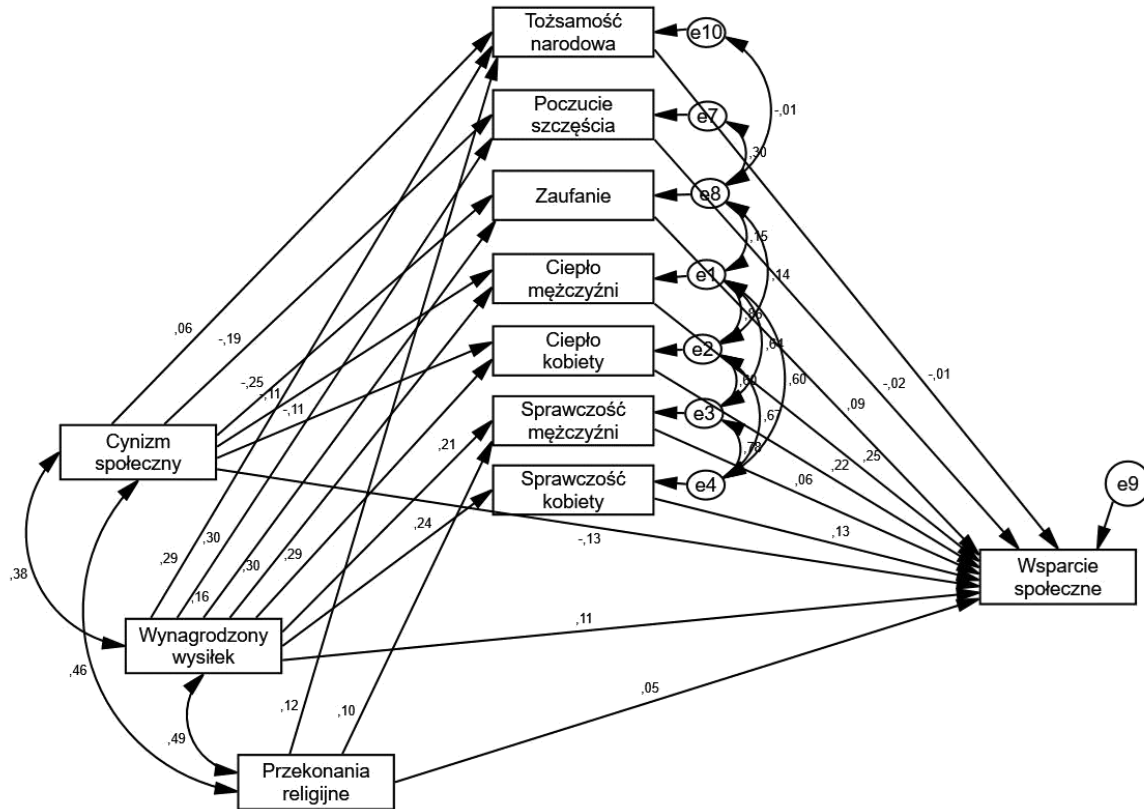
Tabela 26

Podsumowanie efektów pośrednich dla omawianego modelu - Hiszpania

Efekt pośredni	95% CI			p	β
	B	LL	UL		
Cynizm społeczny --> Ciepło-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	-0,05	-0,12	-0,01	0,017	-0,03
Cynizm społeczny --> Ciepło-kobiety --> Wsparcie społeczne	-0,04	-0,11	0,00	0,063	-0,02
Cynizm społeczny --> Zaufanie --> Wsparcie społeczne	-0,01	-0,04	0,00	0,260	-0,01
Cynizm społeczny --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,01	-0,04	0,00	0,082	-0,01
Cynizm społeczny --> Poczucie szczęścia --> Wsparcie społeczne	-0,01	-0,04	0,01	0,251	-0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Sprawczość-mężczyźni--> Wsparcie społeczne	0,00	-0,07	0,07	0,936	0,00
Wynagrodzony wysiłek --> Sprawczość-kobiety --> Wsparcie społeczne	-0,02	-0,10	0,03	0,468	-0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Ciepło-kobiety --> Wsparcie społeczne	0,13	0,04	0,29	0,008	0,06
Wynagrodzony wysiłek --> Ciepło-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,13	0,04	0,28	0,011	0,06
Wynagrodzony wysiłek --> Zaufanie --> Wsparcie społeczne	0,03	-0,01	0,08	0,255	0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Poczucie szczęścia --> Wsparcie społeczne	0,03	-0,02	0,09	0,289	0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,06	-0,13	-0,01	0,023	-0,03
Przekonania religijne --> Sprawczość-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,00	-0,01	0,01	0,941	0,00
Przekonania religijne --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,06	-0,11	-0,01	0,027	-0,03

Francja

Model dla Francji był dobrze dopasowany do danych, $\chi^2 = 35,29$; $df = 18$; $p = 0,009$; $\chi^2/df = 1,96$; CFI = 0,989; SRMR = 0,060; RMSEA = 0,055 (90%CI: 0,027; 0,081). Na Ryc. 13 zaprezentowano standaryzowane współczynniki regresji dla omawianego modelu.

Ryc. 13 Standaryzowane współczynniki regresji dla modelu ścieżek wyjaśniającego wsparcie społeczne wobec uchodźców – Francja

Przeprowadzona analiza wykazała ujemny związek pomiędzy *Cynizmem społecznym* a *cieplem* u kobiet i mężczyzn, poczuciem szczęścia, zaufaniem oraz wsparciem. Przy wyższym cynizmie, zmienne te przyjmowały niższe wartości. Przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* odnotowywano wyższą ocenę *sprawczości* i *ciepła* kobiet i mężczyzn oraz wyższe poczucie szczęścia, zaufania, tożsamość narodową i wsparcie (związki dodatnie na poziomie od słabego do umiarkowanego). *Przekonania religijne* były słabo i dodatnio związane ze *sprawczością* mężczyzn oraz tożsamością narodową. Przy wyższym *cieple* kobiet i mężczyzn odnotowywano wyższe wsparcie oferowane *uchodźcom*. Wyniki analiz zestawiono w tabeli 27.

Tabela 27

Współczynniki regresji dla analizy ścieżek pomiędzy aksjomatami a wsparciem społecznym – Francja

X	Y	B	SE	CR	p	β
Cynizm społeczny	Ciepło-mężczyźni	-0,03	0,01	-2,44	0,015	-0,11
Cynizm społeczny	Ciepło-kobiety	-0,03	0,01	-2,57	0,010	-0,11
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-mężczyźni	0,07	0,02	3,82	<0,001	0,22
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-kobiety	0,08	0,02	4,52	0,001	0,24
Cynizm społeczny	Zaufanie	-0,02	0,01	-4,23	0,001	-0,25
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-kobiety	0,11	0,02	5,27	0,001	0,30
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-mężczyźni	0,11	0,02	5,45	0,001	0,31
Cynizm społeczny	Tożsamość narodowa	0,03	0,02	1,10	0,270	0,07
Cynizm społeczny	Poczucie szczęścia	-0,02	0,01	-3,31	0,001	-0,19
Przekonania religijne	Sprawczość-mężczyźni	0,03	0,01	2,79	0,005	0,10
Wynagrodzony wysiłek	Zaufanie	0,02	0,01	2,69	0,007	0,16
Wynagrodzony wysiłek	Poczucie szczęścia	0,03	0,01	5,26	0,001	0,30
Wynagrodzony wysiłek	Tożsamość narodowa	0,15	0,03	4,82	0,001	0,29
Przekonania religijne	Tożsamość narodowa	0,05	0,03	1,98	0,048	0,12
Sprawczość-mężczyźni	Wsparcie społeczne	0,48	0,57	0,85	0,398	0,06
Sprawczość-kobiety	Wsparcie społeczne	0,95	0,56	1,69	0,091	0,13
Wynagrodzony wysiłek	Wsparcie społeczne	0,29	0,14	2,10	0,036	0,11
Przekonania religijne	Wsparcie społeczne	0,10	0,10	0,98	0,328	0,05
Cynizm społeczny	Wsparcie społeczne	-0,24	0,09	-2,60	0,009	-0,13
Tożsamość narodowa	Wsparcie społeczne	-0,05	0,23	-0,22	0,830	-0,01
Poczucie szczęścia	Wsparcie społeczne	-0,43	1,02	-0,42	0,677	-0,02
Zaufanie	Wsparcie społeczne	1,69	0,88	1,92	0,055	0,09
Ciepło-mężczyźni	Wsparcie społeczne	1,79	0,65	2,76	0,006	0,25
Ciepło-kobiety	Wsparcie społeczne	1,52	0,63	2,42	0,016	0,22

W tabeli 28 zaprezentowano podsumowanie efektów pośrednich w omawianym modelu. Analiza wykazała istotną rolę pośredniczącą *ciepła* mężczyzn i kobiet dla relacji pomiędzy *Cynizmem społecznym* i wsparciem (zmienne te zmniejszyły negatywny wpływ cynizmu na wsparcie) oraz między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem (przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* i przy wyższym *cieple*, wsparcie było wyższe). Pozostałe efekty okazały się statystycznie nieistotne.

Tabela 28

Podsumowanie efektów pośrednich dla omawianego modelu - Francja

Efekt pośredni	95% CI				
	<i>B</i>	<i>LL</i>	<i>UL</i>	<i>p</i>	<i>β</i>
Cynizm społeczny --> Ciepło-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	-0,05	-0,12	-0,01	0,009	-0,03
Cynizm społeczny --> Ciepło-kobiety --> Wsparcie społeczne	-0,05	-0,11	-0,01	0,018	-0,02
Cynizm społeczny --> Zaufanie --> Wsparcie społeczne	-0,04	-0,10	0,00	0,085	-0,02
Cynizm społeczny --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	0,00	-0,02	0,01	0,663	<0,01
Cynizm społeczny --> Poczucie szczęścia --> Wsparcie społeczne	0,01	-0,02	0,04	0,622	<0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Sprawczość-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,04	-0,03	0,13	0,297	0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Sprawczość-kobiety --> Wsparcie społeczne	0,08	0,01	0,19	0,075	0,03
Wynagrodzony wysiłek --> Ciepło-kobiety --> Wsparcie społeczne	0,17	0,06	0,33	0,014	0,07
Wynagrodzony wysiłek --> Ciepło-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,19	0,08	0,35	0,004	0,08
Wynagrodzony wysiłek --> Zaufanie --> Wsparcie społeczne	0,04	0,00	0,11	0,070	0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Poczucie szczęścia --> Wsparcie społeczne	-0,02	-0,08	0,05	0,648	-0,01
Wynagrodzony wysiłek --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	-0,01	-0,07	0,06	0,829	<0,01
Przekonania religijne --> Sprawczość-mężczyźni --> Wsparcie społeczne	0,01	-0,01	0,05	0,258	0,01
Przekonania religijne --> Tożsamość narodowa --> Wsparcie społeczne	0,00	-0,03	0,02	0,642	<0,01

Porównanie modelu Polski i Hiszpanii

Przeprowadzona analiza wykazała statystycznie istotne różnice dla relacji pomiędzy *Cynizmem społecznym* a zaufaniem, *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz między poczuciem szczęścia i zaufaniem a wsparciem. Relacja między cynizmem a zaufaniem w obydwu grupach była istotna i ujemna, przy czym silniejszy związek występował w grupie polskojęzycznej. Relacja między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem była nieistotna w grupie polskojęzycznej, natomiast istotna i dodatnia w grupie hiszpańskiej. Związek pomiędzy zaufaniem a wsparciem okazał się istotny i dodatni w grupie polskojęzycznej oraz nieistotny w grupie hiszpańskiej. W obu grupach relacja między poczuciem szczęścia i wsparciem była nieistotna, przy czym w grupie polskiej kierunek zależności był ujemny, a w grupie hiszpańskiej – dodatni. Dla pozostałych ścieżek w modelu różnice okazały się statystycznie nieistotne. Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 29.

Tabela 29

Porównanie ścieżek w modelu dla danych polskich i hiszpańskich

X	Y	Polska		Hiszpania		Z-score
		B	p	B	p	
Cynizm społeczny	Ciepło-mężczyźni	-0,05	<0,001	-0,03	0,014	1,50
Cynizm społeczny	Ciepło-kobiety	-0,03	0,015	-0,02	0,067	0,60
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-mężczyźni	0,03	0,187	0,07	<0,001	1,61
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-kobiety	0,03	0,156	0,06	<0,001	1,16
Cynizm społeczny	Zaufanie	-0,03	<0,001	-0,01	0,018	2,84***
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-kobiety	0,05	0,019	0,07	<0,001	0,60
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-mężczyźni	0,03	0,128	0,07	<0,001	1,41
Cynizm społeczny	Tożsamość narodowa	-0,01	0,728	0,03	0,126	1,31
Cynizm społeczny	Poczucie szczęścia	-0,02	<0,001	-0,01	0,001	1,04
Przekonania religijne	Sprawczość-mężczyźni	0,01	0,241	0,00	0,857	-0,84
Wynagrodzony wysiłek	Zaufanie	0,02	0,013	0,03	<0,001	0,87
Wynagrodzony wysiłek	Poczucie szczęścia	0,02	<0,001	0,03	<0,001	0,53
Wynagrodzony wysiłek	Tożsamość narodowa	0,20	<0,001	0,14	<0,001	-1,27
Przekonania religijne	Tożsamość narodowa	0,13	<0,001	0,14	<0,001	0,08
Sprawczość-mężczyźni	Wsparcie społeczne	0,31	0,477	-0,03	0,955	-0,47
Sprawczość-kobiety	Wsparcie społeczne	0,81	0,041	-0,32	0,582	-1,61
Wynagrodzony wysiłek	Wsparcie społeczne	0,15	0,235	0,50	<0,001	2,02**
Przekonania religijne	Wsparcie społeczne	0,04	0,681	-0,02	0,852	-0,42
Cynizm społeczny	Wsparcie społeczne	-0,09	0,268	-0,21	0,008	-1,02
Tożsamość narodowa	Wsparcie społeczne	-0,46	0,011	-0,40	0,028	0,23
Poczucie szczęścia	Wsparcie społeczne	-1,36	0,094	0,98	0,273	1,94*
Zaufanie	Wsparcie społeczne	3,20	<0,001	0,88	0,286	-2,05**
Ciepło-mężczyźni	Wsparcie społeczne	0,91	0,042	1,93	0,004	1,26
Ciepło-kobiety	Wsparcie społeczne	2,08	<0,001	2,02	0,002	-0,08

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$ **Porównanie modelu Polski i Francji**

Między Polską i Francją analiza wykazała 5 statystycznie istotnych różnic dla ścieżek. W grupie francuskiej odnotowano dodatnią relację pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* a *sprawczością* u kobiet i mężczyzn oraz pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* i *cieplem* u mężczyzn, natomiast w grupie polskiej ścieżki te były statystycznie nieistotne. Związek między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a *cieplem* u kobiet oraz między *Przekonaniami religijnymi* a tożsamością narodową w obydwu grupach był statystycznie istotny i dodatni, przy czym relacja między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a *cieplem* była silniejsza w grupie francuskiej, a między *Przekonaniami religijnymi* i tożsamością narodową – silniejsza w grupie polskiej. Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 30.

Tabela 30

Porównanie ścieżek w modelu dla danych polskich i francuskich

X	Y	Polska		Francja		Z-score
		B	p	B	p	
Cynizm społeczny	Ciepło-mężczyźni	-0,05	<0,001	-0,03	0,015	1,30
Cynizm społeczny	Ciepło-kobiety	-0,03	0,015	-0,03	0,010	-0,04
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-mężczyźni	0,03	0,187	0,07	<0,001	1,75*
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-kobiety	0,03	0,156	0,08	<0,001	1,88*
Cynizm społeczny	Zaufanie	-0,03	<0,001	-0,02	<0,001	1,04
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-kobiety	0,05	0,019	0,11	<0,001	2,03**
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-mężczyźni	0,03	0,128	0,11	<0,001	2,71***
Cynizm społeczny	Tożsamość narodowa	-0,01	0,728	0,03	0,270	1,02
Cynizm społeczny	Poczucie szczęścia	-0,02	<0,001	-0,02	<0,001	0,65
Przekonania religijne	Sprawczość-mężczyźni	0,01	0,241	0,03	0,005	1,07
Wynagrodzony wysiłek	Zaufanie	0,02	0,013	0,02	0,007	0,11
Wynagrodzony wysiłek	Poczucie szczęścia	0,02	<0,001	0,03	<0,001	1,02
Wynagrodzony wysiłek	Tożsamość narodowa	0,20	<0,001	0,15	<0,001	-1,14
Przekonania religijne	Tożsamość narodowa	0,13	<0,001	0,05	0,048	-2,42**
Sprawczość-mężczyźni	Wsparcie społeczne	0,31	0,477	0,48	0,398	0,23
Sprawczość-kobiety	Wsparcie społeczne	0,81	0,041	0,95	0,091	0,21
Wynagrodzony wysiłek	Wsparcie społeczne	0,15	0,235	0,29	0,036	0,73
Przekonania religijne	Wsparcie społeczne	0,04	0,681	0,10	0,328	0,48
Cynizm społeczny	Wsparcie społeczne	-0,09	0,268	-0,24	0,009	-1,19
Tożsamość narodowa	Wsparcie społeczne	-0,46	0,011	-0,05	0,830	1,44
Poczucie szczęścia	Wsparcie społeczne	-1,36	0,094	-0,43	0,677	0,72
Zaufanie	Wsparcie społeczne	3,20	<0,001	1,69	0,055	-1,28
Ciepło-mężczyźni	Wsparcie społeczne	0,91	0,042	1,79	0,006	1,11
Ciepło-kobiety	Wsparcie społeczne	2,08	<0,001	1,52	0,016	-0,73

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$ **Porównanie modelu Francji i Hiszpanii**

Przeprowadzona analiza wykazała istotne związki pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* a *cieplem* u kobiet w obydwu grupach, natomiast wśród Francuzów efekt ten był silniejszy. Związek między *Przekonaniami religijnymi* a *sprawczością* mężczyzn był dodatni i istotny w grupie francuskiej, natomiast nieistotny u Hiszpanów. W przypadku związku między *Cynizmem społecznym* i *zaufaniem* w obydwu grupach był on ujemny, natomiast w grupie francuskiej był silniejszy. Związek między *Przekonaniami religijnymi* a *tożsamością narodową* był dodatni w obu grupach, ale silniejszy w grupie hiszpańskiej. Wyniki analiz zaprezentowano w tabeli 31.

Tabela 31

Porównanie ścieżek w modelu dla danych francuskich i hiszpańskich

X	Y	Hiszpania		Francja		Z-score
		B	p	B	p	
Cynizm społeczny	Ciepło-mężczyźni	-0,03	0,014	-0,03	0,015	-0,15
Cynizm społeczny	Ciepło-kobiety	-0,02	0,067	-0,03	0,010	-0,65
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-mężczyźni	0,07	<0,001	0,07	<0,001	0,27
Wynagrodzony wysiłek	Sprawczość-kobiety	0,06	<0,001	0,08	<0,001	0,88
Cynizm społeczny	Zaufanie	-0,01	0,018	-0,02	<0,001	-1,69*
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-kobiety	0,07	<0,001	0,11	<0,001	1,65*
Wynagrodzony wysiłek	Ciepło-mężczyźni	0,07	<0,001	0,11	<0,001	1,60
Cynizm społeczny	Tożsamość narodowa	0,03	0,126	0,03	0,270	-0,30
Cynizm społeczny	Poczucie szczęścia	-0,01	0,001	-0,02	<0,001	-0,37
Przekonania religijne	Sprawczość-mężczyźni	0,00	0,857	0,03	0,005	2,10**
Wynagrodzony wysiłek	Zaufanie	0,03	<0,001	0,02	0,007	-0,77
Wynagrodzony wysiłek	Poczucie szczęścia	0,03	<0,001	0,03	<0,001	0,58
Wynagrodzony wysiłek	Tożsamość narodowa	0,14	<0,001	0,15	<0,001	0,14
Przekonania religijne	Tożsamość narodowa	0,14	<0,001	0,05	0,048	-2,47**
Sprawczość-mężczyźni	Wsparcie społeczne	-0,03	0,955	0,48	0,398	0,63
Sprawczość-kobiety	Wsparcie społeczne	-0,32	0,582	0,95	0,091	1,57
Wynagrodzony wysiłek	Wsparcie społeczne	0,50	<0,001	0,29	0,036	-1,17
Przekonania religijne	Wsparcie społeczne	-0,02	0,852	0,10	0,328	0,85
Cynizm społeczny	Wsparcie społeczne	-0,21	0,008	-0,24	0,009	-0,25
Tożsamość narodowa	Wsparcie społeczne	-0,40	0,028	-0,05	0,830	1,22
Poczucie szczęścia	Wsparcie społeczne	0,98	0,273	-0,43	0,677	-1,04
Zaufanie	Wsparcie społeczne	0,88	0,286	1,69	0,055	0,68
Ciepło-mężczyźni	Wsparcie społeczne	1,93	0,004	1,79	0,006	-0,16
Ciepło-kobiety	Wsparcie społeczne	2,02	0,002	1,52	0,016	-0,56

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

2.3.5. PODSUMOWANIE WYNIKÓW

Z uwagi na zbadanie związków ze zmiennymi zależnymi w grupie polskojęzycznej - spośród aksjomatów społecznych, istotny związek z tendencją do udzielania *wsparcia społecznego* uchodźcom wystąpił jedynie z *Cynizmem społecznym* ($r = -0,21$). Przy wyższym poziomie *Cynizmu społecznego*, tendencja do udzielania *wsparcia społecznego* uchodźcom była niższa. W grupie hiszpańskojęzycznej, analiza wykazała istotny związek *wsparcia społecznego* z *Cynizmem społecznym* ($r = -0,12$) oraz *Wynagrodzonym wysiłkiem* ($r = 0,24$). Im wyższy był poziom *Wynagrodzonego wysiłku* i im niższy cynizm, tym tendencja do udzielanego *wsparcia społecznego* uchodźcom była wyższa. Z kolei w grupie francuskojęzycznej, analiza wykazała, że spośród aksjomatów, *Wynagrodzony wysiłek* ($r = 0,25$) oraz *Przekonania religijne* ($r = 0,16$) były słabo i dodatnio skorelowane ze *wsparciem społecznym*. Im wyższy był *Wynagrodzony wysiłek* oraz *Przekonania religijne*, tym wyższe było *wsparcie społeczne*.

Hipoteza pierwsza została potwierdzona (w Polsce oraz w Hiszpanii). *Cynizm społeczny* związany jest z niższą empatią, wyższą wrogością oraz niższym zaufaniem społecznym i ogólnym, słabym funkcjonowaniem interpersonalnym (Singelis i in., 2003). Wyniki mojego badania wydają się być zgodne z wynikami uzyskanymi m.in. przez Rupf i Boehnke (2003), którzy zauważyli istotny związek pomiędzy cynizmem a interesem własnym (*hierarchic self-interest*), co może wyjaśniać, dlaczego osoby z wysokim cynizmem nie są skłonne do udzielania pomocy innym, w tym – na rzecz *uchodźców*.

Hipoteza druga oraz hipoteza trzecia - zostały potwierdzone (w Hiszpanii oraz we Francji). W grupie polskojęzycznej związki pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* i *Przekonaniami religijnymi* a tendencją do udzielenia pomocy *uchodźcom* były statystycznie nieistotne, ale z kolei w dwóch pozostałych grupach: hiszpańsko- i francuskojęzycznej, były już istotnie statycznie, co może oznaczać, że **kraj jako zmienna** ma znaczenie na kształtowanie się uzyskanych wyników. Nowa eksploracja pod kątem badawczym pokazała, że im wyższy poziom *Wynagrodzonego wysiłku* oraz *Przekonania religijne*, tym wyższa tendencja do udzielenia tej pomocy (*wsparcia społecznego*).

Kolejna grupa hipotez do sprawdzenia w badaniach dotyczyła **identyfikacji z własnym krajem, a tendencją do pomagania uchodźcom – Hipoteza 2.1** - Tożsamość narodowa w żadnych z trzech krajów, nie była związana z tendencją do pomagania *uchodźcom*.

Następne wyniki analiz pokazały, że we wszystkich trzech krajach stwierdzono dodatnie zależności pomiędzy zaufaniem ($r = 0,30$) a tendencją do udzielanego *wsparcia*

społecznego – przy wyższym poziomie zaufania tendencja ta była wyższa. **Zaufanie jest zatem predyktorem gotowości do udzielenia pomocy.** Hipoteza 2-4 – potwierdziła się: Im wyższy poziom uogólnionego zaufania tym wyższa tendencja do pomagania *uchodźcom*.

Hipotezy dotyczące cech obiektu pomagania (*uchodźców*) – Hipoteza **3.1. PŁEĆ UCHODŹCY** i Hipoteza **3.2. OBRAZ UCHODŹCÓW - PERCEPCJA CECH TYPOWEGO UCHODŹCY** zostały częściowo potwierdzone. Wyniki badań pokazały, że wysoka ocena zarówno w wymiarze *ciepła*, jak i *sprawczości* (obydwa wymiary) dotyczyła gotowości do udzielenia wsparcia, zarówno - u kobiet, jak i u mężczyzn. Zatem, nie tylko mężczyźni odbierani przez nas jako życzliwi, bardziej pewni siebie i zaradni – ale i taki obraz kobiety – mogą liczyć na wyższy poziom udzielanego wsparcia (pomocy). Ocena typowego *uchodźcy* na wymiarze *ciepła* oraz na wymiarze *sprawczości* (zarówno u kobiet jak i u mężczyzn) była dodatnio związana z tendencją do udzielania *wsparcia społecznego* uchodźcom we wszystkich trzech krajach, co pokazuje, że **percepcja obrazu uchodźcy ma znaczenie w gotowości do udzielenia pomocy bądź też jej zaniechania.** Oceny kobiet i mężczyzn na wymiarze *ciepła* oraz *sprawczości* były we Francji szczególnie silnie i dodatnio skorelowane ze *wsparciem społecznym* (współczynniki korelacji na poziomie 0,53-0,63), choć w pozostałych dwóch krajach również osiągały wartości silne bądź umiarkowane.

Sprawdzenie **SYTUACJI POSTRZEGANEGO ZAGROŻENIA ZE STRONY UCHODŹCÓW vs POSTRZEGANYCH KORZYŚCI** – Hipoteza **4.1 (manipulacja eksperymentalna)** – nie dała oczekiwanych wyników, okazała się nieskuteczna – wyniki interakcji były nieistotne.

W odniesieniu do hipotezy H-4.2. dotyczącej POLITYKI INTEGRACYJNEJ, została ona częściowo potwierdzona. Hipoteza zakładała wystąpienie różnic w tendencji do pomagania *uchodźcom* pomiędzy obywatelami trzech krajów. Sprawdziło się założenie, że najsłabsza polityka integracyjna ma miejsce w Polsce - ten kraj ma najmniej przyjazną politykę wobec *uchodźców* spośród badanych. Założenie z kolei o najsilniejszej tendencji do pomagania, manifestowane przez Katalończyków, nie znalazło potwierdzenia. Wyniki badań pokazały porównywalne wskaźniki dla gotowości do udzielania pomocy zarówno przez Hiszpanię, jak i Francję, co będę się starała uzasadnić w przedostatnim rozdziale pracy (Rozdział 2.4 – Dyskusja wyników). Co ciekawe, dodatkowe analizy badań pokazały, że w grupie polskojęzycznej wystąpił ujemny związek pomiędzy polityką kraju wobec *uchodźców* a tożsamością ($r = -0,18$), co oznacza, że im wyższa była tożsamość narodowa, tym polityka kraju była oceniana jako bardziej *prouchodźcza*. Podobne wyniki uzyskano w próbie hiszpańskojęzycznej – wyniki pokazały, że przy wyższym poziomie tożsamości narodowej,

polityka kraju wobec *uchodźców* była bardziej *prouchodźcza*. Z kolei, im wyższa była ocena polityki kraju i im bardziej akceptowana, tym tendencja do udzielania wsparcia *uchodźcom* była niższa (Polska). We Francji korelacje były dodatnie, więc im wyższa była ocena polityki i akceptacja państwa, tym wyższe było wsparcie. W grupie polskojęzycznej korelacja z polityką kraju wobec *uchodźców* a tendencją do udzielania wsparcia była słaba i dodatnia ($r_s = 0,16$), co oznacza, że **im bardziej *antyuchodźcza* była polityka kraju, tym tendencja do udzielania wsparcia była wyższa**. W próbie polskiej - im wyższa była ocena kobiet i mężczyzn na wymiarach: *ciepła* i *sprawczości*, im wyższy poziom zaufania oraz bardziej *antyuchodźcza* ocena kraju, tym suma pieniędzy przeznaczona na adaptację była wyższa. Im wyższy był poziom cynizmu oraz im wyżej oceniana polityka kraju i jej akceptacja, tym *suma pieniędzy – powrót do domu* była niższa.

We wszystkich trzech krajach zmienne *suma pieniędzy – powrót do domu* oraz *suma pieniędzy – adaptacja* były dodatnio skorelowane z tendencją do udzielania wsparcia *uchodźcom*.

Choć większość osób badanych we wszystkich trzech krajach stanowiły kobiety, satysfakcjonujący jest także uzyskany procent udziału mężczyzn w badaniu (odpowiednio Polska = 140 (39 %), Hiszpania = 159 (41,2%), Francja = 154 (47,5 %)). Liczba osób badanych, tj. kobiet i mężczyzn we Francji jest bardzo porównywalna, tj. K = 170 (52,5%) i M = 154 (47,5 %). Uzyskanie tak wysokiego progu procentowego udziału mężczyzn w badaniu, we wszystkich trzech krajach zasługuje na podkreślenie, zwłaszcza, że w naukach psychologicznych nie jest to częste zjawisko. Ponadto, zakres wiekowy osób badanych, wskazujący na przedział od 18 do 80 lat, pokazuje dodatkowy walor wykonanych badań, tj. nie ograniczanie się do prób na grupach studentów, ale udział w badaniu osób w różnym wieku, o różnym wykształceniu i zawodzie. Robienie badań o takich właściwościach jest uważane za wartościowe przez wielu badaczy.

Badania do niniejszej dysertacji przeprowadziłam i sfinalizowałam w trakcie trwania pandemii COVID-19.

2.4. DYSKUSJA WYNIKÓW

Celem niniejszej pracy było sprawdzenie, jakie czynniki mają wpływ na gotowość do udzielenia pomocy *uchodźcom*. Na podstawie założeń teoretycznych i wstępnych wyników analiz korelacji utworzono model ścieżkowy dla związków między zmiennymi.

Zmiennymi podmiotowymi, uwzględnionymi w badaniu były m.in. aksjomaty społeczne. Wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań potwierdzają przeciwstawność aksjomatu *Cynizm społeczny* do aksjomatów: *Wynagrodzony wysiłek* i *Przekonania religijne*, tj. cynizm ma konotacje pejoratywne, natomiast dwa pozostałe aksjomaty – pozytywne. Jest to zgodne z uzyskanymi wynikami we wcześniejszych badaniach naukowych. Dwa przeprowadzone przeze mnie badania potwierdziły zależność pomiędzy *Cynizmem społecznym* a zaufaniem, tj. cynicy wyrażają tendencję do braku zaufania wobec innych ludzi (próba polska oraz próba francuska).

Aksjomaty w swej czystej postaci zdają się mieć niejednolity charakter swojej zależności z gotowością do udzielania *wsparcia społecznego*, w każdym z krajów pokazują się one nieco w innym układzie. Wyniki uzyskanych badań wydają się zatem utwierdzać w przekonaniu, że mentalność narodowa zakłada w większym stopniu osiągnięcie sukcesu bądź jakiejś korzyści wskutek wykorzystania, oszukania innych niż rzetelnej pracy. Polacy nie wierzą w sens ciężkiej pracy, wkładanego wysiłku, który może zakończyć się sukcesem, stąd – aksjomat ten – a dokładnie, jego występowanie w mentalności Polaków, zdaje się nie mieć miejsca. Wynik ten dobrze koresponduje z występowaniem w Polsce *Cynizmu społecznego*. Polacy zdają się być bardziej ostrożni, mniej ufni, a sukces upatrują kosztem porażki kogoś innego (dodatnia korelacja z aksjomatem *Gra o sumie zerowej* w Polsce - Wojciszke, Boski i Różycka-Tran, 2014), co wyklucza się z myśleniem w ramach aksjomatu *Wynagrodzony wysiłek*.

Może zastanawiać, jak wyniki te mają się do występowania korelacji zarówno pomiędzy *Cynizmem społecznym* a *Wynagrodzonym wysiłkiem* i gotowością do udzielenia pomocy *uchodźcom* w Hiszpanii. Ponieważ aksjomaty te wzajemnie są w jakimś stopniu skorelowane ze sobą, nie wyklucza się możliwości ich współwystępowania w ramach kultury danego kraju. Potencjalnym wyjaśnieniem jest to, że Polska i Hiszpania, z uwagi na swoje wcześniejsze uwarunkowania historyczno-polityczne są do siebie pod jakimś względem podobne w zakresie występowania w mentalności tych narodów oznak cynizmu w myśleniu (o czym pisał już Boski, 2009). Prawdopodobnie jest jakaś przyczyna, która pozwala Hiszpanom wierzyć w przemyślane planowanie swojej pracy i wysiłek uwieńczony sukcesem. Być może jest to

zasługa systemu edukacji, doceniającego wysiłki swoich uczniów albo aprobata społeczna, doceniająca ludzkie starania – co warto sprawdzić w kolejnych badaniach i spróbować wyjaśnić te niejasne zależności.

Cynizm społeczny nie jest powiązany z wymiarem *ciepła* (u kobiet i u mężczyzn) w każdym z trzech krajów, co wydaje się być w pełni uzasadnione – tj. cynizm opisuje ludzi w kategoriach braku zaufania, oszustwa i wykorzystywania, a zatem nie ma związku z postrzeganiem *ciepła*, tj. życzliwości czy uczciwości w drugim człowieku. Tabele i wykresy korelacji pokazują także, że wymiar *sprawczości* nie był skorelowany z cynizmem w każdym z trzech krajów dla każdej z płci (postrzeganie w kategoriach: pomysłowy/-a, pewny/-a siebie, ambitny/-a), co również wspiera myślenie o cynizmie jako o przekonaniu niezwiązanym jakkolwiek z pozytywnym wyobrażeniem o *uchodźcach*, czyli osobach, którym można przypisać obok nazwy pozytywny znak emocji.

Aksjomat *Wynagrodzony wysiłek* był dodatnio skorelowany z gotowością do udzielenia pomocy *uchodźcom* we Francji. Potwierdził się w moich badaniach wzór aksjomatu społecznego *Wynagrodzony wysiłek* jako pozytywny obraz myślenia ludzkiego (zgodnie z wcześniejszymi wynikami badań, m.in. Leung & Bond, 2004, Dinca, Iliescu, 2009). Był dodatnio skorelowany nie tylko z gotowością do udzielenia pomocy, ale i z poczuciem szczęścia oraz z obydwoma wymiarami – *ciepła* i *sprawczości* w próbach: hiszpańskiej oraz francuskiej. Osoby o przekonaniach bliskich *Wynagrodzonemu wysiłkowi* spostrzegają w lepszym świetle osoby, tj. mają bardziej przyjazny obraz tych, którym potrzebna jest pomoc.

Aksjomat *Przekonania religijne* ma najbardziej niejasny obraz, co również potwierdziło się w wynikach dotychczasowych analiz badań. Wydaje się mieć jakąś specyficzną formę rozumienia w danym kontekście kulturowym (emic), co wymaga dalszych badań, zarówno na poziomie indywidualnych krajów, jak i analiz porównawczych pomiędzy nimi. Aksjomat ten jest m.in. związany dodatnio z obydwoma wymiarami - *ciepła* i *sprawczości* u kobiet i u mężczyzn w dwóch próbach: w Hiszpanii oraz we Francji. Osoby o przekonaniach bliskich temu aksjomatowi również wydają się mieć bardziej przyjazny obraz (percepcji) *uchodźców*. Aksjomat *Przekonania religijne* jedynie we Francji miał dodatnią korelację z tendencją do udzielenia wsparcia *uchodźcom*, co otwiera nowy obszar do eksploracji w kolejnych badaniach naukowych.

Wyniki badań pokazały także, że identyfikacja z własnym krajem nie była związana z tendencją do pomagania *uchodźcom*, co również wymaga bliższemu przyjrzeniu się w kolejnych badaniach. Rola zmiennych tożsamościowych nie potwierdziła się także w analizach regresji, co przeczy *Teorii tożsamości społecznej* (Tajfel i Turner, 1979), iż osoby o silnej

identyfikacji narodowej winny częściej reagować defensywnie, przez co okazywać wyższy poziom faworyzacji własnego narodu i niechęci do obcych. Nietrafna okazała się hipoteza, jakoby silniejsze utożsamianie się z własnym narodem powodowało silniejszą na nim koncentrację, a zatem „obronę” przed napływem *uchodźców*. Bilewicz i in. (2016, za: Kwiatkowska, Dymko, 2019) przytacza wnioski z metaanaliz dotyczących związków identyfikacji z niechęcią do obcych, w których nie wykazano jednoznacznie, by osoby o silnej identyfikacji z narodem faktycznie wykazywały dużą niechęć wobec grup obcych. Utworzony model ścieżkowy pokazał jednak ujemną zależność pomiędzy *tożsamością społeczną* a udzielaniem *wsparcia społecznego* – czyli im wyższy patriotyzm wobec własnego kraju, tym niższa chęć udzielenia pomocy *uchodźcom*. Wyniki te wymagają rzetelnego rozwinięcia w postaci serii dalszych badań i wyjaśnienia tych uzyskanych różnic.

Wyniki badań pokazały, że rola zmiennych podmiotowych, tj. *dobrostanu psychicznego* i ogólnego zaufania w uruchamianiu gotowości do pomagania *uchodźcom* okazała się znacząca. Zaufanie okazało się istotnym predyktorem gotowości udzielenia pomocy (w każdym z trzech krajów), tj. ogólne poczucie zaufania wydaje się być ważną zmienną pomocową. Jest to konstrukt psychologiczny dość rzadko uwzględniany w badaniach naukowych. Jak się okazuje, poziom zaufania może być istotnym wyznacznikiem zachowań ludzkich. Wydaje się zatem, że winien być uwzględniany w badaniach, w których sprawdzane są zależności ze światopoglądem ludzi a ich działaniami, w różnych aspektach, nie tylko w kontekście *zachowań prospołecznych*.

Percepcja cech typowego *uchodźcy* lokowana na dwóch wymiarach: *ciepła* i *sprawczości*, tj. im wyższa ocena typowego *uchodźcy* na wymiarze *ciepła* i niższa ocena na wymiarze *sprawczości*, tym wyższa tendencja do pomagania *uchodźcom* – hipoteza częściowo sprawdziła się. Zarówno wyższy poziom *ciepła*, jak i *sprawczości* okazał się wskazywać na gotowość do udzielania wsparcia. Percepcja obrazu *uchodźcy* ma zatem znaczenie w gotowości do udzielenia pomocy bądź jej zaniechania. Oceny kobiet i mężczyzn na wymiarze *ciepła* oraz *sprawczości* we wszystkich trzech krajach okazały się istotne, co pokazuje, że w zależności od tego, jak postrzegani są *uchodźcy*, jakie cechy im przypisujemy – będzie decydowało o naszym zainteresowaniu się ich losem oraz chęcią niesienia pomocy bądź też nie. Zatem chętniej będziemy udzielać pomocy, zarówno kobietom, jak i mężczyznom, których będziemy spostrzegać jako *ciepłych*, czyli przyjaznych, opiekuńczych, a jednocześnie kompetentnych (zaradnych, pewnych siebie, ambitnych – szukających dróg wyjścia ze swojego trudnego położenia, próbujących się usamodzielnąć w nowym kraju. Wydaje się zatem, że ocena cech postrzeganego obiektu, tj. *uchodźców* stanowi wyznacznik – wyzwalacz do uruchomienia w

nas gotowości do niesienia pomocy. Wiedza odnośnie percepcji osób może być m.in. użyteczna do poszerzania świadomości społecznej ludzi w różnych krajach, dla pracowników instytucji państwowych oraz pracowników fundacji i stowarzyszeń, pomagającym *uchodźcom*. Może być przydatna przy tworzeniu kampanii informacyjno-pomocowych oraz w zakresie legislacyjno-prawnym (uchwalanie stosownych ustaw). Wyniki analiz regresji w Polsce pokazały, że to kobiety, częściej niż mężczyźni wyrażali gotowość do udzielania *wsparcia społecznego* (badania te zasługują na ich kontynuację).

Zastosowana manipulacja eksperymentalna w badaniu nie powiodła się. Brak istotnego statystycznie rezultatu różnicującego warunki eksperymentalne nie oznacza braku zależności, zatem być może warto byłoby powtórzyć badanie w tym zakresie. Uruchamianie skryptów „postrzeganego zagrożenia” vs „korzyści” z obecności *uchodźców* wydaje się mieć znaczenie w mentalności ludzi i torować drogę ich postępowania. Dla jednych osób bowiem, wizja *uchodźcy* jawi się jako niebezpieczna, zagrażająca, a inni – dostrzegają korzyści z ich obecności w nowym kraju. Choć manipulacja eksperymentalna wykonana została w pełni prawidłowo w badaniu, być może sama forma badania *online*, mogła jakoś wpłynąć na wyniki.

Hipoteza dotycząca POLITYKI INTEGRACYJNEJ zakładała wystąpienie różnic w tendencji do pomagania *uchodźcom* pomiędzy obywatelami trzech krajów. Wyniki potwierdziły hipotezę o najsłabiej działającej polityce integracyjnej, tj. polityce *antyuchodźczej* w Polsce. Brak odpowiednich regulacji prawnych, procedur, niewielka liczba osób uzyskująca ten status, ograniczenia finansowe umożliwiające sprawne funkcjonowanie w kraju, i inne – są przykładami, mogącymi świadczyć o uzyskanym wyniku. Dwa pozostałe kraje, tj. Hiszpania oraz Francja są lepiej przygotowanymi do przyjmowania *uchodźców* państwami. Prawdopodobnie zbliżone wyniki udzielanej pomocy w obydwu krajach wiążą się z równie wysoką ilością przyznawanych wniosków o azyl w tych państwach. Nie wiemy też, czy Katalończycy wypowiedzieli się w sprawie pomocy swojego kraju z perspektywy regionu Katalonii, czy też całej Hiszpanii. Niektóre osoby badane zaznaczały swoją narodowość wpisując: „Katalonia”, a inni „Hiszpania”. Od jakiegoś czasu istnieją spory wewnątrz kraju odnośnie chęci oddzielenia Katalonii od Hiszpanii. Rząd hiszpański (ogólnonarodowy) nie prowadzi tak „*prouchodźczej*” polityki, jak robi to Katalonia. Stąd, właściwym wydaje się szukanie wyjaśnień oraz interpretacji uzyskanych wyników badań w omawianym kontekście. Może gdyby pytania zostały rozdzielone (osobno pytanie o pomoc ze strony Hiszpanii, osobno ze strony Katalonii), uzyskane wyniki dawałyby bardziej szczegółowy wgląd w sposób myślenia osób badanych. Ponieważ istnieją różnice regionalne w samej Hiszpanii co do postaw wobec *uchodźców*, gdyby lokować Hiszpanię z uwzględnieniem tej szerokiej perspektywy,

prawdopodobnie znalazłaby się ona w przedziale wyników umiarkowanych - byłoby to uzasadnieniem, skąd wzięły się porównywalne wyniki dla prób w Hiszpanii oraz we Francji. Sama Katalonia z pewnością ma postawę wyjątkowo *prouchodźczą*, co zaznacza się w wielu przedstawionych źródłach niniejszej pracy. Przebywając w międzyczasie na uniwersytecie w Hiszpanii (*Universidad de La Laguna, Tenerife*) uzyskałam dodatkowe potwierdzenie słuszności zaprojektowanych badań, tj. Hiszpania jest mocno podzielona regionalnie, w różnych obszarach. Myślę, że w swojej pracy dość szeroko uzasadniłam wybór Katalonii jako regionu pomocowego dla *uchodźców*.

Jak pokazała analiza MIPEX (2015), postawy społeczne w Hiszpanii są pozytywne zarówno względem imigrantów, jak i *uchodźców*. Kraj ten znalazł się na 11 miejscu w zakresie mierzonych polityk integracyjnych. Katalonia jako *autonomiczny* region Królestwa Hiszpanii, z dużą ilością organizacji pomocowych i sprawnie działającym aparatem urzędowym, zdecydowanie wyróżnia się pod względem charakteru swoich działań. Wiele odniesień w komentarzach do raportu jest właśnie względem tego regionu. Katalonia w ramach zdecentralizowanej strategii podejmowania decyzji, prowadzi wiele różnorodnych inicjatyw na rzecz zarówno *migrantów*, jak i *uchodźców*: począwszy od lokowania ich w miejscach umożliwiających lepszą i szybszą integrację ze społeczeństwem, poprzez wsparcie na poziomie aplikowania o azyl, dostęp do miejsc pracy i wsparcie w jej znalezieniu, pomoc psychologiczną czy prawną, po wsparcie finansowe do czasu usamodzielnienia się. Instytucje pozarządowe i fundacje (*klasy komplementarne*) silnie wspierają m.in. proces nauki języka, oferując go za darmo bądź za niewielką opłatą. Rząd Katalonii wprowadził umowę, której celem jest „promowanie współistnienia w pluralistycznym społeczeństwie, które pokazuje swoją różnorodność kulturową” oraz dostosowanie usług publicznych do pluralizmu – pokazując tym samym swoje poparcie wobec wielokulturowości.

W Hiszpanii, wskaźniki tj. „*mobilność na rynku pracy*” (72/100), „*łączenie z rodziną*” (90/100) czy „*stały pobyt*” (74/100) okazały się najwyższymi; sprzyjają lepszej adaptacji *uchodźców*. Praca jest jednym z głównych wyznaczników zapewniających utrzymanie się i stabilizację w nowym kraju. Równy dostęp do rynku pracy w Hiszpanii (podobnie jak dla obywateli), zarówno w publicznym (tj. państwowym), jak i prywatnym sektorze czy też możliwość samozatrudnienia stanowią duże ułatwienie. We Francji, ograniczenia na rynku pracy stanowią duże utrudnienie. Brak dostępu do szkoleń czy oceny umiejętności zawodowych pogłębia *nierówności społeczne*. Osoby ubiegające się o azyl nie mają do nich dostępu, a wiele osób (szczególnie spoza UE) czuje się zagrożonych i zniechęconych do pozostania we Francji, co nie ma miejsca w Hiszpanii. Francja jest krajem z wysokim

poczuciem zagrożenia wartości narodowych, jej kultury i gospodarki – co wydaje się przekładać na stanowione w tym kraju prawo, przywileje bądź ich brak. Polska polityka dostępu do rynku pracy nadal jest niekorzystna; poprawy wymaga m.in. kwestia perspektyw zawodowych oraz szkoleniowych. W każdym z badanych krajów, *migranci* (w tym *przymusowi*) zazwyczaj wykonują pracę na niższych stanowiskach i poniżej swoich kwalifikacji zawodowych, częściej są również niżej opłacani. Kwestie uznawalności dyplomów oraz wykształcenia wydają się być warte pochylenia nad tą problematyką, w celu znalezienia lepszych rozwiązań niż istniejące. Hiszpania zajęła pierwsze miejsce wśród trzydziestu ośmiu badanych krajów w obszarze „*łączenia się z rodziną*”, które generalnie przebiega w Hiszpanii w ramach bardziej bezpiecznej i opartej na prawach procedury niż w jakimkolwiek innym kraju. Polska uzyskała w tym wymiarze jeden z wyższych dla kraju wyników, co pokazuje jej pozytywny obraz na drodze do działań integracyjnych. W Hiszpanii (w tym w Katalonii) oraz we Francji osoby ubiegające się o azyl mają pełny dostęp do opieki zdrowotnej, co pokazuje ich większą siłę na drodze prowadzonych działań integracyjnych niż w Polsce. W Polsce osoby te mają prawo do bezpłatnych usług, ale jedynie w wyznaczonych ośrodkach medycznych. Imponujące jest, że w regionie Katalonii dostępne są usługi tłumaczeniowe aż w 57 językach świata. Na uwagę zasługuje także fakt, że część hiszpańskich szpitali należy do europejskiej sieci Szpitali Przyjaznych Migrantom, a w samych procedurach diagnostycznych bierze się pod uwagę tło społeczno-kulturowe *migranta*, co nie występuje we Francji i w Polsce. W żadnej części systemu opieki zdrowotnej we Francji i w Polsce nie poświęca się systematycznej uwagi zdrowiu *migrantów* lub mniejszości etnicznych, jak ma to miejsce w Hiszpanii. Ogólnie, polityki zdrowotne w Hiszpanii i we Francji dysponują infrastrukturą umożliwiającą wdrażanie skuteczniejszych środków na rzecz ochrony zdrowia *migrantów* niż w Polsce czy w innych krajach. W Polsce służba zdrowia określana jest często w kategoriach „usług niereagujących”. W każdym z trzech badanych krajów wskazane jest ujednolicenie zbierania danych o *migrantach* (w tym danych dotyczących ich tła kulturowo-społecznego), jak i wprowadzenie obowiązkowych szkoleń dla personelu medycznego. W celu zwiększenia dostępności oraz skuteczności usług, klinicyści i praktycy powinni przestrzegać następujących zasad:

- stosować perspektywę *ekologiczną* do opracowywania i kierowania interwencjami (Bronfenbrenner & Morris, 2006, za: APA, 2012);
- zintegrować praktykę opartą na dowodach z dowodami praktycznymi (Birman i in., 2008, za: APA, 2012);

- zapewnić kulturowo właściwe leczenie (Birman, Ho i in., 2005; Marmol, 2003; Nastasi, Moore i Varjas, 2004; Pedersena, 2003; Vera, Vila i Alegria, 2003, za: APA, 2012);
- być w partnerstwie (współpracy) z organizacjami społecznościowymi (Birman i in., 2008; Casas, Pavelski, Furlong i Zanglis, 2001, za: APA, 2012);
- uwzględniać zasady sprawiedliwości społecznej w zapewnianiu usług (Crethar, Torres Rivera i Nash, 2008, za: APA, 2012).

Ponadto, większość *wspólnot autonomicznych* i gmin w Hiszpanii zapewnia oraz udostępnia informacje na temat systemu edukacji w kraju w głównych językach pochodzenia *migrantów*, co nie ma miejsca w Polsce czy we Francji. Dostępne usługi tłumaczeniowe dla rodzin, jak i dla personelu w szkołach w Katalonii wydają się ewenementem, na korzyść tego regionu i w porównaniu do innych krajów. Wydanie przewodnika w radzeniu sobie z różnorodnością religijną w szkołach również zasługuje na szczególną uwagę. Nadanie prestiżu dla zawodu nauczyciela rozpoczyna się od polityki państwa, podobnie jak określenie *kompetencji kluczowych* potrzebnych w tym zawodzie, ich weryfikacja oraz próba maksymalizowania doboru właściwych osób na takie stanowiska pracy. To zadania-wyzwania, które wydają się ważnymi z perspektywy założeń o sukcesie systemu edukacji i jego podopiecznych. Wnioskuje się, że brak posługiwania się przez nauczycieli wystarczającą wiedzą o krajach kultury pochodzenia uczniów wciąż stanowi wielkie wyzwanie. Jedynie w Katalonii (z trzech badanych krajów) istnieje wymóg, aby nauczyciele byli wyspecjalizowani i posiadali certyfikaty w zakresie zachowywania standardów w pracy z uczniem cudzoziemskim. Programy dla nauczycieli wymagają opracowania treści, które odpowiadają na potrzeby edukacyjne uczniów migrujących, oczekiwania nauczycieli wobec uczniów migrujących oraz umożliwiają wprowadzenie konkretnych strategii nauczania. Ponadto, wprowadzenie treści nauczania odnośnie międzykulturowości i pracy z uczniem cudzoziemskim do systemu kształcenia akademickiego na poziomie magisterskich studiów nauczycielskich, studiów podyplomowych dla nauczycieli czy też utworzenie kompleksowego kursu obligatoryjnych szkoleń, wydają się wartą rozważenia propozycją. Istnieje także większa potrzeba dostosowywania prawa szkolnego i regulaminów, aby ułatwiać codzienne życie pod względem zaspokajania potrzeb kulturowych czy religijnych. Prawdopodobnie w wielu miejscach, treści edukacji międzykulturowej mogą być „w ogóle nie realizowane, nie w pełni realizowane, albo co gorsza, błędnie realizowane”. Brak lub niewystarczająca ilość godzin ich omawiania przez nauczycieli może wynikać z przykładania do nich „odgórnie”, niskiej wagi (zajęcia te nie stanowią odrębnego przedmiotu szkolnego), z niewystarczającej wiedzy oraz umiejętności przekazu (w tym poczucia braku kompetencji: *lęk przed oceną*) oraz z dewaluowania, tj.

„pomijania” tych treści wskutek własnych przekonań o braku ich przydatności, np. poprzez łączenie z własnymi poglądami politycznymi, itp.

W Hiszpanii funkcjonuje ogólnie bardziej korzystna ścieżka proceduralna w zakresie uzyskania pobytu długoterminowego i stałego niż w innych krajach, a szczególna pomoc w uzyskaniu statusu azylanta jest w regionie Katalonii. We Francji dostęp do obywatelstwa jest bardziej korzystny dla aplikujących niż w innych krajach Europy, jednak długofalowe osiedlanie się jest już znacznie trudniejsze. Pobyt długoterminowy i stały to niewielki obszar siły integracji w Polsce.

Polska, choć wypadła „najsłabiej” na tle trzech badanych krajów, stara się robić postępy, co widać po niektórych, korzystnych wskaźnikach opisu. Prawdopodobnie, przyczyn istotnych różnic pomiędzy Polską a dwoma pozostałymi krajami można szukać w braku dostatecznego „myślenia strategicznego” na przyszłość. Polska była dotąd dość jednolitym narodowo krajem, tj. homogenicznym ze względu na strukturę obywateli, nie była też krajem docelowego pobytu dla *uchodźców*. Prawdopodobnie politycy przykładali zatem mniejszą wagę do opracowywania dokumentów, wprowadzania regulacji czy ustanawiania praw na poziomie państwa na rzecz *migrantów*. Jednak postępująca *globalizacja* czy obecność Polski w strukturach UE od 2004 r. powinny „z zasady” otwierać więcej możliwości dla cudzoziemców i uwzględniać sytuacje migracji czy uchodźstwa.

Najlepsze prawo *antydiskryminacyjne* spośród badanych krajów funkcjonuje we Francji, podobnie jak rosnące zaangażowanie na rzecz równości. W Polsce i w Hiszpanii zaleca się wzmocnienie tego prawa.

Plan Zrównoważonego Rozwoju 2030, w tym, w odniesieniu do *migrantów* i *uchodźców* zakłada, że dalsze prace nad integracją mają duże, globalne znaczenie. Potrzebne jest skuteczne zaangażowanie społeczeństw obywatelskich w każdym z badanych krajów we wspieraniu procesów integracyjnych. Niezbędne wydaje się zwiększenie świadomości społecznej w zakresie pozytywnych stron integracji, w celu zrozumienia wyzwań, z jakimi mierzą się cudzoziemcy w życiu publicznym, i w celu osiągnięcia sukcesu na drodze do ich lepszej adaptacji. Istnieje także potrzeba doskonalenia oraz wzmacniania istniejących polityk integracyjnych w krajach, wyznaczania ścieżek ich dalszego rozwoju, zarówno na poziomie indywidualnym, jak i wspólnotowym. Dobre praktyki jednego kraju mogą stanowić doskonały wzór oraz ramy do tworzenia modeli polityk dla innych krajów.

Co ciekawe, we Francji uzyskano wynik braku korelacji pomiędzy zmienną *Suma pieniędzy – adaptacja* a *Cynizmem społecznym*, co może świadczyć o tym, że Francuzi stosują politykę niechętną do pozostawiania *uchodźców* w ich kraju. Z kolei dodatnia korelacja

między zmienną *Suma pieniędzy – powrót do domu* a cynizmem, wskazuje chęć udzielenia pomocy materialnej *uchodźcom* w celu opuszczenia przez nich terytorium Francji. „Duma narodowa” to siła Francji – nacjonalizm jest obecny w myśleniu wielu Francuzów. Obywatele tego kraju chcą pomóc (bo mogą), ale jednocześnie z pewną niezgodą na tę pomoc i swego rodzaju „zazdrością”. *Uchodźcy* we Francji otrzymują dość dobre świadczenia od państwa (w tym ubezpieczenie czy opiekę zdrowotną). Ponadto, jak napisałam wcześniej, cytując za jednym z raportów, Francuzi są zniechęceni niewystarczającymi efektami podjętych wysiłków integracyjnych, i choć Francja jest krajem wielokulturowym, od jakiegoś czasu coraz bardziej zamyka się na *migrantów* oraz *uchodźców*. Obywatele Francji mogą uważać, że ich kraj „robi dla nich aż za wiele” (i czy musi?); są zatem niezadowoleni z tego, że *uchodźcy* otrzymują pomoc (ale widzą, że jest ona im dostępna przez państwo). Dlatego sami wolą przekazać datki pieniężne na *uchodźców*, ale nie w formie działań wspierających ich pozostanie w kraju czy lepszą adaptację.

Zmienne tj. Polityka kraju, Ocena polityki kraju, Akceptacja polityki kraju wobec *uchodźców* – wykazują zależności z gotowością udzielenia pomocy - poza Hiszpanią, co wskazuje na jakiś odrębny kontekst w rozumieniu zachowań pomocowych. Pytania dotyczące polityki państwa a gotowością do udzielenia pomocy nie uzyskały zależności (korelacji) w próbie hiszpańskiej, co może świadczyć o tym, iż Hiszpanie prawdopodobnie nie wzorują się na prowadzonej polityce państwa przy podejmowaniu decyzji o udzieleniu pomocy, bądź też – doceniając pomoc państwa, zdejmują z siebie tym samym potrzebę jej niesienia (uzasadniając, że państwo sobie w tym zakresie dobrze radzi i jest to pomoc wystarczająca, niewymagająca dodatkowego angażowania się ze strony obywateli).

Na podstawie przeprowadzonych analiz oraz podstaw teoretycznych podjęto, wspomnianą wyżej, próbę skonstruowania modelu zależności między aksjomatami a *wsparciem społecznym* przy mediacyjnej roli postrzegania *uchodźców*, *tożsamości narodowej*, *zaufania* oraz *poczucia szczęścia*. W modelu ogólnym, analiza wykazała istotny efekt pośredni *ciepła-mężczyzn* oraz *ciepła-kobiet* dla relacji między *Cynizmem społecznym* a wsparciem oraz między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem. Postrzeganie *uchodźców* w perspektywie *ciepła* osłabiało negatywny związek między cynizmem a wsparciem. *Wynagrodzony wysiłek* poprzez postrzeganie *uchodźców* w perspektywie *ciepła* nasilał udzielane wsparcie. Zaufanie istotnie pośredniczyło pomiędzy *Cynizmem społecznym* a wsparciem oraz między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem. Wyższe zaufanie osłabiało negatywny wpływ cynizmu na wsparcie, natomiast im wyższy był *Wynagrodzony wysiłek* i im wyższe zaufanie,

tym wyższe było *wsparcie społeczne*. Wyższa *tożsamość narodowa* osłabiała relację między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz między *Przekonaniami religijnymi* i wsparciem.

Ogólny model pokazuje, że im wyższy *Cynizm społeczny*, tym niższe poczucie szczęścia, poziom zaufania i ocena *uchodźców* – a także niższa gotowość do udzielenia wsparcia. *Wynagrodzony wysiłek* wiązał się z wyższą oceną *uchodźców*, wyższym poczuciem szczęścia i zaufania oraz *tożsamością narodową*. *Przekonania religijne* wiązały się z wyższą *sprawczością* (mężczyźni) oraz wyższą *tożsamością narodową*. Wymiar *ciepła* zarówno u kobiet jak u mężczyzn (podobnie jak we wcześniejszych analizach regresji), jak i zaufanie, były istotnie związane ze *wsparciem społecznym*. Wymiar *ciepła* u kobiet jak i u mężczyzn stanowił istotny efekt pośredni pomiędzy *Cynizmem społecznym* a udzielanym wsparciem oraz pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem. Zaufanie stanowiło także istotny efekt pośredni pomiędzy zarówno *Cynizmem społecznym* i *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem. Te ciekawe wyniki są nie tylko zgodne z dyskursem teoretycznym niniejszej pracy, ale i stanowią inspirację do dalszych badań.

Analiza efektów pośrednich w Polsce wykazała istotną rolę *ciepła* u mężczyzn i kobiet – obydwie te zmienne modyfikowały związek pomiędzy *Cynizmem społecznym* a wsparciem. Postrzeganie *uchodźców* przez pryzmat *ciepła* osłabiało negatywny wpływ cynizmu na *wsparcie społeczne* względem *uchodźców*. *Ciepło-kobiet* pełniło także istotną rolę dla relacji między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem. Przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* i wyższym poziomie zaufania, wyższy był poziom *wsparcia społecznego*. Przy wyższym poziomie zaufania osłabiał się negatywny związek między cynizmem a wsparciem.

Tożsamość narodowa pełniła istotną rolę pośredniczącą dla relacji między *Wynagrodzonym wysiłkiem* oraz *Przekonaniami religijnymi* a wsparciem. Zmienna ta osłabiała związek między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz między *Przekonaniami religijnymi* i wsparciem.

W Hiszpanii, analiza efektów pośrednich wykazała istotną rolę *ciepła* u mężczyzn dla relacji między *Cynizmem społecznym* i wsparciem oraz *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz istotną rolę *ciepła* u kobiet dla relacji między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem. Postrzeganie *uchodźców* przez pryzmat *ciepła* zmniejszało negatywny wpływ cynizmu na wsparcie. Przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* i wyższym *cieple* u kobiet i mężczyzn, wyższe było *wsparcie społeczne* uchodźców. *Tożsamość narodowa* istotnie pośredniczyła między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz pomiędzy *Przekonaniami religijnymi* a wsparciem – w obydwu przypadkach osłabiała relację między zmiennymi.

We Francji analiza wykazała istotną rolę pośredniczącą *ciepła* mężczyzn i kobiet dla relacji pomiędzy *Cynizmem społecznym* i wsparciem (zmienne te zmniejszały negatywny wpływ cynizmu na wsparcie) oraz między *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem (przy wyższym *Wynagrodzonym wysiłku* i przy wyższym *cieple*, wsparcie było wyższe).

Przeprowadzona analiza pomiędzy Polską a Hiszpanią wykazała statystycznie istotne różnice dla relacji pomiędzy *Cynizmem społecznym* a zaufaniem, *Wynagrodzonym wysiłkiem* i wsparciem oraz między poczuciem szczęścia i zaufaniem a wsparciem. Relacja między cynizmem a zaufaniem w obydwu grupach była istotna i ujemna, przy czym silniejszy związek występował w grupie polskojęzycznej. Relacja między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a wsparciem była nieistotna w grupie polskojęzycznej, natomiast istotna i dodatnia w grupie hiszpańskiej. Związek pomiędzy zaufaniem a wsparciem okazał się istotny i dodatni w grupie polskojęzycznej oraz nieistotny w grupie hiszpańskiej. W obu grupach relacja między poczuciem szczęścia i wsparciem była nieistotna, przy czym w grupie polskiej kierunek zależności był ujemny, a w grupie hiszpańskiej – dodatni.

Analiza pomiędzy Polską a Francją - w grupie francuskiej odnotowano dodatnią relację pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* a *sprawczością* u kobiet i mężczyzn oraz pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* i *cieplem* u mężczyzn, natomiast w grupie polskiej ścieżki te były statystycznie nieistotne. Związek między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a *cieplem* u kobiet oraz między *Przekonaniami religijnymi* a *tożsamością narodową* w obydwu grupach był statystycznie istotny i dodatni, przy czym relacja między *Wynagrodzonym wysiłkiem* a *cieplem* była silniejsza w grupie francuskiej, a między *Przekonaniami religijnymi* i tożsamością narodową – silniejsza w grupie polskiej.

Przeprowadzona analiza pomiędzy Francją a Hiszpanią, wykazała istotne związki pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* a *cieplem* u kobiet w obydwu grupach, natomiast wśród Francuzów efekt ten był silniejszy. Związek między *Przekonaniami religijnymi* a *sprawczością* mężczyzn był dodatni i istotny w grupie francuskiej, natomiast nieistotny u Hiszpanów. W przypadku związku między *Cynizmem społecznym* i zaufaniem w obydwu grupach był on ujemny, natomiast w grupie francuskiej był silniejszy. Związek między *Przekonaniami religijnymi* a *tożsamością narodową* był dodatni w obu grupach, ale silniejszy w grupie hiszpańskiej.

2.5. OGRANICZENIA BADANIA I PERSPEKTYWY DALSZYCH BADAŃ

Zaprezentowane w pracy wyniki pokazały nowe kierunki badań i modele analizy. Z pewnością warto przeprowadzić kolejne badania naukowe z zastosowaniem tych nowo utworzonych modeli. Warto także w przyszłych badaniach uwzględnić nowo zaprojektowaną przeze mnie *Skalę Udzielanego Wsparcia Społecznego* (na wzór skali Ong & Ward, 2005), która osiągnęła wysokie wskaźniki parametryczne (trafność, rzetelność). Warto pokusić się także i przeprowadzić serię kolejnych badań nad pomiarem aksjomatów społecznych, w różnych krajach i zakątkach świata. Uzyskane przeze mnie, pionierskie wyniki badań m.in. nad dodatnim związkiem pomiędzy *Wynagrodzonym wysiłkiem* a poczuciem szczęścia zachęcają do podjęcia kolejnych, podobnie brak zależności pomiędzy *Przekonaniami religijnymi* a poczuciem szczęścia – czy w *cierpieniu* (w znaczeniu duchowym) upatruje się także poczucia zadowolenia, i stąd uzyskane wyniki? Aksjomat *Przekonania religijne* ogólnie wydaje się mieć odrębne znaczenie od pozostałych aksjomatów, tym bardziej warty jest analizowania w kolejnych badaniach. Aksjomaty wiążą się z różnymi, ważnymi konstruktami w psychologii (Dinca & Iliescu, 2009). Choć dotychczasowe wyniki badań pokazują wiele ciekawych oraz wartościowych wniosków, wciąż zbyt mało badań przeprowadzono dotąd m.in. w kierunku zbadania ich związku z osobowością czy transmisją aksjomatów społecznych w rodzinach/szkołach (zależność: rodzic/wychowawca-nauczyciel a treści wychowawcze). Czy jest coś ciekawszego niż poznanie ludzkiego sposobu myślenia? Światopogląd ludzi ma ogromne znaczenie dla konsekwencji sposobu myślenia i wyborów człowieka, przez co - na całościowe jego funkcjonowanie, odgrywa ogromną rolę w przewidywaniu ludzkich zachowań. Obecnie, w różnego rodzaju terapiach stosuje się pracę nad zmianą błędnych przekonań ludzi – być może wiedza o aksjomatach mogłaby wzbogacić także pracę specjalistów w dziedzinie poradnictwa i psychoterapii.

Prezentowane wyniki stanowią ważny wątek przyszłych dociekań badawczych. Warto przeprowadzić kolejne badania i włączyć do modelu badań nad *zachowaniami prospołecznymi* (pomocnymi) zmienne tj. zaufanie czy wymiary *ciepła* i *sprawczości* – dla potwierdzenia ważności ich występowania w przewidywaniu zachowań. Ogólne zaufanie okazało się istotną zmienną w tendencji do udzielania pomocy w każdym z krajów (dotychczas zaufanie jako konstrukt było często pomijane w badaniach psychologicznych).

Przedstawione badania empiryczne pokazują ciekawe zależności. Z pewnością warto kontynuować badania nad aksjomatami, a następnie zacząć popularyzować wiedzę na ich temat wśród społeczeństw, wzmacniając tym samym świadomość obywateli państw odnośnie

doniosłej roli światopoglądu człowieka i roli, jaką odgrywa przy decydowaniu o wyborze zachowań. Wyjaśnienie mechanizmów roli czynników tożsamościowych również zasługuje na dalsze eksploracje i wyjaśnienia. Warto także zastanowić się nad kolejnymi zmiennymi, które mogłyby wzbogacić model *wsparcia społecznego*, przedstawiony w niniejszej pracy o nowe wyniki.

Model ekologiczny Bronfenbrennera i Ceci (1994) stanowi znakomitą podstawę analizowania wzajemnych zależności z różnych perspektyw, w tym, bardzo dobrze sprawdza się w kontekście badań nad migracją (badania interdyscyplinarne). Warto pokusić się o kolejne badania nad uchodźstwem z tej perspektywy badawczej.

Myślę, że MIPEX jako narzędzie do analizy porównawczej pomiędzy krajami jest użyteczny, zawiera ogromną ilość wskaźników i ich opisów; warto byłoby jednak popracować nad jego ulepszeniem, np. nad wprowadzeniem rozróżnienia na poszczególne grupy *migrantów*. Niejednoznaczna definicja słowa *migrant*, przysparza sporo kłopotu. Warto zatem zwrócić uwagę oraz skierować wysiłki na kształtowanie większej świadomości używania fachowej terminologii wśród polityków, naukowców, ludzi mediów oraz pracowników różnych instytucji i organizacji społecznych, tworzących różne, ważne dokumenty. W narzędziu tym brakuje także wydzielenia kategorii na te, dotyczące typowo kwestii uchodźczych.

Dokonane w niniejszej pracy porównania pomiędzy krajami, analiza warunków obozów i ośrodków dla *uchodźców* czy przegląd *psychospołecznych* warunków zdrowotnych poszczególnych krajów (determinanty społeczne i psychologiczne, systemy *makro-*, *mezo-* i *mikrosystemy*, metody radzenia sobie) – ukazują złożoną wiedzę, ale i wskazują na konkretne obszary, wymagające oddziaływań. Te wątki opisów w niniejszej pracy mogą być użyteczne dla różnych instytucji pomocowych oraz organizacji, mających na celu projektowanie coraz lepszych jakościowo i efektywniejszych strategii oddziaływań w ramach polityki integracyjnej, tj. w taki sposób, aby maksymalizować szanse na dobrą adaptację *uchodźców*. Omówione zagadnienia mogą być także przydatne dla osób, które kształtują oficjalną politykę państwa.

LITERATURA CYTOWANA

- Aberson, C. L., Healy, M., & Romero, V. (2000). Ingroup bias and self-esteem: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 4 (2), 157-173. doi:10.1207/S15327957PSPR0402_04
- Adelman, M. B. (1988). Cross-cultural adjustment: A theoretical perspective on social support. *International Journal of Intercultural Relations*, 12 (3), 183-204.
- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21, 166-191.
- Ajuntament de Barcelona (2015). <https://www.ciutatrefugi.barcelona/en/>. Pobrano z lokalizacji Barcelona. Ciutat Refugi.
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50 (2), 179-211, doi:10.1016/0749-5978(91)90020-T
- APA (2012). *Report of the APA Presidential Task Force on Immigration. Executive summary. In: Crossroads. The Psychology of Immigration in the New Century.* Washington DC: American Psychological Association.
- Arakelyan, S. i Ager, A. (2021). Annual Research Review: A multilevel bioecological analysis of factors influencing the mental health and psychosocial well-being of refugee children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 62(5), 484–509. doi:10.1111/jcpp.13355
- Argyle, M. (2004). *Psychologia szczęścia*. Wrocław: Wydawnictwo Astrum.
- Axer, A. (1983). Społeczne systemy oparcia w środowisku chorego psychicznie, *Studia Socjologiczne*, 4 (91), s. 200.
- Bartoszak, M. (2018). Aksjomaty społeczne - przegląd światowych badań. Implikacje dla praktyki wychowawczej i społecznej. *Psychologia Wychowawcza*, 55 (13), s. 161-183.
- Basińska, A. i Jeran, A. (2014). Odmiany prospołeczności – studium wolontariuszy akcyjnych w Polsce. *Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny*, 3, s. 14-25.
- Batson, C.D. (1991). *The Altruism Question: Toward a Social Psychological Answer*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Batson, C. D., Batson, J. G., Griffitt, C. A., Barrientos, S., Brandt, J. R., Sprengelmeyer, P. i Bayley, M. J. (1989). Negative-state relief and the empathy-altruism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, *56*, 922-933.
- Batson, C. D., Klein, T. R., Highberger, L. i Shaw, L. L. (1995). Immorality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict. *Journal of Personality and Social Psychology*, *68* (6), 1042-1054.
- Batson, C. D., Sager, K., Garst, E., Misook, K., Rubchinsky, K. i Dawson, K. (1997). Is empathy-induced helping due to self-other merging? *Journal of Personality and Social Psychology*, *73* (3), 495-509.
- Batson, C. D. i Shaw, L. L. (1991). Evidence for altruism: Toward a pluralism of prosocial motives. *Psychological Inquiry*, *2*, 107-122.
- Bauman, Z. (2004). *Życie na przemiał*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Beersma, B., i De Dreu, C. K. (1999). Negotiation processes and outcomes in pro-socially and egoistically motivated groups. *International Journal of Conflict Management*, *10*, 385-402.
- Berg, J.E., Dickhaut, J. i McCabe, K. (1995). Trust, reciprocity and social history. *Game and Economic Behavior*, *10*, 122-142.
- Berry, J.W. (1969). On cross-cultural comparability. *International Journal of Psychology*, *4* (2), 119-128.
- Berry, J. W., & Sabatier, C. (2010). Acculturation, discrimination, and adaptation among second generation immigrant youth in Montreal and Paris. *International Journal of Intercultural Relations*, *34*(3), 191-207. doi:10.1016/j.ijintrel.2009.11.007
- Besta, T., Kaźmierczak, M. i Błażek, M. (2015). Przynależność grupowa i poczucie osobistego sprawstwa: rola fuzji tożsamości i klarowności Ja. *Psychologia Społeczna*, *10* (3), s. 283-295.
- Bierhoff, H. W. (2002). *Prosocial Behaviour*. New York: Psychology Press.
- Bilewicz, M., Marchlewska, M., Soral, W., i Winiewski, M. (2014). *Mowa nienawiści: Raport z badań sondażowych*. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.
- Birman, D. (2011). Migration and Well-being: Beyond the Macrosystem. *Psychosocial Intervention*, *20* (3), 339-342. doi: 10.5093/in2011v20n3a11
- Birman, D., Trickett, E. i Buchanan, R. M. (2005). A tale of two cities: Replication of a study on the acculturation and adaptation of immigrant adolescents. *American Journal of Community Psychology*, *35*, 83-101. doi:10.1007/s10464-005-1891-y

- Boehnke, K. (2009). Are Parents Decisive? The Intergenerational Transmission of Social Axioms Under Conditions of Rapid Social Change, In: K. Leung & M.H. Bond (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 109-127). New York: Springer-Verlag.
- Bond, M. H., Leung, K., Au, A., Tong, K. K. i Chemonges-Nielson, Z. (2004). Combining social axioms with values in predicting social behaviours. *European Journal of Personality*, 18, 177-191.
- Boski, P. (2009). *Kulturowe ramy zachowań społecznych*. Warszawa: PWN.
- Boski, P., Biłas-Henne, M. i Więckowska, J. (2009). Cynicism in Love and in Politics. In: K. Leung & M. H. Bond (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems* (p. 239-267). New York: Springer -Verlag.
- Bronfenbrenner, U. i Ceci, S. (1994). Nature-nurture reconceptualized in developmental perspective: a bioecological model. *Psychological review*, 101 (4), 568-586.
- Bronfenbrenner, U., & Evans, G. W. (2000). Developmental science in the 21st century: Emerging questions, theoretical models, research designs and empirical findings. *Social Development*, 9 (1), 115–125. doi: 10.1111/1467-9507.00114
- Brown, R. (2000). Social identity. Theory: past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 745-778.
- Caplan, G. (1987). System oparcia, W: W. Widłak (Red.), *Pomoc nieprofesjonalna i grupy wzajemnej pomocy*, Warszawa: Wydawnictwo PTP, s. 8-11.
- Centrum Badania Opinii Społecznej. (2015). *Stosunek do uchodźców w kontekście kryzysu migracyjnego w Europie. Komunikat z badań, nr 122/2015*. Warszawa: CBOS.
- Centrum Badania Opinii Społecznej (2017). *Stosunek do innych narodów. Komunikat z badań, nr 21/2017*. Warszawa: CBOS.
- Cetrez, Ö., Atchulo, F., Garosi, I., Hack, A. i Rajon, M. (2021). *Integration and Determinants of Psychosocial Health*. Uppsala University. doi:10.5281/zenodo.4647688
- Chen, S., X., Bond, M. H. i Matsumoto, D. (2006). Personality and beliefs about the world revisited: Expanding the nomological network of social axioms. *Personality and Individual Differences*, 41, 201-211.
- Chen, S. X., Cheung, F. M., Bond, M. H. i Jin, P. L. (2006). Going beyond self-esteem to predict life satisfaction. The Chinese case. *Asian Journal of Social Psychology*, 9, 24-35.
- Chen, S., X., Cheung, F.M., Bond, M. H. i Leung, J.P. (2005). Decomposing the construct of ambivalence over emotional expression in a Chinese cultural context. *European Journal of Personality*, 19, 185-204.

- Cheung, M.W., Leung, K. i Au, K. (2006). Evaluating multilevel models in cross-cultural research: An illustration with social axioms. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37, 522-541.
- Chrzanowska, A. i Gracz, K. (2007). *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*. (wyd. I). (A. Gutkowska, Red.) Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej.
- Cieciuch, J., i Davidov, E. (2014). Establishing measurement invariance across online and offline samples. A tutorial with the software packages AMOS and Mplus. *Studia Psychologiczne UKSW*, 14 (3), s. 1-16.
- Cinnirella, M., i Loewenthal, K. M. (1999). Religious and ethnic group influences on beliefs about mental illness: A qualitative interview study. *British Journal of Medical Psychology*, 72, 505-524.
- Cloke, P., Crang, P., Goodwin, M. (2005). *Introducing Human Geographies*. Routledge. doi: 10.4324/9780203785317
- Comunian, A. (2009). Social Axioms in Italian Culture: Relationships with Locus of Control and Moral Development, In: K. Leung & M.H. Bond (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 269 – 282). New York: Springer -Verlag.
- Connor, P. (2018). <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/09/19/a-majority-of-europeans-favor-taking-in-refugees-but-most-disapprove-of-eus-handling-of-the-issue/>. Pobrano z lokalizacji A majority of Europeans favor taking in refugees, but most disapprove of EU's handling of the issue.
- Convention, T. 1. (1951). <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html>. Pobrano z lokalizacji Convention and protocol relating to the status of refugees: file:///C:/Users/DELL/OneDrive/Pulpit/Konwencja%20Genewska%201951_Uchod%C5%BAcy.pdf
- Cuddy, A. J., Fiske, S. T. i Glick, P. (2007). The BIAS Map: Behaviors From Intergroup Affect and Stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92 (4), 631-648.
- Czapiński, J. (2004). Psychologiczne teorie szczęścia. W: *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Czapiński, J., Panek, T. (2001). *Diagnoza społeczna 2000. Warunki i jakość życia Polaków oraz ich doświadczenia z reformami systemowymi po 10 latach transformacji*. Wyd.: Polskie Wydawnictwo Statystyczne.
- Czerniawska, M. (2002). Empatia a system wartości. *Przegląd Psychologiczny*, 45 (1), s.7-18.

- Défenseur des droits (brak daty) <https://egalitecontreracisme.fr/dispositifs/charte-pour-la-promotion-de-legalite-et-la-lutte-contre-les-discrimination-dans-la>. Pobrano z lokalizacji Charte pour la promotion de l'égalité et la lutte contre les discriminations dans la fonction publique.
- Deutsche Welle. (2020). <https://www.dw.com/pl/unhcr-liczba-uchod%C5%BAc%C3%B3w-na-%C5%9Bwiecie-osi%C4%85gn%C4%99%C5%82a-w-ubieg%C5%82ym-roku-rekordowy-poziom/a-53855020>. Pobrano z lokalizacji UNHCR: Liczba uchodźców na świecie osiągnęła w ubiegłym roku rekordowy poziom.
- Digman, J. M. (1990). Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual Review of Psychology*, 41, 417–440.
- Dinca, M., i Iliescu, D. (2009). Linking Social Axioms with Behavioral Indicators and Personality in Romania. W M. H. Bond & K. Leung (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems* (p. 145-162). New York: Springer - Verlag.
- Einolf, Ch. J. (2008). Empathic Concern and Prosocial Behaviors: A Test of Experimental Results Using Survey Data. *Social Science Research*, 37, 1267–1279.
- El Ghamari, M. (2020). *Ośrodki i obozy dla uchodźców i migrantów w rejonach zdestabilizowanych jako współczesne wyzwania dla wielokulturowej Europy – badania własne*. Gorzów Wielkopolski: WYDAWNICTWO NAUKOWE AJP. doi:10.13140/RG.2.2.36226.40643
- Evans, A.M., i Revelle, W. (2008). Survey and behavioral measurements of interpersonal trust, *Journal of Research in Personality*, 42 (6), 1585-1593.
- Fishbein, M. i Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878–902 doi:10.1037/0022-3514.82.6.878
- Fontaine, G. (1986). Roles of social support systems in overseas relocation: Implications for intercultural training. *International Journal of Intercultural Relations*, 10, 326–378.
- Fraser, C. i G. Gaskell (1990), *The Social Psychological Study of Widespread Beliefs*. Oxford: Clarendon Press, 210-225.
- Furnham A. (1988). *Lay theories*. London: Pergamon.

- Gari, A., Mylonas, K. i Panagiotopoulou, P. (2009). Social Axioms in Greece: Etic and Emics Dimensions and their Relationships with Locus of Control, In: K. Leung & M. H. Bond (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 197-216). New York: Springer-Verlag.
- Germain, C. B. (1978). General-Systems Theory and Ego Psychology: An Ecological Perspective. *Social Service Review*, 52 (4), 535-550. Pobrano z lokalizacji <http://www.jstor.org/stable/30015668>
- Ghosh, A. (2009). Social Axioms and Individualistic-Collectivist Orientations in Indian College Students, W: K. Leung & M. H. Bond, *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 283-292). New York: Springer-Verlag.
- Giovanis, E. i Akdede, S. H. (2021). Integration Policies in Spain and Sweden: Do They Matter for Migrants' Economic Integration and Socio-Cultural Participation? *SAGE Open* 11(4), p. 1-17. doi:10.1177/21582440211054476.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative „description of personality”: The big-five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Golemo, K. (2017). Nowi Katalończycy. Tożsamość i integracja społeczno-kulturowa dzieci imigrantów w Barcelonie. *Pogranicze. Studia Społeczne*, 29, s. 123-167.
- Grzymała-Moszczyńska, H. (2015). Uchodźcy z Bliskiego Wschodu szukają w Europie godności. Nie nowego samochodu. (G. Żabiński, Osoba przeprowadzająca wywiad).
- Grzymała-Moszczyńska, H. i Kanal, M. (2019). Research on forced migration from the perspective of the psychology of religion: Opportunities and challenges. *Archive for the Psychology of Religion / Archiv für Religionspsychologie*, 41(3), s. 204-215. doi:10.1177/0084672419894673
- Górny, A., Grzymała-Moszczyńska, H., Klaus, W. i Łodziński, S. (2017). *Uchodźcy w Polsce. Sytuacja prawna, skala napływu i integracja w społeczeństwie polskim oraz rekomendacje*. Kraków-Warszawa: Komitet Badań nad Migracjami PAN.
- Hansen, K. i Kropiński, M. (2016). *Jakie skojarzenia ze słowem „uchodźca” mają Polacy?* Warszawa: Centrum Badań nad Uprzedzeniami.
- Handbook., U. 4. (brak daty). <https://emergency.unhcr.org/entry/44937/migrant-definition>. Pobrano z lokalizacji Migrant definition.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka (2013). <https://archiwum.hfhr.pl/warsztaty-wez-kurs-na-wielokulturowosc/>. Pobrano z lokalizacji Weź kurs na wielokulturowość.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills: CA: Sage.

- Hofstede, G. (2000). *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- House, J. S. (1981). *Work Stress and Social Support*. Addison-Wesley.
- Hui C. M., i Hui H.H. (2009). The Mileage from Social Axioms: Learning from the Past and Looking Forward. In: Leung K., Bond M.H. (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 13-30). New York: Springer -Verlag.
- InfoMigrants. (2019). <https://www.infomigrants.net/en/post/14240/myth-or-reality-is-spain-the-most-friendly-european-state-for-refugees>. Pobrano z lokalizacji Myth or reality: Is Spain the most friendly European state for refugees?
- Ismail, R. (2009). Social Axioms among Malay, Chinese and Kadazan Students in Sabah, Malaysia: Differences in Gender and Ethnic Groups In: K. Leung i M.H. Bond (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 95 - 106). New York: Springer -Verlag.
- Issa, T., Ordone Olabarrieta, J., Hollingworth, S. i Severiens, S. (2013). *Citizenship Education and Ethnic and Cultural Diversity: a scoping study of SIRIUS Network countries on the education of children from a migrant background*. SIRIUS.
- Jacobsen, K. (2006). Refugees and Asylum Seekers in Urban Areas: A Livelihood Perspective, *Journal of Refugee Studies*, 19 (3), 273-286. doi:10.1093/jrs/fel017
- Jarymowicz, M. (1979). *Modyfikowanie wyobrażeń dotyczących „ja” dla zwiększenia gotowości do zachowań prospołecznych*. Wrocław: Ossolineum.
- Jaworowska-Obłój, Z., i Skuza, B. (1986). Pojęcie wsparcia społecznego i jego funkcje w badaniach naukowych, *Przegląd Psychologiczny*, 3, s. 733-746.
- Kacperczyk, A. (2006). *Wsparcie społeczne w instytucjach opieki paliatywnej i hospicyjnej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Karyłowski, J. (1977). Koncentracja na sobie i zawartość „ja” idealnego, a bezinteresowne działania na rzecz innych ludzi. *Studia Psychologiczne*, 16 (1), s. 19-36.
- Karyłowski, J. (1978). O dwóch typach regulacji czynności prospołecznych. W: J. Reykowski (red.), *Teoria osobowości a zachowania prospołeczne*. Warszawa: IFiS PAN.
- Karyłowski, J. (1982). Two types of altruistic behavior: Doing good to feel good or to make the other feel good. W: J. Grzelak i V. J. Derlega (red.) *Cooperation and helping behavior. Theories and research*. (p. 397-413). New York: Academic Press.

- Karyłowski, J. (1984). Focus of attention and altruism: Endocentric and exocentric sources of altruistic behavior. W: E. Staub, D. Bar-Tal, J. Karyłowski, J. Reykowski (red.), *Development and maintenance of prosocial behavior* (s. 139-153). New York: Plenum Press.
- Kawula, S. (2011). *Pedagogika społeczna: dokonania, aktualność, perspektywy*. Toruń: Wydawnictwo A. Marszałek, s.130.
- Kaźmierczak, M., Plopa, M. i Retowski, S. (2007). Skala Wrażliwości Empatycznej. *Przegląd Psychologiczny*, t. 50 (1). s. 9-24.
- Kenrick, D.T., Neuberg, S.L. i Cialdini, R.B. (2002). *Psychologia społeczna*. Gdańsk: GWP.
- Kinzie J.D., Jaranson J.M. (2001) Refugees and Asylum-Seekers. In: Gerrity E., Tuma F., Keane T.M. (Eds) *The Mental Health Consequences of Torture. The Plenum Series on Stress and Coping*. Boston: Springer.
- Klaus, W. (2016). Cudzoziemcy niemile widziani. Detencja cudzoziemców jako przykład kryminalizacji migracji. W: D. Pudzianowska (Red.) *Status cudzoziemca w Polsce wobec współczesnych wyzwań międzynarodowych*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Komisja Europejska (2015). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A52015JC0040> Pobrano z lokalizacji Stawić czoła kryzysowi uchodźczemu w Europie: rola Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych.
- Krot, K. i Rudawska, I. (2013). Koncepcja zaufania w relacji lekarz- pacjent w świetle badań jakościowych. *Zeszyty Naukowe SGGW. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 10 (59), s. 381-393.
- Kruglanski, A. W. (1989). *Lay epistemics and human knowledge: Cognitive and motivational bases*. New York: Plenum.
- Kurman, J. i Ronen-Eilon, C. (2004). Lack of knowledge of a culture's social axioms and adaptation difficulties among immigrants. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 192-208.
- Kwiatkowska, A. (2009a). Identity in a multicultural environment: a gender perspective. In: A. Chybicka, S. Safdar, A. Kwiatkowska (Eds.) *Culture and gender. An intimate relation* (p. 98-116). Gdańsk: GWP.
- Kwiatkowska, A. (2009b). Kulturowe zróżnicowanie świata a mapa bogactwa i biedy. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej*, t. XIV, 4(33), 5-32.
- Kwiatkowska, A. (2014). Problemy metodologiczne w badaniach międzykulturowych i kulturowych. *Psychologia Społeczna*, 9 (1), s 8-27.

- Kwiatkowska, A., Dymko, W. (2019). Podmiotowe i sytuacyjne determinanty postrzegania imigrantów. W: M. Sobecki, D. Misiejuk, J. Muszyńska i T. Bajkowski (Red.). *Człowiek pogranicza. Wyzwania humanistycznej edukacji*, (s. 229-245). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Landau, L. B. (2006). Protection and Dignity in Johannesburg: Shortcomings of South Africa's Urban Refugee Policy. *Journal of Refugee Studies*, 19 (3), 308-327
doi:10.1093/jrs/fel012
- Leśniewska, G. (2012). Wsparcie społeczne jako element zrównoważonego rozwoju społecznego, *Handel Wewnętrzny*, t. 3, s. 210-218.
- Leung, K., Au, A., Huang, X., Kurman, J., Niit, T. i Nitt, K.K. (2007). Social axioms and values: A cross-cultural examination. *European Journal of Personality*, 21 (2), 91-111.
- Leung, K., Bond, M. H. (2002). Social Axioms: The Search for Universal Dimensions of General Beliefs about How the World Functions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33 (3), 286-302.
- Leung, K. i Bond, M. H. (2004). Social axioms: A model for social beliefs in multicultural perspective. *Advances in Experimental Social Psychology*, 36, 119-197.
- Leung, K., i Bond, M. H. (2007). Psycho-logic and Eco-logic: Insights from Social Axiom Dimensions. In: F. van de Vijver, D. van Hemert, & Y. P. Poortinga (Eds.), *Individuals and cultures in multilevel analysis* (p. 197-219). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Leung, K., Bond, M.H. i Schwartz, S.H. (1995). How to explain cross-cultural differences: Values, valence and expectancies? *Asian Journal of Psychology*, 1.
- Leung, K. Li, F., Zhou, F. (2011). Sex Differences in Social Cynicism Across Societies: The Role of Men's Higher Competitiveness and Male Dominance, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43 (7), 1152-1166.
- Liem, A., Hidayat, S., i Soemarno, S. (2009). Do General Beliefs Predict Specific Behavioral Intentions in Indonesia? The Role of Social Axioms within the Theory of Planned Behavior, In: K. Leung, M. H. Bond (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 217 – 238). New York: Springer -Verlag.
- Linville, P. W., Fischer, G. W., i Salovey, P. (1989). Perceived distributions of the characteristics of in-group and out-group members: Empirical evidence and a computer simulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57 (2), 165–188.

- Loewenthal, K M, Cinnirella, M, Evdoka, G i Murphy, P (2001) Faith conquers all? Beliefs about the role of religious factors in coping with depression among different cultural-religious groups in the UK. *British Journal of Medical Psychology*, 74 (3), 293-303.
- Mallinckrodt, B., & Leong, F. T. L. (1992). International Graduate Students, Stress, and Social Support. *Journal of College Student Development*, 33, 71-78.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., i Schoorman, F. D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*, 20 (3), 709–734.
- McCrae, R. R. (2002). Cross-Cultural Research on the Five-Factor Model of Personality. *Online Readings in Psychology and Culture*, 4 (4). doi: 10.9707/2307-0919.1038
- McLeroy, K., Bibeau, D., Steckler, A. i Glanz, K. (1988). An ecological perspective on health promotion programs. *Health Education Quarterly*. 15(4), 351-377. doi:10.1177/109019818801500401
- Meier, B.P., Robinson, M.D., i Wilkowski, B.M. (2006). Turning the Other Cheek: Agreeableness and the Regulation of Aggression-Related Primes, *Psychological Science*, 17 (2), 136-142.
- Migrants & Refugees Section. (2021). <https://migrants-refugees.va/>. Pobrano z lokalizacji Migration Profile: FRANCE.
- Ministry of Labour and Migration (2011). https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/strategic-plan-citizenship-and-integration-2011-2014_en. Pobrano z lokalizacji Strategic Plan on Citizenship and Integration 2011-2014.
- MIPEX (2015). <https://2015.mipex.eu/> Pobrano z lokalizacji Migrant Integration Policy Index 2015.
- More in Common (2017). <https://www.socialchangeinitiative.com/attitudes-towards-refugees-immigrants-and-identity-in-france>. Pobrano z lokalizacji Attitudes toward refugees, immigrants and identity in France.
- Mosselson, J., Morshed, M.M., & Changamire, N. (2017). Education and Wellbeing for Refugee Youth. *Peace Review*, 29, 15-23.
- Neto, F. (2006). Dimensions and correlates of social axioms among a Portuguese sample. *Individual Differences Research*, 4 (5), 340-351.
- Neto, F. (2009). Exploring ethnic group and geographic differences in social axioms in the USA. In: K. Leung & M.H. Bond (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 81-93). New York: Springer - Verlag. doi:10.1007/978-0-387-09810-4_5
- Nettle, D. (2005). *Szczęście sposobem naukowym wyłożone*. Warszawa: Prószyński i S-ka.

- Newbold, B., & McKeary, M. (2017). Investigating the diversity of Canada's refugee population and its health implications: does one size fit all? *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 13 (2), 145-156. doi: 10.1108/IJMHS-02-2015-0007
- Nowakowski, K. (2008). Wymiary zaufania i problem zaufania negatywnego w Polsce. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1, s. 213-233.
- Oceja, L. (2009). Processes of Transmission and Change of Social Axioms and their Behavioral Influence in Spanish Culture, In: K. Leung, M.H. Bond (Eds.) *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 129 – 141). New York: Springer -Verlag.
- OECD (2001). *The well-being of nations. The role of human and social capital*. France: OECD.
- Ong, A. S. J., i Ward, C. (2005). The Construction and Validation of a Social Support Measure for Sojourners. The Index of Sojourner Social Support (ISSS) Scale, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 11 (1).
- Operational Data Portal (2017). <https://data.unhcr.org/en/situations/mediterranean>. Pobrano z lokalizacji Mediterranean situation.
- Ostrom, T.M., Carpenter, S.L., Sedikides, C. i Li, F. (1993). Differential processing of in- group and out-group information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(1), 21-34.
- Pargament K. I., i Park C. L. (1995). Merely a defense? The variety of religious means and ends, *Journal of Social Issues*, 51 (2), 13–32.
- Payne, R.L., i Jones, J.G., (1987). Measurement and methodological issues in social support. In: S.V. Kasl, C.L. Cooper (Eds.), *Stress and Health: Issues in Research Methodology*, (p. 167-205). New York: Wiley.
- Penner, L., Dovidio, J., Piliavin, J., i Schroeder, D. (2005). Prosocial behavior: Multilevel perspectives, *Annual Review of Psychology*, 56, 365–392.
- Penner, L. i Finkelstein, M. (1998). Dispositional and structural determinants of volunteerism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (2), 525–537.
- Pommersbach, J. (1988). Wsparcie społeczne a choroba. *Przegląd Psychologiczny*, 31 (2), s. 503-523.
- Reykowski, J. (1975). Prosocial orientation and self structure. *Zeszyty Naukowe Instytutu Psychologii UW*, 5-24.
- Reykowski, J. (1976). Rozwój sieci poznawczej a zachowania allocentryczne. *Studia Psychologiczne*, 15, 47-66.

- Reykowski, J. (1977a). Osobowość a prospołeczna percepcja. W: J. Reykowski, O.W. Owczynnikowa i K. Obuchowski (Red.), *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*. Wrocław: Ossolineum.
- Reykowski, J. (1977b). Cognitive development and prosocial behavior. *Polish Psychological Bulletin*, 8 (1), 35-43.
- Reykowski, J. (1978). Podstawowe mechanizmy regulacji społecznego zachowania się człowieka. W: J. Reykowski (Red.), *Teoria osobowości a zachowania prospołeczne*, 1-30. Warszawa: PAN IFiS.
- Reykowski, J. (1979). *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*. Warszawa: PWN.
- Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. In: *The Nature of Human Values and Value Systems* (p. 5-11). New York: Free Press.
- Rothmann, S., i Coetzer, E.P. (2003). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance. *Journal of Industrial Psychology*, 29, 68-74.
- Rotter, J. B. (1967). A new scale for the measurement of interpersonal trust. *Journal of Personality*, 35, 651-665.
- Rousseau, D.M., Sitkin, S.B., Burt, R.S. i Camerer, C. (1998) Not so different after all: a cross-discipline view of trust. *Academy of Management Review*, 23, 393-404.
- Rubin, M., & Hewstone, M. (1998). Social identity theory's self-esteem hypothesis: A review and some suggestions for clarification. *Personality and Social Psychology Review*, 2(1), 40-62. doi: 10.1207/s15327957pspr0201_3
- Rupf, M., i Boehnke, K. (2003). Hierarchic self-interest and political delinquency: Do social axioms serve as moderators? Poster presented in the regional conference of *International Association for Cross-Cultural Psychology*, Winchester, England, July 7-11.
- Różycka, J., Wojciszke, B. (2010). Skala wiary w grę o sumie zerowej. *Studia Psychologiczne*, 48, 33-44.
- Safdar, S., Lay, C., i Struthers, C. W. (2003). The process of acculturation and basic goals: Testing a multidimensional individual difference acculturation model with Iranian immigrants in Canada. *Applied Psychology: An International Review*, 52(4), 555-579.
- Safdar, S., Lewis, J. R. i Daneshpour, M. (2006). Social axioms in Iran and Canada: Intercultural contact, coping and adjustment. *Asian Journal of Social Psychology*, 9, 123-131.

- Safdar, S., Lewis, J. R., Greenglass, E. i Daneshpour, M. (2009). An Examination of Proactive Coping and Social Beliefs among Christians and Muslims, W: K. Leung & M. H. Bond (Eds.), *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems* (p. 177-196). New York: Springer -Verlag.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In: M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 25, (p. 1–65). Academic Press.
- Schwartz, S. H. (2005). Basic human values: Their content and structure across countries. In: A. Tamayo & J. B. Porto (Eds.), *Values and behavior in organizations*, (p. 21-55), Petropolis, Brazil: Vozes.
- Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: Theory, measurement, and applications. *Revue Française de Sociologie*, 47 (4), 249-288.
- Schwartz, S.H., i Howard, J.A. (1981). Internalized values as motivators of altruism. *Development and Maintenance of Prosocial Behavior*, 31, 229-255.
- Sęk, H. (1986). Wsparcie społeczne – co zrobić aby stało się pojęciem naukowym?, *Przegląd Psychologiczny*, 3, s. 791-800.
- Sęk, H., Cieślak, R. (2004) Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne, W: H. Sęk, R. Cieślak, (Red.), *Wsparcie społeczne. Stres i zdrowie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Shirazi, M., Caynan, K. (2016). A narrative account of the life experiences of older. Somali refugee woman. *The Open Family Studies Journal*, 8 (1), 21-26.
- Singelis, T.M., Bhawuk, D.P., Gabrenya Jr, W.K., Gelfand, M., Harwood, J. Her, P., Tanaka-Matsumi, J., i Vandello, J. (2009). Exploring Ethnic Group and Geographic Differences in Social Axioms in the USA, W: K. Leung & M.H. Bond (Eds.): *Psychological Aspects of Social Axioms. Understanding Global Belief Systems*, (p. 81-93). New York: Springer -Verlag.
- Singelis, T. M., Hubbard, C., Her, P. i An, S. (2003). Convergent validation of the Social Axioms Survey. *Personality and Individual Differences*, 34, 269-282.
- SIRIUS. Migrant Education. (2013). <https://www.sirius-migrationeducation.org>. Pobrano z lokalizacji Citizenship Education Report.
- Skarżyńska K. (2002). Zaufanie, więzi społeczne i poczucie skuteczności a życie w demokracji. Psychologiczne predyktory satysfakcji z życia i sukcesu we współczesnej Polsce. *Kolokwia Psychologiczne*, 10, 197-212.

- Skrzypińska, K. (2008). Osobowość a wiara w człowieka i w sprawiedliwy świat w kontekście jakości życia. W: M. Płopa i M. Błażek (red.) *Współczesny człowiek w świetle dylematów i wyzwań: perspektywa psychologiczna*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, s. 77-84.
- Slote W. H. i DeVos, G. A. (1998). Confucianism and the family. *Asian Philosophy*, 9 (2), 147-150. SUNY Press.
- Soral, W., Hansen, K., Bilewicz, M. (2014). *Stosunek Polaków do imigrantów oraz jego korelaty – na podstawie Polskiego Sondażu Uprzedzeń 2013*. Warszawa: Centrum Badań nad Uprzedzeniami.
- Steele, C. M., i Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African American. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 797-811.
- Stefaniak, A. (2015). *Postrzeganie muzułmanów w Polsce: Raport z badania sondażowego*. Warszawa: Centrum Badań nad Uprzedzeniami.
- Stephan, W. G., i Stephan, C.W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In: S. Oskamp (Eds.), *Reducing prejudice and discrimination* (s. 225–246). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Strang, A. & Ager, A. (2010) Refugee integration: Emerging trends and remaining agendas, *Journal of Refugee Studies*, 23, 589-607.
- Szymanderski, J. (2013). *Waga czynnika etnicznego w postawach Polaków wobec cudzoziemców*. Wyd.: Stowarzyszenie Wolnego Słowa.
- Śliwak, J. (2005). Altruizm i jego pomiar. Kwestionariusz A-N. *Roczniki Psychologiczne*, 8 (1), s. 121-144.
- Tajfel H., i Turner J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W: Austin W.G., Worchel S. (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*, (p. 33-47), Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tsay, Ch., Shu L. i Bazerman, M. (2011). *Naivete and Cynicism in Negotiations and Other Competitive Context*. Harvard Business School, 11-66.
- Tymińska, A. (2020). Dyskursywny obraz uchodźcy – studium przypadku samorządowej kampanii wyborczej w Polsce. W: *Adeptus: pismo humanistów*, 15, 2058.
- UNHCR (1990). <https://www.unhcr.org/protection/women/3ba6186810/unhcr-policy-on-refugee-women-1990.html>. Pobrano z lokalizacji UNHCR Policy on Refugee Woman.
- UNHCR (2008). <https://www.refworld.org/docid/47cfc2962.html>. Pobrano z lokalizacji UNHCR Handbook for the Protection of Women and Girls.
- UNHCR, (2014). <https://www.refworld.org/docid/5423ded84.html> Pobrano z lokalizacji UNHCR Policy on Alternatives to Camps.

- UNHCR, P. (2016). <https://www.unhcr.org/pl/365-plwiadomosci2016uchodzca-czy-migrant-tlumaczmy-roznice-i-wyjasniamy-ich-sens.html> Pobrano z lokalizacji Uchodźca czy migrant? Tłumaczymy różnice i wyjaśniamy ich sens.
- UNHCR (2017). <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2017/03/report-on-the-legal-rights-of-women-and-girl-asylum-seekers-in-the-european-union>. Pobrano z lokalizacji Report on the Legal Rights of Women and Girl Asylum Seekers in the European Union.
- UNHCR, P. (2021). <https://www.unhcr.org/pl/12535-sondaz-kantar-dla-unhcr.html> Pobrano z lokalizacji Sondaż Kantar dla UNHCR.
- United Nations. (2012). *International migration report 2011. Department of Economic and Social Affairs Population Division*. Pobrano z lokalizacji <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migration-report/docs/MigrationReport2011.pdf>.
- Vasileva, K. (2012). *Nearly two-thirds of the foreigners living in EU Member States are citizens of countries outside the EU-27*. Luxembourg: Eurostat, European Commission.
- Vaux, A. (1988). Social Support: Theory, Research, and Intervention. New York: *Psychiatric Services*, 41 (4).
- Vaux, A., Riedel, S., & Stewart, D. (1987). Modes of Social Support: The Social Support Behaviors (SS-B) Scale. *American Journal of Community Psychology*, 15, 209-237.
- Vazquez Morejon, A., i Garcia-Boveda, R. (1997). The Manheim interview of social support psychometric characteristics of a Spanish version. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 32, 208–214.
- Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. Oxford, England: Wiley.
- Walton, S.J. (1990). Stress Management Training for Overseas Effectiveness. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 507-527.
- Weigl, B. (Red.) (2012). *Psychologia rozwoju i podstawy pomagania: teoria, ćwiczenia, praktyka. Podręcznik akademicki*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Weingart, L. R., Bennett, R. J. i Brett, J. M. (1993). The impact of consideration of issues and motivational orientation on group negotiation process and outcome. *Journal of Applied Psychology*, 78, 504-517.
- Wojciszke, B. (2010). *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*. Gdańsk: GWP.

- Wojciszke, B., i Baryła, W. (2006). Perspektywa sprawcy i biorcy w spostrzeganiu siebie i innych, *Psychologia Społeczna*, 01 (01), 9-32.
- Wojciszke, B., Baryła, W., i Różycka, J. (2009). Wiara w życie jako grę o sumie zerowej. W: U. Jakubowska, K. Skarżyńska (red.), *Między przeszłością a przyszłością. Szkice z psychologii politycznej*, (s. 179-188). Warszawa: Wydawnictwo PAN.
- Wojciszke, Boski, P., i Różycka-Tran, J. (2014). Wiara w grę o sumie zerowej jako aksjomat społeczny: badanie w 37 krajach. *Psychologia Społeczna*, t. 9, I, (28), 92–109.
- Wojciszke, B, i Szlendak, M. A. (2010). Skale do pomiaru orientacji sprawczej i wspólnotowej. *Psychologia Społeczna*, t. 5 (1), 13, s. 57-69.
- Wrightsman, L.S. (1964). Measurement of philosophies of human nature. *Psychological Reports*, 14, 743-751.
- Wrightsman, L.S. (1992). *Assumptions about human nature*. Newbury Park. CA: Sage.
- Yamagishi, T. (1988). The provision of a sanctioning system in the United States and Japan. *Social Psychology Quarterly*, 51(3), 265–271.
- Zamojska, E. (2013). Inny jako obcy. Imigranci w polskim dyskursie publicznym i edukacyjnym. *Studia edukacyjne*, 28, 191-207.
- Zappi, S. (2003). *Migration Policy Institute* (<https://www.migrationpolicy.org>) Pobrano z lokalizacji French Government Revives Assimilation Policy.
- Zhang, T. i Solmon, M. (2012). Integrating self-determination theory with the social ecological model to understand students’ physical activity behaviors. *International Review of Sport and Exercise Psychology*. doi:10.1080/1750984X.2012.723727

SPIS RYCIN:

RYC. 1 EUROPEJSKI KRYZYS MIGRACYJNY 2015.....	10
RYC. 2 FAZY PRZEMIESZCZENIA SIĘ . WYKONANO NA PODSTAWIE: UPROSZCZONA WERSJA MODELU BRONFENBRENNERA “OSOBA-PROCES-KONTEKST- CZAS” (ARAKELYAN I AGER, 2021).....	52
RYC. 3 STOSUNEK DO PRZYJMOWANIA PRZEZ POLSKĘ UCHODźCÓW. WYKONANO NA PODSTAWIE: CBOS, 2015.....	76
RYC. 4 DEKLAROWANE WSPARCIE DLA UCHODźCÓW WG 10 KRAJÓW EUROPEJSKICH. NA PODSTAWIE: PEW RESEARCH CENTER (09/2018).....	84

RYC. 5 NASTROJE ORAZ OBAWY MIESZKAŃCÓW 10 KRAJÓW WZGLĘDEM UCHODźCÓW. NA PODSTAWIE: PEW RESEARCH CENTER, 2016 (WYNIKI WYRAŹONE W %)	85
RYC. 6 HISZPANIA – MIPEX (2015)	93
RYC. 7 FRANCJA – MIPEX (2015)	113
RYC. 8 POLSKA – MIPEX (2015)	127
RYC. 9 PROCENTOWY ROZKŁAD DLA OCENY POLITYKI KRAJU WOBEC UCHODźCÓW WŚRÓD BADANYCH POLSKO- HISZPAŃSKO- I FRANCUSKOJĘZYCZNYCH	211
RYC. 10 STANDARYZOWANE WSPÓŁCZYNNIKI REGRESJI DLA MODELU ŚCIEŹEK WYJAŚNIAJĄCEGO WSPARCIE SPOŁECZNE WOBEC UCHODźCÓW	213
RYC. 11 STANDARYZOWANE WSPÓŁCZYNNIKI REGRESJI DLA MODELU ŚCIEŹEK WYJAŚNIAJĄCEGO WSPARCIE SPOŁECZNE WOBEC UCHODźCÓW - POLSKA	216
RYC. 12 STANDARYZOWANE WSPÓŁCZYNNIKI REGRESJI DLA MODELU ŚCIEŹEK WYJAŚNIAJĄCEGO WSPARCIE SPOŁECZNE WOBEC UCHODźCÓW – HISZPANIA	219
RYC. 13 STANDARYZOWANE WSPÓŁCZYNNIKI REGRESJI DLA MODELU ŚCIEŹEK WYJAŚNIAJĄCEGO WSPARCIE SPOŁECZNE WOBEC UCHODźCÓW - FRANCJA	222

SPIS TABEL:

TABELA 1. INTERKORELACJE SKAŁ WSPARCIA ORAZ KORELACJE WSPARCIA Z SWE – WSPÓŁCZYNNIK PEARSON’A	169
TABELA 2. PORÓWNANIE KOBIET I MĘŹCZYZN POD WZGLĘDEM WYMIARÓW WSPARCIA	170
TABELA 3. CHARAKTERYSTYKA PRÓBY (N=1069)	179
TABELA 4. WYNIKI MGCFA DLA ZMIENNEJ WSPARCIE SPOŁECZNE W TRZECH GRUPACH KULTUROWYCH	182
TABELA 5. WYNIKI MGCFA DLA ZMIENNEJ IDENTYFIKACJA Z KRAJEM W TRZECH GRUPACH KULTUROWYCH	182
TABELA 6. TESTY EFEKTÓW MIĘDZYOBIEKTOWYCH DLA WSPARCIA SPOŁECZNEGO PRZY UWZGLĘDNIENIU WARUNKU STRATA-ZYSK, KULTURA-GOSPODARKA ORAZ INTERAKCJI OBU WARUNKÓW	183
TABELA 7. TESTY EFEKTÓW MIĘDZYOBIEKTOWYCH DLA SUMY PIENIĘDZY PRZEZNACZONEJ NA POWRÓT DO DOMU PRZY UWZGLĘDNIENIU WARUNKU STRATA-ZYSK, KULTURA- GOSPODARKA ORAZ INTERAKCJI OBU WARUNKÓW	184
TABELA 8. TESTY EFEKTÓW MIĘDZYOBIEKTOWYCH DLA SUMY PIENIĘDZY PRZEZNACZONEJ NA ADAPTACJĘ DO WARUNK. W KRAJU PRZYJMUJĄCYM PRZY UWZGLĘDNIENIU WARUNKU STRATA-ZYSK, KULTURA-GOSPODARKA ORAZ INTERAKCJI OBU WARUNK...	185
TABELA 9. STATYSTYKI OPISOWE I KORELACJE MIĘDZY ZMIENNYMI W GRUPIE POLSKOJĘZYCZNEJ (N = 359)	190
TABELA 10. STATYSTYKI OPISOWE I KORELACJE MIĘDZY ZMIENNYMI W GRUPIE HISZPAŃSKOJĘZYCZNEJ (N = 386)	194

TABELA 11. STATYSTYKI OPISOWE I KORELACJE MIĘDZY ZMIENNYMI W GRUPIE FRANCUSKOJĘZycznej (N = 324)	197
TABELA 12. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO POZIOM WSPARCIA SPOŁECZNEGO WZGLĘDEM UCHODźCÓW WŚRÓD OSÓB POLSKOJĘZycznych	201
TABELA 13. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO POZIOM WSPARCIA SPOŁECZNEGO WZGLĘDEM UCHODźCÓW WŚRÓD OSÓB HISZPAŃSKOJĘZycznych	202
TABELA 14. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO POZIOM WSPARCIA SPOŁECZNEGO WZGLĘDEM UCHODźCÓW WŚRÓD OSÓB FRANCUSKOJĘZycznych	203
TABELA 15. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO SUMĘ PIENIĘDZY - POWRÓT DO DOMU WZGLĘDEM UCHODźCÓW WŚRÓD OSÓB POLSKOJĘZycznych	204
TABELA 16. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO SUMĘ PIENIĘDZY - POWRÓT DO DOMU WŚRÓD OSÓB HISZPAŃSKOJĘZycznych	205
TABELA 17. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO SUMĘ PIENIĘDZY - POWRÓT DO DOMU WŚRÓD OSÓB FRANCUSKOJĘZycznych	206
TABELA 18. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO SUMĘ PIENIĘDZY - ADAPT. WŚRÓD OSÓB POLSKOJĘZycznych	207
TABELA 19. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO SUMĘ PIENIĘDZY - ADAPT. WŚRÓD OSÓB HISZPAŃSKOJĘZycznych	208
TABELA 20. WSPÓŁCZYNNIKI HIERARCHICZNEJ REGRESJI LINIOWEJ DLA MODELU WYJAŚNIAJĄCEGO SUMĘ PIENIĘDZY - ADAPTACJA WŚRÓD OSÓB FRANCUSKOJĘZycznych	209
TABELA 21. WSPÓŁCZYNNIKI REGRESJI DLA ANALIZY ŚCIEŻEK POMIĘDZY AKSJOMATAMI A WSPARCIEM SPOŁECZNYM	214
TABELA 22. PODSUMOWANIE EFEKTÓW POŚREDNICH DLA OMAWIANEGO MODELU	215
TABELA 23. WSPÓŁCZYNNIKI REGRESJI DLA ANALIZY ŚCIEŻEK AKSJOMATAMI A WSPARCIEM SPOŁECZNYM – POLSKA	217
TABELA 24. PODSUMOWANIE EFEKTÓW POŚREDNICH DLA OMAWIANEGO MODELU	218
POLSKA	
TABELA 25. WSPÓŁCZYNNIKI REGRESJI DLA ANALIZY ŚCIEŻEK AKSJOMATAMI A WSPARCIEM SPOŁECZNYM – HISZPANIA	220
TABELA 26. PODSUMOWANIE EFEKTÓW POŚREDNICH DLA OMAWIANEGO MODELU – HISZPANIA	221
TABELA 27. WSPÓŁCZYNNIKI REGRESJI DLA ANALIZY ŚCIEŻEK AKSJOMATAMI A WSPARCIEM SPOŁECZNYM – FRANCJA	223
TABELA 28. PODSUMOWANIE EFEKTÓW POŚR. DLA OMAWIANEGO MODELU – FRANCJA	224
TABELA 29. PORÓWNANIE ŚCIEŻEK W MODELU DLA DANYCH POLSK. I HISZPAŃSKICH	225
TABELA 30. PORÓWNANIE ŚCIEŻEK W MODELU DLA DANYCH POLSKICH I FRANCUSKICH	226
TABELA 31. PORÓWNANIE ŚCIEŻEK W MODELU DLA DANYCH FRANCUSK. I HISZPAŃSKICH	227

ANEKSY

BADANIE POSTAW SPOŁECZNYCH (*Lime Survey*)

Prosimy Cię o udział w krótkim badaniu dotyczącym postaw społecznych, a dokładniej, stosunku do innych ludzi. Badanie to składa się z kilku części. Jedna z nich dotyczy postaw w sensie ogólnym, kolejne – postaw w stosunku do uchodźców, czyli osób które uciekają ze swojego kraju przed prześladowaniami, głodem, wojną, itd.

Badanie to zajmie Ci około 25 minut i jest anonimowe. Na początku, poprosimy Cię o podanie swojego wieku, płci, miejsca zamieszkania, kierunku studiów, itp. Jeśli będziesz chciał/a dodać jakiś komentarz do ankiety, wypełnij puste pole na końcu badania.

Po udzieleniu odpowiedzi na pytania, naciśnij przycisk końcowy "Wyślij" (ankietę).

CZĘŚĆ I - METRYCZKA

Kilka pytań dotyczących Ciebie:

- 1) Płeć (wybierz poniżej): Kobieta/Mężczyzna
- 2) Wiek (wpisz w puste pole poniżej)
- 3) Narodowość (wpisz w puste pole poniżej)
- 4) Miejsce zamieszkania: (wybierz): 1) wieś, 2) miasto poniżej 50 tys. mieszkańców, 3) miasto 50 tys. do 100 tys. mieszkańców, 4) miasto powyżej 100 tys. do 500 tys. mieszkańców, 5) miasto powyżej 500 tys. mieszkańców
- 5) Wykształcenie: (wybierz)
- podstawowe, średnie, wyższe-licencjat, wyższe – mgr/inżynier, podyplomowe/MBA, doktorat (DR)
- 6) Kierunek studiów (jeśli dotyczy - wpisz w puste pole poniżej)
- 7) Wykonywany zawód (jeśli dotyczy - wpisz w puste pole poniżej)
- 8) Czy uważasz się za osobę religijną: (zaznacz w skali od 1 do 5)
1 - zdecydowanie niereligijna, 2 - mało religijna, 3 - ani religijna, ani niereligijna, 4 - religijna, 5 - zdecydowanie religijna
- 9) Wyznawana religia:
- katolicyzm, prawosławie, protestantyzm, judaizm, islam, buddyzm, inna religia, jestem ateistą/ateistką

CZĘŚĆ II - TWOJE PRZEKONANIA O ŚWIECIE

Poniżej znajduje się lista stwierdzeń. Przeczytaj je uważnie i zastanów się, jak bardzo się z nimi zgadzasz. W tym celu, używając skali od 1 do 5 oceń - w jakim stopniu zgadzasz się z każdym stwierdzeniem.

Poszczególne punkty skali oznaczają:

1 - zdecydowanie nie zgadzam się, 2 – nie zgadzam się, 3 – ani się zgadzam, ani się nie zgadzam, 4 – zgadzam się, 5 - zdecydowanie zgadzam się

1. Ludzie u władzy mają skłonność do wykorzystywania innych.
2. Jeśli będziesz rzeczywiście się starać, to osiągniesz sukces.
3. Zdobyć władzę i wysokiego statusu społecznego czyni ludzi aroganckimi.
4. Przeciwności mogą zostać pokonane przez wysiłek.
5. Wiara w Boga (wiara religijna) pomaga człowiekowi zrozumieć sens życia.
6. Osoby dobrego serca są często wykorzystywane przez innych.
7. Każdy problem ma rozwiązanie.
8. Wiara w Boga czyni ludzi dobrymi obywatelami.
9. Ci, którzy ciężko pracują osiągną w końcu więcej.
10. Nie jest ważne, jakimi środkami osiągniesz sukces.
11. Dobre uczynki zostaną nagrodzone, a złe ukarane.
12. Wiara przyczynia się do lepszego zdrowia psychicznego.
13. Życzliwi ludzie zwykle tracą.
14. Ten, kto nie wie, jak zaplanować swoją przyszłość, może w końcu ponieść porażkę.
15. Starzy ludzie są zazwyczaj uparci i stronniczy.
16. Wiedza jest konieczna do odniesienia sukcesu.
17. Młodzi ludzie są impulsywni i nieodpowiedzialni.
18. Istnieje siła wyższa sprawująca kontrolę nad wszechświatem.
19. Sprawiedliwi ostatecznie pokonają złoczyńców.
20. Łatwiej jest osiągnąć sukces, jeśli idzie się na skróty.
21. Współzawodnictwo prowadzi do postępu.
22. Kobiety bardziej niż mężczyźni potrzebują dbać o swój wygląd zewnętrzny.
23. W realnym życiu rzadko kiedy dochodzi do szczęśliwego końca (happy endu).
24. Warunkiem utrzymania sprawiedliwości społecznej jest aktywność polityczna każdego obywatela.
25. Ludzie religijni bardziej przestrzegają standardów moralnych (niż ludzie niewierzący).
26. Skoro tylko ludzie zapewnią sobie wygodne życie, to przestają ciężko pracować.
27. Niepowodzenie jest początkiem sukcesu.
28. Ludzie głęboko zakochani zazwyczaj są ślepi.
29. Zajmowanie się sprawami społecznymi może przynieść człowiekowi jedynie kłopoty.
30. Skromna osoba może wywrzeć dobre wrażenie na innych.
31. Pomagając innym, większość ludzi oczekuje w zamian nagrody.
32. Religia sprzyja ucieczce od rzeczywistości.
33. Twarde prawo czyni ludzi bardziej posłusznymi.
34. Ostrożność pomaga uniknąć błędów.
35. Starzy ludzie są prawdziwym ciężarem dla społeczeństwa.
36. Różne instytucje społeczne biorą stronę ludzi bogatych.
37. Pokora jest czymś nieszczerym.
38. Wzajemna tolerancja może prowadzić do lepszych stosunków międzyludzkich.
39. Wierzenia religijne prowadzą do nienaukowego myślenia.
40. Duchy są twórcami ludzkiej fantazji.

CZEŚĆ III - JA I INNI

A teraz, ustosunkuj się proszę do stwierdzeń, zamieszczonych w tabeli poniżej, zaznaczając stopień, w jakim się z nimi zgadzasz (wybierając jedną z cyfr, od 1 do 5):

1 - zdecydowanie nie zgadzam się, 2 - nie zgadzam się, 3 - ani się zgadzam, ani się nie zgadzam, 4 - zgadzam się, 5 - zdecydowanie zgadzam się

1. Mój kraj i ja to jedno.
2. Moje więzi emocjonalne z moim krajem są bardzo silne.
3. Czuję się silny/a dzięki mojemu krajowi.
4. Zrobił/a/bym więcej dla mojego kraju niż ktokolwiek inny.

CZEŚĆ IV A - LUDZIE W RÓŻNYCH SYTUACJACH

Są ludzie na świecie, którzy doświadczają wielu, trudnych sytuacji, np. uchodźcy z krajów takich jak Syria. Uchodźcy uciekają ze swoich krajów przed wojną, prześladowaniami, głodem.

Przeczytaj tekst na następnej stronie, i zaznacz w skali od 1 do 5, czy zgadzasz się z podaną opinią:

1 - zdecydowanie nie zgadzam się, 2 - nie zgadzam się, 3- ani się zgadzam, ani się nie zgadzam, 4 - zgadzam się, 5 - zdecydowanie zgadzam się

Zdaniem wielu ludzi, POLSKA KULTURA może ucierpieć, jeśli zaczniemy przyjmować uchodźców, którzy chcą u nas zamieszkać. Przede wszystkim ich kultura często jest bardzo różna od naszej. Można przypuszczać, że uchodźcy zaczną wprowadzać swoje obyczaje, czy wierzenia religijne, tak odmienne od naszych, a co gorsza, nie zechcą przestrzegać naszych zasad. Istnieje duże zagrożenie, że to my będziemy musieli do nich się dostosować, a nie oni do nas!

Zdaniem wielu ludzi, POLSKA GOSPODARKA nie jest na tyle rozwinięta, a nasz kraj nie jest na tyle bogaty, by przyjmować wszystkich uchodźców, którzy chcą u nas zamieszkać. Nie ma wystarczająco dużo mieszkań, ani miejsc pracy dla Polaków, a co dopiero dla innych. Nasz system pomocy społecznej może nie wytrzymać tylu potrzebujących. Mamy dużo własnych problemów i nie potrzebujemy ich więcej.

Zdaniem wielu ludzi, POLSKA KULTURA może tylko skorzystać na przyjęciu uchodźców do naszego kraju. Choć pochodzą z innych krajów, są to często ludzie wykształceni. Dzięki nim wzbogacamy naszą wiedzę o świecie i lepiej rozumiemy różne zjawiska społeczne. Niektóre elementy ich kultury mogą być łatwo przeniesione do naszej, co najlepiej widać na przykładzie zmian w naszej kuchni - poznajemy nowe potrawy, nowe smaki, inne sposoby sporządzania posiłków. Nasza kultura staje się bardziej różnorodna, a przez to ciekawsza.

Zdaniem wielu ludzi, POLSKA GOSPODARKA może tylko skorzystać na przyjęciu uchodźców do naszego kraju. Choć pochodzą z innych krajów, są to często ludzie wykształceni i reprezentujący zawody, które mogą być potrzebne naszej gospodarce. Mogą oni także pracować w miejscach, do których Polacy podchodzą niechętnie. Ponadto, obcokrajowcy zakładają małe przedsiębiorstwa, sklepiki i restauracje; w ten sposób przybywa miejsc pracy dla wszystkich. Dzięki tym, że przyjeżdżają i osiedlają się u nas, rośnie nasze PKB.

CZĘŚĆ IV B - LUDZIE W RÓŻNYCH SYTUACJACH

A teraz spróbuj wyobrazić sobie typowego:

1) UCHODŹCĘ-MĘŻCZYZNĘ

W tym celu, zaznacz na poniższych skalach cyfrę wskazującą na stopień nasilenia cechy, pamiętając, że:

1 - najniższe nasilenie cechy (np. mało zaradny)

5 - najwyższe nasilenie cechy (np. bardzo zaradny)

Zaradny, uczciwy, sympatyczny, ambitny, życzliwy, pewny siebie

Wyobraź sobie typową:

2) UCHODŹCĘ-KOBIETĘ

W tym celu, zaznacz na poniższych skalach cyfrę wskazującą na stopień nasilenia cechy, pamiętając, że:

1 - najniższe nasilenie cechy (np. mało zaradna)

5 - najwyższe nasilenie cechy (np. bardzo zaradna)

Zaradna, uczciwa, sympatyczna, ambitna, życzliwa, pewna siebie

CZĘŚĆ V - JAKBYŚ POMÓGŁ/POMOGŁA?

Przeczytaj uważnie poniższe twierdzenia i oceń w skali od 1 do 5, w jakim stopniu był/a/byś skłonny/a **udzielić wsparcia** osobie, która uciekła ze swojego kraju przed wojną, przemocą, głodem i prześladowaniami.

Legenda: 1 - zdecydowanie nie zgadzam się, 2 - nie zgadzam się, 3 - ani się zgadzam, ani się nie zgadzam, 4 - zgadzam się, 5 - zdecydowanie zgadzam się

Był/a/bym skłonny/a:

1. Wysłuchać i porozmawiać z nim/nią, kiedy czuł/a/by się samotny/a lub przygnębiony/a.
2. Udzielić konkretnej pomocy w sprawie wymagającej pomocy językowej.
3. Udzielić wyjaśnień w taki sposób, aby uczyniły one sytuację dla niego/niej jaśniejszą i łatwiejszą do zrozumienia.
4. Spędzić z nim/nią trochę czasu, np. przy wspólnej herbacie.
5. Pójść gdzieś razem, choć nie musisz tego robić.
6. Pomóc mu/jej załatwić jakąś sprawę w urzędzie, gdy wiemy, że tego nie potrafi.

7. Być z nim / nią „na dobre i na złe”
8. Udzielić pozytywnej informacji zwrotnej, gdy zrobi coś dobrze, aby poczuł/a się pewniej.
9. Pomóc w poradzeniu sobie z zasadami działania lokalnych instytucji, np. urzędów.
10. Towarzyszyć mu/jej przy różnych zajęciach, gdy będzie tego potrzebować.
11. Docenić jego/jej zalety, niezależnie od sytuacji.
12. Pokazać, że jest wartościowym człowiekiem.
13. Podwieźć go/ją samochodem w jakieś miejsce (gdybyś miał/a samochód).
14. Odwiedzić go/ją, aby zobaczyć, jak się miewa.
15. Opowiedzieć o dostępnych opcjach i możliwościach, jakie ma do dyspozycji.
16. Kupić mu/jej bilet w środkach komunikacji miejskiej, gdy widzisz, że nie wie, jak to zrobić.
17. Poświęcić czas na pogawędkę, gdy się nudzi.
18. Zapewnić, że jest osobą akceptowaną i ważną.
19. Pokazać, jak zrobić coś, czego może nie wiedzieć, jak to zrobić.
20. Okazać mu/jej szacunek.

- **A teraz powiedz, jaką sumę pieniędzy mógłbyś/mogłabyś przeznaczyć miesięcznie dla uchodźców, aby mogli wrócić do domu. Zaznacz odpowiednią cyfrę:**

1) 0 zł, 2) 0zł - 20zł, 3) 20zł - 50zł, 4) 50zł - 100zł, 5) powyżej 100zł

- **Jaką sumę pieniędzy mógłbyś/mogłabyś przeznaczyć miesięcznie dla uchodźców na pomoc w adaptacji do polskich warunków? Zaznacz odpowiednią cyfrę:**

1) 0 zł, 2) 0zł - 20zł, 3) 20zł - 50zł, 4) 50zł - 100zł, 5) powyżej 100zł

- **A teraz oceń, jaka jest Twoja sytuacja materialna? (w skali od 1 do 5):**

1- bardzo zła, 2 - zła, 3 - ani dobra, ani zła, 4 - dobra, 5 - bardzo dobra

- **Mówiąc ogólnie, czy powiedział/a/byś, że ludziom w większości można zaufać? (ocień w skali od 1 do 5):**

1 - zdecydowanie nie można ufać, 2 - nie można ufać, 3 - ani tak, ani nie

- **Ogólnie rzecz biorąc, jak bardzo jesteś szczęśliwy/a? (zaznacz w skali od 1 do 5):**

1 - zdecydowanie nieszczęśliwy/a, 2 - nieszczęśliwy/a, 3 - ani szczęśliwy/a, ani nieszczęśliwy/a, 4 - szczęśliwy/a, 5 - bardzo szczęśliwy/a

- **Biorąc wszystko pod uwagę, jak bardzo jesteś zadowolony/a ze swojego życia? (zaznacz w skali od 1 do 5):**

1 - zdecydowanie niezadowolony/a, 2 - niezadowolony/a, 3 - ani zadowolony/a, ani niezadowolony/a, 4 - zadowolony/a, 5 - zdecydowanie zadowolony/a

CZĘŚĆ VI - POLITYKA MOJEGO KRAJU

A na koniec odpowiedz, co sądzisz o polityce swojego kraju dotyczącej uchodźców.

- 1) Czy według Ciebie, rząd Twojego kraju prowadzi politykę prouchodzącą/antyuchodzącą/neutralną? Wybierz jedną z odpowiedzi poniżej:

- prouchodzącą, czyli nastawioną na pomoc uchodźcom
- neutralną, czyli bez wyraźnych oznak pomocy, jak i niechęci do pomagania
- antyuchodzącą, czyli przeciwną udzielaniu pomocy uchodźcom

- 2) Jak oceniasz politykę swojego państwa wobec uchodźców. Zaznacz swoją odpowiedź na skali od 1 do 5:

1 - politykę oceniam jako "bardzo złą", 2 - politykę oceniam jako "złą", 3 - polityka nie jest "ani dobra, ani zła", 4 - polityka "jest dobra", 5 - polityka "jest bardzo dobra"

- 3) W jakim stopniu akceptujesz politykę rządu Twojego kraju pod względem udzielania (bądź też nie udzielania) pomocy uchodźcom:

1 - zdecydowanie się z nią nie zgadzam, 2 - nie zgadzam się z nią, 3 - ani się z nią zgadzam, ani się nie zgadzam, 4 - zgadzam się z nią, 5 - zdecydowanie się z nią zgadzam

Dziękuję za udział w badaniu!

Jeśli chciałbyś/chciałabyś dodać jakiś swój komentarz do całości badania, wpisz proszę (w puste pole poniżej), swoją wypowiedź. Naciśnij, proszę, przycisk "Wyślij" (ankietę)!

ENCUESTA SOBRE LAS ACTITUDES SOCIALES (KATALONIA- HISZPANIA)

Te pedimos que participes en una breve encuesta sobre las actitudes sociales, más específicamente, sobre la actitud hacia las otras personas. Esta encuesta consta de varias partes. Una de ellas se refiere a las actitudes en general, otra a las actitudes hacia las personas refugiadas, es decir, aquellas personas que huyen de su país debido a la persecución, el hambre, la guerra, etc.

La encuesta te llevará unos 25 minutos y es anónima. Al principio, se te pedirá que indiques tu edad, sexo, lugar de residencia, estudios académicos, etc. Si deseas añadir algún comentario a la encuesta, rellena el campo en blanco al final de la misma.

Después de responder a las preguntas, presiona el botón final "Enviar" (la encuesta).

PARTE I – MÉTRICA

Algunas preguntas sobre ti:

- 1) Sexo (seleccionar abajo): Mujer/Hombre
- 2) Edad (escribir en el campo en blanco de abajo)
- 3) Nacionalidad (escribir en el campo en blanco de abajo)
- 4) Lugar de residencia: (seleccionar): 1) pueblo, 2) ciudad con menos de 50 mil habitantes, 3) ciudad entre 50 mil y 100 mil habitantes, 4) ciudad entre 100 mil y 500 mil habitantes, 5) ciudad con más de 500 mil habitantes
- 5) Formación académica: (seleccionar)
- primaria, secundaria, licenciado, título de máster/ingeniero, estudios de postgrado/MBA, doctorado.
- 6) Campo de estudio (si procede - indicar en el campo en blanco de abajo)
- 7) Profesión ejercida (si procede - indicar en el campo en blanco de abajo)
- 8) ¿Te consideras una persona religiosa?: (marcar en una escala de 1 a 5)
- 9) Religión confesada:
- catolicismo, cristianismo ortodoxo, protestantismo, judaísmo, islam, budismo, otra religión, soy ateo/atea

PARTE II - TUS CONVICCIONES SOBRE EL MUNDO

A continuación se presenta una lista de declaraciones. Léelas con atención y piensa cuán de acuerdo estás con ellas. Para ello, utilizando una escala de 1 a 5 puntos, podrás valorar hasta qué punto estás de acuerdo con cada declaración

- 1 - completamente no religioso, 2 - poco religioso, 3 - ni religioso ni no religioso,
4 - religioso, 5 - completamente religioso

Cada punto de la escala significa:

- 1 - completamente en desacuerdo, 2 - en desacuerdo, 3 - ni de acuerdo ni en desacuerdo,
4 - de acuerdo, 5 - completamente de acuerdo

1. La gente que está en el poder tiende a explotar a los demás.
2. Si realmente lo intentas, alcanzarás el éxito.
3. La adquisición de poder y un alto estatus social hace que la gente se vuelva arrogante.
4. Las adversidades pueden ser superadas a través del esfuerzo.
5. La fe en Dios (fe religiosa) ayuda al hombre a comprender el significado de la vida.
6. Las personas de buen corazón suelen ser manipuladas por otros.
7. Cualquier problema puede solucionarse.
8. La fe en Dios hace a las personas buenos ciudadanos.
9. Aquellos que trabajan duro conseguirán, al final, un mejor resultado.
10. No importa qué medios utilices para alcanzar el éxito.
11. Los buenos actos serán recompensados y los malos castigados.
12. La fe contribuye a mejorar la salud mental.
13. La gente bondadosa suele perder.
14. Aquel que no sabe cómo planear su futuro puede acabar fracasando.
15. Las personas mayores suelen ser tercas y tendenciosas.
16. El conocimiento es esencial para alcanzar el éxito.
17. Los jóvenes son impulsivos e irresponsables.
18. Existe un poder superior que controla el universo.
19. Los justos acabarán derrotando a los villanos.
20. Es más fácil alcanzar el éxito si se toman atajos.
21. La competencia lleva al progreso.
22. Las mujeres necesitan cuidar de su aspecto exterior más que los hombres.
23. En la vida real es raro que se produzca un final feliz (*happy end*).
24. La condición para mantener la justicia social es la actividad política de cada ciudadano.
25. Las personas religiosas cumplen más las normas morales (que las personas no creyentes).
26. Una vez que las personas consiguen tener una vida cómoda, dejan de trabajar duro.
27. El fracaso es el comienzo del éxito.
28. Las personas que están profundamente enamoradas suelen estar ciegas.
29. Ocuparse de los asuntos sociales solo puede causar problemas.
30. Una persona modesta puede causar una buena impresión a los demás.
31. Cuando se ayuda a los otros, la mayoría de la gente espera una recompensa a cambio.
32. La religión es una forma de escapar de la realidad.
33. Las leyes duras hacen que la gente sea más obediente.
34. Ser precavido ayuda a evitar errores.
35. Los ancianos son una verdadera carga para la sociedad.
36. Diversas instituciones sociales se ponen del lado de las personas ricas.
37. La humildad es una actitud hipócrita.
38. La tolerancia mutua puede conducir a mejores relaciones humanas.
39. Las creencias religiosas conducen a un pensamiento no científico.
40. Los fantasmas son creaciones de la fantasía humana.

PARTE III - YO Y LOS DEMÁS

Ahora, por favor responde a las afirmaciones de la siguiente tabla, indicando hasta qué punto estás de acuerdo con ellas (seleccionando una de las cifras, del 1 al 5):

1 - completamente en desacuerdo, 2 - en desacuerdo, 3 - ni de acuerdo ni en desacuerdo, 4 - de acuerdo, 5 - completamente de acuerdo

1. Mi país y yo somos uno.
2. Mis lazos emocionales con mi país son muy fuertes.
3. Me siento fuerte gracias a mi país.
4. Haría más por mi país que cualquier otro.

PARTE IV A - PERSONAS EN DIFERENTES SITUACIONES

Hay personas en el mundo que viven muchas situaciones difíciles, p. ej. los refugiados de países como Siria. Los refugiados huyen de sus países por la guerra, la persecución o el hambre.

Lee el texto de la página siguiente, e indica en una escala del 1 al 5 si estás de acuerdo con la opinión dada:

1 - completamente en desacuerdo, 2 - en desacuerdo, 3 - ni de acuerdo ni en desacuerdo, 4 - de acuerdo, 5 - completamente de acuerdo

Según muchas personas, la CULTURA ESPAÑOLA puede sufrir si empezamos a aceptar refugiados que desean vivir con nosotros. Por encima de todo, su cultura es a menudo muy diferente de la nuestra. Se puede suponer que los refugiados comenzarán a introducir sus costumbres o creencias religiosas, tan diferentes de las nuestras, y lo que es peor, no querrán seguir nuestras normas. ¡Existe el gran peligro de que tengamos que adaptarnos a ellos, no ellos a nosotros!

Según muchas personas, la ECONOMÍA ESPAÑOLA no está lo suficientemente desarrollada y nuestro país no es lo suficientemente rico para recibir a todos los refugiados que desean vivir con nosotros. No hay suficientes viviendas o trabajos para los Españolas, y mucho menos para otras personas. Nuestro sistema de bienestar puede no ser capaz de soportar tantas personas necesitadas. Tenemos muchos problemas propios y no necesitamos ninguno más.

Según muchas personas, la CULTURA ESPAÑOLA solo puede beneficiarse de la aceptación de refugiados en nuestro país. Aunque proceden de otros países, suelen ser personas instruidas. Gracias a ellos enriquecemos nuestro conocimiento sobre el mundo y comprendemos mejor diversos fenómenos sociales. Algunos elementos de su cultura pueden ser fácilmente transferidos a la nuestra, esto puede verse en el ejemplo de los cambios en nuestra gastronomía - aprendemos nuevos platos, nuevos sabores, otras formas de cocinar. Nuestra cultura se vuelve más diversa y, por lo tanto, más interesante.

Según muchas personas, la ECONOMÍA ESPAÑOLA solo puede beneficiarse de la aceptación de refugiados en nuestro país. Aunque proceden de otros países, a menudo son educados y representan las profesiones que nuestra economía puede necesitar. También pueden trabajar en lugares donde los Españolas son reacios a trabajar. Además, los extranjeros establecen pequeños negocios, tiendas y restaurantes; de esta manera, se crean empleos para todos. Gracias a su llegada y a que se instalan en nuestro país, nuestro PIB crece.

PARTE IV B - PERSONAS EN DIFERENTES SITUACIONES

Ahora trata de imaginar lo siguiente:

1) UN HOMBRE REFUGIADO

Para ello, marca en las escalas inferiores un número que indique la intensidad de la característica, teniendo en cuenta que:

1 - la menor intensidad de la característica (p. ej., poco hábil)

5 - la mayor intensidad de la característica (p. ej., muy hábil)

Hábil, honrado, simpático, ambicioso, amable, con confianza en sí mismo

Imagina lo siguiente:

2) UNA MUJER REFUGIADA

Para ello, marca en las escalas inferiores un número que indique la intensidad de la característica, teniendo en cuenta que:

1 - la menor intensidad de la característica (p. ej., poco hábil)

5 - la mayor intensidad de la característica (p. ej., muy hábil)

Hábil, honrada, simpática, ambiciosa, amable, con confianza en sí misma

PARTE V - ¿CÓMO PODRÍAS AYUDAR?

Lee atentamente las siguientes declaraciones y valora en una escala del 1 al 5 el grado en que estarías dispuesto/a a **apoyar** a una persona que ha huido de su país debido a la guerra, la violencia, el hambre o la persecución.

Leyenda: 1 - completamente en desacuerdo, 2 - en desacuerdo, 3 - ni de acuerdo ni en desacuerdo, 4 - de acuerdo, 5 - completamente de acuerdo

Estaría dispuesto/a a:

- 1) Escucharlo/a y hablar con él/ella cuando se sienta solo/a o deprimido/a.
- 2) Conceder ayuda específica en un caso que requiera asistencia lingüística.
- 3) Ofrecer aclaraciones que le hagan la situación más clara y fácil de entender.
- 4) Pasar algo de tiempo con él/ella, p. ej., tomando el té juntos.
- 5) Ir a algún lugar juntos, aunque no tengas que hacerlo.
- 6) Ayudarle en algún trámite en el ayuntamiento cuando sabemos que no es capaz de hacerlo.
- 7) Estar con él/ella "para lo bueno y para lo malo"

- 8) Reaccionar de forma positiva cuando hace algo bien para que se sienta más seguro.
- 9) Ayudarle para que sea capaz de entender las reglas de las instituciones locales, p. ej., los ayuntamientos.
- 10) Acompañarlo/a en diferentes actividades cuando lo necesite.
- 11) Apreciar sus virtudes, independientemente de la situación.
- 12) Demostrarle que es una persona valiosa.
- 13) Llevarlo a algún lugar en coche (si tuvieras coche).
- 14) Visitarlo/a para ver cómo está.
- 15) Explicarle las opciones y posibilidades que tiene a su disposición.
- 16) Comprarle un billete en el transporte público cuando veas que no sabe cómo hacerlo.
- 17) Dedicar un tiempo para charlar cuando esté aburrido.
- 18) Asegurarle que es una persona aceptada e importante.
- 19) Mostrarle cómo hacer algo que tal vez no sepa hacer.
- 20) Mostrarle respeto.

- **Ahora, dinos qué cantidad de dinero podrías gastar al mes para que las personas refugiadas puedan volver a casa. Selecciona la cifra apropiada:**

- 1) 0 EUR, 2) 0 EUR - 20 EUR, 3) 20 EUR - 50 EUR, 4) 50 EUR - 100 EUR,
- 5) más de 100 EUR

- **¿Cuánto dinero podrías gastar al mes para que las personas refugiadas se adapten a las condiciones españolas? Selecciona la cifra apropiada:**

- 1) 0 EUR, 2) 0 EUR - 20 EUR, 3) 20 EUR - 50 EUR, 4) 50 EUR - 100 EUR,
- 5) más de 100 EUR

- **Ahora, valora cuál es tu situación financiera (en una escala de 1 a 5):**

1 - muy mala, 2 - mala, 3 - ni buena ni mala, 4 - buena, 5 - muy buena

- **En términos generales, ¿dirías que se puede confiar en la mayoría de la gente? (valora en una escala de 1 a 5):**

1 - definitivamente no se puede confiar, 2 - no se puede confiar, 3 - ni sí ni no

4 - se puede confiar, 5 - definitivamente se puede confiar

- **En general, ¿qué tan feliz eres? (marca en una escala de 1 a 5):**

1 - completamente infeliz, 2 - infeliz, 3 - ni feliz ni infeliz, 4 - feliz, 5 - muy feliz

- **En general, ¿qué tan satisfecho estás con tu vida? (marca en una escala de 1 a 5):**

1 - completamente insatisfecho, 2 - insatisfecho, 3 - ni satisfecho ni insatisfecho,

4 - satisfecho, 5 - completamente satisfecho

PARTE VI - LA POLÍTICA DE MI PAÍS

Y finalmente, responde lo que piensas sobre la política de tu país relativa a las personas refugiadas.

1) ¿Crees que el gobierno de tu país tiene una política prorrefugiados/antirrefugiados/neutral? Elige una de las respuestas siguientes:
- prorrefugiados, es decir, a favor de ayudar a los refugiados
- neutral, es decir, sin ningún signo claro de ayuda o aversión a la ayuda
- antirrefugiados, es decir, en contra de la prestación de asistencia a los refugiados

2) ¿Cómo valoras la política de tu país hacia los refugiados? Marca tu respuesta según una escala del 1 al 5:

1 - valoro la política como "muy mala", 2 - valoro la política como "mala", 3 - la política no es "ni buena ni mala", 4 - la política es "buena", 5 - la política es "muy buena"

3) ¿En qué medida aceptas la política del gobierno de tu país de ayudar (o no ayudar) a los refugiados?:

1 - estoy completamente en desacuerdo con ella, 2 - estoy en desacuerdo con ella, 3 - no estoy ni de acuerdo ni en desacuerdo con ella, 4 - estoy de acuerdo con ella, 5 - estoy completamente de acuerdo con ella

¡Gracias por participar en la encuesta!

Si deseas añadir algún comentario a la encuesta, por favor escribe (en el campo en blanco de abajo) tu comentario. ¡Presiona, por favor, el botón "Enviar" (la encuesta)!

ENQUÊTE SUR LES ATTITUDES SOCIALES (FRANCJA)

Nous vous invitons à participer à une brève enquête sur les attitudes sociales, plus précisément, envers les autres personnes. Cette enquête se compose de plusieurs parties. Une partie concerne les attitudes en général, les autres parties portent sur les attitudes envers les réfugiés, c'est-à-dire les personnes qui fuient leur pays pour échapper à la persécution, à la faim, à la guerre, etc.

Cette enquête est anonyme et durera environ 25 minutes. Au début, il vous sera demandé d'indiquer votre âge, votre sexe, votre lieu de résidence, votre domaine d'études, etc. Si vous souhaitez ajouter un commentaire à l'enquête, remplissez le champ vide à la fin de l'enquête.

Après avoir répondu aux questions, appuyez sur le dernier bouton « Envoyer » (l'enquête).

PARTIE I – IDENTIFICATION

Quelques questions à votre sujet :

- 1) Sexe (sélectionner ci-dessous) : Femme/Homme
- 2) Âge (entrer dans l'espace vide ci-dessous)
- 3) Nationalité (entrer dans l'espace vide ci-dessous)
- 4) Lieu de résidence : (sélectionner) : 1) village, 2) ville de moins de 50 000 habitants, 3) ville de 50 000 à 100 000 habitants, 4) ville de plus de 100 000 à 500 000 habitants, 5) ville de plus de 500 000 habitants
- 5) Niveau d'éducation : (sélectionner)
  - enseignement primaire, secondaire, supérieur – licence, supérieur – master/ingénieur, post-universitaire/MBA, doctorat (DR)
- 6) Domaine d'études (le cas échéant, entrer dans l'espace vide ci-dessous)
- 7) Profession exercée (le cas échéant, entrer dans l'espace vide ci-dessous)
- 8) Vous considérez-vous comme une personne religieuse : (marquez sur une échelle de 1 à 5)
  - 1 - absolument non religieuse, 2 - peu religieuse, 3 - ni religieuse ni non religieuse
  - 4 - religieuse, 5 - définitivement religieuse
- 9) Religion:
  - catholicisme, orthodoxie, protestantisme, judaïsme, islam, bouddhisme, autre religion, je suis athée

PARTIE II - VOS CONVICTIONS SUR LE MONDE

Vous trouverez ci-dessous une liste de constatations. Lisez-les attentivement et réfléchissez à quel point vous êtes d'accord avec elles. Utilisez une échelle de 1 à 5 pour évaluer dans quelle mesure vous êtes d'accord avec chaque constatation.

Les différents points de l'échelle représentent des avis suivants:

- 1- pas du tout d'accord, 2 - pas d'accord, 3 - neutre, 4 - d'accord, 5 - tout à fait d'accord

1. Les personnes au pouvoir ont tendance à exploiter les autres.
2. Si vous faites vraiment des efforts, vous réussirez.
3. L'acquisition du pouvoir et d'un statut social élevé rend les gens arrogants.
4. Les oppositions peuvent être surmontées par l'effort.
5. La foi en Dieu (foi religieuse) aide une personne à comprendre le sens de la vie.
6. Les personnes de bon cœur sont souvent exploitées par les autres.
7. À tout problème existe sa solution.
8. La foi en Dieu fait des gens de bons citoyens.
9. Ceux qui travaillent dur obtiendront davantage dans la vie.
10. Peu importe les moyens que vous utilisez pour réussir.
11. Les bonnes actions seront récompensées et les mauvaises actions seront punies.
12. La foi contribue à une meilleure santé mentale.
13. D'habitude, les gens aimables perdent.
14. Ceux qui ne savent pas comment planifier leur avenir peuvent finalement échouer.
15. Les personnes âgées sont généralement têtues et partiales.
16. Les connaissances sont nécessaires pour réussir.
17. Les jeunes sont impulsifs et irresponsables.
18. Il existe une force supérieure qui contrôle l'univers.
19. Les justes finiront par vaincre les malfaiteurs.
20. Il est plus facile de réussir en prenant des raccourcis.
21. La compétition mène au progrès.
22. Les femmes ont plus besoin de prendre soin de leur apparence que les hommes.
23. Dans la vie réelle, il est rare d'arriver à une fin heureuse (happy end).
24. L'activité politique de chaque citoyen conditionne le maintien de la justice sociale.
25. Les personnes religieuses respectent des normes morales plus (que les non-croyants).
26. Dès que les gens s'assurent une vie confortable, ils cessent de travailler dur.
27. L'échec est le début de la réussite.
28. Les personnes qui sont profondément amoureuses sont généralement aveugles.
29. Le traitement des questions sociales ne peut qu'apporter des problèmes aux gens.
30. Une personne modeste peut faire bonne impression sur les autres.
31. En aidant les autres, la plupart des gens attendent une récompense en retour.
32. La religion est un bon moyen d'échapper à la réalité.
33. La loi dure rend les gens plus obéissants.
34. La prudence permet d'éviter les erreurs.
35. Les personnes âgées sont un véritable fardeau pour la société.
36. Diverses institutions sociales prennent le parti des riches.
37. L'humilité est quelque chose d'insincère.
38. La tolérance mutuelle peut conduire à de meilleures relations humaines.
39. Les croyances religieuses conduisent à une pensée non scientifique.
40. Les fantômes sont des créations de la fantaisie humaine.

PARTIE III - MOI ET LES AUTRES

Veillez maintenant répondre aux constatations du tableau ci-dessous en indiquant dans quelle mesure vous êtes d'accord avec elle (en sélectionnant un des chiffres de 1 à 5) :

1 - pas du tout d'accord, 2 - pas d'accord, 3 - neutre, 4 - d'accord, 5 - tout à fait d'accord

1. Mon pays et moi ne faisons qu'un.
2. Mes liens affectifs avec mon pays sont très forts.
3. Je me sens fort grâce à mon pays.
4. Je ferais plus pour mon pays que n'importe qui d'autre.

PARTIE IV A - PERSONNES DANS DIFFÉRENTES SITUATIONS

Il y a des gens dans le monde qui vivent de nombreuses situations difficiles, comme les réfugiés de pays comme la Syrie. Les réfugiés fuient leur pays à cause de la guerre, de la persécution, de la faim.

Lisez le texte de la page suivante et marquez sur une échelle de 1 à 5 si vous êtes d'accord avec les avis donnés ci-dessous :

1 - pas du tout d'accord, 2 - pas d'accord, 3 - neutre, 4 - d'accord, 5 - tout à fait d'accord

Selon de nombreuses personnes, la CULTURE FRANÇAISE pourrait souffrir si nous commençons à accepter des réfugiés qui veulent vivre chez nous. Surtout, leur culture est souvent très différente de la nôtre. On peut supposer que les réfugiés commenceront à introduire leurs coutumes ou leurs croyances religieuses, si différentes des nôtres, et pire encore, qu'ils ne voudront pas suivre nos règles. Il y a un grand danger que nous devions nous adapter à eux, et non pas eux à nous !

Selon de nombreuses personnes, l'ÉCONOMIE FRANÇAISE n'est pas assez développée et notre pays n'est pas assez riche pour accueillir tous les réfugiés qui veulent vivre chez nous. Il n'y a pas assez d'appartements ou d'emplois pour les Français, et encore moins pour les autres. Notre système d'aide sociale peut ne pas supporter autant de personnes dans le besoin. Nous avons de nombreux problèmes qui nous sont propres et nous n'en avons pas besoin de plus.

Selon de nombreuses personnes, la CULTURE FRANÇAISE ne peut que bénéficier de l'acceptation de réfugiés dans notre pays. Bien qu'ils viennent d'autres pays, ce sont souvent des personnes formées. Grâce à eux, nous enrichissons nos connaissances sur le monde et nous comprenons mieux les différents phénomènes sociaux. Certains éléments de leur culture peuvent être facilement transférés dans la nôtre, ce qui se voit surtout dans les changements de notre cuisine - nous apprenons de nouveaux plats, de nouveaux goûts, d'autres façons de préparer les repas. Notre culture devient plus diverse et donc plus intéressante.

Selon de nombreuses personnes, l'ÉCONOMIE FRANÇAISE ne peut que bénéficier de l'acceptation de réfugiés dans notre pays. Bien qu'ils viennent d'autres pays, ils sont souvent formés et exercent des professions dont notre économie peut avoir besoin. Ils peuvent également travailler dans des endroits envers lesquels les Français sont réticents. En outre, les étrangers créent de petites entreprises, des épiceries et des restaurants ; ainsi, il y a de plus en plus d'emplois pour tous. Grâce au fait qu'ils viennent s'installer chez nous, notre PIB augmente.

PARTIE IV B - PERSONNES DANS DIFFÉRENTES SITUATIONS

Essayez maintenant d'imaginer:

1) UN HOMME RÉFUGIÉ TYPIQUE

Pour ce faire, marquez sur les échelles ci-dessous un chiffre indiquant l'intensité des traits de caractère, en gardant à l'esprit ce qui suit :

1 - la plus faible intensité du trait de caractère (par exemple, peu ingénieux)

5 - la plus grande intensité du trait de caractère (par exemple, très ingénieux)

ingénieux, honnête, sympathique, ambitieux, amical, sûr de lui

Imaginez:

2) UNE FEMME RÉFUGIÉE TYPIQUE

Pour ce faire, marquez sur les échelles ci-dessous un chiffre indiquant l'intensité des traits de caractère, en gardant à l'esprit ce qui suit :

1 - la plus faible intensité du trait de caractère (par exemple, peu ingénieuse)

5 - la plus grande intensité du trait de caractère (par exemple, très ingénieuse)

ingénieuse, honnête, sympathique, ambitieuse, amicale, sûre d'elle

PARTIE V - COMMENT POURRIEZ-VOUS AIDER ?

Lisez attentivement les constatations suivantes et évaluez sur une échelle de 1 à 5 la mesure dans laquelle vous étiez prêt à **soutenir une personne** qui a fui son pays pour échapper à la guerre, à la violence, à la faim et à la persécution.

Légende:

1 - pas du tout d'accord, 2 - pas d'accord, 3 - neutre, 4 - d'accord, 5 - tout à fait d'accord

Je serais prêt(a) à :

- 1) L'écouter et lui parler lorsqu'il/elle se sent seul(e) ou déprimé(e).
- 2) Fournir une aide spécifique dans une situation nécessitant une assistance linguistique.
- 3) Fournir des explications de manière à rendre la situation plus claire et plus facile à comprendre pour lui.
- 4) Passer du temps avec lui/elle, par exemple en prenant le thé ensemble.
- 5) Aller quelque part ensemble, même si je n'étais pas obligé(e) de le faire.
- 6) L'aider à accomplir des formalités administratives si je savais qu'il/elle ne pourrait pas le faire.
- 7) Être avec lui/elle « pour le meilleur ou pour le pire ».
- 8) Donner un retour d'information positif lorsqu'il/elle fait quelque chose de bien pour lui donner plus d'assurance.

- 9) L'aider à connaître les règles de fonctionnement des institutions locales, par exemple des bureaux.
- 10) L'accompagner dans différentes activités lorsqu'il/elle en a besoin.
- 11) Apprécier ses qualités, quelle que soit la situation.
- 12) Montrer qu'il/elle est une personne de valeur.
- 13) L'emmener en voiture à un endroit (si j'avais une voiture).
- 14) Lui rendre visite pour voir comment il/elle va.
- 15) Lui parler des options et des possibilités dont il/elle dispose.
- 16) Lui acheter un ticket de transport public s'il/elle ne savait pas comment s'y prendre.
- 17) Prendre le temps de bavarder quand il/elle s'ennuie.
- 18) L'assurer qu'il/elle est accepté(e) et important(e).
- 19) Lui montrer comment faire quelque chose qu'il/elle ne sait peut-être pas faire.
- 20) Lui montrer du respect.

- **Maintenant, dites combien d'argent vous pourriez dépenser par mois pour que les réfugiés puissent rentrer chez eux. Cochez le montant approprié :**

1) 0 EUR, 2) 0 EUR - 20 EUR, 3) 20 EUR - 50 EUR, 4) 50 EUR - 100 EUR, 5) plus de 100 EUR

- **Combien d'argent pourriez-vous dépenser par mois pour les réfugiés afin de les aider à s'adapter aux conditions françaises? Cochez le montant approprié:**

1) 0 EUR, 2) 0 EUR - 20 EUR, 3) 20 EUR - 50 EUR, 4) 50 EUR - 100 EUR, 5) plus de 100 EUR

- **Évaluez quelle est votre situation financière ? (sur une échelle de 1 à 5) :**

1- très mauvaise, 2 - mauvaise, 3 - ni bonne ni mauvaise, 4 - bonne, 5 - très bonne

- **D'une manière générale, diriez-vous que l'on peut faire confiance à la plupart des gens ? (marquez sur une échelle de 1 à 5)**

1 - on ne peut absolument pas leur faire confiance, 2 - on ne peut pas leur faire confiance, 3 - ni oui, ni non, 4 - on peut leur faire confiance, 5 - on peut définitivement leur faire confiance

- **D'une manière générale, êtes-vous heureux ? (marquez sur une échelle de 1 à 5):**

1 - définitivement malheureux(se), 2 - malheureux(se), 3 - ni heureux(se) ni malheureux(se), 4 - heureux(se), 5 - très heureux(se)

- **Compte tenu de tous les éléments, dans quelle mesure êtes-vous satisfait(e) de votre vie ? (marquez sur une échelle de 1 à 5) :**

1 - définitivement insatisfait(e), 2 - insatisfait(e), 3 - ni insatisfait(e) ni satisfait(e),

4 - satisfait(e), 5 - très satisfait(e)

PARTIE VI - POLITIQUE DE MON PAYS

Et enfin, répondez à la question de savoir ce que vous pensez de la politique de votre pays en matière de réfugiés.

1) Pensez-vous que le gouvernement de votre pays mène une politique pro-réfugiés/anti-réfugiés/neutre ? Choisissez l'une des réponses ci-dessous:

- pro-réfugiés, c'est-à-dire une politique visant à aider les réfugiés
- neutre, c'est-à-dire sans manifestations claires d'aide ou de réticence à l'aide
- anti-réfugiés, c'est-à-dire contre la fourniture d'une assistance aux réfugiés

2) Comment évaluez-vous la politique de votre pays à l'égard des réfugiés ? Marquez votre réponse sur une échelle de 1 à 5 :

1 - la politique est « très mauvaise », 2 - la politique est « mauvaise », 3 - la politique est « ni bonne ni mauvaise », 4 - la politique est « bonne », 5 - la politique est « très bonne ».

3) Dans quelle mesure acceptez-vous la politique du gouvernement de votre pays envers la fourniture (ou la non-fourniture) d'assistance aux réfugiés :

1 - pas du tout d'accord, 2 - pas d'accord, 3 - neutre, 4 - d'accord, 5 - tout à fait d'accord

Merci d'avoir participé à l'enquête !

Si vous souhaitez ajouter un commentaire à l'ensemble de l'enquête, merci de le rédiger dans l'espace vide ci-dessous. Appuyez sur le bouton « Envoyer » (l'enquête) !

KOMENTARZE DO ANKIETY HISZPAŃSKIEJ (KATALONIA):

- *Muy bien ghecha y muy interesante tema. Mucgas gracias* = Bardzo dobrze zrobiona (ankieta) i bardzo ciekawy temat. Bardzo dziękuję;
- *Me ha parecido una encuesta con un tema muy interesante que ayuda a pensar sobre la situación que están viviendo las personas refugiadas y lo que podemos hacer por ellos* = To ankietą o bardzo interesującym temacie, która pomaga przemyśleć sytuację, jaką przeżywają uchodźcy i co możemy dla nich zrobić;
- *Muy interesante para pensar sobre nosotros y en todo lo que nos rodea* = Bardzo ciekawe jest myślenie o sobie i wszystkim, co nas otacza;
- *El tema de la encuesta es de actualidad e interesante* = Temat ankiety jest aktualny i ciekawy;
- *Me ha parecido una buena encuesta y importante* = Ankietą wydaje mi się dobra i ważna
- *Me ha gustado mucho dar mi opinión* = Naprawdę lubiłem wyrażać swoją opinię (w tej ankiecie);
- *Esta vida te hace, con el paso de los años a no confiar en nadie...el dinero es poder y el dinero destruye hasta familias...con esto lo digo todo, gracias me encanto la entrevista y hari mil mas de este tipo....* = To życie sprawia, że przez lata nie ufasz nikomu ... pieniądze to władza, a pieniądze niszczą nawet rodziny ... dziękuję, podobała mi się ankietą i zrobić jeszcze tysiąc tego typu ...
- *Una buena encuesta* = Dobra ankietą;
- „5”
- *Buen trabajo* = Dobra robota (to badanie);
- *Muy interesante* = Bardzo interesujące (badanie);
- *Muy buena* = Bardzo dobra (ankieta); *Huyen de sus países por la mala gestión y antedemocratas de sus dirigentes* = (Uchodźcy) uciekają ze swoich krajów z powodu niegospodarności i predemokracji swoich przywódców (60 lat, kobieta);
- *La ayuda a refugiados debería de tener mas importancia a nivel de toda la UE* = Pomoc uchodźcom powinna mieć większe znaczenie na poziomie całej UE;
- *Ahi como poder ayudar en alguna institución para los inmigrantes* = Mogą pomóc/udzielić wsparcia w jakiejś instytucji dla imigrantów;
- *Muchos españoles no están de acuerdo con ciertos trabajos, por ser universitarios (todos, sin Form. Prof.), salarios bajos, alquileres caros. Sólo aceptan esos salarios personas que vienen de países en desarrollo y que aquí cobran varias veces lo que allí, y aún pueden enviar a familiares. Por todo ello los españoles lo que no aceptan son ciertos salarios pero no los trabajos* = Wielu Hiszpanów nie zgadza się na niektóre zawody, (...), niskie pensje, drogie czynsze. Te pensje są akceptowane tylko przez osoby pochodzące z krajów rozwijających się, które tutaj zarabiają kilka razy więcej niż tam, a mimo to mogą wysyłać członków rodziny. Z tych wszystkich powodów Hiszpanie nie akceptują pewnych pensji, ale nie pracy;
- *A) Soy voluntario de la Cruz Roja desde hace muchos años, y llevo trabajando con refugiados el mismo tiempo. B) Los refugiados autenticos no necesitan de "refuerzo positivo emocional", sino de un minimo de condiciones para poder a reconstruir la vida, no que los traten con niños a educa. Consideran ofensivo a veces (y yo me incluyo) el tratamiento que se les da, especialmente en el caso de mujeres. Gracias* = A) Od wielu lat jestem wolontariuszką Czerwonego Krzyża i od tego czasu pracuję z uchodźcami. B) autentyczni uchodźcy nie potrzebują „pozytywnego wzmocnienia emocjonalnego”, ale minimum warunków, aby móc odbudować swoje życie (..) Czasami uważają traktowanie ich (szczególne) jako za obraźliwe, zwłaszcza w przypadku kobiet (i ja

sama to potwierdzam). Dziękuję; *Que quede claro que la gran mayoría de gente que entran como refugiados, no son refugiados, son inmigrantes...la encuesta debería incidir en eso, desgraciadamente se a echo pasar una cosa por otra y eso hace muy difícil responder con sinceridad a esta encuesta* = Niech będzie jasne, że zdecydowana większość osób, które wjeżdżają jako uchodźcy, to nie uchodźcy, to imigranci... (...) to bardzo utrudnia uczciwą odpowiedź do tej ankiety;

- *En primer lugar, me gustaría aclarar que muchas de las cosas que no haría por ayudar a un refugiado es porque me parecen de demasiada responsabilidad y no sé hasta qué punto podría hacerlo bien. En segundo lugar y respecto al tema de la política creo que simplemente da igual que entren y no se hace nada porque no nos preocupamos por ello; obviamente estoy en desacuerdo porque tiene que hacerse algo respecto a esto y no me refiero a dejar entrar a todo el mundo porque cada país tiene su capacidad, sino a dejar un poco de lado las condiciones de "te ayudo si no pactas con X partido" y pensar cómo solucionar lo que pasa en su país poniéndose de acuerdo el gobierno de aquí y aliándose entre países para que los refugiados puedan volver a su país y vivir bien allí. Sobre todo porque aunque tuviésemos una política correcta de ayuda a los refugiados, el país tiene límites a los que tarde o temprano llegaríamos* = Przede wszystkim chciałbym wyjaśnić, że wiele rzeczy, których nie zrobiłbym, aby pomóc uchodźcy, wynika z tego, że wydaje mi się to zbyt dużą odpowiedzialnością i nie wiem, na ile mógłbym to zrobić dobrze. Po drugie, jeśli chodzi o kwestię polityki (...) oczywiście nie zgadzam się, ponieważ trzeba coś z tym zrobić i nie chcę wpuszczać wszystkich, ponieważ każdy kraj ma swoje możliwości; (...) trzeba pomyśleć o tym, jak rozwiązać to, co dzieje się w twoim kraju, uzgadniając z rządami innych krajów, aby uchodźcy mogli wrócić do swojego kraju i dobrze tam żyć (...)
- Hay preguntas, como las características de un refugiado que no pueden ser determinadas, dependera de cada refugiado = Są (w ankiecie) pytania, takie jak cechy uchodźcy, których nie można określić - będzie to zależeć od każdego uchodźcy;
- *Gracias/ Todo correcto, gracias, todo ok* = Dziękuję, wszystko ok (*wiele takich komentarzy*).

KOMENTARZE DO ANKIETY POLSKIEJ

- Bardzo ciekawe badanie :)
- Bardzo ciekawa ankieta :)
- Bardzo interesujące badanie, jestem ciekawa wyników! Oczywistym problemem jest to, że jedno ktoś zadeklaruje, a drugie rzeczywiście by zrobił ;) ale na pewno to badanie ma dużą wartość;
- Nasz kraj i większość ludzi w nim żyjących nie są otwarci na uchodźców i nowe kultury, odmienne od naszej chrześcijańskiej;
- Uchodźcy - pokazani jako tylko uchodźcy z Syrii, a nie oszukujmy się duża część nie pochodzi z obszarów działań wojennych;
- W wyobrażeniu sobie takiej osoby kierowałem się stereotypami, ponieważ nie miałem nigdy styczności z taką osobą, znam tylko ogólny zarys charakteru z telewizji/wiadomości/znajomych z Niemiec;
- Nie wiem dokładnie jak to jest, ale dziwne jest to, że w większości uchodźcy to dorośli faceci którzy uciekają z kraju przed wojną zostawiając tam rodziny. Moim zdaniem powinni walczyć o swój kraj, a nie uciekać od odpowiedzialności do zamożniejszych krajów;
- Uchodźcy którzy są wykształceni i/lub chcą ciężko pracować tak, ci co chcą *socjal - nie*;
Uchodźca uciekający z obszarów objętych walką na Ukrainie, a uchodźca uciekający z obszarów objętych walką na Bliskim Wschodzie to dwa zupełnie różne przypadki. (...) trzeba wziąć pod uwagę nastawienie do uchodźców zależnie od kultury z jakiej się wywodzą;
- Inne poglądy mam na temat np. uchodźców z Ukrainy a inne na temat imigrantów zarobkowych z Bliskiego Wschodu;
- W mojej pracy spotykam uchodźców którzy często oszukują, nie chcą się asymilować z naszym krajem i bardzo często łamią prawo krzywdząc mieszkańców, obywateli, dlatego nie ufam uchodźcom;
- Jeśli ktoś "uszedł" z własnego kraju to znaczy, że nie mógł tam z ważnych powodów pozostać. Dlatego nie należy przeznaczać pieniędzy na ich powrót do kraju pochodzenia - to może być dla tych ludzi niebezpieczne;
- Nie wydaje mi się, że należy traktować uchodźców jako "specjalnych ludzi". Według mnie, prawdziwa równość społeczna jest wtedy, kiedy nie zwracamy uwagi na pochodzenie, płeć, wyznanie, kolor skóry, *etc*, lecz traktujemy się po prostu z szacunkiem;
- Jeżeli ktoś przyjeżdża do danego kraju, powinien być świadom jego kultury i panujących w nim zasad. Przenikanie się bardzo wielu kultur nawzajem tworzy sytuację, że różnice między nimi się zacierają - stają się one nijakie. Przykładem takiego państwa jest na przykład GB;
- Trochę nie czułem się komfortowo zaznaczając "*moja sytuacja materialna jest bardzo dobra*", a z drugiej strony zaznaczając że nie mogę przeznaczyć większej kwoty co miesiąc na pomoc uchodźcom, ale po prostu nie mam źródła comiesięcznych dochodów zatem mógłbym (co w zasadzie nieraz się zdarzyło) im pomagać swoim czasem, ale to tylko takie przemyślenie na temat "hipokryzji" bijącej z moich odpowiedzi :)
- Nie zgadzam się z polityką rządu, ponieważ rząd powinien być neutralny, a wykorzystuje ten temat w kampanii jako "straszak";

- Jestem jak najbardziej za okazywaniem pomocy ludziom, którzy znaleźli się w trudnych warunkach (z jakiegokolwiek by nie byli kraju), ale jeśli chcą żyć w naszym kraju, to powinni szanować też naszą kulturę i prawo. Nasz kraj na szczęście nauczył się tego na błędach innych krajów i jestem przekonany, że uniknęliśmy w ten sposób wielu problemów;
- III RP po prostu miała zbyt mało problemów i była zbyt stabilna, dlatego trzeba wpuścić X milionów "braci" ze wschodu i wrócić do standardów II RP czyli codziennego terroryzmu, walk na tle etnicznym i destabilizacji. Tak w ramach nowoczesności;
- Wydaje mi się, że nie jestem rasistą. Swoje wybory podczas wyobrażania sobie "typowego uchodźcy" bazuję na (w mojej opinii) podejrzanej jakości osób porzucających ojcowiznę. Uważam, że każdy powinien walczyć o lepsze jutro ludzi tej samej krwi i obyczaju. Obecność uchodźców w Polsce nie wpłynie w żaden sposób na stabilizację rejonu ich pochodzenia, a jedynie zdestabilizuje sytuację w kraju, do którego się udadzą ze względu na rosnące tendencje nacjonalistyczne w Europie (a w szczególności w Polsce). Uważam, że gdyby ich praojcowie (bardzo szlachetni ludzie, biorąc pod uwagę historię regionu ich pochodzenia jako kolebki cywilizacji) wiedzieli, że wyrzekli się swojej krwi na rzecz europejskiego dobrobytu, byłoby im wstyd. Życzę miłego dnia i dziękuję za możliwość introspekcji;
- Gdy odpowiadałem na to, czy pomógłbym w danej sytuacji nie było istotne dla mnie to kto kim jest;
- Warto sprostować fakt, że wątpię bym miał wystarczającą znajomość polityki państwa wobec uchodźców, by się na ten temat wypowiadać (dlatego zaznaczyłem w ostatnich pytaniach pole 3 – „*ani dobra ani zła/jest mi obojętna*”). Interpretacja pytań o sumę pieniędzy, którą badany byłby gotów przeznaczyć na pomoc jak i pytań o czynne wsparcie uchodźców jest subiektywna, założyłem, że byłbym w sytuacji nawiązania znajomości z uchodźcą. Nie wiem jaki jest zamierzony cel obserwacji w pytaniach o sumę pieniędzy, lecz myślę, że mogą dać niewyraźny wniosek, ponieważ wpływają na nie czynniki takie jak ogólne zaangażowanie ankietowanego w zbiórki pieniędzy/działalność charytatywną. Dziękuję i życzę powodzenia w dalszych badaniach;
- W Polsce należy zmienić rząd !!!
- Żałuję, że nie było kwadracika na komentarz w pytaniu o typowe cechy :) co to znaczy "typowy" uchodźca??? 3 - wybrałam losowo. Czy uchodźca to jest cecha osobowości rzutująca na zachowanie i charakter jednostki? Nie do końca rozumiem to pytanie, pozdrawiam.

POMOC UCHODźCOM, ORGANIZACJE POZARZĄDOWE

UNHCR (*The UN Refugee Agency*)

UNHCR istnieje od 1950 r. i kieruje działaniami międzynarodowymi, mającymi na celu ochronę *uchodźców*. Organizacja została utworzona w następstwie II wojny światowej, aby pomóc milionom Europejczyków, którzy uciekli lub stracili swoje domy. W 2020 r. obchodziła 70-lecie swojego istnienia, statystyki tej organizacji wskazują na pomoc udzieloną dotychczas ponad 50 mln *uchodźców* na świecie. Przewodniczącym organizacji jest *Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców*.

Konwencja dotycząca statusu *uchodźców* z 1951 r. wraz z *Protokołem* dotyczącym statusu *uchodźców* z 1967 r. stanowią kamień węgielny dla dzisiejszych działań w zakresie międzynarodowej ochrony *uchodźców*. *Konwencja* jest jedynym porozumieniem międzynarodowym, obejmującym swoim zakresem najważniejsze aspekty życia *uchodźcy*. Istnieją jeszcze dwa odrębne dokumenty, tj. *Konwencja o statusie bezpaństwowców* z 1954 r. oraz *Konwencja o ograniczaniu bezpaństwowości* z 1961 r. Dokumenty te są kluczowymi instrumentami prawnymi służącymi ochronie bezpaństwowców w skali globalnej (światowej) oraz zapobieganiu i ograniczaniu zjawiska bezpaństwowości.

UNHCR podejmuje różne działania, aby zapewnić każdemu prawo do ubiegania się o azyl i znalezienie bezpiecznego schronienia w innym państwie, z możliwością powrotu do rodzimego kraju, integracji lub przesiedlenia. Uznaje, że wysiłki na rzecz ochrony *uchodźców* nie mogą być podejmowane w oderwaniu od szerszych tendencji, tj. polityk państw oraz praktyk kształtujących globalną mobilność. Uznaje również, że polityka i procesy migracyjne bezpośrednio wpływają na osoby objęte jej mandatem – w tym osoby ubiegające się o azyl, *uchodźców* i osoby o statusie *bezpaństwowców*. „UNHCR może troszczyć się tylko o humanitarne skutki konfliktów międzynarodowych i pomagać *uchodźcom* w powrocie do ich ojczyzny, gdy staje się to możliwe” – mówi Filippo Grandi, *Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców*. UNHCR dąży do angażowania się w kwestie migracji, które mają wpływ na życie i dobro *uchodźców* oraz inne osoby objęte jej mandatem.

PRZYKŁADOWE ORGANIZACJE POMOCOWE (POZARZĄDOWE) W HISZPANII

Większość organizacji pozarządowych, które bezpośrednio angażują się w sprawy *uchodźców* oraz osób ubiegających się o azyl, znajduje się w Katalonii. Są nimi głównie: *CESAL, CEAR, Dianova, ACCEM, Cruz Roja, La Merced Migraciones, Provienda, Progestión, Red Acoge, Andalucia Acoge, Rescate Internacional, Plataformas Sociales Salesianas/Pinardi, Fundación Juan Ciudad, Refugees Welcome, Cáritas, Servicio Jesuita a*

Migrantes (SJM), Pueblos Unidos, CEPAIM, MPDL, Cruz Blanca, Elin, Coordinadora de Barrios.

Jak podaje organizacja **CESAL** – prawie 66 mln ludzi szuka swojego miejsca na Ziemi, tj. kraju, w którym nie jest się prześladowanym i można godnie żyć. CESAL to organizacja pozarządowa, której motto brzmi: „*Promować rozwój społeczny osób znajdujących się w najbardziej niekorzystnej sytuacji na świecie, począwszy od dziedzictwa i doświadczeń samych beneficjentów oraz angażując ich w naszą pracę jako prawdziwych bohaterów ich życia*”. Od 2015 r. prowadzi kampanię na rzecz *uchodźców* i *migrantów*. Swoim wsparciem otoczyła dotychczas głównie *uchodźców* z Syrii, którzy zostali zmuszeni do opuszczenia swoich domów z powodu wojny, głodu, biedy i ogólnego braku możliwości do normalnego życia. W 2017 r. CESAL rozpoczęła projekt przyjmowania oraz integracji *uchodźców*. W swoim *Programie Opieki nad Uchodźcami*, organizacja skupia się głównie na: przyjmowaniu *uchodźców*, integracji społecznej i sesjach szkoleniowych, umożliwiających wejście na rynek pracy. Indywidualnie opracowywane plany obejmują wsparcie w aktywnym poszukiwaniu pracy oraz monitorowaniu procesu adaptacji także po wejściu na rynek pracy przez *uchodźcę*. Organizowane są kursy językowe (co najmniej 15 godzin w tygodniu), aby ułatwić komunikację ze społeczeństwem przyjmującym. CESAL zapewnia przede wszystkim także zindywidualizowaną opiekę psychologiczną oraz organizuje zajęcia grupowego wsparcia. Wiele znanych firm na świecie wspiera działania tej organizacji, np. *Amazon, Santander Bank, Danone, Hewlett-Packard* czy *Procter & Gamble*.

CEAR od 1979 r. działa na rzecz *uchodźców* znajdujących się w trudnej sytuacji, osób bezpaństwowych i *migrantów*, aby zapewnić poszanowanie ich praw. Oferuje zakwaterowanie, opiekę psychologiczną i prawną oraz integrację społeczną i zawodową. Jak odnotowała organizacja, w sprawozdaniu rocznym za rok 2020, Hiszpania - podwoiła swój historyczny rejestr osób ubiegających się o ochronę międzynarodową. Ta organizacja pozarządowa zaproponowała rozwiązania dla rządu Hiszpanii, w celu poprawy ochrony *uchodźców* (azyl, poszanowanie praw). Wskazała, iż należy ograniczyć nadmierne opóźnienia zarówno przy formalizacji wniosków, jak i rozstrzyganiu, wycofać dziesiąty przepis w „*Prawie dotyczących cudzoziemców*” (*de la Ley de Extranjería*), który zezwala na cofnięcie do kraju pochodzenia (np. do Maroka), zagwarantować dostęp do opieki zdrowotnej/ mieszkań/wykształcenia i zapewnić pewien dochód minimalny na utrzymanie. Ponadto, należy zapewnić elastyczność i trwałość systemu przyjmowania *uchodźców*, dostosowany do stale zmieniających się potrzeb. CEAR postuluje także o zamknięcie Ośrodków Internowania Cudzoziemców - *Cierre de los Centros de Internamiento de Extranjeros* (CIE) oraz zniesienie wymogu posiadania wizy

tranzytowej dla ludzi z krajów objętych konfliktem, tj.: Syria, Palestyna, Jemen, Gambia i Kamerun.

Dianova to organizacja pozarządowa non-profit, która pomaga ludziom, którzy tego potrzebują, ze względu na różnego rodzaju zagrożenia i ryzyko *wykluczenia społecznego*. Ma różne strategie działania, wypowiada się także w imieniu poszanowania praw oraz wolności człowieka – „*Interweniujemy w pomoc, przyjmowanie oraz integrację imigrantów i obywateli państw trzecich. Prowadzimy działania pomocy humanitarnej, ochrony międzynarodowej, prawa do azylu, schronienia, bezpieczeństwa, tymczasowej ochrony i powrotów oraz przyczyniamy się do walki z handlem ludźmi poprzez promowanie poszanowania i skuteczności powszechnie uznanych praw człowieka oraz wolności jednostki i wolności publicznej*”.

ACCEM to organizacja non-profit, która działa na rzecz poprawy warunków życia ludzi znajdujących się w trudnej sytuacji, bardzo mocno skupia się na pomocy *uchodźcom*. Broni równych praw wszystkich ludzi, niezależnie od pochodzenia, płci, orientacji seksualnej, wyznawanej religii, grupy społecznej. W 2019 r. wnioski o ochronę międzynarodową złożyło do niej 20 058 osób, a pomoc w ich zakresie była głównym i priorytetowym zadaniem organizacji. Uwzględniając płeć: 55% wniosków złożyli mężczyźni, a 45% kobiety (ponad 50% z 13 374 osób ubiegających się o ochronę). O pomoc zwrócili się m.in. *uchodźcy* z Wenezueli (ok. 30%), Kolumbii (19%), Salwadoru (6%) i Ukrainy (5%). Jak podaje organizacja, w rezultatach swoich oddziaływań, w 2019 r. status *uchodźcy* uzyskało 277 osób, a były to osoby z krajów tj.: Syria, Palestyna i Maroko (główne kraje pochodzenia). Ochronę uzupełniającą zapewniono 523 osobom – *uchodźcy* z Syrii stanowili większość (357 osób), pozostałe osoby pochodziły z Somalii, Palestyny i Jemenu.

La Merced Migraciones – organizacja pracująca na rzecz integracji *uchodźców* oraz *migrantów*. Celem jej działań jest zwiększanie świadomości społeczeństwa odnośnie położenia, w jakim znajdują się *uchodźcy* oraz pomoc w zapewnieniu im ochrony międzynarodowej. Fundacja pomaga w przygotowywaniu wniosków oraz monitoruje poszczególne sytuacje cudzoziemców. W ramach wsparcia, organizuje także pomoc prawną oraz kursy języka hiszpańskiego, ułatwiające wejście na rynek pracy. Rokrocznie z jej działań korzysta przeciętnie 150 osób. Fundacja współpracuje z *Urzędem ds. Azylu i Uchodźców* (OAR) oraz *UNHCR*.

Refugees Welcome to organizacja, która pomaga *uchodźcom* integrować się ze społecznością lokalną i umożliwia wspólne z nimi zamieszkanie. Prowadzi rejestry domów, które są otwarte na przyjęcie do nich *uchodźców*, prowadzi także rejestry *uchodźców*, którzy zgłaszają chęć zamieszkania z miejscową ludnością. Organizacja tworzy zbieżne profile oraz

wspólnie z pracownikami społecznymi czuwa nad adaptacją ludzi do nowych warunków życia. Proces taki trwa zazwyczaj do ok. 5 miesięcy (wstępna adaptacja), po czym *uchodźca* ma okazję do stopniowego usamodzielniania się na terytorium nowego kraju.

Provienda to stowarzyszenia dbające o zapewnienie lokali mieszkalnych potrzebującym.

Stowarzyszenie **PROGESTION** działa od 1990 r., przeciwdziała *wykluczeniu społecznemu* i udziela pomocy w postaci rozpoznania sytuacji prawnej imigrantów, pomaga w ich integracji społeczno-zawodowej, udziela opieki psychologicznej i wsparcia socjalnego.

Rescate International to organizacja pozarządowa, która zapewnia wsparcie *uchodźcom*, wysiedleńcom, *migrantom* i ofiarom poważnych kryzysów politycznych, naturalnych oraz społecznych, dba o poszanowanie praw człowieka.

Red Acoge jest federacją organizacji specjalizujących się w integracji społecznej *migrantów* i osób ubiegających się o azyl w Hiszpanii.

W pomoc *uchodźcom* zaangażowane są również: Kataloński UNHCR, Czerwony Krzyż (Cruz Roja), Biały Krzyż (Cruz Blanca) czy Caritas.

PRZYKŁADOWE ORGANIZACJE POMOCOWE (POZARZĄDOWE) WE FRANCJI

Francuski system integracji opiera się głównie na działalności organizacji pozarządowych zajmujących się pomocą humanitarną skoncentrowaną na imigrantów (są to organizacje lokalne, organizacje quasi-publiczne oraz duże organizacje międzynarodowe, np. Czerwony Krzyż.)

Jedną z organizacji pomocowych jest Stowarzyszenie Pomocy Społecznej dla Rodzin Migrantów (**ASSFAM**) – (*Association of Social Services for Migrant Families*), które zostało założone w 1951 r. Obecnie, w różnych formach udziela wsparcia imigrantom, którzy w większości przypadków, pochodzą z Afryki północnej: oferuje pomoc pracowników socjalnych, asystentów rodziny, doradców zawodowych i psychiatrów. Jej działania skierowane są głównie do osób powyżej 50 r.ż, kobiet-imigrantek-samotnych matek, bezrobotnych. ASSFAM prowadzi także działania skierowane do młodych imigrantów, mające na celu pomoc w identyfikacji tożsamości kulturowej oraz działania zmierzające do aktywizacji na rzecz lokalnego środowiska zamieszkania. Stowarzyszenie prowadzi także kursy języka francuskiego oraz działania zmierzające do walki z dyskryminacją rasową.

Inną instytucją wspierającą jest Grupa pomocy i Informacji dla Imigrantów (**GISTI**) – (*Le Groupe d'information et de soutien des immigrés*) – to organizacja, która specjalizuje się w pomocy prawnej z zakresu prawa francuskiego i europejskiego, oferuje szkolenia oraz wydaje

publikacje o sytuacji imigrantów we Francji, m.in. *Plein Droit*. Porady udzielane są przez telefon oraz pocztą elektroniczną i dotyczą m.in. legalizacji pobytu, dostępu do rynku pracy, dostępu do mieszkalnictwa, edukacji i służby zdrowia. Każdego roku z porad korzysta około 3 tysiące osób.

Także France Terre d'Asile (**FTDA**) pomaga cudzoziemcom będącym w procedurze uchodźczej od początku ich procesu legalizacyjnego aż do momentu uzyskania ochrony; prowadzi także ośrodki dla azylantów, oferuje zakwaterowanie, wyżywienie, pomoc prawną i psychologiczną. **Forum Regugies-Cosi** zajmuje się integracją społeczno-zawodową imigrantów. **La Cimade** udziela pomocy prawnej dla cudzoziemców w aresztach deportacyjnych. **Dom'Asile** z kolei to stowarzyszenie, które prowadzi 11 ośrodków, w których przebywa ponad 9 tys. cudzoziemców będących w trudnej sytuacji mieszkaniowej.

Kolejną instytucją pomocową jest Ruch przeciwko Rasizmowi i Przyjaźni między Narodami (**MRAP**) – (*Le Mouvement contre le racisme et pour l'amitié entre les peuples*), jego zadaniem jest walka z antysemityzmem, rasizmem oraz obrona praw imigrantów mieszkających we Francji. Na rzecz *uchodźców* działają również: UNHCR Paris, Amnesty International France, francuski Czerwony Krzyż, the Human Rights League oraz *Medecins du monde* (Lekarze Świata).

Organizacją która działa na rzecz kobiet-*migrantek* (ofiar przemocy) oraz tych, które mają problem z pobytem i uzyskaniem obywatelstwa jest **Femmes de la Terre** - udziela porad prawnych i psychologicznych. Działa na rzecz poszanowania prawa do wolności, zdrowia, życia rodzinnego, swobody przemieszczania się oraz godnych warunków życia. Organizuje różne szkolenia związane z tematyką migracyjną. **Voix de femmes** również pomaga kobietom-imigrantkom (ofiaram przemocy seksualnej) oraz zmuszanym do aranżowanych małżeństw; oferuje konsultacje psychologiczne/prawne oraz prowadzi telefon zaufania.

PRZYKŁADOWE ORGANIZACJE POMOCOWE (POZARZĄDOWE) W POLSCE

Znaną polską organizacją, niosącą pomoc humanitarną oraz wspierającą *uchodźców* jest **Polska Akcja Humanitarna (PAH)**. W związku z trudną sytuacją humanitarną na granicy polsko-białoruskiej PAH prowadzi zbiórkę pieniężną na pomoc dla *uchodźców* (2021). Środki są wykorzystywane m.in. do zakupu żywności, ubrań, koców, śpiworów, termosów i środków opatrunkowych oraz prowadzenia bazy pomocowej. Działania w bazie polegają przede wszystkim na interwencjach, w czasie których pracownicy organizacji pomagają *migrantkom* i *migrantom*, udzielając niezbędnej pomocy (narażenie na hipotermię i odwodnienie). Oprócz interwencji pracownicy odbywają także regularne patrole w lesie, podczas których zostawiają pakiety pomocowe dla potrzebujących.

Caritas Polska od momentu reaktywowania działalności w roku 1990 otacza troską *migrantów* i *uchodźców*. Wraz z napływem ludności czecheńskiej w wyniku konfliktu na Kaukazie oraz Bośniaków i Serbów po wojnie w byłej Jugosławii w latach 90-tych organizacja uruchomiła *Centra Pomocy Migrantom i Uchodźcom*, które funkcjonują do dziś. Pracownicy *Caritas* docierają z pomocą do otwartych i strzeżonych ośrodków dla cudzoziemców. Od stycznia 2016 r. organizacja wraz z sześcioma lokalnymi centrami realizuje projekt „*Nowy Dom Polska*”. Obejmuje on pomoc socjalną, psychologiczną oraz doradztwo międzykulturowe. W ramach projektu beneficjenci mogą liczyć na dofinansowanie wynajmu mieszkań i opłat za przedszkole dla najmłodszych, zakupu podręczników i wyprawek szkolnych, udziału w turnusie integracyjnym dla dzieci, dopłatę przy zakupie leków lub przy drobnych zabiegach medycznych. Inna z inicjatyw, uruchomiona w 2016 r. przez *Caritas* to program „*Rodzina rodzinie*” (pomoc syryjskim rodzinom w Aleppo, *uchodźcom* syryjskim w Libanie).

Stowarzyszenie Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć (CPPHN) jest pozarządową organizacją pożytku publicznego założoną w 2002 r. w Krakowie i działa na rzecz ochrony praw człowieka, przede wszystkim świadcząc bezpłatną pomoc prawną osobom z grup zagrożonych *wykluczeniem społecznym/* dyskryminacją, w tym osobom ubogim, ofiarom przemocy domowej, cudzoziemcom i *uchodźcom*, prowadzi monitoringi przestrzegania standardów praw człowieka, podejmuje interwencje prawne i występuje w roli rzecznika określonych grup osób oraz realizuje projekty badawcze i edukacyjne. Od początku istnienia *Centrum* z bezpłatnej pomocy prawnej w formie indywidualnych konsultacji skorzystało łącznie ok. 14 tysięcy osób, z czego ok. 70 % to *uchodźcy*.

Fundacja Polskie Forum Migracyjne powstała w 2007 r., aby działać na rzecz poszanowania praw cudzoziemców w Polsce. Fundacja inicjuje oraz wspiera działania, które prowadzą do dialogu między ludźmi różnych kultur; specjalizuje się m.in. w działaniach informacyjnych, udzielaniu bezpośredniego wsparcia (psychologicznego, na rynku pracy, w legalizacji pobytu) czy szkoleniach (dla nauczycieli, urzędników). Zajmuje się projektami na rzecz uchodźców, np. zmiany polityki lokowania oraz likwidowania ośrodków dla uchodźców.

Działająca od 2004 r. w Warszawie **Fundacja dla Wolności** prowadzi program „*Mali uchodźcy*” nastawiony na edukację oraz integrację dzieci uchodźców. Pracownicy i wolontariusze Fundacji prowadzą świetlicę dla dzieci w ośrodku dla cudzoziemców na warszawskim Targówku, w którym schronienie znalazło dotychczas ok. 150 kobiet i dzieci ubiegających się o ochronę prawną. Jest to jedyne takie miejsce w Polsce. Mieszkańcy ośrodka, głównie osoby z Kaukazu i Azji Środkowej, mają za sobą traumę migracji i wojny. W świetlicy dzieci uczą się języka polskiego, odrabiają lekcje, biorą udział w zajęciach sportowych i wycieczkach.

Fundacja Inna Przestrzeń jest jednym z partnerów projektu „*Pomoc uchodźczyniom po doświadczeniu przemocy ze względu na płeć*”. Projekt jest odpowiedzią na potrzebę szczególnego traktowania kobiet i dziewcząt-uchodźczyń; obejmuje m.in. szkolenia dla pracowników ośrodków dla uchodźców, organizacji pozarządowych, jednostek pomocy społecznej, służby zdrowia oraz służb mundurowych (*Policji i Straży Granicznej*). Przewiduje także stworzenie materiałów informacyjnych dla uchodźczyń w języku arabskim na temat przemocy ze względu na płeć.

Pomocy na rzecz uchodźców oraz różnego rodzaju wsparcie oferują także m.in.: *Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Fundacja Ocalenie, Fundacja Refugee.pl, Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, Stowarzyszenie Homo Faber, Stowarzyszenie NOMADA.*

Przykładowe organizacje, wspierające uchodźców (Hiszpania):

<https://www.acnur.org/es-es>

<https://www.cesal.org/inicio>

<https://www.cear.es>

<https://dianova.es>

<https://www.accem.es/refugiados>

<http://refugees-welcome.es>

<https://www.ongrescate.org>

<https://www.redacoge.org>

<https://www.lamercedmigraciones.org>

<https://progestion.org>

<https://www.provivienda.org>

Przykładowe organizacje, wspierające uchodźców (Francja):

<https://www.forumrefugies.org>

assfam.org

<https://www.gisti.org>

<https://ftda-gestion.newmips.cloud/extranet/home>

<https://www.lacimade.org/regions/ile-de-france>

<https://domasile.org>

<https://mrap.fr>

Przykładowe organizacje, wspierające uchodźców (Polska):

<https://www.pah.org.pl>

<https://hfhr.pl>

<https://www.fundaciadlawolnosci.org>

<https://www.pomocprawna.org>

<https://forummigracyjne.org>

<https://ocalenie.org.pl>

<https://www.innaprzestrzen.pl>

<https://caritas.pl>

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

rok założenia 1922

Ocena Komisji Etyki Badań Naukowych APS nr 230-2019/2020

Imię i nazwisko: Magdalena Bartoszak

Tytuł projektu badawczego: *„Aksjomaty społeczne jako kulturowe determinanty zachowań prospołecznych: przekonania o świecie a gotowość do udzielania pomocy uchodźcom w kontekście polityki państwa. Badania porównawcze w Polsce, Hiszpanii (Katalonii) i Francji”*

- **Kierowana do Komisji na wniosek:**

- na wniosek recenzentów lub Prorektora ds. Nauki APS
- na wniosek Komisji ds. Przewodów Doktorskich
- na wniosek autora projektu

- **Ocena Komisji Etyki Badań Naukowych:**

- ocena pozytywna
- ocena pozytywna warunkowa
- ocena negatywna

- **Uzasadnienie oceny:**

Komisja Etyki Badań Naukowych Akademii Pedagogiki Specjalnej nie zgłasza zastrzeżeń natury etycznej do przedstawionego projektu.

Data i podpis Przewodniczącej
Komisji Etyki Badań Naukowych

dr hab. prof. APS Helena Ciążela

22.04.2020

Data i podpis Sekretarza
Komisji Etyki Badań Naukowych

mgr Michalina Grzelka

22.04.2020

Komisja Etyki Badań Naukowych
Akademii Pedagogiki Specjalnej
im. Marii Grzegorzewskiej
02-353 Warszawa, ul. Szczepiłowicza 4B
-240-